

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

HOLLANDSCHE SPRAAKLEER

TEN GEBRUIKE

BIJ INRICHTINGEN VAN HOOGER ONDERWIJS,

DOOR

D^r. W. G. BRILL.

**LEIDEN,
E. J. BRILL.**

1849.

*Koninklijke
Bibliotheek
te's Haag.*

VOORREDE.

Terwijl ik dit werk aan mijne landgenooten aanbied, bepaaldelijk aan de leeraren onzer taal, gevoel ik mij gedrongen, het een en ander aangaande hetzelfde te berichten en mede te deelen.

Blijkens den titel is het bestemd voor inrichtingen van hooger onderwijs, waaronder ik de Gymnasiën en zoodanige Instituten, waar men den leerling voor de geleerde studiën opleidt, mede begrijp. Doch al sluit ik ook de lagere scholen uit van de inrichtingen, voor welke het bestemd is, toch zullen er wellicht gevonden worden, die den inhoud van dit leerboek te veelomvattend, de wijze van behandeling der stof te geleerd, zoo als men zich uitdrukt, zullen achten. Tegen het gevoelen der zoodanigen moet ik inbrengen, dat, naar mijn oordeel, geen geringer mate van grondigheid en volledigheid bij het onderwijs in onze moedertaal vergund is. Men dient, zoo veel mogelijk, tot op den grond te dringen om eene oppervlakkige of onjuiste beoordeeling zelfs van de meest gewone verschijnsels te verhoeden. Bovendien moet eene Spraakleer der moedertaal grammatische begrippen behandelen, die in de leerboeken van vreemde talen zonder verklaring aangenomen mogen worden. Het ware te wenschen, dat de grammatika der moedertaal voortaan ten grondslag aan die der andere talen kon gelegd worden: zoo zou den leerling veel moeite en tijd bij het aanleeren dier talen bespaard worden. Einde-

lijk, het blijft aan den leeraar overgelaten eene keuze te doen tusschen datgene wat den leerling het eerst, en dat wat hem later, of wellicht in het geheel niet gedurende zijne leerjaren ter oefening moet voorgelegd worden. In allen gevallen bevat het boek niets, van welks bestudering men den onderwijzer of dengenen, die de studie der moedertaal in later tijd niet laat varen, zou mogen verschoonen.

Men vindt in dit werk alweder geen afzonderlijke behandeling der Orthographie. Maar waarin toch zou deze bestaan? Immers in eene willekeurige verzameling van aanmerkingen ter opheffing van zekere in het spellen der woorden gerezen zwarigheden. Het algemeene grondbeginsel der Orthographie is: schryf, zoo als gij uitspreekt; doch, waar de uitspraak zulks niet verbiedt, bewaar daar in de spelling de sporen van den etymologischen aard of den grammatischen vorm des woords. Tot de kennis nu van dezen aard en vorm der woorden meent de Schrijver in dit boek de noodige gronden aan de hand te doen. — Wat de aanwending van het teeken der synkope (als in weêr), der apokope (als in meê voor mede), van de apostroph (als in liefd' en hope, Cicero's), van het verbindingssteeken (als in het heen- en- weêr-loopen) en van de diaeresis (als in studiën) aangaat, zij heeft, naar mijn inzien, geen hooger beginsel, dan het doel om bij den lezer vergissing te voorkomen. Men late derhalve aan elken schrijver de vrijheid om te beoordeelen, waar de behoefte tot het aanwenden dier teekens bestaat. Alleen ten aanzien van het verbindingssteeken op het eind van een schrijfregel merke men het volgende op. Terwijl de achtervoegsels, die met eene vokaal aanvangen, zoo zij aan het begin van een regel geschreven moeten worden, de slotkonzont van het stamwoord vóór zich bekomen (aldus: hei-land, sie-raad, grijzaard, ge-ver enz.), laat daarentegen het achtervoegsel achtig de slotkonzont van het stamwoord op den voorgaanden schrijfregel staan (aldus: doorn-achtig, woon-achtig), als

vormde dit achtervoegsel *zamenstelling* en geen *afleiding* (vergel. §. 42, n° 1, a. van dit leerboek). Van de wijze, waarop *zamengestelde woorden* worden *afgebroken* (te weten *tusschen de bestanddeelen*, als: *daar-op*, *vol-eindigen*) *maakt slechts het woord alleen* (niet *al-een*, *zoo als al-om*) *uitzondering*, *vermits het ter naauwernood als zamengesteld erkend wordt*. De *st* van de *uitgangen* *ster* en *ste*, *alsmede de uitgang st*, die *onechte stammen vormt*, *zoo hij door eene konzont is voorafgegaan*, *wordt aangemerkt als eene onscheidbare lettervereeniging* (even als *ch* en *sch*); *dus breekt men af*: *bestuur-ster*, *vrij-ster*; *eer-ste*, *vrij-ste*; *win-sten*: *alleen naas-te*, *niet: na-ste*, *is hier uitgezonderd*, *om eene verkeerde uitspraak te verhoeden*, *die licht zou kunnen plaats hebben*, *bijaldien men dan ook in het midden van den regel naste schreef*; *voorts mees-te*, *niet: mee-ste*; *omdat de stam mee*, *als zoodanig*, *is verloren*.

De Syntaxis is nog niet aan deze Grammatika toegevoegd. Men neme hierbij evenwel in aanmerking, dat veel, zoo niet het meeste van dat, wat gewoonlijk tot de Syntaxis gebracht wordt, reeds hier behandeld is geworden. Een ander deel van veel geringeren omvang moet datgene behelzen, wat de Syntaxis, naar de door mij aangenomen verdeling der stof, zal moeten bevatten. Intusschen vond ik reden noch vrijheid om dit voltooide gedeelte der volledige Spraakleer, daar het een zelfstandig geheel vormt, langer aan de behoefte van het onderwijs te onthouden.

Terwijl ik aldus mijn werk tegen mogelijke aanmerkingen en bezwaren verdedig, doe ik onwillekeurig den schijn bestaan, alsof ik mijn boek als bijzonder voldoende beschouwde. Intusschen ben ik verre van overdreven ingenomenheid met dezen mijnen arbeid. Ook dit werk predikt mij zelven luide, dat al wat wij menschen leveren, verre is van het ideaal te bereiken. Wat mij reeds nu bij het herzien onvolledig of onjuist voorkomt, wil ik hier kortelyk aanwijzen onder het opschrift:

BIJVOEGSELEN EN VERBETERINGEN.

§. 8, n° 3. *schofttyd* voor *schafttyd*. Dus verklaar ik hier *schoften* als *schaften*; doch voor *schoften* heet het ook *schoven* en *schobben*, hetwelk één is met *schaven* en *schuiven* = *schooijen*.

§. 11, n° 3, Aanm. 1. Hoezeer de klemtoon op den uitgang rust, schrijft men toch *philosophie*, *geographie* enz. en *republiek*: hier zou, volgens den veelal doorgaanden regel, *philosophij*, *republijk* (altijd met als *ie* uitgesproken *y*) te schrijven zijn. Zie voorts §. 45, n° 2.

§. 17, A, n° 3, Aanm. 2. Vergelijk hierbij §. 100, I, n° 3, en II, n° 1, Aanm.

aldaar n° 4, Aanm. In *fluks* kan de *f* ook ontstaan zijn uit verscherping ten gevolge van het vroeger aanwezige voorzetsel *te*: *te vlug*, Hoogd. *im Flug*. Vergel. §. 106, n° 1, *b*..

§. 19, n° 1. De *j* is in *g* overgegaan in *gene* en *gy* (Goth. *jus*).

§. 21, n° 2. Ook de *h* is vóór eene vokaal prothetisch in: *haar* (pers. vnw. 3^e pers. meerv. en bezitt. vnw.) en in het voorvoegsel *her* (zie §. 95, n° 4.).

§. 22, A, 2), *f*, Aanm. 1. Vergelijk §. 104, n° 5, Aanm. ald. 3), *a*. Betreffende *toovenaar* vergelijkte men nader §. 50, n° 5, *c*, Aanm.

ald. *b*. *Wand* kan ook rechtstreeks tot vindan gebracht worden.

§. 26, n° 2, *c*. Betreffende *toovenaar* en *kamenier* vergelijkte men nader §. 50, n° 5, *c*, Aanm.

§. 32, A, n° 1. Na de lezing der voortreffelijke verhandeling van te Winkel, in het *Archief voor Nederl. Taalk.* (1848, L) stel ik den uitgang *ing* (in de hier opgegeven woorden *koning*, *schelling* en zoo vele andere) gelijk met den uitgang *ling* (zie §. 50, n° 15.), en ken daaraan dus de kracht toe om aan te duiden, dat het voorwerp behoort tot eenig *geslacht*, hetzij van *personen*, hetzij van *dieren* of *planten*, of ook wel tot eene *muntsort*. Maar dan zou ook de uitgang van *kavik*, *lecuwerik*, *vuilik*, *tolk*, deze woorden tot *afgeleide* woorden maken: dezen uitgang (*ik*, *k*) toch houd ik in die woorden voor

identiek met dat *ing* of *ling*. In *botterik*, *stommerik*, wordt de uitgang *ik* (= *ing*) voorafgegaan door de frequentatieve vormsyllabe *er*, die in *lagcherig* vóór *ig* komt.

ald. Aanm. 1. *Wacht*, vahtvò, hoort hier niet, daar *wacht* in allen gevalle een onechte stam is van *waken*.

§. 36, n° 1, 1), *c. trapswijze*, dit en dergelijke woorden zijn liever voor bijwoorden te houden, zie §. 104, n° 2. en dus onder §. 35, n° 2, 6), *b.* te brengen.

ald. n° 2, 1), *a. noordewind* lees *noordenwind*, zie §. 104, n° 1, Aanm.

ald. *c. steelswijze*. Zie ook hier §. 104, n° 2. In zulke met verbale stammen verbonden bijwoorden op *wijze* of *gewijze* heeft dit bijwoord de waarde van een afleidingsuitgang, die ook even als *lings* (b. v. in *strijkelings*) van een verbaal stam woorden kan vormen.

ald. 3). Lees voor *omwolken* en *overnachten* liever *omhán-gen*, *overdékken*, vermits *omwolken* en *overnachten* behooren onder §. 39, n° 2.

ald. Aanm. Vergelijk §. 96, Aanm. 3.

§. 39, n° 2. Wanneer een substantief als werkwoord optreedt, heeft het niet alleen het vermogen om een verbaal stam of een adjektief, maar ook om een bijwoord tot zich te nemen en daarmede eene zamenstelling te vormen, bij voorb.: *om-schansen*, niet uit *om* en *schansen*, maar uit *om* en *schans*, Eveneens: *onderschragen*, *omwolken*, *overnachten*.

§. 42, n° 1, *a*, Aanm. Om dezelfde reden heeft ook *vijándig* den klemtoon niet op de stamsyllabe.

ald. *b*, Aanm. Over den klemtoon op *dievégge* zie §. 67, n° 5, *b*, Aanm.

§. 43, A, n° 2, *f. vormwoord* neem ik hier in de betekenis van zulk een woord, dat eene betrekking en geenszins een begrip uitdrukt.

ald. B, n° 2, *b*. Voeg hier bij *meëdoógen* (*médedoogen*) hier krijgt *meë*, tegelijk met de synkope, het karakter van voorvoegsel, en verliest daarom den hoofdtoon.

§. 50, n° 15, *b*. De boven genoemde verhandeling van te

Winkel geeft mij stof om dit artikel met de volgende opmerkingen te vermeerderen. Ook van substantieven komen woorden op *ling*, die een persoon beteekenen als met eene hoedanigheid bedeeld en daardoor met anderen een slag van menschen uitmakende, als: *gunsteling*, *schapbreukeling*, *wellusteling*. Die met deze beteekenis van werkwoorden komen, hebben of eene actieve of eene passieve beteekenis: eene actieve: *boeteling* en de in den text opgenoemde; eene passieve: *kweekeling*, *verschoppeling*. Die van deelwoorden hebben alle eene passieve beteekenis: *overwonneling*, *verschoveling*, *verworping*, *vandeling*, *zendeling* (van *gezend*, thans *gezonden*). — Onder de woorden op *ing* of *ling* heeft men voorts ook namen van diergeslachten, als: *bunzing*, *hokkeling*, *haring*, *gieteling*, *grondeling*; alsmede van plantensoorten: *kruiling* (*appel*), *zuring*, *scheerling*, en muntsoorten: *penning*, *schelling*, *zilverling*. — Een landsmansnaam op *ing* is nevens *Flaming* ook *Westfaling*, en veelvuldig zijnde van persoonsnamen ontleende geslachtsnamen op *ing* (*ink*) in Gelderland en Overijssel; in Friesland op *inga*. Historisch bekend zijn de *Merovingen* en *Carolingen*.

§. 51, n° 4, a. *afgodery* komt van *afgoderen*, vanwaar *afgoderer* (*afgodeerder*) bij Kiliaen aangeteekend.

ald. n° 5, b. *Tyding* komt van *tijden*, Angels. *tidan* (vergel. het Eng. *to betide*), *gebeuren*.

§. 54, n° 3. Niet alleen *bokking*, *spiering* en *haring* zijn mannelijk, maar alle diernamen op *ing* en *ling*; *hokkeling* (*jarig kalf*) is gemeenslachtig.

ald. n° 4. Ook *jongeling* was oorspronkelijk gemeenslachtig.

ald. n° 9. Ook de overige vrucht- en plantnamen op *ing*, *ling*, *oen*, *er* en *el* zijn wegens den uitgang mannelijk; alleen *bottel* en *kapper* volgen den hoofdreutel, daar zij vrouwelijk zijn, zie te Winkel, *Mag. v. Nederl. Taalk.* 1848, bl. 203.

§. 55, C, n° 4. Ook *jacht* (*vaartuig*) is onzijdig.

ald. n° 10. Aangaande *penning* en *schelling* vergelyke men het zoo even aangeteekende bij §. 32, A, n° 1., waaruit blijkt,

dat zij als werkelijk afgeleid, veeleer dan als onechte stammen te beschouwen zijn.

ald. D, n° 3. *Kammeling* wordt wegens zijne collectieve beteekenis door te Winkel (*Arch. t. a. pl.*) niet met die andere woorden op *ing* en *ling*, die oorspronkelijk personen of ten minste individueele subjekten beteekenen, gelijkgesteld, maar tot een frequentatief werkwoord *kammelen* gebracht. Zoo laat zich het vrouwel. geslacht beter verklaren. Als van denzelfden aard beschouwt de genoemde Schrijver het mede vrouwelijke woord *kibbeling* (*afval van gezouten visch*).

§. 56. n° 19. *Viool* is vrouwel., desgelijks *gitaar* en *baszuin*, als de meeste namen van muzikinstrumenten; zie te Winkel, *Magaz. v. Nederl. Taalk.* 1848, bl. 35.

§. 57, n° 1. Ook *kerkhof* vormt eene uitzondering, daar het onzijdig is, niettegenstaande het zamengesteld is met het mannelijke *hof*, *tuin*. — Het geslacht van *mankop* wordt niet bepaald door het mannelijke laatste lid der samenstelling, maar door de beteekenis: als plantnaam is het namelijk vrouwelijk.

ald. n° 3. *Negenooġ* volgt het (vrouwelijke) geslacht van *zweer* en *bloedvin*. *Driemast* is vrouwelijk, gelijk de meeste namen van schepen zijn (zie te Winkel, *Magaz. v. Ned. Taalk.* 1848, bl. 40, 41.), aangezien zij meestal stamwoorden zijn en alzoo op hen de regel van toepassing is, dat stamwoorden met eene concrete beteekenis vrouwelijk zijn, volgens §. 55, A, n° 2.

§. 64, A, n° 3. *Vleesch* verandert zelfs de *sch* in het meervoud in *z*: *vleezen*; gelijk men ook zegt *vleezig*. Ook schreven verscheidene schrijvers der 16 en 17 eeuw *vlees* of *vleijs*, met eene enkele *s*, niet met *sch*. Zie Oudemans, *Magaz. v. Nederl. Taalk.* 1847, bl. 159, 160.

ald. B, n° 1, a. Ook *nachtegals* wegens den zwakken toon der *a* vóór de vloeibare *l*.

ald. c. *Krijgsknecht* maakt steeds het meerv. op *en*.

ald. n° 2. Men onderscheidt ook *redenen* (*gevoerde taal of oorzaken*) van *redens* (in de wiskunde). Nimmer zal men spreken van *een man van goede beginsels*; hier zegt men steeds

van *beginselen*. *Beginsels* beteekent *eerste gronden*, in welke beteekenis men echter ook *beginselen* kan zeggen. — Het meerv. van *schilder* en *meester* eindigt steeds op *s*; doch dat van *burgemeester* ook op *en*. Vergelijk Dr. Nassau, *Mag. v. Nederl. Taalk.* 1848, *bl.* 1.

§. 65, B, n° 1. Het bijvoegel. naamw. kan met het werkwoord *zijn* het praedikaat vormen of achter een substantief te staan komen, zonder daarom praedicatief voor te komen of onverbogen te blijven. Zeg ik, bij voorb.: *in al zijne betrekkingen, zoo burgerlijke als militaire, muntte hij uit* —, alsdan moet ik in de gedachte *betrekkingen* bij deze adjektieven herhalen, vermits deze hoedanigheden bij dit woord voorondersteld, niet daaraan eerst toegeschreven worden. Desgelijks kan ik zeggen: *er waren tien maagden en vijf van haar waren dwaze*, terwijl ik achter *dwaze* het substantief *maagden* in de gedachte herhaal, wjl het de bedoeling niet is, eerst de hoedanigheid *dwaas* aan de maagden toe te schrijven, maar te vermelden, dat er zoo vele, door die hoedanigheid gekenmerkt, aanwezig waren.

ald. n° 2. Voorts zijn uitsluitend praedicatief: *braak*, dat met *liggen*, *gestand*, dat met *doen* tot een praedikaat vereenigd wordt, en *besloten*, als het *voornemens* beteekent.

§. 67, n° 9, c, Aanm. 1. *zeldzaam* uit *selsien*. Over de verwisseling van *ie* en *a* vergelijkte men *schraal* en *schriel*; *straam* en *striem*; *vaars*, Geld, *vierse*.

§. 74, n° 1, 2). *mijns* enz. komt alleen nog voor in verbinding met *om* — *wille* (zie §. 112, *j.*) en in zamenkoppeling met *gelijke*, zie §. 35, n° 2, 2), *c.*

§. 85, n° 4. In plaats van *achtstehalf* zegt men *achtdalf* voor *achtde half*.

§. 98, A, I, n° 2, e. *Verschrikt* is of een adjektief van *schrik* afgeleid of een deelwoord van het transitieve *verschrikken*. De ware vorm des deelwoords van het intransitieve *verschrikken* is *verschrokken*.

INHOUD.

INLEIDING.	Bl. 1.
§. 1. <i>Over spraak en taal.</i>	— 1.
§. 2. <i>Over de Hollandsche taal.</i>	— 1.

EERSTE BOEK.

OVER DE LETTERS.	Bl. 3.
--------------------------	--------

EERSTE HOOFDSTUK. OVER DE LETTERS IN HET ALGEMEEN. §. 3.	— 3.
--	------

TWEEDE HOOFDSTUK. OVER DE VOKALEN. §. 4.	— 6.
--	------

§. 5. <i>De A.</i>	— 6.
§. 6. <i>De E.</i>	— 10.
§. 7. <i>De I en IE.</i>	— 15.
§. 8. <i>De O.</i>	— 18.
§. 9. <i>De OE.</i>	— 21.
§. 10. <i>De EI.</i>	— 22.
§. 11. <i>De IJ.</i>	— 22.
§. 12. <i>De EU.</i>	— 24.
§. 13. <i>De U.</i>	— 25.
§. 14. <i>De UI en de open U.</i>	— 26.
§. 15. <i>De AU (AAU).</i>	— 27.
§. 16. <i>De OU.</i>	— 28.

DERDE HOOFDSTUK. OVER DE KONZONANTEN.	— 29.
---	-------

§. 17. <i>De stomme en de geaspireerde konzonanten.</i>	— 29.
§. 18. <i>De spiranten.</i>	— 34.
§. 19. <i>De vloeibare letters.</i>	— 35.

VIERDE HOOFDSTUK. OVER DE GRAMMATISCHE FIGUREN. §. 20.	— 37.
--	-------

§. 21. <i>De prothesis of voorvoeging.</i>	— 37.
§. 22. <i>De epenthesis of inlassching.</i>	— 39.

§. 23. <i>De diaeresis of verdeling van ééne lettergreep in twee.</i>	Bl. 46.
§. 24. <i>De paragoge of achteraanvoeging.</i>	— 46.
§. 25. <i>De aphaeresis of afwerping van letters voor aan het woord.</i> —	47.
§. 26. <i>De synkope of uitlating van klanken te midden van andere klanken.</i>	— 48.
§. 27. <i>De elisie of onderdrukking van klanken aan het eind eens woords of woorddeels enz.</i>	— 50.
§. 28. <i>De apokope of afwerping van klanken aan het eind des woords.</i>	— 52.
§. 29. <i>De metathesis of klankverplaatsing.</i>	— 53.

TWEEDE BOEK.

WOORDFORMING.	Bl. 55.
§. 30. <i>Inleiding.</i>	— 55.
EERSTE HOOFDSTUK. VOKAALVERWISSELING. §. 31.	— 55.
TWEEDE HOOFDSTUK. AFLEIDING.	— 61.
§. 32. <i>Afleiding door achtervoegsels.</i>	— 61.
§. 33. <i>Afleiding door voorvoegsels.</i>	— 64.
DERDE HOOFDSTUK. ZAMENSTELLING. §. 34.	— 65.
§. 35. <i>Oneigenlijke samenstelling.</i>	— 66.
§. 36. <i>Eigenlijke samenstelling.</i>	— 71.
§. 37. <i>Woorden ontstaan door afleiding van reeds zamengestelde woorden enz.</i>	— 74.
§. 38. <i>Zamenstelling bewerkt door de kracht eens afleidingsuitgangs.</i>	— 75.
§. 39. <i>Zamenstelling bewerkt door overgang van de eene woordklasse tot de andere.</i>	— 77.
§. 40. <i>Verbindingsklanken tusschen de leden eener samenstelling.</i> —	79.
VIERDE HOOFDSTUK. OVER DEN KLEMTOON. §. 41.	— 82.
§. 42. <i>Over den klemtoon in enkelvoudige woorden.</i>	— 83.
§. 43. <i>Over den klemtoon in zamengestelde woorden.</i>	— 85.
§. 44. <i>Over den neventoon en de toonlooze syllaben.</i>	— 93.
§. 45. <i>Over den klemtoon in vreemde naamwoorden.</i>	— 94.

DERDE BOEK.

OVER DE WOORDEN ALS DEELEN DER REDE . . .	Bl. 96.
INLEIDING.	— 96.
§. 46. <i>Over de rededeelen in het algemeen.</i>	<i>— 96.</i>
§. 47. <i>Over de grammatische betrekkingen.</i>	<i>— 98.</i>
EERSTE AFDEELING. OVER HET ZELFSTANDIG NAAMW. . . .	— 104.
EERSTE HOOFDSTUK. OVER DE SOORTEN DES ZELFSTAND. NAAM-	
WOORDS. §. 48.	— 104.
TWEEDE HOOFDSTUK. OVER DE FORMING DER ZELFSTAND. NAAM-	
WOORDEN. §. 49.	— 107.
§. 50. <i>Over de zelfstandige achtervoegsels, die concrete zelf-</i>	
<i>standige naamwoorden vormen.</i>	<i>— 108.</i>
§. 51. <i>Over de zelfstandige achtervoegsels, die abstrakte zelf-</i>	
<i>standige naamwoorden vormen.</i>	<i>— 114.</i>
§. 52. <i>Over de voorvoegsels.</i>	<i>— 120.</i>
DERDE HOOFDSTUK. OVER HET GESLACHT DER ZELFSTANDIGE	
NAAMWOORDEN.	— 123.
§. 53. <i>Over het taalgeslacht in het algemeen.</i>	<i>— 123.</i>
§. 54. <i>Over de substantieven, bij welke men ter bepaling des</i>	
<i>geslachts in de eerste plaats op de beteekenis te let-</i>	
<i>ten heeft.</i>	<i>— 125.</i>
§. 55. <i>Over de substantieven, bij welke men ter bepaling des</i>	
<i>geslachts in de eerste plaats op den vorm te letten</i>	
<i>heeft.</i>	<i>— 129.</i>
§. 56. <i>Over het geslacht der woorden met vreemde uitgangen</i>	
<i>en der vreemde woorden.</i>	<i>— 140.</i>
§. 57. <i>Over het geslacht der samengestelde woorden. . . .</i>	<i>— 143.</i>
VIERDE HOOFDSTUK. OVER DE VORMEN DER NAAMVALLEN. §. 58.	— 144.
§. 59. <i>Over den genitief.</i>	<i>— 145.</i>
§. 60. <i>Over den datief.</i>	<i>— 147.</i>
VIJFDE HOOFDSTUK. OVER DE GETALVORMEN DER ZELFSTANDIGE	
NAAMWOORDEN. §. 61.	— 148.
§. 62. <i>Over de zelfstand. naamwoorden, welke niet in het</i>	
<i>meerv. gebruikt worden.</i>	<i>— 148.</i>
§. 63. <i>Over de zelfstand. naamwoorden, die niet anders dan</i>	
<i>in het meerv. gebruikt worden.</i>	<i>— 152.</i>
§. 64. <i>Over de vorming des meervouds.</i>	<i>— 153.</i>

TWEDE AFDEELING. OVER HET BIJVOEGEL. NAAMW. Bl. 162.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER HET BIJVOEGEL. NAAMW. IN HET ALGEMEEN EN OVER ZIJN ONDEBSCHIEDEN AARD. §. 65. — 162.

TWEDE HOOFDSTUK. OVER DE FORMING DER BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN. §. 66. — 166.

§. 67. *Over de adjektieven, door middel van zelfstand. achtervoegsels afgeleid.* — 166.

§. 68. *Over de adjektieven, door middel van voorvoegsels afgeleid.* — 177.

DERDE HOOFDSTUK. OVER DE TRAPPEN VAN VERGELIJKING. — 179.

§. 69. *Over de beteekenis en het gebruik der trappen van vergelijking.* — 179.

§. 70. *Over de vorming van den comparatief en den superlatief.* — 184.

VIERDE HOOFDSTUK. OVER DE CONCRETIE OF ZAMENVOEGING DER BIJVOEGEL. MET DE ZELFST. NAAMW. §. 71. — 187.

VIJFDE HOOFDSTUK. OVER DE VERBUIGING DER BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN. §. 72. — 193.

DERDE AFDEELING. OVER HET VOORNAAMWOORD. — 198.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER DE SOORTEN DES VOORNAAMWOORDS IN HET ALGEMEEN. §. 73. — 198.

TWEDE HOOFDSTUK. OVER DE SOORTEN DES VOORNAAMWOORDS IN HET BIJZONDER EN OVER DE VERBUIGING DER VOORNAAMW. — 200.

§. 74. *Over de persoonlijke voornaamwoorden.* — 200.

§. 75. *Over de bezittel. voornaamwoorden.* — 204.

§. 76. *Over de aanwijz. voornaamwoorden.* — 206.

§. 77. *Over de bepalende voornaamwoorden.* — 207.

§. 78. *Over de onbepaalde voornaamwoorden.* — 210.

§. 79. *Over de vragende voornaamwoorden.* — 211.

§. 80. *Over de betrekkel. voornaamwoorden.* — 213.

VIERDE AFDEELING. OVER HET LIDWOORD. — 215.

§. 81. *Bepaling en verbuiging van het lidwoord.* — 215.

§. 82. *Bijzonderheden omtrent het gebruik der lidwoorden.* — 217.

VIJFDE AFDEELING. OVER HET TELWOORD. — 222.

EERSTE HOOFDSTUK. OVER DE SOORTEN DES TELWOORDS IN HET ALGEMEEN. §. 83. — 222.

TWEDE HOOFDSTUK. OVER DE SOORTEN DES TELWOORDS IN HET BIJZONDER. — 223.

§. 84. <i>Over de grondgetallen.</i>	Bl. 223.
§. 85. <i>Over de rangschikkende telwoorden.</i>	— 227.
§. 86. <i>Over de onbepaalde telwoorden.</i>	— 229.
§. 87. <i>Over de herhalingstallen.</i>	— 235.
§. 88. <i>Over de verdubbeltallen.</i>	— 236.
§. 89. <i>Over de soortgetallen.</i>	— 237.
ZESDE AFDEELING. OVER HET WERKWOORD.	— 238.
EERSTE HOOFDSTUK. OVER HET WERKWOORD EN ZIJNE SOORTEN.	
§. 90.	— 238.
TWEDE HOOFDSTUK. OVER DE FORMING DES WERKWOORDS.	
§. 91.	— 245.
§. 92. <i>Over de onmiddellijk afgeleide werkwoorden.</i>	— 246.
§. 93. <i>Over de onechte stamwerkwoorden.</i>	— 248.
§. 94. <i>Over de werkwoorden, door achterwoegsels afgeleid.</i>	— 248.
§. 95. <i>Over de werkwoorden, door middel van voorwoegsels afgeleid.</i>	— 250.
§. 96. <i>Over de werkwoorden, met die partikels zamengesteld, welke nu eens eene eigenl. dan eene oneigenl. samenstelling met het werkw. vormen.</i>	— 260.
DERDE HOOFDSTUK. OVER DE VERBUIGING (CONJUGATIE) DES WERKWOORDS.	
§. 97. <i>Over de vormen, waardoor de begrippen, die aan de verbuiging der werkwoorden ten grondslag liggen, uitgedrukt worden, enz.</i>	— 265.
§. 98. <i>Sterke verbuiging</i>	— 275.
§. 99. <i>Zwakke verbuiging.</i>	— 289.
§. 100. <i>Verbuiging der onregelmatige werkwoorden.</i>	— 290.
§. 101. <i>Over het gebruik der verschillende verbuigingsvormen des werkwoords.</i>	— 296.
ZEVENDE AFDEELING. OVER HET BIJWOORD.	— 315.
EERSTE HOOFDSTUK. OVER HET BIJWOORD EN ZIJNE SOORTEN.	
§. 102.	— 315.
TWEDE HOOFDSTUK. OVER DE FORMING DER BIJWOORDEN.	
§. 103. <i>Over de oorspronkelijke bijwoorden.</i>	— 321.
§. 104. <i>Over de door eigenaardige uitgangen gevormde bijwoorden.</i>	— 323.
§. 105. <i>Over de bijwoorden van bijvoegel. naamwoorden ontstaan.</i>	— 325.
§. 106. <i>Over de bijwoorden van zelfstand. naamwoorden ontstaan.</i>	— 326.
§. 107. <i>Over de bijwoorden van werkwoorden ontstaan.</i>	— 329.
§. 108. <i>Over de bijwoorden van voornaamwoorden ontstaan.</i>	— 329.

ACHTSTE AFDEELING. OVER HET VOORZETSEL	Bl. 333.
EERTE HOOFDSTUK. OVER HET VOORZETSEL EN ZIJNE SOORTEN.	
§. 109.	— 333.
TWEDE HOOFDSTUK. OVER DE FORMING DES VOORZETSLS.	— 338.
§. 110. <i>Over de oorspronkelijke voorzetsels.</i>	<i>— 338.</i>
§. 111. <i>Over de voorzetsels uit bijvoegel. naamwoorden of deelwoorden ontstaan.</i>	<i>— 342.</i>
§. 112. <i>Over de voorzetsels uit zelfstand. naamwoorden ont- staan.</i>	<i>— 343.</i>
NEGENDE AFDEELING. OVER HET VOEGWOORD.	— 344.
EERSTE HOOFDSTUK. OVER HET VOEGWOORD EN ZIJNE SOORTEN.	
§. 113.	— 344.
TWEDE HOOFDSTUK. OVER DE FORMING EN HET GEBRUIK DER VOEGWOORDEN. §. 114.	— 352.
TIENDE AFDEELING. OVER DE TUSSENWERPSELS. §. 115.	— 357.

INLEIDING.

§. 1.

Over spraak en taal.

1. *Spraak* is de hoorbare vorm der gedachten. De hoorbare vorm eener enkele gedachte noemt men *woord*.

Aann. Onder de spraakklanken zijn er, die geene gedachte uitdrukken, maar of een natuurgeluid nabootsen (*onomatopoeien, klanknabootsingen*), of voorwerpen en betrekkingen van voorwerpen in de ruimte aanduiden (*voornaamwoorden en oorspronkelijke bijwoorden*), of eindelijk een gevoel te kennen geven (*interjecties, tusschenwerpsels*).

Het woord, dat de gedachte des sprekers aangaande 'eenig voorwerp uitdrukt, alzoo het eigenlijke *woord* (*Ῥῆμα, verbum*), heet *werkwoord*.

Het woord, als *naam* van het voorwerp der gedachte gebezigd, heet *naamwoord* (*Ὀνομα, nomen*).

2. Den voorraad van spraakklanken, waarvan een volk zich bedient, noemt men *taal*.

§. 2.

Over de Hollandsche taal.

1. De *Hollandsche taal* is het in de Nederlanden door de beschaafden gesproken en geschreven Nederduitsch.

Aann. 1. Het *Nederduitsch* is een der beide hoofdtongvallen van het Duitsch; de andere heet *Opperduitsch*. — *Hoogduitsch* heet de taalvorm in Duitschland door de beschaafden gesproken en geschreven.

Aann. 2. Het *Duitsch* is vermaagschapt met de edelste der oude talen van Azie, met name het *Sanskrit*, de heilige taal der Hindous; voorts met de *Slavonische* talen; eindelijk met de *Grieksche* en de *Latijnsche* taal, van welke laatste de *Romanische* talen (*Fransch, Italiaansch Spaansch enz.*)

afstammen. — Tot de Duitse taalfamilie behooren mede de *Zweedsche*, de *Deensch-Noorweegsche* en de *IJslandsche* taal, benevens het *Engelsch*, voor zoo verre het in het *Angelsaksisch* wortelt. — Al de hier opgenoemde talen behooren te zamen tot den *Indo-Europeschen* of *Indo-Germaanschen* taalktam.

2. De geschiedenis van onze taal klimt op tot het *Gothisch*, de taal, waarin Bisschop ULFILA, in de vierde eeuw, de Heilige Schrift vertaalde ten behoeve van zijne stamgenooten, die toen ter tijd aan beide oevers van den Beneden-Donau in het oude *Moesie* (thans *Wallachije*) woonden.

Aann. Vergelijkt men onze tegenwoordige taal met het Gothisch en Oudduitsch, zoo bespeurt men, dat de logische ontwikkeling der taal vooral de afleidings- en verbuigingsvormen heeft aangetast, dat is, de klanken dezer vormen heeft verzwakt en het getal kanner lettergrepen heeft doen krimpen.

3. De oudste stukken, in het eigenlijk Nederlandsch (*Hollandsch* of *Vlaamsch*) geschreven, zijn van de dertiende eeuw.

Aann. Wat de gestalte der woorden aangaat, verschilde het Nederlandsch van de dertiende eeuw nagenoeg evenveel van het Gothisch en Oudduitsch, als het tegenwoordige Hollandsch. Alleenlijk had de verwaarloozing en de omschrijving der verbuiging in dien tijd nog niet zoo veel veld gewonnen.

E E R S T E B O E K .

OVER DE LETTERS.

E E R S T E H O O F D S T U K .

OVER DE LETTERS IN HET ALGEMEEN.

§. 3.

1. *Letters* zijn de zichtbare teekens der klanken en klankwijzigingen, welke bij het uitspreken der woorden gehoord worden.

2. De letters, van welke wij ons tot het schrijven van echt Nederduitsche woorden bedienen, worden gewoonlijk dus opgegeven :

A, B, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, T, U, V, W, IJ, Z.

Deze lijst is onvolkomen, want, hoezeer met dubbele teekens geschreven, zijn niettemin IE en OE, wel niet in oorsprong, maar naar de uitspraak, zuivere vokalen, en CH en NG enkelvoudige klankwijzigingen. Van den anderen kant komen de U (uitgesproken als in *uur*) en de IJ in deze lijst voor, hoezeer zij evenmin zuivere vokalen zijn, als EI, UI, EU, AU (AAU) en OU.

3. De letters worden onderscheiden in *klinkers* (*vokalen*) en *medeklinkers* (*konzonnant*en).

A. *Klinkers* zijn gewijzigde klanken. *Medeklinkers* zijn klankwijzigingen.

Aann. 1. Wij verklaren de klinkers door de uitdrukking *gewijzigde klanken*, omdat het stemgeluid niet anders denkbaar is, dan in den mond of spraakweg gewijzigd.

De klinkers zijn te onderscheiden, 1) in *opene vokalen* : A, E, IE, O en OE, die door eene lichte wijziging in eene der mondstreken gevormd worden; 2) in *geslotene of gewijzigde*

vokalen. Deze laatste zijn wederom te onderscheiden in drie soorten, van welke die der *eerste* gevormd worden door eene lichte verheffing van de tong tegen het achterste gedeelte van het gehemelte: **A, E, I, O, U** (uitgesproken als in *dag, bel, lid, stok, stuk*); die der *tweede* worden gevormd door verheffing van de tong tegen het middengehemelte (d. i. door de konzontant **J**): **EA, IJ, UI, EU** en **U** (uitgesproken als in *uur*); die der *derde*, door beweging van de lippen tot elkander (d. i. door de konzontant **W**): **AU (AAU)** en **OU**. — De gewijzigde vokalen der eerste soort heeten bij uitnemendheid *geslotene vokalen*, die der twee laatste soorten heeten doorgaans *tweeklanken (diphthongen)*.

Aann. 2. **AAI, OOI** en **EEU** zijn geene tweeklanken: hier tocht wordt de vokaal door de volgende konzontant (**I = J**, of **U = W**) in geenen deele gewijzigd. — *Drieklanken* zijn er niet: **IEU** en **OEI** zijn zelfs geene tweeklanken, daar ook hier de vokalen **IE** en **OE** door de volgende konzontant (**U** of **I**) niet gewijzigd worden.

Aann. 3. De onderscheiding tusschen *lange* en *korte* vokalen is op onze uitspraak der vokalen van geene toepassing.

B. De medeklinkers worden gevormd, 1) in den strot, — de zoogenaamde *keelletters*: **CH, G, H**; 2) door de verheffing van de tong tegen het achterste gedeelte van het gehemelte, — de *ghehemelteletters*: **K, NG**; 3) door de verheffing van de tong tegen het meer vooraan gelegen gedeelte van het gehemelte, — de *tongletters*: **D, J, L, N, R, S, T, Z**, en 4) door beweging van de lippen tot elkander, — de *lipletters*: **B, F, M, P, V, W**.

Voorts zijn de medeklinkers te onderscheiden in *stomme konzontanten* en in *halve vokalen*.

a. De *stomme konzontanten* sluiten den luchtstroom geheel af, zoo dat men, na ze achter eene vokaal uitgesproken te hebben, den mond op nieuw openen moet om op nieuw geluid te kunnen voortbrengen; het zijn de volgende: **B, D, K, P, T**.

b. De *halve vokalen* laten den luchtstroom eenen uitweg, hetzij door den *mond*, hetzij door den *neus*; het zijn de volgende: **CH, F, G, H, J, L, R, S, V, W, Z**, die den luchtstroom

door den mond, en M, N, NG, die hem door den neus eenen uitweg laten en daarom *neusletters* heeten.

Van deze halve vokalen worden de CH en de F als *geaspireerde* stomme konzonnanten beschouwd; de J, L, M, N, NG en R heeten *vloeibare* letters, en de G, H, S, V, W en Z zijn *spiranten*.

4. De medeklinkers, zoo stomme als halve vokalen; worden meer of minder heftig uitgebracht. Op grond hiervan worden de stomme in *harde* (P, K en T) en in *weeke* (B en D), en de spiranten in *zachte* (H, W en Z) en in *scherpe* (G, V en S) onderscheiden. — De geaspireerde (CH en F) staan tuschen de stomme konzonnanten en de spiranten middenin: zij zijn weeker dan de weeke stomme konzonnanten, en scherper dan de scherpe spiranten,

5. De verdeling der konzonnanten naar de spraakwerktuigen kruist hare verdeling naar den graad van heftigheid, met welken zij worden voortgebracht, op deze wijze:

Stomme konzonnanten:

	Harde:	Weeke:	Geaspireerde:
Lipletters:	P	B	F
Tongletters:	T	D	
Gehemelte- of keelletters:	K		CH

Spiranten:

	Geaspireerde:	Scherpe:	Zachte:
Lipletters:	F	V	W
Tongletters:		S	Z
Gehemelte- of keelletters:	CH	G	H.

Aann. Uit deze tabel blijkt, dat ons de geaspireerde tongletter (Grieksche en Engelsche TH) en de weeke gehemelteletter (Fransche of Hoogduitsche G in *gäter* en *Garten*) ontbreken.

De vloeibare letters worden onderscheiden in *mondletters* (L, J, R) en *neusletters* (M, N, NG). De drie vloeibare mondletters zijn alle tongletters; doch de L ligt meer vooraan in den mond, dan de J, en de J meer vooraan, dan de R. Van

de drie vloeibare neusletters is de M eene lipletter, de N eene tongletter, de NG eene gehometeletter.

TWEEDE HOOFDSTUK,

OVER DE VOKALEN.

§. 4.

De vokalen zijn oorspronkelijk drie in getal: *a*, *i*, *u* (uit te spreken als *oe*). De *e* ontstond door klankbreking uit *i*; de *o* door klankbreking uit *u* (wederom niet de Hollandsche, maar de Hoogduitsche korte *u*).

Nevens de drie oorspronkelijke, in den duur der uitspraak korte vokalen, had het Gothisch nog twee lange vokalen; *ē* en *ū*; en vier diphthongen: *ai*, *au*, *ei*, *iu*.

In de volgende §§. van dit hoofdstuk verklaren wij den oorsprong der thans in onze taal voorkomende vokaalklanken.

§. 5.

De *A*.

1. Onze, hetzij gesloten, hetzij open *a* beantwoordt meestal aan de Gothische *a*.

Gesloten is de *a*, vooreerst, in stamsyllaben of grondvormen, oorspronkelijk door meer dan ééne konzontant gevolgd: *half*, Goth. *halbs*; *balg*, *balgs*; *hard*, *hardus*; *hand*, *handus*; *maocht*, *mahts*. Ten tweede, in woorden en woordvormen, in welke op de enkele sluitende konzontant van ouds geene vokaal volgt, als in de partikels *dan*, *af*; in de imperfecten van ongelijkvloeiende werkwoorden, als *brak*, *kwam*, *at*; in de adjektieven *tam*, *smal*, *nat* enz., en in de zelfstandige naamwoorden: *bad*, *dag*, *dak*, *dal*, *gat*, *pad*, *graf*, *staf*, *slag*, *stad* enz. Open is daarentegen de *a*, waar de konzontant, die op haar volgt, oorspronkelijk of nog heden ten dage

op hare beurt door eene vokaal gevolgd wordt: *ik maal*, Goth. *mala*, *graven*, graban; *naam*, namò; *haan*, hana; *ik graaf* voor *grave*; *graaf* of *grave*; *gaaf* (*gift*) en *gaaf* (*ongeschonden*) voor *gave*; *baan* of *bane*; *gewaad* of *wade*.

Hieruit volgt, vooreerst, dat de slotkonzont der naamwoorden, die eene open *a* bezitten, voorheen door eene vokaal werd gevolgd. Dit is het geval met de bijvoegelijke naamwoorden *braaf*, *gauf*, *laaf*, *laag* en andere, voor *brave*, *gave*, *late* enz., en met de zelfstandige naamwoorden, die of van het mannelijk geslacht, maar oorspronkelijk ten minste van de zwakke verbuiging zijn, als: *graaf*, *vraaf*, *draak*, (*na-*)*maaf*, *maaf* (*makker*), *haas*, *baas*, *slaf* enz., of van het vrouwelijk geslacht en oorspronkelijk voorzien van eenen vrouwelijken vokaalklank op het einde, als: *baan*, *taal*, *spraak*, *raap*, *waaq*, *daad*, *baat*, *maas*, *kaas*, en eene menigte andere, voor *bane*, *tale*, *sprake* enz. Zoo is bij de substantieven de al of niet gesloten vokaal een zeker merkteeken van verbuiging of geslacht. Ten tweede volgt uit denzelfden regel, volgens welken de *a* of open of gesloten is, dat waar achter mannel. of onzijd. substantieven, uitgaande op eene enkele konzont, doch met gesloten *a*, de uitgang van den datief enkelv. of die van het meervoud gevoegd wordt, de vokaal zich open vertoont; b. v.: *grave* (in *ten grave*, datief van *graf*), *dalen* (meerv. van *dal*). Doorgaans is dit ook het geval vóór den verkleiningsuitgang *je*, welks bijzonder weeke konzont zich aan de slotkonzont van het naamwoord kan aansluiten, in dier voege, dat zij met deze vereenigd de nieuwe syllabe begint: zoo zegt men *glaasje* (d. is *gla-sje*), *blaadje*, *vaasje*, *paadje*, van *glas*, *blad*, *vat*, *pad*, maar: *grafje*, *dakje*, *slagje*, en, waar deze uitgang de *t* vóór zich neemt, natuurlijk *dalletje*, *dammetje* enz. Men zegt beide: *dagjes*, dat op elken dag in het bijzonder ziet, en *daagjes*, hetwelk de dagen tot eene reeks vereenigt; *gatjes*, hetwelk tot *gat* behoort in eene beteekenis, waarin het geen meervoud heeft, en *gaatjes* van *gat*, *opening*. — Bij het aannemen van den uitgang des

geniefs heeft de verschijning der open *a* niet meer plaats; men zegt: *des dals* (hoezeer dit staat voor *des dales*), *des grafs*, *des veldslags*, *des middags*; maar de adverbiale uitdrukkingen *des daags* en *slaags* bewaren de open *a*. — Bij de adjectieven met gesloten *a* vóór eene enkele konzontant, heeft zich deze gesloten vokaal tegenwoordig ook over de vormen uitgebreid, welke zich door een vokaalklank op het einde onderscheiden, als *nat*, vrouwelijk *natte* (eigenlijk: *nat-e*), *smalle* (meerv. van *smal*), *tanme*, *gramme*. Desgelijks heeft het vrouwel. *kat*, in het meerv. *katten*, niettegenstaande het karakter nevens zich heeft. *Stad* heeft geen meerv.; *steden* toch behoort bij het enkelv. *stede*.

Aann. 1. Sluit eene verdubbelde konzontant de vokaal op het eind des woords, dan wordt slechts ééne der beide geschreven: *al* voor *all*, Goth. *alls*; *zak* voor *zakk*, *sakkus*. Dus ook met de overige klinkers, die gesloten voorkomen: *vel* voor *vell*, *fill*; *kin* voor *kinn*, *kinnus*; *bron* voor *bronn*, *brunna*; *ik vul* voor *vull* van *wol*, *fulls*.

Aann. 2. De oorzaak, dat *brak*, *at* enz. in het meerv. en in den subjunctief: *braken*, *brake*, *aten*, *ate*, hebben, ligt daarin, dat het meerv. en de subjunct. oorspronkelijk eene andere vokaal bezaten, dan het enkelv. van het imperfect dier werkwoorden (Zie beneden in deze §. n° 2).

Aann. 3. Waar de vokaal slechts ten gevolge eener synkope door twee konzontanten gevolgd wordt, bleef zij open: *twalf* voor *twālf*, Goth. *tvalif*; *aafsch* voor *avesch*, *maagd* voor *maged*. In *paander*, Fransch *panier*, en *spander* voor *spaner*, waar alzoo eerst door inlassching der *d* de dubbele konzontant ontstond, hield mede de open vokaal stand. Omgekeerd hield de gesloten vokaal stand, in weerwil van de inlassching der *e*, in *akker*, *adder*, *gaffel*, Goth. *akrs*, *nads* en *gabls*.

Aann. 4. Door zamentrekking na synkope is de open *a* ontstaan uit *aë*, in *staan* voor *standen*, en *gaan* voor *gangen*.

Uitzonderingen op den regel, dat de *a* gesloten is, waar de grondvorm oorspronkelijk door meer dan ééne konzontant wordt gevolgd:

1) Vóór twee konzontanten, van welke de eerste eene *r* is, vertoont zich doorgaans de *a* open: *aard*, *baard*, *gaard*, *kaart*, *taart*, *vaars*.

2) Vóór de dubbelletters *ks*, *ts* en *st*, die bijna een ondeelbaar geheel vormen, komt de open *a* voor; *haast*, *kaats*,

schaats, *plaats*, *aakse* nevens *akse*, *plaaster* nevens *pleister*, *aakster* nevens *ekster*.

Uitzondering op den regel, dat de *a* gesloten is in woordvormen, in welke op de enkele sluitende konzont van ouds geene vokaal volgt:

Substantieven, wier beteekenis het begrip, door het werkwoord, waartoe zij behooren, uitgedrukt, vasthoudt, en die dus in zoo verre als afgeleid van deze werkwoorden beschouwd moeten worden of werkelijk daarvan afgeleid zijn, behouden de open *a* dezer werkwoorden, bij voorb.: *smaad*, *smaak*, *haal*, *haat*, *praat*, *schaam(-te)*, *praam*, *gejaag*, *gedraaf*. Hiertoe behooren ook *raad*, *staak*, *haak*, *spaan*, al hebben zij, doordien er een persoon of voorwerp bijgedacht wordt, eene concrete beteekenis. — De open vokaal in *paar* en in het adject. *baar* (nevens *bar*) is aan de werking der *r* te wijten. Soms schijnt ook de *l* denzelfden invloed te hebben: aldus in *paal* en *straal* en wellicht nog in een paar andere naamwoorden.

2. De open *a* is voorts ontstaan uit de Gothische *ǣ*, in *slāpen*, slēpan; *jaar*, jēr; *maan*, mēna; *wij gaven*, gēbum; *hij laze*, lēsi.

3. Vervolgens ontstond eene meestal open *a* in eenige woorden uit *e* of Goth. *ai*, door de werking eener volgende *r*. Dus in *aarde* voor *erde*, Goth. *airtha*; *waarts*, Goth. *vairts*, Lat. *versus*; *vaars* voor *vers*, Lat. *versus*; *star* ook wel *ster*; *smart*, vroeger *smert*; *hart*, voorheen *hert*; *knarsen* nevens *knersen*; *gaarn* van het Goth. *gairnjan*, *begeeren* (oudt. *begaeren*); *waard*, Hoogd. *Wirth*, *vairdus*; *waard*, Hoogd. *werth*, *vairths*. Ook in de vreemde woorden *parui* (*perruque*) en *patry*s (*perdrix*) voor *pardrijs*, bewerkte de *r* den overgang van *e* tot *a*. Soms heeft de *l* op de voorgaande *e* denzelfden invloed, b. v. in *aalmoes*, *ἐλεημοσύνη*. — In *zwager*, Goth. *svaihra*; en *zwavel*, Hoogd. *Schwefel*, Goth. *svibls*, is mede de *a* uit *e* (Goth. *ai* of *i*) ontstaan.

Aanm. De Goth. *ai* is niet te verwarren met de diphthong *ái* (onze *ee*): de *ai* is de gedaante, die de *i* vóór de *r* en de *h* aanneemt.

4. Eindelijk klimt de oorsprong der *a* op tot de Goth. diphthong *ái*, in *maal* (*vlek*), Goth. *máil*; *zaaijen* (d. i. *za-j-en*), *waaijen*, Goth. *sái-an*, *vái-an*, in *naad* en *draad* met *naaijen* en *draaijen*, waartoe die substantieven behooren. Denzelfden oorsprong heeft de *a* in woorden, die in verband staan met zoodanige ongelijkvloeiende werkwoorden, welke thans in hun tegenw. tijd *ij* vertoonen, en in het Goth. de diphthong *ái* in het enkelv. van het imperf. hadden. Zoo behoort *glad* tot *glijden* en ontleent zijne vokaal van het imperf. singul. van dit werkw., *zwak* eveneens tot *zwijken*, *rat* tot *rijten*, *rad* tot *rijden*, *knap* tot *knippen*, *laf* tot *lijven* (vanwaar *blijven*, d. is *belijven*), *staf* tot *stijven*, *wak* tot *wijken*, *kwalster* tot *kwijlen*, *ladder* tot *lijden* (*gaan*), (*twee-*)*spalt* tot *splijten*. Deze anders gesloten *a* vertoont zich open in *onraad* en *voorraad* voor *onrade*, *voorrade* (vergelijk *alreede*), in *gapen* (van *gijpen*), *blaken* van *blijken*, en *staaf* voor *stave*.

Aann. Nevens *eikel* bestaat ook *aker*, en, omgekeerd, *pleister* nevens *plaaster*. Vergelijk ook *raziijn* met het Fransche *raisin*.

§. 6.

De *E*.

1. De gesloten, alsmede de zachte open *e* ontstonden meestal uit de Gothische *i*.

Eene geslotene *e* ontstond uit *i*, vooreerst, waar deze vokaal gevolgd werd door meer dan ééne konzontant; doch slechts dan, wanneer de eerste dezer konzontanten een *r* of *h* (thans *ch*) was, en alzoo alleen in die gevallen, waarin de *i* in het Gothisch zelf in *ai* overging; anders bleef vóór meer dan eene konzontant de *i* behouden: *ik werp*, *vairpa*; *ik berg*, *bairga*; *herder*, *hairdeis*; *recht*, *raihts* (*rechter* en *rechten* hebben *richter* en *richten* nevens zich); *slecht*, *slaihts*; dus ook in *vechten* en *vlechten*; in *mest* (*mist*) is achter de vokaal eene *h* (*ch*) uitgevallen, blijkens den Goth. vorm *maihstus*. Ten tweede, ontstond eene gesloten *e* uit *i* in woorden of woordvormen, in wel-

ke op de enkele sluitende konzont van ouds geene vokaal volgde, als in de partikel *met*, Goth. *mith*, en in het voornaamw. *hem*, Goth. *im* (uitsluitend dat. plur.), en in de naamwoorden: *vrek*, *stek*, *bevel*, *tred*, *gesprek*, *lek*, *spel*, *weg* enz. Eene open *e* ontstond uit *i*, waar de konzont, die op haar volgt oorspronkelijk of nog heden ten dage op hare beurt door eene vokaal gevolgd wordt: *lexen*, *lisan*; *ik lees* (*leze*), *lisa*; *hemel*, *himins*; *wij beten*, *bitum*; *gelezen*, *lisans*; *geleden*, *lithans*; *neef* voor *neve*; *keel*, enz. voor *kele*.

Ook hier, even als bij de naamwoorden met open *a*, is de open *e* het bewijs, dat de slotkonzont oorspronkelijk door eene vokaal gevolgd werd. Zoo staat *veel* voor *vele*, *filu*, en *leeg* verloor de slotkonzont van zijnen stam met de vokaal, die haar volgde, daar het is zamengetrokken uit *ledig*. Met de zelfstandige naamwoorden van eene open *e* voorzien is dit mede het geval, en bij gevolg is de open *e* bij de mannelijke substantieven *neef* (voor *neve*) en *gespeel* het kenmerk der oorspronkelijk zwakke verbuiging, en bij eene menigte andere, als *kneep*, *week*, *peer*, *steeg*, *schreef*, *zeef* enz. voor *knepe*, *pere* enz. het kenmerk van den voormaligen vrouwelijken afleidingsuitgang. Voorts wordt ook bij mannelijke en onzijdige substantieven de *e* open, zoodra zij den uitgang des datiefs of des meervouds bekomen, als: *achter wege*, *te weeg brengen*, *in gebreke*, *in den gebede*, *spelen* (meerv. van *spel*), *bevelen* (van *bevel*) enz. *Stek* behoudt in het meerv. de gesloten *e*, zonder twijfel om verwarring met het meerv. van *steek* te voorkomen; ook *gesprek* heeft *gesprekken*. De verkleinvormen van die substantieven, welke in het meerv. eene open *e* bekomen, behouden alle de gesloten *e*: *gebedje*, *gebrekje*, *spelletje*, *tredje*, *wegje*; evenwel zou men van sommige den verkleinvorm met open *e* kunnen bezigen, doch slechts in het meervoud: *treedjes*, *weegjes*. De genitieven dier naamwoorden bewaren de gesloten *e*: *des bevels*, *gebeds*, *wegs*. De open *e* komt echter voor den dag in den adverbialen genitief *weegs* in *zijns weegs gaan*, en in de uitdrukking *een eind weegs*. — De vrouwel. substan-

tieven met gesloten *e*, *les* en *wet*, behouden die in het meerv., even als *kat* zijne gesloten *a* behoudt. *Vrek*, dat in het meerv. *vrekken* heeft, is eigenlijk een adjektief.

Aann. 1. De *i* komt vóór de *r* in onze taal nimmer vóór, behalve in het klanknabootsende *kirren*, juist omdat het klanknabootsend is en zich als zoodanig niet naar den taalregel, maar naar het natuurgeluid richtte.

Aann. 2. Ook vóór de dubbele *l*, of vóór de *l* door eene andere konzontant gevolgd, ging meestal de *i* in eene gesloten *e* over: *vel*, Goth. *fill*, nevens *villen*; *spellen*, *spillón*; *helm*, *hilms*; *holpen*, *hilpan*; *smelten*, voorheen *smilten*; dus ook in *zelf*, *veld* en *melk*, en in *tent*, daar dit voor *telt* staat; alsmede in de adjektieven *snel* en *fel*.

Aann. 3. Van den regel, dat de Goth. *i* vóór twee konzontanten, van welke de eerste geene *r* (*l*) of *k* (*ch*) was, bewaard bleef, zijn slechts weinig uitzonderingen: *prent* voor *print*, *zweemen* voor *zwimmen*, *krebbe* nevens *kribbe*, *pen* (d. i. *penn*) voor *pin*, *pek* (d. i. *pekk*) nevens *pik* enz.

Aann. 4. Sommige woorden en woordvormen, hoezeer uit eene syllabe bestaande, door eene enkele konzontant gesloten, die van ouds door geene vokaal gevolgd werd, hebben niettemin de *i* behouden, te weten, de partikel *in*; de voornaamwoorden *ik* en *zich*; het zelfst. werkwoord *is*, en behalve *rid*, ook de zelfst. naamwoorden *lid* en *gelid*, *schip*, *smid*, *split* en *rif* (scheepswoord), die volgens den regel van het ontstaan der open *e* in het meerv. *leden*, *gelederen*, *schepen*, *smeden*, *spleten* en *reven* hebben. De datief van *schip* luidt mede regelmatig *scheep* d. i. *sehepe*. Om ook in het meerv. de *i* te kunnen behouden, geeft men soms aan *smid* den ongewonen meervoudvorm *smids*.

Aann. 5. Soms vindt men de oorspronkelijke *i* door verdubbeling van de daarop volgende enkele konzontant voor den overgang in de opene *e* bewaard. Dus zegt men *liggen*, Goth. *ligan*, voor *legen*, en bestaat *spillen* nevens *spelen*, *wikken* nevens *wegen*, *stikken* nevens *steken*, *verschillen* nevens *verschelen*. Voorts vindt men nevens vormen met de opene *e* niet zelden afgeleide woorden, in welke de *i* stand heeft gehouden, doordien de slotkonzontant door de konzontant des afleidingsuitgangs gevolgd werd: *gift* en *vergiffenis* (d. i. *vergifnis*) van *geven*, *gewicht* van *wegen*, *plicht* van *plegen*, *gezicht* van *zegen* (*saihvan*) d. i. *zien*, *nicht* (voor *nift*) van *neef*, *mits* van *mede*, *ginds* of *ginder* van *gene*, waar de *d* ingelascht is.

Eene uitzondering op den regel, dat de *e* gesloten is in woordvormen, in welke op de enkele sluitende konzontant van ouds geene vokaal volgt, maken de zelfstand. naamwoorden *steek* en *smeer*, die, terwijl zij zich naauw aan de beteekenis der werkwoorden *steken* en *smeren* aansluiten, ook de open vokaal dezer werkwoorden behouden; voorts substantieven als: *het ge-*

speel, het *gezweef*, die van *spelen* en *zweven* zijn afgeleid, en eindelijk *kreet* en het mannelijke *greep*, op welke de open vokaal van het deelwoord (*gekreten*, *gegrepen*) van invloed geweest is.

2. Voorts is de *e* ontstaan uit *a* door middel van die klankwijziging, welke in de Hoogduitsche spraakkunst *Umlaut* heet: *menig*, Goth. *manags*; *ezel*, *asilus*; *erf*, *arbi*; *ende* (later *einde*), *andeis*; *bedwelmen* van *dwalm*, *behelzen* van *hals*, *belenden* van *land*, *belemmeren* van *lam*, *mengen* van *mang* of *mank* (d. i. *te midden van*), *lengte* van *lang*, *hen* (*henne*) van *haan*. Van adjektieven en imperfecten komen, met verandering van *a* in *e*, werkwoorden met eene faktitieve beteekenis: *pletten* van *plat*, *temmen* van *tam*, *reppen* van *rap*, *krenken* van *krank*, *netten* van *nat*, *letten* van *lat* (Hoogd. *lass*), *leggen* van *lag*, *drenken* van *drank* (oud imperf. van *drinken*), *zetten* van *zat*, *kwellen* van *kwal* (imperf. van het oude *quellen*, waartoe ook *kwaal* behoort). In eene gelijke betrekking staat *dekken* tot *dak*, *stellen* tot *stal*, *tellen* tot *tal* (*taal*), *vellen* tot *val*, *henker* en *gehengen* tot *hangen*.

Aann. 1. Deze wijziging van *a* tot *e* heeft haren oorsprong te danken aan eene *i* (*e*) of *j*, welke, ten minste in den oorspronkelijken vorm des woords, op de syllabe, die de *a* bevatte, volgde.

Aann. 2. Hoezeer de werkwoorden *zenden*, *schenden*, *schenken*, *sterk*; d. i. ongelijkvloeiend, zijn en tot ééne soort gebracht worden met werkwoorden, die in het praesens eene *i* of eene *e* uit *i* bezitten, is niettemin hun praesensvorm zwak, en in dezen praesensvorm de *e* uit *a* ontstaan. Desgelijks in *treffen* en *trekken*. Ook *brenge* en *denke* hebben eene *e* uit *a*.

Aann. 3. Nevens vormen met eene door de hier behandelde klankwijziging uit *a* ontsproten *e*, bestaan somtijds nog vormen met de oorspronkelijke *a*. Vergelijk slechts *edel* met *adel*, *slek* met *slak*, *hebben* met (*hand*-)*haven* en de verbogen vormen *had* en *gehad*, *rek* met *rak*, *eng* met *bang* (voor *be-ang*), *hegge* (*hek*) met *haag*, *stede* met *stad*, *veste* met *vast*. In de laatste drie voorbeelden gaat de klankwijziging met de aanwezigheid der toonlooze *e* in de volgende syllabe gepaard.

Aann. 4. De regel, dat de vokaal gesloten is, zoo zij door twee konzonnanten, en open, zoo zij door slechts ééne konzont gevolgd wordt, gaat ook met de *e* door, die uit *a* ontstaan is. Zoo hebben *meel* van *malen*, *heer* (d. i. *leger*), Oudduitsch *hari*, en *meer* (*zee*), Goth. *marei*, eene open *e*; *vremd* staat voor *vremed*, Oudd. *framædi* of *framidi* en *fremidi*. *Kerel*

(Oudd. *carl*) behield de gesloten *e* in de uitspraak in weerwil van de inlassching der *e* tusschen de *r* en *l*. *Heg* (*het*), *hen*, *schel* en *slek* hebben eene, hooszer niet oorspronkelijk, verdubbelde konzontant. In *temmen*, *leggen* enz. is de dubbele konzontant ontstaan, doordien de slotkonzontant van den stam de *j*, die in het Goth. in diergelijke werkwoorden op den stamklank volgde (tamjan, lagjan), aan zich gelijk maakte (assimileerde). Maar *east*, *kreeft* en *eend* wijken af, daar zij vóór de dubbele konzontant eene open *e* hebben. Kiliaen schrijft deze woorden: *est*, *krefst* en *endte*, en nog hoort men wel de uitspraak *endoogel*.

3. In eenige weinige woorden is de *e* ontstaan uit *eu* en *o* of *u* (Goth. *u* of *au*), te weten, in *krepel* voor *kreupel* van *kruipen* (*kroop*, *gekropen*), *knekel* voor *kneukel* van *knok*, *werken* voor *worken*, Goth. *vaúrkjan*, *derven* voor *dorven*, *thaurban*. Met de Hollandsche *u* is de klank *ie* naauw verwant: geen wonder dus, dat de *e* ook somtijds ontstaan is uit *ie* of uit die Goth. diphthong *iu*, welke doorgaans *ie* of *ui* bij ons opleverde. Dit is het geval in *veertien* van *vier*, *kregel* voor *kriegel* en dit van *krijg*, *negen* Goth. *niun*; *heden* (nevens *huiden*), Oudd. *hiutu*.

4. De harde open *e* (*ee*) is ontstaan uit de Goth. *ái*: *deel*, *dáils*; *zeel*, *sáils*; *zeer* (*smart*), *sáir*; *sneeuw*, *snáivs*; *een*, *áins*; *deeg*, *dáigs*; *teeken*, *táikns*.

Aanm. 1. De Goth. *ái* levert mede niet zelden bij ons *ei* op (Zie §. 10). Van daar (*uit*-)breiden nevens *breed*, *bráids*; (*be*-)reiden nevens *gereed*, *garáids*; *klein* nevens *kleen*.

Aanm. 2. De ongelijkvloeiende werkwoorden, die eene *ij* (Goth. *ei*) in het praes. hebben, bezaten in het imperf. singul. den klank *ái*: *ik steeg*, *stáig*; *ik bleef*, *biláif*. Van daar dat woorden, daarvan afgeleid, eene harde *e* of wel *ei* vertoonen: *sweemen* van *zwijmen*, *bleek* van *blijken*, *leed* van *lijden*, *week* van *wijken*, *neigen* van *nijgen*, *rei* van *rýgen*, *reis* van *rijzen*, *steiger* van *stýgen*, *leiden* (doen gaan) van *lijden* (gaan).

Aanm. 3. Soms is de *ái* in eene gesloten *e* overgegaan: *wel*, Goth. *váila*; *enkel* van *een*; *hette* (*hitte*) van *heet*. Ja, de *ee* van den uitgang *-heid*, Goth. *háids*, ging in het meerv. *-heden* en in het oude enkelv. *-hede* in eene zachte open *e* over.

5. De toonlooze *e* heeft haar ontstaan te danken aan den invloed van den klemtoon, die, terwijl hij de stamsyllabe bijzonder deed uitkomen, de afleidings- en verbuigingsvormen van hunne volke vokalen beroofde (Vergel. §. 2. n°. 2. *Aanm.*) Dus moes-

ten de klinkers, die in de oorspronkelijke gedaante dier vormen voorkwamen, voor eene kleurlooze zwakke *e* plaats maken. Diensvolgens komt deze *e* voor in verscheidene voor- en achtervoegsels, alsmede in alle verbuigingsuitgangen, die niet bloot in eene konzontant bestaan, en buitendien in den nominatief van het lidwoord *de*. Waar de *e* is ingelascht, is zij mede toonloos.

Aanm. 1. In de taal des gemeenen levens verliezen het zoogenaamde lidwoord *een* en het woordje *het* (hetzij als lidwoord, hetzij als voornaamw.) mede hunne klinkende vokaal.

Aanm. 2. In meer dan één voorbeeld bemerkt men, dat het tweede lid van een zamengesteld woord, ten gevolge van het overheerschen van den klemtoon, die op het eerste lid der samenstelling rust, bijna allen toon verloren en bij gevolg de toonlooze *e* gekregen heeft. Dus staat *Juffer* voor *Jufvrouw*, *Jonker* voor *Jonkheer*, *immer* voor *iemeer*, *emmer* voor *eembaar*, *tobbe* voor *tweebaar*, *wingerd* en *bongerd* voor *wijngaard* en *boomgaard*, *kerspél*, dat evenwel in de tweede syllabe eene eenigzins scherpe *e* heeft, voor *kerkspaal*.

Aanm. 3. Slechts bij uitzondering bewaart eene klinkende vokaal: de participiale uitgang, die anders *end* luidt, in *heiland*, *vijand* en *dwingeland*, en is de toonlooze uitgang *er* door klankversterking weder aan eene klinkende vokaal gekomen in *leeraar*, *dienaar* en *zondaar* en voorts in alle woorden, die vóór dezen uitgang eene toonlooze *e* hebben, als *middelaar*, als mede in *tuinier*, *gaardenier* enz. De uitgang *ert* (*erd*) heeft ook den vorm *aart* (*aard*) als *grijsaard*, *Spanjaard*, en de uitgang *el* is overgegaan in *eel* in *tooneel*, *houweel*, *truweel* en *struweel*. Wanneer achter den uitgang *sel* de uitgang *ig* komt, die ook toonloos is, keert eene open *a* daarin terug: *rampzalig*, *armsalig*. Voorts vertoonen eene klinkende vokaal in den uitgang de woorden *avond* en *ligchaam*.

Aanm. 4. Alleen in *sieraad* voor *sierde* en *armoede* voor *armde* is de ingelaschte vokaal geen toonlooze *e*.

§. 7.

De *I* en *IE*.

1. De Gothische *i* hield stand, waar zij door twee konzontanten gevolgd werd: *ik spin* (*spinn*), *spinna*; *vinger*, *figgrs*; *mild*, *milds*; *binden*, *bindan*, enz.; behoudens de uitzonderingen in §. 6. n° 1. en ald. *Aanm. 2* en *3* vermeld. Slechts in weinig woorden en woordvormen bleef zij bewaard, in welke deze vokaal werd gesloten door eene enkele konzontant, die van ouds door geene vokaal werd gevolgd. Zie §. 6. n° 1. *Aanm. 4*.

2. Eene toonlooze *i* is ontstaan, door dezelfde oorzaak als

de toonlooze *e* (Zie §. 6. n° 5), in de uitgangen *ing*, *ig*, *tig*. In den uitgang *ik* (als in *leeuwerik*) schijnt de *i* ingelascht en daarom toonloos.

3. Soms is de *i* ontstaan uit de Goth. *ei*, die (volgens §. 11.) anders bij ons in *y* is overgegaan, ook wel een enkele maal uit de Goth. *ái* (*ee* of *ei*). Alsdan moet deze *i* als een gesloten *y* (*ei*) beschouwd worden. Dus in *begrip* en *gebit* voor *begrÿp* en *gebyt*; in het adjekt *grif*; in *wil*, Goth. *hveits*; *trits* van *threis*, *drie*; *ligchaam* van *lijk*; *btikkeren* en *zwicken* van *blijken* en *zwyken*; *zwichten*, *dichten*, *stichtien* en *tichten*, van *zwyken*, *dÿgen*, *stÿgen* en *tÿgen*; *kibbolen* van *kÿven*; *linnen* (lein) nevens *lÿnwaad*, enz. Uit *ái* is *i* ontstaan in *bitter*, *báitrs*; *twintig*, *tráimtigus*, en *hille* van *heef*.

4. Minder zeldzaam is de overgang der Goth. *iu* of Oudd. *ia* in *i*, als in *licht* (Goth. *liuhath*), *vliender* van *vlieën* (*vliegen*), *ging*, *ving*, *hing* voor *gieng*, *vieng*, *hieng* (Oudd. *gianc* enz.), *immer* voor *iemeer*.

5. Meermalen is de *i* eene klankverandering (*Umlaut*) der *a*. Vooral vóór de *n*, *ng*, en *g* heeft de Umlaut deze gedaante. Dus in *bewind* van *bewenden* (*vandjan*), *onderwinden* voor *onderwenden*, *bigge* van *bake* (*varken*), *string* voor *streng* (*hoord*), *schinkel* voor *schenkel*, *sint* (*sanctus*).

6. De *ie* is doorgaans ontstaan uit de Goth. *iu*: *knie*, *kniu*; *stier*, *stiurs*; *lief*, *liubs*; *liegen*, *liugan*. — In de imperfecten der werkwoorden beantwoordt de klank *ie* aan de Oudd. diphthong *ia*.

Aann. De werkwoorden, die in het Oudd. in het imperf. den stamklank met *ia* verwisselden, hadden in het Goth. imperfect de reduplicatie. — Rechtmatig is slechts de *ia* in de imperfecten, *viel*, *hiqlt*, *bliet*, *liet*, *ried*, *stiep*, *liep*, *stiet*, *hiquu*, *riep*. Door verloop van de eene klasse der sterke werkwoorden in de andere is zij ontstaan in *bedierf*, *hielp*, *stierf*, *wierp*, *wierf*, *zwierf*, *hief*, *schiep*, *wiesch*, *wies*.

7. In eenige woorden is de oude lange *i* (anders in *y* verkeerd) met de volgende toonlooze *e* tot *ie* zamengesmolten. Aldus in *wierook* (waarvoor men werkelijk ook *wÿrook* schrijft) van *wÿden* (*wÿën*), *riem* van *rÿen* of *rÿgen*, en *kiem*. Soms

deed de gerekte klank van dezelfde *i* eene toonlooze *e* achter haar geboren worden, met welke zij dan eveneens tot onze tegenwoordige *ie* zamensmolt; alzoo in *drie* voor *dri* (*dry*), Goth. *threis*, *kriegel* (*kregel*) van *krygg*.

8. Soms is de *ie* uit de korte Gothische *i* (*ai*) ontstaan, doordien zij met eene toonlooze *e*, die, meestal eerst na de uitwerping eener konzontant, op haar volgde, zamensmolt, of achter haar eene zoodanige *e* werd aangenomen. Dus in *vriend*, Goth. *frijðnds*; *vierschaar* van *vijen*, Goth. *fian*; *zien*, *saihvan*; *tien*, *taihun*; *biecht*, Oudd. *pigiht*; *vier*, Goth. *fidur*; *bies* (Hoogd. *Binse*) van *binden* of liever van den lateren vorm *bijnen*; *wiek*, van het Goth. *vigan*, (*be*-)wegen. In *gier* (van het Oudd. *giran*), *wier* (van het in het Hoogd. bewaarde *wirren*) en *hier*, Goth. *hiri*, is de *i*, die vóór de *r* nergens stand houdt (zie §. 6, n°. 1. Aanm. 1), bewaard gebleven, terwijl eene toonlooze *e* werd aangenomen om den overgang van de *i* tot de *r* te vormen. Ook in *wieg* handhaafde zich de *i* in de gedaante *ie*.

Aanm. Wij zeggen thans *geschieden* voor *geschien*, in welk woord de klank *ie* op dezelfde wijze als in *zien* ontstaan is. Dit woord moet in het Goth. *gaskaihvan* geluid hebben.

9. Uit eene harde *e* (Goth. *ái*) is, wederom na uitwerping eener konzontant en daarop gevolgde zamensmelting met eene toonlooze *e*, *ie* ontstaan, in *ziel*, Goth. *sáivala*, en *ie(-mand)*, Goth. *áiv*, welk Goth. woord ook in *iets*, *niet*, *niets*, *ieder* en *iegelelijk* vervat is. Zonder wegwerping eener konzontant, zeker ten gevolge eener meer gerekte uitspraak, ging de harde *e* in *ie* over, in *tientje* (*takje*), Goth. *táins*, en in het platte *hieten* voor *heeten*.

Aanm. Uit de Latijnsche *ae* of *e* (Fransche *é*) is de klank *ie* ontstaan in *Griek*, *Græcus*; *spiegel*, *speculum*; *brief*, *breve*; *Pieter*, *Petrus*; *priester*, *prêtre*; *Michiel*, *Michel*.

10. Wat den uitgang *ie* in bastaardwoorden aangaat, hij ontstond uit de vreemde uitgangen *ea*, *ia*, *ium*, wanneer, in den Nederduitschen vorm des woords, de uitgang den klemtoon niet tot zich trok: *linie*, *linea*; *historie*, *historia*; *lilie*, *lilium*;

menie, minium. In Nederduitsche woorden ontstond hij uit *ig* of *ik*; *kevie*, Hoogd. *Käfsch*, Oudd. *kevic*; *balie* nevens *balk*, als ware het *ballik*.

§. 8.

De *O*.

1. *Onze*, hetzij gesloten, hetzij zachte open *o* beantwoordt in de meeste gevallen aan de Gothische *u*. Gesloten is zij, ten eerste, waar de stamsyllabe oorspronkelijk of nog heden ten dage door meer dan ééne konzontant gevolgd wordt: *dom*, Goth. *dumbs*; *vol*, *fulls*; *wol*, *vulla*; *zon*, *sunnô*; *jong*, *juggs*; *wolf*, *vulfs*; *wij vonden*, *funthum*. Ten tweede, waar de enkele slotkonzontant oorspronkelijk door geene vokaal gevolgd wordt: in zekere partikels, als *nog*, en in het voorvoegsel *on*; in *ik kom*; in verscheidene adjektieven, als *hol*, *grof*, *log*, *bros*, en in de mannelijke en onzijdige zelfst. naamwoorden oorspronkelijk van de sterke verbuiging: *gebod*, *God*, *hof*, *genot*, *spog* enz. Open is de vokaal, waar zij door slechts eene konzontant, die op hare beurt eene vokaal achter zich heeft, gevolgd wordt: *genomen*, *numans*; *wij boden*, *budum*.

Waar dus eene enkele slotkonzontant in adjektieven of substantieven door eene open *o* wordt voorafgegaan, is eene vokaal achter die konzontant weggefallen, dus in *vroom* en *zoon*, *sunus*, alsmede in een groot aantal vrouwelijke substantieven: *kool*, *koon*, *school*, *noot* enz. En waar in den datief of het meervoud dier mannel. en onzijd. substantieven de enkele slotkonzontant door de vokaal des uitgangs gevolgd wordt, vertoont zich de vokaal open: *Gode*, *ten hove*, *geboden*, *holen*. *God* heeft ook in den genitief de *o* open: *Godes* nevens *Gods*. Ook in den verkleiningsvorm hebben de open *o*: *Minnegoodje* en *lootje* (*lotkaartje*). De vrouwelijke substantieven met gesloten vokaal behouden die in het meervoud, als *stof*, *kot*, *mop*, *knot* enz. Ook de adjektieven in den verbogen vorm: *holle*, *logge*; alleenlijk zegt men *broze* en *grove*, omdat in *bros* de

slotkonzont den aard van de zachte konzont *z*, in *grof* den aard der *v* behield, en noch de *z* noch de *v* in staat is de vokaal te sluiten. De open vokaal van den onverbogen vorm *broos* en *groof*, nevens *bros* en *grof*, schijnt door de terugwerking van den verbogen vorm ontstaan. In sommige mannelijke en onzijdige substantieven strekte zich de gesloten *o* over het meervoud uit, als in *kek*, *stok*, *knop*, *drop*, *strot*, *blok*, enz.

Aann. 1. Vroeger toch namen deze laatste woorden den uitgang en doorgaans niet aan: het meerv. was of gelijk aan het enkelv. of ging uit op *s*, als *bloks*; nog zegt men bijna altijd *koks*. In het meerv. op *en* zeide men daarentegen voorheen: *stroten* en *bloken*.

Uitzondering op den regel, dat de vokaal gesloten is, waar zij in den grondvorm door meer dan ééne konzont wordt gevolgd:

Vóór de lettervereening *rd*, *rt* en *rn* is de vokaal veelal open, als in *woord*, *haorn*, *koorn*, *doorn*, *moord*, *boord*, *oord*, *koorts*, *zwoord*, *koord*, *toorn*.

Aann. 2. Vóór de *r* neemt dan ook in het Goth. de *u* de gedaante *au* aan: *vaúrd*, *haúrn*, *kaúrn*, *thaúrnus*, *maúrthr*. — Ook waar eene enkele *r* de vokaal sluit, handhaaft zich de open *o* in woorden, die anders de gesloten vokaal verkiezen, als in de partikels *voor* en *door*, in het voorvoegsel *oor*, en in het adjekt. *goor*.

Uitzondering op den regel, dat de *o*, hoezeer door eene enkele slotkonzont gevolgd, gesloten is in den grondvorm van mannel. of onzijd. zelfst. naamwoorden:

De *o* blijft open in zelfst. naamwoorden, die zich in hunne beteekenis naauw aansluiten aan eenig werkwoord met open *o*. Dit is het geval met *pook*, *schoor*, *knoop*, *schroom*, *spook*. *Boog* bewaart de open vokaal van het deelw. *gebogen*.

2. In enkele vormen heeft de gesloten *o* haren oorsprong te danken aan de Gothische lange *o* (*ô*) en aan de Oudduitsche lange *u* (*û*, Goth. *iu* of *u*): *stônd* voor *stoend*, Goth. *stôth*; de uitgang *dom* van *dômjan* (*doemen*); *polder* van *poel*; *op*, Oudd. *âf*, Goth. *iup*; *deffer* van *dubô* (*duif*); *zoekt* van *zoeken* (voor *zoekede*).

3. De gesloten *o* ontstond soms uit *a*: *overtollig* voor *overtallig*, *schoftijd* voor *schafttijd*; en regelmatig in de imperfecten der ongelijkvloeiende werkwoorden der tweede soort: *bond*, *klom*, *sprong*, *zong*, *zwom* enz., en eenige van de eerste soort: *trof*, *vocht*, *vlocht*, *trok* en *schoor* (waar de *o* open is wegens de *r*, zie §. 8, n°. 1. Aanm. 2).

Aanm. De met het imperfect dier werkwoorden zamenhangende substantieven bewaren de oorspronkelijke *a*: *band*, *drank*, *klank*, *kramp*, *stank*, *zang*, *schaar*, en het adjektief *wrang*.

4. Verder ontstond somwijlen vóór de *r* eene open of gesloten *o* uit *e* (Goth. *ai*, d. i. *i*): *gorden* (gairdan), *dorschen* (Oudd. dreskan), *vorschen* (oudt. vreschen), *worden* (vairthan), *tegenwoordig* van andvairthi.

5. Eindelijk wijzigde eene *w*, zich hetzij vóór hetzij achter de vokaal bevindende, deze vokaal tot *o*, in *komen* voor *kwenen* (qyman); *zoo*, Goth. *sva*; *dol* en *dolen* voor *dwal* (Goth. *dvala*) en *dwalen*. De *w* achter de *a* met deze vokaal zamensmeltende verwekte *o*, in *hooi* (havi), *gooi* (gavi), *ooi* (avi), *schooijen* (skêvjan); zoo ook in *kooi* (d. i. *kevie*) en *dooi*. De *g* smolt met *a* tot *o* zamen in *boom*, Goth. *bagms*, en de *f* in *troosten*, thrafstjan.

6. De harde open *o* ontstond uit de Goth. *áu*: *loon*, *láuns*; *schoon*, *skáuns*; *doof*, *dáubs*; *hoonen* van *háuns* (*laag*); *loof*, *láubs*; *loopen*, *hláupan*; *bood* (imperf. van *bieden*), *báuth*, enz. — Soms ging deze *o* in eene gesloten *o* over: *los* en *lossen* (Goth. *láus* en *láusjan*), *lof* nevens *loof* en van daar *looper*, *dof* nevens *doof*, dus ook in *zog* (*zeug*) en *verlof* of *porlof*, alsmede in *kocht* van *koopen*. In *lot* (Goth. *hláuþs*) kreeg de *o* geheel het karakter der *o* uit *u*, van daar in het meerv. *loten*.

Aanm. Daar het imperf. sing. van de ongelijkvl. werkwoorden, die in het praes. *ie* hebben (6de soort), oorspronkelijk eene hardlange *o* (*áu*) had, zoo is het niet vreemd, dat van die werkwoorden vormen met eene harde open *o* afkomen: *genoot* van *nieten*, *loochenen* van *liegen*, *rook* van *rieken* of *ruiken*, *toogen* (van waar *toon*en voor *toogen*en) van *tiegen* (*tijgen*), en de uitgang *loos* van *liezen*.

7. Eene harde open *o* is voorts ontsproten uit de harde *e* (Goth. *ái*) in *ooit* van *áiv*, en *of*, Goth. *aith*(thau), alsmede in verscheidene woorden, die stamvormen zijn van het imperf. sing. der ongelijkvl. werkwoorden van de 5de soort (met *yj* in het praes.), hetwelk oudtijds de vokaal *ái* bezat; zoo behoort *snood* tot *snijden*, *gloojen* tot *glijden*, *strook* tot *strijken*, *stroompen* tot het Hgd. *streifen*. Deze *o* is gesloten in *strop* en *rot* in beide beteekenissen (van *ryfen*).

Aanm. *Schoon* schijnt in het Goth. reeds skáuns geluid te hebben, hozeer het tot *schijnen* behoort. Voorts vergelijkte men de imperfecten van de ongelijkvl. werkwoorden dezer soort in het Engelsch: *wrote*, *rose*, *drove* enz. van *to write*, *rise*, *drive*, en voorts *whole*, d. i. *geheel*, en *holy*, d. i. *heilig*, in welke laatste woorden dus mede de harde *e* (ei) in *o* is verkeerd.

§. 9.

De *OE*.

1. Deze vokaal is doorgaans de Goth. *ō*: *stoel*, *stōls*; *ik voer*, *fōr*; *bloem*, *blōma*; *ik zwoeg*, *svōgja*; *boek*, *bōka*; *broeder*, *brōthar*, enz.

2. Verscheidene woorden, die bij ons *oe* hebben, vertoonen in hun Gothischen vorm *áu*: *roer*, *ráus*; *zoen*, *sáun*; *(be-)zoedelen*, *sáulnōn*; *boer* van *báuan*.

Aanm. De Goth. *áu* moest eerst in eene lange open *ú* (onze latere *ui*, vóór de *r* en *w* *u*) overgaan, wilde zij in staat zijn de *oe* op te leveren (zie §. 14, n°. 2). Van daar de afwisseling tusschen *oe* en *ui* (*u*) in *snoeven* en *snuiven*, *snoet* en *snuut*, *knoest* en *knuist*, *spoegen* en *spuigen* of *spuwen*, *kloen* en *kluwen*, *boer* en *(na-)buur*.

3. De *oe* is eindelijk, vooral in vreemde woorden, niets anders dan de open *o*: *snoeijen* voor *snooyen* van *snijden* (vergel. §. 8, n°. 7), *(uit-)roeijen* nevens *rooyen*, *(be-)sproeijen* van *spreiden* (de *ei* of harde *e* toch levert *o*, zie t. a. pl.); *rúmoer*, Lat. *rumor*; *Moezel* (*Mosella*); *aalmoes*, Grieksch *ἐλεημοσύνη*; *paveljeen*, *schorpioen*, *pioene* enz.

§. 10.

De *EJ*.

1. Deze klank beantwoordt aan de Goth. *ái*, die anders doorgaans eene harde open *e* oplevert (zie §. 6, n° 4): *rein*, *hráins*; *scheiden*, *skáidan*; *arbeiden*, *arbáidjan*; *geit*, *gáitei*; *weit*, *hváiteis*; *heide*, *háithi*; *leiden*, *láithjan*.

2. Voorts is *ei* in eenige woorden ontstaan uit de versmelting eener *g* met de voorgaande *e*, vooral vóór den klank *el* en *en*. Dus staat *dweil* voor *dwegel* van *dwegen* of *dwagen*, *steil* voor *stegel* van *stýgen*, *zeil* voor *zegel*, *peil* en *teil* voor *pegel* en *tegel*; *brein* voor *bregen*, *zeis* of *zeisen* voor *zeegs* of *zeegsen* van *zýgen* (als *reeks* van *rygen*); *zeide* en *leide* voor *zegde* en *legde*.

Aann. *Meid* ontstond uit *maged* (*maagd*), nadat de *a* door *Umlaut* in *e* was veranderd, even als *Meinhard* van *magin*, *kracht*, en *Reinhard* van *ragin*, *raad*, *beleid*.

3. De *ei* is een vorm van den *Umlaut* uit *a* (vóór *nd* of *ns*) in *einde*, Goth. *andi*; *deinzen* van *thans*, imperf. van *thinsan*, *trekken*, en *peinzen*, Fransch *penser* (met als *a* uitgesproken *e*). Vóór de *l* heeft de *Umlaut* uit *a* deze gedaante in *feilen* nevens *falen*; en vóór de *r* in de schrijfwijze *heir* voor *heer*, en *meir* voor *meer*.

Aann. Deze *ei* vóór de *r* in *heir* en *meir* mag evenwel niet uitgesproken worden even als de *ei*, die uit de Goth. *ái* is ontstaan; deze toch kan vóór de *r* niet anders uitgesproken worden dan door tusschenkomst eener toonlooze *e*; zoo zeggen wij *Beijeren*, niet *Beiren*.

4. In den uitgang van bastaardwoorden vervangt *ei* de Fransche *ai*, *ée*, *é*, uit Latijnsche *a*: *fontein*, *domein*, *Romein*, *paleis*, *karwei* (*corvée*), *majesteit*.

§. 11.

De *IJ*.

1. Deze letter vervangt in de meeste gevallen den Gothischen tweeklank *ei*: *wij*, *veis*; *vrij*, *freis*; *wijle*, *hveila*; *schijnen*, *skeinan*; *ik drijf*, *dreiba*; *lyk*, *leik*; *twijfel*, *tveifl*.

Aanm. 1. De Gothische *ei* leverde aanvankelijk eene open *i*. Deze uitspraak heeft de *ij* in het Hollandsch in verscheidene woorden behouden, te weten, in *ijdel* en dus ook in *ijlen* (*raaskallen*) voor *ijdelen*, *nijver*, *ijp*, *knijzen*, *zijpelen*.

Aanm. 2. Ten onrechte schrijft men *ijselijk*. Het behoorde *eiselijk* te worden geschreven, daar dit woord staat voor *egislijk* van het Goth. *agis*, *vrees*. Omgekeerd schrijven wij *dreigen* en *beiden* voor *driegen* (*threiban*) en *bijden* (*beidan*).

2. De *ij* is uit de korte Goth. *i* ontstaan in *bij*, *bi* (in *bijzonder* spreekt men de *ij* nog als *i* uit); *xij* (voornw. vrl. enk.), *si*; *vijf*, *fimf*; *wij zijn*, *gij zijt*, *ik zij*, *sijum*, *sijuth*, *sijáu*; *vrjjen*, *frijôn*; *vjand*, *fiands*; *bij* (*insekt*), waarschijnlijk van een Oudd. *pija*; *mij*, *mis* (dat.) of *mik* (accus.).

Aanm. 1. Men ziet, dat de *i* in *ij* kon overgaan, waar zij of het woord eindigde, of achter haar eene konzont (meest *j*) wegviel. Behoeft het woord, waarin deze *ij* uit *i* voorkomt, den klemtoon niet, zoo treedt eene toonlooze *e* voor de *ij* in de plaats: *ze* en *me* voor *zij* en *mij*, en *be* in de zamenstelling voor *bij*. Ook voor *wij* zegt men zonder klemtoon *we*, en voor *gij*, *ge*. Dit *gij* in gemeenzame taal *jij*, is Goth. *jus*, van welken vorm de uitgang door eene toonlooze *e* vervangen werd (*je*), die wegens den klemtoon in *ij* verkeerde.

Aanm. 2. Uit versmelting van de *g* met *i* ontstond de *ij* in *Wijnand* en *Wijnold* voor *wignand* en *wignold*, van *vigs*, *strijd*, alsmede in *vijl*, Oudd. *figila*, en in *zijgen*, *sigan* (de *g* in den tegenwoordigen vorm des woords is na het ontstaan der *ij* ingeschoven).

Aanm. 3. Door verwarring der *ie* met *i*, is de *ie* in *ij* veranderd in *tijgen* (*trekken*), Goth. *tinhan*, en *kijven*, Oudd. *chiuwan*; waarschijnlijk ook in *brij* van *priuwan* (*koken*).

3. In woorden, uit vreemde talen overgenomen, beantwoordt *ij* aan *i*: *kastijden*; *châtier*; dus ook in *radijs*, *patrijs*, *kronijk*, *bijbel*, *venijn* (Fr. *venin*), *prijs*. Wat den uitgang *ij* in vreemde woorden aangaat, hij ontstond uit den Latijnschen uitgang *ia*, wanneer in den Nederduitschen vorm des woords de uitgang den klemtoon tot zich trok: *melodij*, *harmonij*, *poezij*.

Aanm. 1. Daar de Lat. uitgang *ia* bij ons *ie* wordt, zoo in den Nederd. vorm des woords de uitgang den klemtoon niet tot zich trekt (zie §. 7, n° 10), zoo dient men, waar de uitgang den klemtoon vordert, *ij* te schrijven, terwijl het niettemin vrij staat de *ij* in *harmonij* enz. als *ie* niet te spreken. Eveneens schrijve men steeds *katholijk*, *fabriek*, *muzijk*, *kronijk*, al ver-

kiest men ook hier de *y* als *ie* uit te spreken; maar *adjektief*, *substantief*, daar in deze woorden de klemtoon niet op den uitgang rust.

Aanm. 2. In *dozijn* beantwoordt de *y* aan de Fransche *ai*, in *pijn* aan de Fransche *ei*.

§. 12.

De *EU*.

1. Deze klank is in verreweg de meeste woorden door klankverandering (*Umlaut*) uit eene zachte open *o* ontstaan. Dus in *reuk*, *deuk*, *beuren*, *scheur*, *vleug* en *vleugel*, *sleutel*, *beugel*, *teugel*, in welke woorden de vokaal ontstaan is uit de *o* der verled. deelwoorden van de werkw. *rieken*, *duiken*, het oude *beren* (*bairan*), *scheren*, *vliegen*, *sluiten*, *buigen* en *tijgen* (*tiegen*). *Veulen* luidt Goth. *fula*; *deur*, datúr; *heugen*, *hugjan*; *keutel* is een diminutief van *koot* (voor het oude *quat*, volgens §. 8, n°. 5.), *beul* staat voor *beudel* van *bode*, *beun* in *beunhaas* komt van *bodem* (Hoogd. *Bühne*). Van daar de afwisseling tusschen *eu* en *o* in *leugen* en *logen*, *scheut* en *schoot* (*schot*), *speuren* en *sporen* (werkw.), *jeuken* en *joken*, *leur* en *loor* (in *te loor*), *kneukel* en *knokel*, *teug* en *toog*, *kreuken* en *kroken*, *bleu* en *blode*, *geut* en *goot*, *neut* en *noot*, *sleuren* en *sloren*, *spreuk* en *sprook*, *steuren* en *storen*.

Aanm. Soms is *eu* eene klankverandering van de harde *o*, dus in *verheugen* van *hoog*, *zeug* van *zog* voor *zooge*; dus ook, zoo het schijnt, in *treuren* en *vreugde*. Eene klankverandering van *oe* is de *eu* in *boekweit* van *benk* en *geneugte* van *genoeg*. Zoo zeggen wij ook *beurs* voor het Fransche *bourse*, terwijl anders de Fransche klank *eu*, als in *kleur* en *fleur*, *eu* oplevert. *Eu* is ontstaan uit eene gesloten *o* of *u*, in *dreumel*, *deun* en *preutelen*, nevens *drommel*, *dun* en *pruttelen*.

2. De *eu* is door klankverbastering ontstaan uit *e*, hetzij deze *e* uit *i* of uit *a* ontstaan is, in *leunen*, *sneuvelen* van *sneven*, *heur* voor *her* of *haar*, *neus* en *reus*, alsmede in de platte taal; *teugen*, *zeuven*, *speulen* en *veul*, voor *tegen*, *zeven*, *spelen* en *veel*.

§. 13.

De *U*.

1. Dit vokaalteeken, hetwelk, behalve de straks te vermelden uitzonderingen, slechts een gesloten klank voorstelt, is, vooreerst, een andere vorm van den *Umlaut* der *o* of Goth. *u*: *dulden*, Goth. *thulan*; *hullen*, *huljan*; *kunne*, *kuni*; *lust*, *lustus*; *vlug* van *vliegen* (*vloog*, *gevlogen*); *gulden* van *gold* (*goud*); *xulk* voor *zootijk*; *uitbundig* van *bond*. Vandaar nog de afwisseling tusschen *u* en *o* in *bulster* en *bolster*, *bunder* en *bonder*, *bunsing* en *bonsing*, *drup* en *drop*, *druk* en *drok*, *grut* en *gort*, *juk* en *jok*, *musch* en *mosch*, *plunderen* en *plonderen*, *slurpen* en *slorpen*; bijna geheel verouderd zijn thans *borger* en *konst* voor *burger* en *kunst*.

2. In verscheidene woorden is de *u* door klankverbastering uit *e* of *i* ontstaan: *bun* nevens *ben*, *hun* nevens *hen*, *spul* voor *spel*, *durk* nevens *drek*, *lus* en *lis*, *mun*t, Lat. *mentha*; *gunder* voor *ginder*, *fulp* en *felp*, *runnen* voor *rennen*, *run* en *rund* voor *rind*, *schulp* en *schelp*, *luttel* voor *littel* (Eng. *little*, Goth. *leitils*, *i* uit *ei* zie §. 7, n°. 3). Zoo komt *blusschen* van *lesschen*, *wulpsch* van *welp*, *runsel* van *rinnen*.

Aann. 1. In *zuster* voor *zwister* (Goth. *svistra*) en *tusschen* (Hoogd. *zwischen*) van *twee*, is de *i* (*e*) eerst door den invloed der verloren *w* tot *u* gekleurd.

Aann. 2. In *brummel* van *braam*, *gruppel* nevens *greppel* van *greb* (Hoogd. *Graben*), en *pruttelen* van *praten*, is de *u* een vorm van den *Umlaut* uit *a*.

3. In eenige woorden is de *u* een gesloten *oe* of *ui* (*ie*); dus in *gerucht* van *roepen*, in *luchter* van *luchten* en dit van *licht* (*liuhath*), *bukken* van *buigen*, *kluft* en *klucht* van *klieven*.

4. De open *u* komt niet voor dan vóór de *r*, door geene andere konzontant gevolgd, en vóór de *w*. Zij is één met den klank *ui* (zie §. 14), die vóór de enkele *r* en de *w* dezen vorm behield.

Aann. Slechts in de voornaamwoorden *u* (voor *uw*) en *uw* en in den uitgang der woorden *weduwe*, *zwaluw*, *schaduw*, *peuluw*, *zenuw* en *geluw* heeft de open *u* een anderen oorsprong: *u* luidt in het Goth. *izvis*, *uw*, *izvar*. Uit deze vormen ging eerst de zachte sisklank *z* verloren; daarop verloren zij den uitgang. Zoo bleef alleen *iv* over, en wijzigde de *v* (*w*) de voorgaande vokaal tot *u*. Van daar de vorm *uw* voor het persoonl. zoowel als het bezittel. voornw.; het eerste verloor later zijne *w* en er bleef alleen *u* over. De *u* in den uitgang dier naamwoorden is niets anders dan een vokaalklank om den overgang te vormen van de slotkonzont van den stam tot de konzont van den uitgang; een vokaalklank, die ook hier door de *w* tot *u* wordt gekleurd.

§, 14.

De *UI* en de open *U*.

1. Deze klank is ontstaan uit de Gothische *u*, doch slechts daar waar deze vokaal in het Oudduitsch in eene lange *u* (*û*) was overgegaan: *ruim*, Goth. *rums*, Oudd. *rûm*; *duif*, *dubô*, *tûbâ*; *bruid*, *bruths*, *prût*; *huis*, *hus*, *hûs*; *duizend*, *thusundi*, *dûsunt*; *nu* (= *nuw*), Goth. *nu*, Oudd. *nû*.

2. Uit de Goth. *âu* is eerst Oudd. *û*, vervolgens *ui* ontstaan in *zuil*, *sâul*; *luiden*, meerv. van het Goth. *lâuths*; *muil*, waarschijnl. Goth. *mâul* (vergel. *moel* of *smoel*, §. 9, n°. 2. *Aann.*); *guichelen* nevens *goochelen*, en *gebuur* van *bâuan*.

3. Ten derde beantwoordt *ui* aan de Goth. *iu*, die daartoe eerst, als in eene menigte Oudd. woorden plaats heeft, in *û* moest overgaan: *schuiven*, *skiuban*; *sluipen*, *sliupan*; *buiigen*, *biugan*; *ik stuur*, *stuurja*. In sommige woorden hield nevens den vorm met *ui* een vorm met *ie* stand: *rieken* en *ruiken*, *kieken* en *kuiken*, *kiesch* en *kuisch*, *griezeltje* van *gruis*, *stieren* en *sturen*, *dier* en *duur*, *vier* en *vuur*. Van daar dan ook, dat de sterke werkwoorden met den stamklank *ui* (als *sluiten*) tot dezelfde klasse met die, welke den stamklank *ie* hebben (als *kiezen*), behooren.

Aann. In *duivel*, Gr. *διάβολος*, en *luipaard*, *leopardus*, zien wij de vreemde lettervereeniging *ia*, *eo*, met de Oudduitsche *ia* en *eo* gelijkgesteld en even als deze *ui* opleveren. Vergelijk ook *Lwik* (voor *Ludik* of *Luidik*) met den Latijnschen vorm *Leodium*.

4. In enkele woorden vervangt *ui* door klankverbastering de *ij* (Goth. *ei*): *ruiter* van *rijden*; *stuiken*, Oudd. *slihan*, Nhdg. *schleichen*; *spuwen* of *spuigen*, ook *spoegen* (§. 9, n°. 2. Aanm.), voor *spijgen*, Goth. *speivan*; *huwen* van *heis*, (*huisgezin*).

5. Door versmelting met eene volgende konzontant (*ch* of *n*) is *ui* uit de gesloten *u* ontstaan in *fruit* voor *vrucht*, en *kluut* voor *klucht*, en in *muiden* in den naam der steden *Muiden* en *Arnemuiden* van *mond*.

6. In vreemde woorden beantwoordt de *ui* aan de Latijnsche *u*, soms *o* en *au*, en aan de Fransche *u*, soms *eau*: *muil*, *mulus*; *kruis*, *crux*; *struis*, *struthio*; *muur*, *murus*; *pruim*, *prunus*; *uur*, *hora*; *kruin*, *corona*; *kluis* van *clausus*; *fluit*, *flûte*; *pruik*, *perruque*; *natuur*, *nature*; *fornuis*, *fourneau*. Alleen *minuut* bewaart den klank *u*, die anders alleen voor de *r* stand houdt.

Aanm. Wij zagen dat de *u* vóór de enkele *r* en de *w*, één is met de *ui* vóór andere konzontanten. Ten duidelijkste blijkt dit door de waarneming, dat, waar deze vokaal door eene tusschentredende toonlooze *e* van de *r* gescheiden werd gehouden, of de *w* achter *u* in *g* werd veranderd, de *ui* in plaats der *u* voor den dag komt. Vergelijk *luur* met *luijer*, *schuren* met *schuijer*, *ruw* met *ruig*, *spuwen* met *spuigen*.

§. 15.

De *AU* (*AAU*)

1. Deze klank vindt zijnen oorsprong in de Gothische klankvereeniging *aggv*: *blaauw* (voor *blau* of *blauu* — de *w* is aangenomen om den overgang tot den verbuigingsuitgang te vormen —), Goth. *blaggvus*; *naauw*, *aggvus*; op dezelfde wijze zal deze klank ontstaan zijn in *naauw*, *laauw*, *graauw*; (*wenk-*)*braauw*, *klaauw*, *kauw*, *dauw*.

Aanm. Voor *kaauwen* schreven de Ouden meestal *kauwen*, en deze schrijfwijze schijnt de voorkeur te verdienen.

2. In eenige woorden is *au* ontstaan uit versmelting eener *a* met eene volgende liptletter: *paus*, Hgd. *Pabst*, *papa*; *kraau-*

Aanm. Slechts in de voornaamwoorden *u* (voor *uw*) en *uw* en in den uitgang der woorden *weduwe*, *zwaluw*, *schaduw*, *peuluw*, *zenuw* en *geluw* heeft de open *u* een anderen oorsprong: *u* luidt in het Goth. *izvis*, *uw*, *izvar*. Uit deze vormen ging eerst de zachte sieklank *z* verloren; daarop verloren zij den uitgang. Zoo bleef alleen *iz* over, en wijzigde de *v* (*w*) de voorgaande vokaal tot *u*. Van daar de vorm *uw* voor het persoonl. zoo-wel als het bezittel. voornw.; het eerste verloor later zijne *w* en er bleef alleen *u* over. De *u* in den uitgang dier naamwoorden is niets anders dan een vokaalklank om den overgang te vormen van de slotkonzontant van den stam tot de konzontant van den uitgang; een vokaalklank, die ook hier door de *w* tot *u* wordt gekleurd.

§, 14.

De *UI* en de open *U*.

1. Deze klank is ontstaan uit de Gothische *u*, doch slechts daar waar deze vokaal in het Oudduitsch in eene lange *u* (*û*) was overgegaan: *ruim*, Goth. *rums*, Oudd. *rûm*; *duif*, *dubô*, *tûbâ*; *bruid*, *bruths*, *prût*; *huis*, *hus*, *hûs*; *duizend*, *thusundi*, *dûsunt*; *nu* (= *nuw*), Goth. *nu*, Oudd. *nû*.

2. Uit de Goth. *âu* is eerst Oudd. *û*, vervolgens *ui* ontstaan in *zuil*, *sâul*; *luiden*, meerv. van het Goth. *lâuths*; *muil*, waarschijnlijk Goth. *mâul* (vergel. *moel* of *smoel*, §. 9, n°. 2. *Aanm.*); *guichelen* nevens *goochelen*, en *gebuur* van *bâuan*.

3. Ten derde beantwoordt *ui* aan de Goth. *iu*, die daartoe eerst, als in eene menigte Oudd. woorden plaats heeft, in *û* moest overgaan: *schuiven*, *skiuban*; *sluipen*, *slipuan*; *buiigen*, *biugan*; *ik stuur*, *stieurja*. In sommige woorden hield nevens den vorm met *ui* een vorm met *ie* stand: *rieken* en *ruiken*, *kieken* en *kuiken*, *kiesch* en *kuisch*, *griezeltje* van *gruis*, *stieren* en *sturen*, *dier* en *duur*, *vier* en *vuur*. Van daar dan ook, dat de sterke werkwoorden met den stamklank *ui* (als *sluiten*) tot dezelfde klasse met die, welke den stamklank *ie* hebben (als *kiezen*), behooren.

Aanm. In *duivel*, Gr. *διάβολος*, en *luipaard*, leopardus, zien wij de vreemde lettervereeniging *ia*, *eo*, met de Oudduitsche *ia* en *eo* gelijkgesteld en even als deze *ui* opleveren. Vergelijk ook *Luik* (voor *Ludik* of *Luidik*) met den Latijnschen vorm *Leodium*.

4. In enkele woorden vervangt *ui* door klankverbastering de *y* (Goth. *ei*): *ruiter* van *rijden*; *sluiken*, Oudd. *slihan*, Nhdg. *schleichen*; *spuwen* of *spuigen*, ook *spoegen* (§. 9, n°. 2. Aanm.), voor *spijgen*, Goth. *speivan*; *huwen* van heiv (*huisgezin*).

5. Door versmelting met eene volgende konzonant (*ch* of *n*) is *ui* uit de gesloten *u* ontstaan in *fruit* voor *vrucht*, en *kluit* voor *klucht*, en in *muiden* in den naam der steden *Muiden* en *Arnemuiden* van *mond*.

6. In vreemde woorden beantwoordt de *ui* aan de Latijnsche *u*, soms *o* en *au*, en aan de Fransche *u*, soms *eau*: *muil*, *mulus*; *kruis*, *crux*; *struis*, *struthio*; *muur*, *murus*; *pruim*, *prunus*; *uur*, *hora*; *kruin*, *corona*; *kluis* van *clausus*; *fluit*, *flûte*; *pruik*, *perruque*; *natuur*, *nature*; *fornuis*, *fourneau*. Alleen *minuut* bewaart den klank *u*, die anders alleen voor de *r* stand houdt.

Aanm. Wij zagen dat de *u* vóór de enkele *r* en de *w*, één is met de *ui* vóór andere konzonanten. Ten duidelijkste blijkt dit door de waarneming, dat, waar deze vokaal door eene tusschentredende toonlooze *e* van de *r* gescheiden werd gehouden, of de *w* achter *u* in *g* werd veranderd, de *ui* in plaats der *u* voor den dag komt. Vergelijk *luur* met *luijer*, *schuren* met *schuijer*, *ruw* met *ruig*, *spuwen* met *spuigen*.

§. 15.

De *AU* (*AAU*)

1. Deze klank vindt zijnen oorsprong in de Gothische klankvereeniging *aggv*: *blaauw* (voor *blau* of *blaau* — de *w* is aangenomen om den overgang tot den verbuigingsuitgang te vormen —), Goth. *blaggvus*; *naauw*, *aggvus*; op dezelfde wijze zal deze klank ontstaan zijn in *naauw*, *laauw*, *graauw*; (*wenk*-)*braauw*, *klaauw*, *kauw*, *dauw*.

Aanm. Voor *kaauwen* schreven de Ouden meestal *kauwen*, en deze schrijfwijze schijnt de voorkeur te verdienen.

2. In eenige woorden is *au* ontstaan uit versmelting eener *a* met eene volgende lipletter: *pauw*, Hgd. *Pabst*, *papa*; *kraau-*

wen, ontslaan uit *krabben*; *snaauwen* uit *snappen*; *klauteren* (*klaveren*) uit *klafteren*. Het Latijnache pavo maakte *puauw*, en na de vervanging van *g* met *w* ontstond *knaauwen* uit *knagen*.

Aanm. In *heraut* is *au* uit *al* ontstaan (heraldus), en juist hierom *herout* te verkiezen (§. 16, n°. 3.)

§. 16.

De *OU*.

1. Deze klank is, in de eerste plaats, eene harde open *o* (Goth. *áu*, Oudd. *ð*) of eene *a*, gewijzigd door eene *w*, die was aangenomen om tot den overgang gemakkelijk te maken tot de volgende met eene toonlooze *e* aanvangende lettergreep: *bouwen* voor *boowen* of *booën*, Goth. *báuan*; *houwen*, *háuan*; *vrouw*, Oudd. *frôwa*; *gouw* (in *Henegouwen*), *gavi*, *gooi*; *kouw* nevens *kooi* en *kevie* (Hoogd. *Küfich*); (*aan*-)*schouwen*, Oudd. *scawon*.

2. In de tweede plaats is de *ou* van denzelfden oorsprong als veelal de *u* (*ui*). Is derhalve de *u* (*ui*) in verscheidene woorden ontstaan uit de Goth. *iu*, of verbasterd uit Goth. *ei*, Oudd. *ī* (*ij*), alzoo ook de *ou*. Tot de Goth. *iu* klimt de *ou* op in: *brouwen*, Oudd. *priuwan*; *blouwen*, *pliuwan* (*slaan*); *touw* van *tiuhan* (*tijgen*); *kouwen* (*kaauwen*), *chiuwan*; *rouw*, Oudd. *riu*; *trouw*, *triuwi*, en waarschijnlijk desgelijks in (*waar*-)*schouwen* nevens (*waar*-)*schuwen*, *grouwen* nevens *gruwen*, *sprouw* nevens *spruw*. Tot de Goth. *ei* in *spouwen* (*spuwen*, *spuigen* of *spoegen*), *speivan*; *houwen* of *huwen*, van *heiv*; *wouw*, Oudd. *wiwo*. Vergelijk ook *jou* van *jij*.

3. Eindelijk is *ou* ontstaan uit eene versmelting der *l* (vóór *d* of *t*) achter *a* of *o* (*u*): *houden* voor *halden*, Goth. *haldan*; *vouwen* voor *volden* of *valden*, *faldan*; *spouwen* voor *spalten* (van *splijten*); *koud*, *kalds*; *boud* nevens *bald* in *balddadig*; dus ook in *stout*, *schouder*, *goud*, *hout* van waar *hols-*

blok, d. i. *holtsblok*; *zout*, *woude* en *zoude* voor *wolde* en *zolde*; *outer* van altare; *kouter*, Lat. *culter*. *Fout* en *kous* komen van het Lat. *fallo* en *calceus*, doch door middel van de Fransche vormen *faute* en *chausse*.

Aanm. *Louter*, Oudd. hlútar, staat in onze taal alleen, want waar *ou* niet door versmelting van *al* of *ol* ontstaan is, kan deze klank slechts vóór de *w* komen.

DERDE HOOFDSTUK.

OVER DE KONZONANTEN.

§. 17.

De stomme en de geaspireerde konzonanten.

Over het algemeen zijn de stomme en de geaspireerde konzonanten sedert het Gothische tijdperk onveranderd gebleven. Evenwel zijn hier regelmatige uitzonderingen op te merken. Zij bestaan, ten eerste, in *klankverschuiving*, dat is: konzonanten van hetzelfde orgaan, doch met verschillenden graad van heftigheid uitgebracht (zie §. 3, n° 4), wisselen onderling. Ten tweede, in *klankverspringing*, dat is: konzonanten van verschillend orgaan, doch van denzelfden graad, wisselen onderling.

A. Klankverschuiving.

1. De Gothische *b* houdt slechts stand aan het begin der woorden. Tusschen twee vokalen gaat zij over in *v*; aan het eind eener lettergreep in *f*, welke in dit geval als eene verscherpte *v* moet worden aangemerkt: *liban*, *leven*; *galáubjan*, *gelooven*; *háubith*, *hoofd*; *halb*, *half*.

Aanm. Slechts door verdubbeling kan de *b* in het midden der woorden stand houden: *hebben*, Goth. *haban*; *bibberen* van *beven*; *zwabberen* van *zwijven* (*zweven* en Hoogd. *schweifen*), *dribbelen* van *draven* (en dit van *drijven*), *stribbelen* van *strijven* (*streven* en Eng. *to strife*), *kibbelen* van *kijven*. Soms gaat bij deze verdubbeling de *b* in *p* over: *trappen* verwant met *draven*, *huppelen* van *heven* (*heffen*), *greppel* van *graven*. Omgekeerd gaat *p* in eene *b* over in *grabbelen* van *grijpen*.

2. Vóór de *r* gaat de *d* aan den aanvang des woords in *t* òver in *trekken* en *trachten* van *dragen*, *trillen* nevens *drillen*, *trits* van *drie*, *trappen* en *trippelen* van *draven*, *trogchelen* voor *drogelen* (*droelen*) van (*be-*)*driegen*, *troosten*, Goth. *thrafstjan*. — Als sluitletter gaat de *d* in *t* over in *met* (*mede*), *ont* (het Goth. voorvoegsel *and*) en *snit* (*sne*de), en wegens de scherte of hardheid der voorafgaande konzonant in *strafte*, *gemaakt* enz., in *nogtans* (uit *nog* en *dan*) en *ofte* (voor *ofde*); omgekeerd gaat de *t*, tusschen twee vokalen, in *d* over, in *edik* van *eten*.

3. De geaspireerde tongletter (*th*), in het Gothisch aanwezig, is uit onze taal verdwenen (zie §. 3, n° 5) en vervangen door *d*; bij voorbeeld: *that*, *dat*; *brôthar*, *broeder*; *thak*, *dak*; *mith*, *mede*; soms door *v* (*f*): *thliuhan*, *vlieden*; *thlâihan*, *vleijen*; *nithjis*, *neef*; *aiththau*, *ofde*, vervolgens *ofte* (*of*).

Aanm. 1. De aspiratie bij de tongletter werd somtijds door eene, hetzij zachtere, hetzij scherpere assibilatie vervangen, en zoo verkreeg men voor *d* (uit *th*) *z*, wanneer de assibilatie zacht, *st*, wanneer zij scherp was. Hiertoe brengen wij de afwisseling tusschen *d* en *z*, in *zaluw* nevens *daluw*, *zuizelen* nevens *duizelen*, *kozen* van een oud *kveden* (Goth. *quithan*, Eng. *quoth*). Voorts vergelijkte men *strot* met het floogd. *er-dross-elen* en het Eng. *throat*. — Omgekeerd toont zich de *st* geneigd om in *d* over te gaan; men denke aan *dezelfde*, *derde*, *vierde* enz. (alle superlatieven). In het Eng. gaan de rangschikk. telwoorden ook op *th* uit.

Aanm. 2. De *d* van den uitgang des zwakken imperfects gaat, na de synkope van de verbindingsvokaal tusschen dezen uitgang en den stam, in *st* over, in *moest*, *dorst* (reeds in het Goth. *gadaursta*, *gamôsta*) en *wist*, voor *moetede* enz. van *moeten*, *dorren* (*durven*), *weten*; in *begost* en *kost* van *beginnen* en *kunnen*, gaat het imperf. op *st* met de uitwerping der *u* van den stam gepaard.

4. De Goth. *f* aan den aanvang eens woords of eener syllabe is tot *v* verzacht: *fôtus*, *voet*; *fadr*s, *vader*; *fulls*, *vol*; *ufar*, *over*.

Aanm. De Hollandsche taal verwerpt de geaspireerde letters (*f* of *ch*) aan het begin eens woords of eener lettergreep. De woorden, die niettemin met eene *f* beginnen, zijn vreemde woorden; of woorden van eene hatelijke beteekenis, in welke men den vreemden tongval niet vermijdt, maar zoekt, als: *feeks*, *femelen*, *fezikken*, *fleers*, *flaauw*, *fluwim*, *fôolen*, *fratsen*, *futselen*; of in hen staat het voorkomen der *f* met de eene of andere vormverandering des woords in verband: *falen* staat voor *dwalen*, *feilen*

voor *dweilen*, *falie* komt van *dwaal*, *fraai* staat voor *fager* (Goth. *fagr*), en in *fniezen* en *fladderen* of *flodderen* (verwant met *leuteren*) is de *f* prothetisch. In *fonkelen* van *vonk*, *fluks* van *vliegen*, en *flonkeren* schijnt de *f* eene afbeeldende kracht te hebben ter aanduiding van het schelle licht of de snelle beweging. — Slechts schijnbaar staat de *f* of *ch* aan het begin der lettergreep in *oefenen*, *sterfelijk*, *weifelen*, *huichelen*, *belagchelijk*: hier is de *e* ingeschoven en veranderde zij den aard der voorgaande konzont, oorspronkelijk slotkonzont der lettergreep, niet. *Wafel* (van *weven*) en *huifel* moeten verklaard worden als *waafle*, *huifle*. In *schaffen*, *heffen*, *lagchen* (= *schaf-en*, *hef-en*, *lach-en*) en dergelijke sluit de *f* of *ch* de voorgaande lettergreep.

5. De weeke verhemelteletter is thans uit onze taal verdwenen (zie §. 3, n° 5. Aanm). Het teeken *g* stelt thans eene scherpe spirant voor. Als zoodanig was zij eensdeels voor versmelting tot *j* (*i*) vatbaar, als in *zeide* voor *zeyde* (zie §. 10, n° 2), en in *jegens* voor *gegen* (*tegen* staat voor *te jegen*); anderdeels kreeg zij, in dezelfde gevallen, waar de scherpe spirant *v* in de geaspir. *f* overgaat, de waarde, zoo al niet het teeken der *ch*.

Aanm. 1. Reeds in het Goth. ging de *g* over in *k* (*ch*) in zulke zwakke imperfecten en deelwoorden, in welke de verbindingsvokaal tusschen den stam en de uitgangen dier vormen bij synkope uitviel, alsmede in naamwoorden met zulke gesynkopeerde vormen in verband staande: *brahta*, *bracht*; *mahts*, *macht*. Naar de analogie van dergelijke deelwoorden zijn gevormd: *dichten*, *trachten*, *slachten*, *vluchten*, *stichten*, *tichten*, van *dijgen*, *dragen*, *slagen* (*slaan*), *vliegen*, *stijgen*, *tijgen*.

Aanm. 2. Als weeke gehemelteletter was de *g* naauw verwant met de harde verhemelteletter (*k*), van daar *bukken*, *trekken*, *nikken*, *hikken*, *wikken*, *jakkeren*, van *buigen*, *dragen*, *nijgen*, *hijgen*, *wegen*, *jagen*, in vormen derhalve, wier karakter in verdubbeling der slotkonzont van den stam bestaat. Ook *lekken* is Goth. *laigôn*. Vóór de *r* ging de *g* aan het begin des woords in *k* over, in *krjten*, Goth. *greitan*.

6. De *k* gaat regelmatig in den aanvang en het slot der woorden achter de *s* in hare geaspiraeerde (*ch*) over: *skip*, *schip*; *fisks*, *visch*.

Aanm. 1. Reeds in het Goth. ging de *k* over in *h* (*ch*) in de boven (n° 5, Aanm. 1) omschreven imperfecten en deelwoorden: *vaúrhta*, *vaúrhts*, *wrocht*, *gewrocht*, van *worken* (*werken*), Goth. *vaúrkjan*. Zoo hebben wij ook *zocht* en *gezocht* van *zoeken*. Naar de analogie van zulke deelwoorden zijn gevormd: *zwichten* en *smachten* van *zwijken* en *smaken*. Het voornw. *zich*, Goth. *sik*, vertoont mede zijne *k* in *ch* verkeerd.

Aanm. 2. Even als de *k* in *wrocht* en *zoekt* in *ch*, zoo gaat in *kocht* en *gekocht* de *p* van *koopen* in *f* over, waarna deze *f* in *ch* overspringt (zie hened. B. n°. 4). — Op dezelfde wijze als *gekocht* van *koopen*, komt *verknocht* van *knopen*, Goth. knupjan (imperf. knufta), en *gerucht* en *berucht* van *roepen*.

7. Da *t* vertoont zich aan den aanvang van enkele woorden in eene scherpe *s* overgegaan, te weten, in *sammelen*, dat slechts door letteromzetting van *talmen* onderscheiden is; in *sarren*, een neenvorm van den grondvorm van *tergen*; alsmede in *sieren*, (*ver-*)*sagen* en *sidderen*.

Aanm. Vóór eene vokaal aan den aanvang eens woords of eener syllabe kent ons dialekt over het algemeen geen scherp sisklank (*s*). De woorden, die niettemin met eene *s*, door eene vokaal gevolgd, aanvangen, zijn 1°, de zoo even genoemde, waar deze letter voor *t* staat; 2°, de klanknabootsende woorden *sissen*, *sussen*, *suizen*; 3°, eenige woorden van eene hatelijke of onedele beteekenis, bij welke men den uitheemschen tongval opzettelijk aanwendt (Zie n°. 4, Aanm. 1): *sul*, *sukkelen*, *somp*, *sabbelen*, *sop* en het daarmede in beteekenis verwante, hoezeer niet onedele, *sap*. — De woorden, die buitendien met eene *s* vóór eene vokaal aanvangen, zijn vreemde woorden, als: *sabel*, *satijn*, *sergie*, *sergeant*, *soldij*, *singel*. — De *s*, die achter den stam van Nederduitsche woorden vóór eene vokaal stand houdt, is eene afleidingsletter, als in *smidse*, *taks*, *reeks*, *ruks*, *plauts*, *spies*, *glans*, *krans* en in de werkwoorden *hitsen* en *kwetsen*; of euphonisch ingeschoven, als in *asem* voor *aad s-em*, *dek-s-el*, *bloe-s-em*, *deesen* voor *deeg-s-em*, *raad-s-el* enz. — Slechts schijnbaar staat de *s* aan het begin der lettergreep in *lessen* (meerv. van *les*) en *wassen* enz. Hier toch sluit de *s* de voorgaande syllabe. Achter eene opene vokaal of diphthong wordt de *s* in Hollandsche stamwoorden niet aangetroffen: het behoud der *s* van *kous*, *struis* en *kruis* in het meervoud strekt ten bewijze, dat het vreemde woorden zijn. In *huiselijk*, *vreeselijk* enz., eindelijk, is de *e* ingeschoven: zij staan voor *huislijk*, *vreeslijk*. — Van geheel anderen aard is de oorzaak van het voorkomen der scherpe *s* (om het even of zij door *s* of door *z* in het schrift wordt uitgedrukt) in *zamen*, *sedert*, *zestig*, *zeventig*, *sommigen* en *soms*. Hier is de scherpte van den sisklank te wijten aan eene *t*, die vroeger voor de zachte *s* (*z*) dezer woorden aanwezig was: *zamen*, *sedert*, *soms* staan voor *tsamen*, *tsedert*, *tsoms*, dat is, *te zamen*, *te zedert*, *te zoms*; *zestig*, *zeventig*, *sommigen*, voor *tesestig*, *tseventig* (vergelijk *tuchtig*, voor *achtig*, en *tnegentig*) en *tsommigen*, dat is, *de zestig*, *de zeventig*, *de sommigen*. Om dezelfde reden spreekt men ook *veertig* en *vijftig* uit, als of zij met eene *f* begounen.

B. Klankverspringing.

1. De harde gehemelteletter (*k*) wisselt met de harde tong-

letter (*t*) binnen de grenzen onzer taal in slechts weinige voorbeelden; zij zijn de volgende: *kop* nevens *top*, *mak(ke)* nevens *maat*, *luiken* nevens *sluiten*, *bridse (britse)* nevens *broek*, *scheurbuik* voor *schorbut*, *kakelen* nevens *tateren* (Eng. *to tattle*).

Aanm. Vergelijkt men woorden van onze taal met verwante talen, zoo verkrijgt men meer voorbeelden, als *vlak*, Eng. *flat*; *bliksem*, Hoogd. *Blitz*; *durk*, Eng. *dirt*; *kuif*, Hoogd. *Zopf*, dat een Nederd. *tuif* zou vooronderstellen: werkelijk heeft het Gron. *toef* en het Eng. *tuft*; *schrijden* (d. i. *skrijden*, zie A. n° 6), Eng. *to stride*; *stroef*, Hoogd. *schroff* (d. i. *skroff*).

2. Van de verwisseling der harde verhemelteletter (*k*) met de harde lipletter (*p*) biedt onze taal de volgende voorbeelden: *duiken* (Eng. *to dive*) nevens *diep*; *kruipen* (Hoogd. *kriechen*), waarvan *rups*; *sluiken* en *sluipen*, *lekken* en *leppen*, *stoppen* van *steken*, *snakken* voor *snappen (babbelen)*.

Aanm. 1. Wederom verkrijgt men meer voorbeelden van dezelfde klankverspringing bij de vergelijking onzer taal, bepaaldelijk met het Engelsch: *streep*, Eng. *streak*; *slap*, *slack* (ook behoort bij ons *slaken* tot *slap*, als *lozen tot los*); *kijken*, *to peep*.

Aanm. 2. Slechts schijnbaar is de verwisseling van *p* en *k*, in *stronkelen* nevens *stropelen*. Hier heeft eene verwisseling plaats van den neusklank *nk* met *m* (zie §. 19, n° 5), en de *p* is slechts eene euphonische letter, achter de *m* aangenomen. Eveneens staan tot elkander *romp* en *tront*, *rimpelen (schrompelen)* en het Eng. *to shrink*, *rimpel* en *wrinkle*.

3. Van de verwisseling van de harde lipletter (*p*) met de harde tongletter (*t*) bestaan slechts een paar voorbeelden in onze taal: *knot* voor *knop* of *knoop* (Hoogd. *Knoten*), en *knetteren* van *knappen*.

4. De geaspireerde lipletter (*f*) wisselt veelvuldig met de geaspireerde keelletter (*ch*) in woorden als *hecht* voor *heft* van *hebben (houden)*, *gracht* voor *graft* van *graven*, *stift* voor *sticht* van *stijgen*, *nicht* voor *nift* van *neef*, *gehucht* voor *gehuft* van *hof*, en in den uitgang *achtig* voor *haftig* van *haven (hebben)*.

Aanm. 1. Over *gekocht*, *verknocht*, *gerucht* en *berucht* voor *koft* enz. Zie A. n° 6. *Aanm.* 2.

Aanm. 2. Bij vergelijking van het Hoogd. en Engelsch bieden zich meer voorbeelden aan: *lucht* en *kracht*, Hoogd. *Luft* en *Kraft*; *zacht*; Hoogd.

sanft, Eng. *soft*; *achter en echter*, Eng. *after*, Goth. *astarô*; (*op*)-*lichten*, Eng. *to lift*; *kluft*, Hoogl. *Schlucht*.

§. 18.

De Spiranten.

1. Over het algemeen bleef de *h* in den aanvang der woorden vóór eene vokaal onveranderd aanwezig: *halbs*, *half*; *hairtô*, *hart*; *hilms*, *helm*; *hana*, *haan*, enz. Vóór eene konzont laat zij zich thans niet meer uitspreken: vandaar dat zij, waar zij zich in het Gothisch aan den aanvang eens woords vóór eene konzont bevond, ~~h~~ afgeworpen (zie §. 21, n° 2, Aanm. en 25, n° 3).

Op het eind eener lettergreep, of waar eene vokaal, die in het Goth. op de *h* volgde, later werd weggeworpen, ging de *h* in eene *ch* over, hozeer hier slechts eene verandering van teeken, niet van uitspraak schijnt plaats te grijpen: *thaúh*, *doch*; *daúhtar*, *dochter*; *hlahjan*, *lagchen* (d. i. *lach-en*); *liuhath*, *licht*. Overeenkomstig den regel dat geen *ch* de lettergreep kan aanvangen (§. 17, n° 4. Aanm.), schrijven wij aan het eind des woords eene *g* voor *ch*, zoodra het woord vatbaar is om een uitgang aan te nemen, of eene vokaal is aangenomen vóór de konzont, die in het Goth. op de *h* (*ch*) volgde: *hoog*, *háuh*; *toog*, *táuh*; *zwager*, *svaihra*.

Aanm. 1. Als onverbuigbaar woord behoorde het bijwoord *nog*, Goth. *naúh*, met eene *ch* geschreven te worden.

In het midden der woorden tusschen twee vokalen wordt de Goth. *h* (*ch*), overeenkomstig denzelfden regel, door de *g* vervangen: *tiuhan*, *týgen*; *frahan*, *vragen*; *theihan*, *dýgen*.

2. De Goth. *s* blijft aan den aanvang des woords vóór eene konzont, met uitzondering der *w*, onveranderd: *schalk*, *skalka*; *stede*, *staths*; *stýgen*, *steigan*; *spuwen*, *speivan*; desgelijks in het midden: *zuster*, *svistra*; *gisteren*, *gistra*. Vóór eene vokaal en vóór de *w* neemt zij eene zachtere uitspraak en daarmede de gedaante *z* aan: *sáian*, *zaaijen*; *saihs*, *zes*; *lisan*, *lezen*; *svarts*, *zwart*. Deze *z* van het midden

des woords keert, zoo de met de vokaal aanvangende lettergreep wegvalt, tot de scherpe uitspraak en de gedaante *s* terug: *ik lees, hij leest, laars* (meerv. *laarsen*).

Aann. Over de scherpe *s* vóór eene vokaal zie men §. 17, A. n° 7. *Aann.*

Opmerkelijk is de overgang van *s* (*z*) in *r* in de volgende woorden: *áusô, oor; láisjan, leeren; háusjan, hooren; ráus, roer*; en in de comparatieven *máis, meer; blindôza, blinder*, enz. Nog zeggen wij *verloren* van *verliezen*, *fraliusan*, alsmede *te loor* of *te leur* van *liezen* (*liusan*); *verkoren* nevens *verkozen* van *verkiezen*; *gevrozen* en *gevroren* van *vriexen*; *wij waren*, meerv. van *was* van *wexen*, *visan*.

3. De Gothische *v* (*w*) hield aan den aanvang der woorden behoorlijk stand: *váirpan, werpen; vrikan, wreken; vaúrd, woord; svaran, zweren; tvái, twee; viduvô, weduwe*. Soms echter versmolt zij in de volgende vokaal (zie §. 8. n° 5).

Aan het eind van den stam achter eene vokaal hield zij stand, als in *spuwen, speivan; sneeuw, snaiw*, of versmolt met de voorgaande vokaal (zie t. a. pl.); doch aldaar achter eene konzont komende verdween zij, als in *sáihvan, zien* (voor *zegen*), behalve in vormen als *blaauw, naauw* (zie §. 15. n° 1). De *v* (*w*) van den uitgang behielden *schaduw, zwaluw, weduw, verw*, enz.

§. 19.

De vloeibare letters.

1. De *j* bleef aan den aanvang des woords onveranderd: *jêr; jaar; juk, juk; juggs, jong*. Altijd komt zij hier vóór eene vokaal. Doch waar zij in het ligchaam des woords, hetzij achter eene konzont, hetzij achter eene vokaal kwam, werd zij uitgeworpen; *hlahjan, lagchen; lagjan, leggen; tamjan, temmen; frijôn, vrijen* (d. i. *vrij-en*). De *j*, die thans in he midden der woorden voorkomt, is uitsluitend eene overgangslatter tuschen de klanken *ei, ui, aai, ooi* of *oei* en een volgende toonlooze *e*.

2. De *l* en *r* zijn onderling aan verwisseling onderhevig. Dit verschijnsel bepaalt zich echter, binnen de grenzen onzer taal, bijna uitsluitend tot de verwisseling van de uitgangen *er* en *el*, *elen* en *eren*. Zoo is *vondel* hetzelfde als *vonder*, *nikkel* als *nikker*, en zegt men *stameren* zoowel als *stamelen*. Buitendien zegt men *grimlach* nevens *glimlach*, en bespeuren wij dezelfde verwisseling bij de vergelijking van *pelgrim*, *tortel* en *martelen* met de Latijnsche woorden *peregrinus*, *turtur* en het Grieksche martyr, en van het bastaard woord *paleren* met het Fransche *parer*.

Aanm. Vergelijk voorts *wandelen* met het Hoogd. *wandern*, *veter* en *mazel* met de Hoogd. vormen *Fessel* en *Maser*; *tateren* met het Eng. *to tattle*, en *muru* met *mellow*. Eindelijk *matroos* en *matras* met *matelot* en *matelas*.

3. Evenceens wisselen *m* en *n*. De *m*, die in het Goth. in de verbuigingsuitgangen van naam- en werkwoorden (1 pers. meerv. der werkw., dat. plur. der substant. en dat. sing. der sterke adjectieven) voorkwam, hield, behalve in *hem* (datief), nergens stand, maar ging over in *n*.

Aanm. 1. Eenige substantieven hebben bij ons den uitgang *m*, die in het Hoogd. eene *n* vertoonen: *boezem*, *bodem*, *luim*, Hoogd. *Busen*, *Boden*, *Laune*; omgekeerd is ons *toren*, Hgd. *Thurm*. *Stem* luidt Goth. *stihna*.

Aanm. 2. De *m* wisselt met *w* in *maar* voor *waar* (d. i. *ten wære*), en verwant zijn *meenen* en *wanen*. Voorts is ons *week* Eng. *meek*, *mede* Eng. *with*, *hemel* Eng. *heaven*, *immer*, *ever*.

4. De *n* verwisselt meermalen met *l*: *knoflook* staat voor *kloflook* (*gekloven look*); men zegt beide *knuppel* en *kluppel*; *middel* en *midden* is eigenlijk één; *orgel* komt van *ὄργανον*, *hemel* is Goth. *himins*.

Aanm. Vergel. *mede* *Scheveningen* en *Schevelingen*, *tent* met het Hoogd. *Zelt*, *slak* met het Hoogd. *Schnecke*, Eng. *snake*.

5. De *ng* wisselt met *nd* in *stang* en het gemeene imperf. *sting* van *staan* (*standen*), in *naar gelang* van *gelanden*. Meer gewoon is de verwisseling van *ng* (*nk*) en *m*, als in *pramen* nevens *prangen*, *stam* en *stang*, *bokkem* en *bokking*, *stropmelen* (de *p* is euphonisch, zie §. 17, B. n° 2. *Aanm.* 2) en *stronkelen*, *romp* en *tronk*, *schommelen* en *schongelen*.

VIERDE HOOFDSTUK,

OVER DE GRAMMATISCHE FIGUREN.

§. 20.

1. Door *grammatische figuren* verstaat men de verschillende vormveranderingen, die de woorden ten gevolge van het toevallig of willekeurig gebruik ondergaan hebben of nog ondergaan. Zij bestaan deels in *toevoeging*, deels in *onderdrukking*, deels in *verplaatsing* van klanken. De figuren, die in toevoeging van klanken bestaan, zijn: de *prothesis*, de *epenthesis*, de *diaeresis* en de *paragoge*; die, welke in onderdrukking van klanken bestaan, zijn: de *aphaeresis*, de *synkope*, de *elisie* en de *apokope*. De *metathesis* is eene klankverplaatsing.

2. De grammatische figuur heeft of nu eenmaal aan het woord eene blijvende gedaante gegeven, of hare aanwending hangt nog steeds af van de willekeur van redenaar of dichter. Is dit laatste het geval, zoo noemen wij haar eene *willekeurige grammatische figuur*.

§. 21.

De prothesis of voorvoeging.

1. Deze figuur bestaat in de toevoeging van konzonanten vóór aan het woord. Prothesis van vokalen kent onze taal niet.

Ann. Bij vergelijking van stamvormen, waarvan de een met eene eenvoudige, de ander met eene meervoudige konzonant aanvangt, is het, in de meeste gevallen, moeilijk uit te maken, of de eenvoudiger vorm al of niet de oorspronkelijke is. Slechts spreken wij van prothesis, waar blijkbaar identieke stammen zich nu eens met deze dan met gene aanvangsletter vóór eene en dezelfde konzonant vertoonen, of eene of meer vormen met meervoudige konzonant nevens een vorm met eene enkele konzonant aanwezig zijn.

2. De Prothesis eener konzontant heeft of plaats vóór eene vokaal, of vóór eene der vloeibare letters *l*, *n*, *r*, alsmede vóór de *w*. De konzontant, welke vóór vokalen wordt aangenomen, is de neusklink *n*; de konzontanten, welke vóór die vloeibare letters en de *w* worden aangenomen, zijn de *d*, *t*, *k* en *g*, voorts de sisklink (vóór *l*, *n*, *r* scherp = *s*, vóór de *w* zacht = *z*) en soms de *b* en *f*, en vóór de *r* somtijds de *w*.

Aanm. De konzontanten *l*, *n*, *r* en *w* zijn juist die, welke in het Goth. vaak eene later verwaarlooede *h* vóór zich vertoonen: hláupan, *loopen*; hneigan, *nijgen*; hráins, *rein*; hveits, *wit*.

3. Prothesis van de *n* vóór eene vokaal: *naauw*, Goth. aggvus; *nuchter*, van *ochtend*, *nijver* van *ijver*, *naars* voor *aars*.

4. Prothesis vóór de *l*: *links* heeft *slinks*, en *linker*, *slinker*; *luiken*, *sluiten*; *lesschen*, *slissen* en *blusschen*; *leuteren* (eigenlijk *heen en weder schommelen*) heeft *flodderen* en *fladderen*, in het Hoogd. *schlottern*; *laaije* (d. i. *vlam*, Hoogd. *Lohé*), *gloeijen*; *luijer*, *sluijer*; *leuk*, *sluik* nevens zich. Vergelijk voorts *sluipen* met *gluipen*, *slippen* met *glippen* (*glibberig* is Eng. *slippery*), *glijden* met *slede* van *slijden*, Eng. *to slide*, en *glijden* zoo wel als *slijden* met *lijden* (*gaan*).

5. Prothesis vóór de *n*: *niesen* heeft *fniesen* en Eng. *to sneeze*; *nebbe*, *snebbe* (Eng. *neb* of *nib*); *nik* (*hik*), *snikken*; *nijgen*, *knikken*; *nijpen*, *knijpen*; *nopen*, *knopen*; het Hoogd. *nagen* ons *knagen*, het Eng. *to nibble* ons *knabbelen* nevens zich.

6. Prothesis vóór de *r*: *ring* heeft nevens zich *kring* en *wringen*; *rimpel*, *krimpen*, *schrinken* (*to shrink*) en *schrompelen* (Hoogd. *schrumpfen*); *romp*, *tronk* en *stronk*; *villen*, *drillen* en *trillen*; *wrijven* (Hoogd. *reiben*), *krabben* en *schrobben*; *krekel* (van *kreken*, d. i. *springen*), *schrikken* (eigenl. *springen*) en het Hoogd. (*Heu-*)*schrecken* (Eng. *grasshopper*). *Wortel* staat voor *wrotel* en komt van het in het

Eng. bewaarde *root* (ons *kroot*), waartoe het Hoogd. (*aus-*) *rotten* (ons *rooijen* en (*uit.-*)*roeijen*) behoort, als *wroeten* tot *wroot*.

Aanm. Het Eng. *root* is zelf door letteromzetting ontstaan uit het Goth. *aúrt*.

7. Prothesis vóór de *w*: *walm* heeft nevens zich *dwalm* en *kwalm*; het oude *wanen* (*afnemen*, *vermindere*n, vergl. het Eng. *wan*), *dwijnen*, *zwijnen* (*verzwinden*) en *kwijnen*; *warren*, *dwarrelen*, gelijk *wars*, *dwars* en Hoogd. *quer* en *zwerch* (in *Zwerchfell* en *überzwerch*); *vagen*, *dwagen*, van waar *dweil*, Hoogd. *Quehle*; *wellen*, *zwellen* en *kwellen* (Hoogd. *Quelle* is ons *wel*); *wispelen*, *kwispelen*; *wanken*, *zwenken* (Hoogd. *schwanken*); *wijken*, *zwijken*, gelijk *wak*, *zwak* (Eng. *weak*).

Aanm. Vergelijk voorts: Goth. *hvarbón* met *zwerpen*, en *varjan* (*weren*) met *zwaard*, Hoogd. *faselen* met *kwezelen* (Platd. *quasseln*), en Eng. *whip* met *zweep*.

§. 22.

De Epenthesis of inlassching.

Door epenthesis verstaat men de invoeging van klanken (konsonanten of vokalen) in het midden des woords.

A. Epenthesis van konsonanten.

1) Epenthesis tusschen twee vokalen. Waar een stam of oorspronkelijk op eene vokaal eindigde, of eene der halve vokalen, *h*, *v* (*w*), *j*, verloren had, op welke hij oorspronkelijk uitging, zoo werd, om den moeilijken overgang van de vokaal des stams tot die des uitgang te vermijden, eene *j*, *w* of *d*, soms eene *ng*, *g* of *v*, aangenomen.

a. Epenthesis der *j*.

Waar de stam op *a*, *oe*, *oo*, *u* of *e* eindigde, werd eene *j* aangenomen: *ma-j-en*, *moe-j-en*, *too-j-en*, *lu-j-e*, *vle-j-en*. Deze *j* sloot zich naauw aan de voorgaande vokaal aan, of smolt (als met *u* en *e*) zelfs met haar tot een tweeklank zamen, en dus ontstonden: *ik maai*, *ik moei*, *ik tooi*, *lui* en *ik vlei*;

en hierna meende men vóór de vokaal van den uitgang eene nieuwe overgangslitter *j* te behoeven, en schreef men: *maai-ien*, *moeijen*, *toojen*, *luije*, *vleijen*.

b. Epenthesis der *w*.

Waar de stam op *aa* of *au* uitliep, werd, hoezeer de *u* in *aa* en *au* oorspronkelijk zelve de konzont *w* is, eene *w* vóór de vokaal des uitgangs aangenomen (zie §. 15, n° 1): *flaauwe*, *wenkbraauwen*, *dauwen*. Deze *w* werd weldra als een noodwendig bestanddeel van den grondvorm beschouwd, en zoo ontstond ook in den onverbogen vorm: *flaauw*, *wenkbraauw*, *dauw*.

Tusschen den stamklank *u* en de verbuigings- of afleidingsvokaal wordt ook eene *w* aangenomen, die mede in den onverbogen vorm wordt aangehouden: *huwen*, *ruw*. Deze *w* wijzigt veelal de vokaal en zoo wordt *uw* tot *ou*, waarachter dan weder eene *w* wordt aangenomen: *douwen*, *rouw*. Eveneens wijzigt eene oorspronkelijk ingelaschte *w* de stamvokaal *o* of *a* tot *ou* (vergl. §. 16, n° 1), waarachter dan weder eene *w* werd ingelascht: *bouwen*, *schouwen*.

Vervolgens dient eene ingelaschte *w* tot overgang tusschen den stamklank *ie* of *e* (*ee*) en de vokaal des uitgangs: *nie-we*, *lee-we*, *schreewen*. Ook hier werd de *w* met de vokaal vereenzelvigd en de klanken *ieu* en *eeu* ontstonden, waarachter wederom de *w* moest ingelascht worden, die ook in den onverbogen vorm stand hield: *nieuw*, *leeuw*, *schreeuwen* en *ik schreeuw*.

c. Epenthesis der *d*.

Deze heeft plaats in *vlieden*, Goth. thliuhan; *wijden*, veihan; *nader* van *na*; *teder* nevens *teer* (Hoogd. *zart*); *belijden* voor *belijen*; *geschieden* voor *geschieen* (Hoogd. *geschehen*); *zoedelen*, Goth. sáulnôn.

d. Epenthesis der *ng*, *g* en *v*.

Deze letters kómen slechts in enkele woorden tusschen de vokaal en dien zwakken vokaalklank, welke de vloeibare *r*, *l* of *y* voorafgaat: *zwanger* nevens *zwaar*, *mangel* van *malen*;

regen, Goth. niun; *heuvel* (Hoogd. *Hügel*) van *hoog* (Goth. háuhs); *oven*, Goth. áuhns; *honger*, huhrus; *hangen*, hahan; *vangen*, fahan: in de laatste woorden viel eerst de *h* uit.

Aanm. In woorden en vormen, van één en denzelfden oorsprong vertoont zich nu eens deze dan gene ter vermijding der gaping tusschen twee vokalen dienende konzontant. Men vergelijk *kooi* met *kouw*, *hooi* met het oude *houwe* (Hoogd. *Heu*), *gooi* met (*Hene*-) *gouwen*, *dooi* (Eng. *thaw*) met *dauw*, *teder* met *tenger*; *schreeuwen* met *schreijen*, *nieuw* met het oude *nije*. In andere wordt de konzontant *w* of *g*, die met den slotklank *v* of *h* in het Gothisch overeenkomt, door eene konzontant van bloot epenthetischen aard afgewisseld; vergelijk *spuwen* met *spijen*, *spuigen* en *spoegen*, *driegen* met het oude *druwen* of *drouwen* (Hoogd. *droken* en *dräuen*), *ruw* en *rauw* met *ruig*, *lauw* en *luw* met *lui*, *tooi* en *touw* beide van *tihan* (*tijgen*), *dijgen* met het oude *dijden*.

2) Epenthesis tusschen twee konzontanten. Eene stomme letter wordt ingelascht ter vermijding van den zamenloop tusschen twee vloeibare letters, tusschen eene vloeibare en eene zachte spirant, of eindelijk tusschen twee zachte spiranten.

a. Verscheidene woorden, in welke de stamklank of de grondvorm op eene vloeibare letter *l*, *n*, *r*, eindigt, vertoonen de inlassching der weeke tongletter (*d*) vóór de *r*, van den afleidings- of verbuigingsuitgang. Dit is het geval in *minder*, *boender*, *elders*, *diender*, *hoenderen*, *beenderen*, *kelder* (van *cella*, Hoogd. *Keller*), *zolder* (solarium, Hoogd. *Soller*), *donderen* (van *donen*) *ginder*, *spaander*. De inlassching der *d* is tot eene vaste wet verheven, waar de stamsyllabe op eene *r* uitgaat, als: *zwaarder* van *zwaar*, *hoorder* van *hooren*.

Aanm. De inlassching heeft hier niet plaats tusschen de vloeibare letter en den uitgang *er*, maar onmiddellijk tusschen de vloeibare letter van den grondvorm en de vloeibare letter *r* van den uitgang: de Ouden toch schreven: *minre*, *hoerre*, *swarre* en *merre*, niet: *minner*, *hoener*, *swarer*, *merer*.

b. De *d* wordt mede ingelascht tusschen *n* en *l* in *zindelyk* (voor *zinlyk*) van *zin* (*welbehagen*), en *fatsoendelyk*. — Sommigen lasschen de harde tongletter *t* tusschen *n* en *l* in, in *eigentlyk*, *opentlyk*, *wezentlyk*, *gezamentlyk*; in *ordentlyk* voor *ordelyk* of *ordenlyk* is de epenthesis der *t* blijvend aangenomen, desgelijks in *erkentlyk*.

e. Tusschen de vloeibare lipletter *m* en de *l* wordt de stommelipletter *p* aangenomen in *schrompelen* (voor *schromlen*), *rimpelen*, *strompelen* (§. 17, B, n° 2, Aanm. 2).

d. Tusschen de *n* van den stamklank en die van den uitgang *nis* wordt eene *t* aangenomen in *erken~~t~~enis* en *bek~~e~~ntenis*, terwijl wij evenwel *kennis* zeggen.

Aanm. In *gedachtenis*, *gestel~~t~~tenis* en wellicht ook in *gebeur~~t~~enis* behoort de *t* tot den uitgang dier dubbel afgeleide woorden. — In *verbind~~t~~enis* en *beeld~~t~~enis* strekt de inlassching der *t* slechts ter aanwijzing, dat de *d* van *verbind* en *beeld* de uitspraak behoudt, die zij als slotkonzant verkregen had.

e. Tusschen de verbogen vormen *mijnen*, *zijnen*, *onsen*, *uw~~e~~n*, *kunnen*, *allen*, en de woordvormen *wege* en *halve*, met welke zij eene zamenkoppeling vormen, wordt de *t* geplaatst: *mijn~~e~~ntwege*, *zijn~~e~~nthalve*, *all~~e~~nthalve* enz. *Erntfest* of *eer~~e~~ntfest* voor *eeren~~e~~vest* vertoont de inlassching der *t* tusschen de *n* en de *v*, welke laatste alsdan door den invloed der harde *t* in de scherpere *f* verkeert.

f. Vóór den verkleiningsuitgang *je* wordt overal eene *t* ingelascht, niet alleen waar het stamwoord op eene vloeibare letter of eene zachte spirant, maar ook waar het op eene vokaal eindigt: *lep~~e~~ltje*, *kam~~m~~etje*, *tra~~a~~ntje*, *ad~~e~~rtje*, *ba~~a~~itje*, *rin~~g~~getje*, *zwal~~w~~utje*, *sle~~e~~tje*, *tob~~b~~etje*, *ko~~e~~tje*.

Aanm. 1. Eindigt het woord op de vloeibare lipletter (*m*), voorafgegaan van eene open vokaal, dan lascht men de stomme lipletter (*p*) in: *boomp~~j~~e*, *bloemp~~j~~e* (doch *blomm~~e~~tje*, omdat hier eene gealoten vokaal voor de *m* gaat).

Aanm. 2. Behoort de *ng* van het woord niet tot de stamsyllabe en wordt zij door eene toonlooze vokaal voorafgegaan, zoo is de inlassching der *t* vóór *je* niet ingevoerd, maar verandert men *ng* met *nk*; dus: *konink~~j~~e*, niet: *koning~~e~~tje*.

g. Onze taal verwerpt de lettervereniging *sr*. Van daar komt het, dat nergens vóór de *r* eene bloote *s* als prothetische letter is aangenomen, maar steeds *st* of *sch* d. i. *sk* (zie §. 21, n° 6), en van daar mede, dat wij voor *siroop* niet *sroop*, maar *stroop*, voor *kasserol* niet *kasrol*, maar *kastrol* zeggen; bij onbeschaafden hoort men ook *asstrant* voor *assurant*, en *strevet* voor *servet*, dat eerst in *srevet* verbasterd was.

Aann. De seherpe spirant (*s*) wordt ingelascht vóór den verkleiningsuitgang *ke*, als hij achter een substantief komt, dat op *k* of *ng* eindigt: *boetske*, *jongske* om de inéénvloeiing tusschen den slotklank des stams en den aanvang des uitgangs te voorkomen.

3) Epenthesis vóór eene vokaal, door eene konzontant voorafgegaan, of achter eene vokaal, door eene konzontant gevolgd. Hier heeft vooral de inlassching van den neusklank plaats.

a. Vóór de vokaal van de uitgangen *aar* (*er*), *ier*, *ij* en van den uitgang des infinitiefs wordt de *n* ingelascht, waaruit de uitgangen *naar*, *nier*, *nij* en *nen* ontstaan: *redenaar* (voor *reedner*), *tollenaar*, *toovenaar* (voor *toovernaar* of *tooveraar*), *hovenier* (voor *hoofnier*), *valkenier*, *artsenij* (voor *artsnij*), *slavernij*, *oefenen* (voor *oefnen*), *lijkenen*, *toonem* (voor *toogenen* van *tiuhan*, *tijgen*), *leenem* (voor *leegnen* van *leihvan*, Hoogd. *leihen*). De *s* wordt niet zelden ingelascht vóór de uitgangen *el* en *em*, waaruit de afleidingsuitgangen *sel* en *sem* ontstaan zijn, als in *deksel*, *raadsel*, *bliksem*, *deesem* (d. i. *deegsem*), *asem* (*aadsem*, *adem*) enz.

b. Achter de vokaal van den stam zelven wordt de *n* ingelascht, meestal vóór eene *d* of *t*, in *wand*, Goth. *vaddjus*; *sints* voor *sids* van een oud adjekt. *sid*, dat *laat* beteekent, van waar *sedert*; *splinter* van *splijten*; *rantsoen* van het Ital. *razione*; *konzonilje*, Fr. *cochenille*. In *dingsdag* voor *disdag* (Eng. *tuesday*) van den God Thys of Thyr, heeft de ingelaschte neusklank de gedaante *ng*. Vóór de lipletter *p* heeft de ingelaschte neusletter natuurlijk de gedaante *m*: *wimpel* van het Goth. *veipan*, *omwinden*; *drempel*, nevenvorm van *dorpel*; *kamperfoelie*, *caprifolium*, *chèvrefeuille*, en *pampier* bij onbeschaafden voor *papier*.

Aann. 1. Tusschen twee konzontanten, waarvan de *d* (*t*) de laatste is, en die door eene stomme *e* min of meer gescheiden zijn, nestelt zich, als het ware, de *n*, in *ochtend*, eigenlijk *ochend*, voor *oched*, Goth. *uhtvó*; *nakend* voor *naked* (*naakt*), Goth. *naqvaths*; *proppend* voor *gepropt*; *borend* voor *borede* (*ten boorde*).

Aann. 2. Eene *r* vinden wij achter de vokaal ingeschoven in de bastaardwoorden *jaloersch*, *jaloux*, en *kortelas*, *coutelas*.

4) Tusschen de twee bestanddeelen eens zamengestellten woords vindt men, meestal nevens de oorspronkelijke verbindingsvokaal, eene konzontant (*s*, *n*, *r*) ingelascht. Van zelve werd aan deze *s* de waarde van den uitgang des genitiefs, en aan de *n* en *r* die van meervoudsuitgangen toegekend. Vandaar dat de *s* bij voorkeur in zamengestelde woorden gebezigd wordt, waar het eerste lid in de betrekking des genitiefs staat, *landsmán*, *kalfsvleesch*; vandaar voorts, dat de *n* bij voorkeur wordt ingelascht, waar het begrip van het bepalende woord in het meervoud gedacht wordt: *glazenmaker*, *stedenverdelger*, *hoedenmaker*, en dat de inlassching der *r* slechts voorkomt achter substantieven, die een meerv. op *er* hebben, als: *kinderkamer*, *eijerkoek*, *kleëremaker* (*kleedermaker*). Niettemin zijn die konzontanten oorspronkelijk euphonische inlasschingen en men bezigt, b. v., de *s*, waar het eerste lid een verbale stam is en dus het begrip van den genitief is uitgesloten, als in *scheidsmuur*, *leidsman*; ook is de inlassching der *r*, ook waar het eerste woord geen meerv. op *er* kent, niet zonder voorbeeld; men denke aan het vroeger gebezigde *ascherwoensdag*. — Eindelijk is ook de *l* als verbindingsklank tusschen woorden, die eene samenstelling vormen, niet vreemd, als: *schrikkeljaar*, *schorteldoek* voor *schortdoek*, en in verschillende landprovincien: *dingseldag*, *mestelzwijn*, *schlachtelbeest*, *kindelbier*, *vastelavond*.

B. Epenthesis van vokalen tusschen twee konzontanten.

a. Vóór de uitgangen *lijk* en *loos* wordt achter het stamwoord eene toonlooze *e* ingelascht. Dit heeft slechts dan geene plaats, wanneer het stamwoord uitgaat op eene *l* of *r* of op eene konzontant, voorafgegaan door eene toonlooze vokaal, of, eindelijk, op eene *n*, voorafgegaan door eene open vokaal. Bij voorbeeld: *onhebbelyk*, *radeloos*, *straffeloos*, *bedriegelyk*, *mogelyk*, *gemakkelyk*, *toomeloos*, *beminnelyk*, *hopeloos*, *vreeselyk*, *hatelyk*, *afschuwelyk*; maar: *heileloos*, *heerlyk*, *eigenlyk*, *wettiglyk*, *aanzienlyk*. — Bij de invoeging der *e* achter *ng* gaat tevens de *ng* in *nk* over, als *afhankelyk*, *vergankelyk*, *ontvankelyk*, *oorspronkelyk*, met uitzondering van

de bijwoorden op *lijk* van adjektieven op *ng* afgeleid, als *gestrengelijk*.

Aanm. 1. In *koninklijk* wordt geene *e* aangenomen wegens de toonloosheid van den uitgang des stamwoords, maar niettemin *ng* in *nk* veranderd.

Aanm. 2. De *e* in *hopeloos*, *straffeloos* en dergel. kan slechts als ingeschoven worden aangemerkt, in zoo verre de stamwoorden *hoop*, *straf*, reeds vóór de vorming dier afgeleide adjektieven gerekend worden van de *e* verstoken te zijn geweest, op welke zij eigenlijk uitgingen: *hope*, *straffe*.

b. Vóór de uitgangen *ling*, *lijn* en *nis* wordt mede eene toonlooze *e* ingelascht, wanneer het stamwoord niet op eene *r* uitgaat. Dus zegt men: *vreemdeling*, *zuigeling*, *vondeling*, *maagdelyn*, *verdoemenis*, *geheugenis*, *vergifenis*, *gevangenis*, *betijdenis*; maar: *huurling*, *duisternis*. In *vonnis* voor *vonnis* smelt de *n* van den stam met die des uitgangs in één.

c. De inlassching der *t* vóór den verkleiningsuitgang brengt de neveninlassching eener toonlooze *e* mede achter de woorden op eene vloeibare letter, voorafgegaan door eene gesloten vokaal: *stalletje*, *dammetje*, *spannetje*, *ringetje*, *karretje*. Ook met de inlassching der *t* in *bekentenis* enz. gaat die eener toonlooze *e* gepaard.

d. De inlassching der *n* vóór *aar*, *ij* en vóór den uitgang des infinitiefs brengt desgelijks de epenthesis der toonlooze *e* mede, behalve waar vóór den uitgang *ij* eene *r* aanwezig is. Dus: *tollenaar*, *hovenier*, *artsenij*, *oefenen*, *loochenen*, maar: *razernij*.

Aanm. Ook in *minder*, *hoender* enz., vergeleken met hunnen vroegeren vorm *minre*, *hoeare*, moet de toonlooze *e* als ten gevolge van de epenthesis der *d* ingelascht beschouwd worden, vergel. A. 2, a, *Aanm.*

e. Tot dus verre zagen wij slechts eene toonlooze *e* ingelascht. Van de inlassching eener klinkende vokaal levert ons het woord *armoede* voor *armde* (als oudt. *lengde* van *lang*) een voorbeeld.

Aanm. In *armde* sloot zich de *d* niet zoo naauw aan het stamwoord als de *t* (*armte*) zou gedaan hebben en de tusschenruimte tusschen de lipletter *m* en de *d* werd vervuld door de *oe*, die met de *m* verwant is. Desgelijks werd vóór den uitgang *w* niet de voor deze zoo zachte spirant te weke toonlooze *e*, maar de met de *w* verwante open *u* aangenomen.

§. 23.

De diaeresis of verdeling van ééne lettergreep in twee.

1. De epenthesis eener toonlooze *e* heeft plaats tusschen twee verschillende syllaben; de diaeresis daarentegen bestaat in de verdeling van ééne lettergreep in twee ter opheffing eener opeenhooping van moeijelijk achter elkander uit te spreken konzonanten, met behulp eener desgelijks toonlooze *e*. — Diaeresis eener diphthong in twee syllaben kent onze taal niet.

2. Wij erkennen deze grammatische figuur, zoo wij de woorden, die in den Gothischen grondvorm uitgaan op eene vloeibare letter, door eene andere konzontant voorafgegaan, met hunnen tegenwoordigen vorm vergelijken: *fugls, vogel*; *svibls, zwavel*; *ibns, even*; *vêpn, wapen*; *silubr, silver*; *figgrs, vinger*.

Aann. 1. De *n* kan zonder diaeresis achter eene *r* worden uitgesproken: *kern, born, barn-en*, en de *m* achter eene *l* en *n*: *helm, arm*, in het Goth. ook achter eene stomme letter: *bagms, boom*. Onze oudere dichters veroorloofden zich ook eene syllabe, die op *lm, rm*, uitgaat, in twee te deelen: *hellem, arrem*.

Aann. 2. In weerwil der diaeresis behield de *e* in *wereld* (voor *werld*), *kerel* (voor *kerl*) en *perel* (voor *paarl*) de gesloten uitspraak, welke slechts een weinig meer gerekte werd.

Aann. 3. Het woord *sieraad* voor *sierde* of *sierd* (Hoogd. *Zierde* nevens *Zierath*) vertoont eene ongewone diaeresis, daar hier eene niet toonlooze vokaal en wel achter eene vloeibare letter door eene stomme gevolgd is aangenomen.

Aann. 4. Onze oudere dichters verdeelen ook de syllabe, die op eene *l* of *r* door eene stomme gevolgd, uitgaat, in twee: *wellek, harrep, fellep, zellef*.

§. 24.

De paragoge of achteraanvoeging.

1. Deze figuur ontstaat in de toevoeging eener konzontant achter den slotklank eens woords of woordstams.

2. Vooreerst wordt eene stomme konzontant achter de vloeibare slotletter gevoegd. Is deze vloeibare letter eene der tongletters *l, n* of *r*, zoo is de paragogische letter de stomme tong-

letter *d* of *t*; is zij de vloeibare dipletter *m*, zoo wordt de *m* achteraan gevoegd. Aldus wordt de *d* of *t* aangevoegd in *nien- mand* uit *nien* en *man*; in *ten mijnent*, *ten uwent* enz. voor *ten mijnen* enz.; in *grijsaard*, *dronkaard*, *lompert*, *Spanjaard*, waar de *d* (*t*) den uitgang *aar* (*er*) versterkt, en in den stamvorm van de werkwoorden *branden* (*brinnan*), *zwinden* (*zwijnen*, *dwijnen*), *dulden* (*thulan*); de *p*, in *ramp* van het Goth. *arman*, en *romp* nevens *tronk*.

3. Achter de geaspireerde keelletter wordt eene *t* aangevoegd in *nochte* voor *noek*, *placht* voor *plag*, en *gedrocht* voor *gedrog* van (*be-*)*driegen*.

4. Eene paragoge der *t* achter eene vokaal vertoont: *ooit* en *nooit* van *aiv* (*eeuw*), en der *n*: *schoen*, Goth. *skóhs*; *toen* nevens *doe*, en *traan*, Middenhoogd. *Tráke*.

§. 25.

De aphaeresis of afwerping van letters vooraan het woord.

1. Deze figuur bestaat in de afwerping nagenoeg altijd van konzontanten vooraan het woord. De aphaeresis eener vokaal bespeurt men slechts in het woord *nevens* voor *in even*, in *van* voor *af aan*, en in het bastaardwoord *spergie* nevens *aspergie* (Fr. *asperge*). Eene willekeurige aphaeresis vertoont 'k voor *ik*.

2. Gelijk de *n* aan het hoofd van sommige woorden bij wijze van grammatische figuur vóór eene vokaal werd aangenomen (§. 21, n° 3), zoo is zij in een paar andere weggeworpen: het Goth. *nadr* werd ons *adder*, en *aak* ontstond uit *nake* (Hoogd. *Nachen*).

3. De *d* der aanwijzende woorden *daar* en *des* (genitief van het lidwoord) verdween in de willekeurige vormen *er* en 's (in 's *avonds*, 's *broeders* enz.). Dat de vragende woorden, die in het Goth. met *hv* beginnen, de *h* verloren en slechts de *v* (*w*) behouden hebben, is overeenkomstig den regel van het verdwijnen der *h* vóór eene konzontant (zie §. 18, n° 1). Slechts

hoe (hvê) heeft de *k*, die met de *v* (*w*) vereenigd het kenmerk der vraagwoorden uitmaakte, kunnen behouden, daar de *w* in dit geval met de vokaal des woords tot *oe* zamensmolt. Het Goth. *qvainôn* ons *weenen* verloor zelfs de *q* vóór de *v* (*w*); terwijl de *qv* anders *kw* of, bij zamensmelting der *w* in den vokaalklank, alleen *k* oplevert. Als willekeurige figuur, eindelijk, bezigt men 't voor *het*.

Aanm. Gelijk *hoe* staat tot het Hoogd. *wie*, dat de *k* verloor en daarentegen de *w* behield, zoo schijnt *kui* te staan tot *wei*; gelijk de aanvangsletter van *komen* staat tot die van *weenen* (beide woorden beginnen in het Goth. met *qv* = *kw*, maar het eene behield de *k*, het andere de *w*), zoo schijnt *kæg* te staan tot *wig*.

§. 26.

De synkope of uitlating van klanken te midden van andere klanken.

Deze figuur bestaat in onderdrukking, hetzij van konzonanten, hetzij van vokalen.

1. Synkope van konzonanten tusschen twee vokalen.

a. Synkope der *d*:

Deze is op te merken in de volgende woorden: *leelyk* voor *leedelyk* (van *leed*), *vlter* voor *vlieder*, *blaar* voor *blader* of *bladder*, *vier* (Goth. *fidur*), *roer* (van *een schip*) voor *roeder*, *uier* voor *uider*, *beul* voor *beudel*, en *beun* (in *beunhaas*) voor *beuden* of *boden* (*zolder*). Als willekeurige figuur komt deze synkope voor in: *Goôn* voor *Goden*, *preéken* voor *prediken*, *biên* voor *bieden*, en *geboôn* voor *geboden*, in *versmaân* voor *versmaden*, *veér* en *wéér* voor *veder* en *weder*, *schaauw* en *weeuw* voor *schaduw* en *weduw*.

b. Synkope der *g* of *w*:

Deze vertoont zich in *slaan* voor *slagen*, *zien* voor *zegen* (*sáihvan*), *wiek* voor *wegek* (van *wegen*, *vigan*), *biecht* (Oudd. *pigiht*), *ziel* (*sáivala*) enz.

c. Synkope der *ng* en *nd*:

Staan voor *standen*, en als willekeurige figuur in *elkaar* voor *elkander*; *gaan* voor *gangen*, en als, thans bijna verouderde,

willekeurige figuur *vaân* en *ontvaân* voor *vangen*, *ontvangen*.

2. Synkope eener konzonant vóór eene andere konzonant.

a. Synkope van de *z* in den stam, doorgaans vóór eene *z* en *ch*.

Hiertoe behooren: behalve *Muiden* voor *munden* of *monden*, *peizen* voor *peinzen*, *bedeesd* van *deinzen*, *jeugd* (*jeucht*) voor *jeunged*, *bracht*, *dacht* en *docht* van *brengen*, *denken* en *dunken*.

b. Synkope van de *h* (*ch*) in den stam vóór eene *s*:

Deze bespeurt men bij vergelijking van *wassen* met den Goth. vorm *vahsan*, van *zes* met *sahs*, *os* met *aúhsus*, *mest* met *maihstus*, enz.

c. Synkope van den slotklank des stams of grondvorms, *g*, *n*, *r* of *d*, vóór den uitgang:

Zij is aanwezig in *toonen* voor *toognen*, *bies* voor *binse* (*bindse* van *binden*), *balling* voor *banling*, *malkander* voor *manlijk ander*; *deesem* voor *deegsem*, *asem* voor *aadsem*, *wasem* voor *waadsem* (van *hvathjan*), *kost* en *begost* voor *konde*, *begonde*, *toovenaar* en *kamenier* voor *toovenaar* en *kamernier*.

Aanm. Voor eene versmelting der uitgelaten konzonant in de volgende is te houden het onderdrukken der *d* in *vonnis* voor *vondnis*, der *t* in *best* voor *betst*, der *b* in *stem*, Goth. *stibna*.

d. Synkope van de *d* des uitgangs vóór de adverbiale *s*.

Men bespeurt haar in *volgens* voor *volgends*, *doorgaans* voor *doorgaands* en *willens* en *wetens* voor *willends* en *wetends*.

Aanm. Over het versmelten der *w* in de voorgaande of volgende vokaal, der *l* in de voorgaande *a* of *o*, en over het verdwijnen der *w* en *j* in de onmiddellijke nabijheid van konzonanten is boven gesproken (§. 8, n° 5. §. 16, n° 3. §. 18, n° 3. §. 19, n° 1).

3. Synkope van vokalen tusschen twee konzonanten.

a. Synkope van de vokaal des afleidingsuitgangs:

Van deze synkope hebben wij de voorbeelden *hoofd* voor *hoo-ved* (Goth. *háubith*); *licht* Goth. *liuhath*; *hoofsch* voor *hovesch*, *aafsch* voor *avesch*, *twaalf* voor *twalif*, *elf* voor *eenlif*, *maagd* voor *maged*, *zeil* voor *zegel* en dergel., *welk* voor *welijck* (*hvaleiks*), *zulk* voor *zoolijck* enz. Als willekeurige synkope

behoort hiertoe de uitlating der toonlooze *e* in den uitgang van verbogen naamwoorden op *el*, *er*, *en*: *edle*, *heemlen*, *andre*, *adren*, *teeknen* en in de werkwoorden, wier grondvorm op dezelfde klanken uitgaat: *verzaamlen*, *staamren*, *reeknen*; der toonlooze *i* in de verbogen vormen der adjektieven op *ig* door *r* of *l* voorafgegaan: *vuurge*, *zaalge*, en in de werkwoorden op *ligen*: *zaalgen*, *heilgen*; der *a* in de verbogen adjektieven op *baar*: *vruchtbre*. De vóór de uitgangen *ling*, *loos*, *lijk* en *nis* ingelaschte *e* is voor verwaarloozing vatbaar: *vreemdling*, *hulploos*, *vriendlijk*, *droefnis*. De weglating der *e* vóór den uitgang *naar* is doorgaans, vóór den uitgang *nier* (vermits hij van den hoofdtoon voorzien is) altijd te hard.

b. Synkope der vokaal van den verbuigingsuitgang:

Zij is voorhanden in den derden pers. enkelv. en den tweeden pers. van den tegenw. tijd aantoon. wijze, en bij ongelijkvl. werkwoorden ook in den tweeden pers. van den onvolm. verled. tijd: *hij*, *gij teest*, *lisith*; *hij*, *gij hoort*, *háuseith*, *háusjeith*; *gij laast*, *lêsuth*. Voorts verviel overal de verschillende vokaal (*ai*, *i*, *o*), die zich in het Goth. tusschen den stam en den uitgang van het imperf. en verl. deelw. der zwakke werkwoorden vertoont: *háusida*, *hoorde*; *háusiths*, *gehoord*.

Aann. 1. Bij werkwoorden, wier stam op *t* uitgaat, valt, na het onderdrukken van de vokaal des uitgangs, de *t* van den stam met die des uitgangs samen. Bij werkwoorden op *d* valt de *d* des deelwoords met de *d* des stams samen: *gij*, *hij acht* voor *achtet*, *geacht* voor *geachtet*, *aanvaard* voor *aanvaardet*, *gij zat* voor *zatet*.

Aann. 2. In het meerv. van het imperf. der zwakke werkwoorden is bovendien nog eene geheele syllabe uitgevallen: *wij hoorden*, *gij hoordet*, *zij hoorden*, *háusidédum*, *háusidéduth*, *háusidédun*.

§. 27.

De elisie of onderdrukking van klanken aan het eind des woords of woorddeels ter bewerking eener naauwe vereniging met het volgende woord of woorddeel.

Deze figuur heeft vooral plaats bij de verbinding van een voorvoegsel met een woord, voorts ter verbinding van woorden,

die onderling eene samenstelling of zamenkoppeling vormen ; maar wordt ook buiten samenstelling aangetroffen.

1. De elisie bij de verbinding van een voorvoegsel met een woord en in de samenstelling of zamenkoppeling heeft plaats , zoo vóór konzonanten als vóór vokalen.

a. Elisie van vokalen vóór vokalen :

Hiervan hebben wij de voorbeelden in de woorden : *binnen* , *buiten* en *boven* voor *be-innen* , *be-uiten* en *be-oven* , *bang* voor *be-ang* , *gunnen* voor *ge-unnen* of *ge-onnen* , *tevens* voor *te even* , *telkens* voor *te elken* , *erbarmen* (*ontfermen*) voor *er-be-armen*.

b. Elisie van vokalen of konzonanten vóór konzonanten :

Bij voorbeeld : *blijven* voor *belijven* , *beeld* voor *beleed* van *belijden* , *thans* voor *te hand* , *hoovaardig* voor *hoogvaardig* , *boogaard* voor *boomgaard* , *mevrouw* voor *mijn vrouw* , *kermis* voor *kerkmis* , *kersmis* voor *kerstmis* , *elf* voor *eenlif* , *misschien* voor *'t mag schien*. — Na de elisie smelt de eerste konzontant des volgenden in de konzontant des voorgaanden woords in : *tegen* voor *tejegen* , *ter* en *ten* voor *te der* , *te den* , *toen* en *toch* voor *te doe* en *te doch*.

Aanm. 1. De scherpe konzontant des volgenden woords bewerkte de verharding van de *d* des artikels na de elisie der vokaal van dit woordje , in *tschool* , *tfeest* (*de school* , *de feest*). Vandaar dat deze woorden *thans* veelal voor onzijdig doorgaan.

Aanm. 2. De elisie van de vokaal des lidwoords had de verscherping der konzontant ten gevolge in *sommigen* , *zestig* , *zeventig* , *veertig* , *vijftig* ; die van de vokaals des voorzetsels *te* de verscherping der *z* in *zamen* , *sedert* , *soms*. Na deze verscherping viel de *d* of *t* weg.

Aanm. 3. Een voorbeeld van elisie na apokope , met aphaeresis vereenigd , hebben wij in de eiggennamen , die met *ver* beginnen : *Verschuur* voor *van der schuur* , en dergel.

2. De elisie buiten samenstelling heeft alleen plaats ter vermijding eener gaping (hiatus) of onaangename ontmoeting van vokalen , en bestaat dus in de onderdrukking der vokaal van den uitgang eens woords vóór een woord , dat met een vokaal aanvangt. Bij voorbeeld : *liefd' en trouw* , *vreugd' en hope* , *eerd' en minde*.

Aann. De e van den uitgang eens adjektiefs, dat vóór zijn zelfstandig naamwoord staat, is voor elisie onvatbaar: *schoone avond, ruime aarde, het blaauwe oog.*

§, 28.

De apokope of afwerping van klanken aan het eind des woords.

Bij apokope gaan of enkele klanken of geheele syllaben verloren.

1. Apokope van enkele klanken.

a. Apokope van de vokaal van den vormingsuitgang van zelfstandige naamwoorden, of van den verbuigingsuitgang van naam- en werkwoorden:

Men bespeurt haar bij vergelijking van den tegenwoordigen vorm van sommige woorden met hun vorm in het Gothjisch; zoo is *erf*, arbi; *oog*, áugô; *bed*, badi. De vokaal van den verbuigingsuitgang is vervallen in den genit. plur. der zwak verbogen substantieven: hananê, *der hanen*, en in den nomin. en accus. plur. der onzijdige zwakke zelfst. naamwoorden: hairtôna, *harten*; voorts in sommige verbogen vormen der voornaamwoorden b. v. imma, ina (dat. en accus. sing. masc.), *hem*, en in verbogen vormen der adjektieven, b. v. blindana (accus. sing. masc.), *blinden*, blindáizé (genit. plur. masc. en neutr.), *blinder*; alsmede in 1 sing. praes. indic. der werkwoorden: lisa, *ik lees*; háusja, *ik hoor*, en in den 1 en 3 plur. praes. en imperf. subjunct.: lisáima, lisáina, léseima, léseina. Eindelijk in de gesynkopeerde imperfecten *bracht*, *daoht*, *kocht*, *docht*, *mocht*, *moest*, *wist*, voor *brachte*, enz., *moeste* enz. en in *deed* voor *dede*. — Bij sommige substantieven is de apokope nog willekeurig, daar men nevens *krib*, *eb*, *eg*, *pad*, *ziel*, *spraak*, *taal*, *asch*, *hoop* enz. ook *kribbe*, *ebbe*, *egge*, *padde*, *ziele* enz. kan zeggen. Zelfs de e van den 1 pers. in het praes. indic. blijft niet noodwendig weg: *ik leze*, *herzegge*, *geloove*.

b. Apokope van de konzont des uitgangs:

Zee, Goth. *sáiv* (d. i. *zeeuw*), *lam* en *dom*, Goth. *lamb* en *dumb*. Dus is de *d* van den uitgang van den 3 pers. meerv. van het praes. indic. verloren gegaan: *lisand*, *zij lezen*. — De slotklank kan bij willekeurige apokope weggelaten worden in de op den stamklank eindigende vormen van zulke werkwoorden, wier stam op eene *d*, van eene vokaal voorafgegaan, eindigt: *ik hou*, *lij* voor *ik houd*, *lyjd*; *ik lee*, *glee* voor *ik leed*, *gleed*; zoo zegt men ook *dee* voor *deed*.

2. Apokope van geheele syllaben :

De vormingsuitgang is vervallen in woorden als *zoon*, *sunjus*; *dood*, *dáuthus*; *lid*, *lithus*; *vloed*, *flóduš*; *leeraar*, *láisaris*; *heer(-leger)*, *harjis*; *ster*, *stairnô*. Ook verviel de laatste syllabe in het voorz. *om* (*omme*), Oudd. *umpi*, en *en* (*ende*), Oudd. *anti*; alsmede de uitgang *ata*, het kenmerk van den sterken onzijdigen vorm der adjektieven: *blindata*, *blind*. — Willekeurig is de apokope der laatste syllabe van de substantieven: *steē*, *heī*, *bō*, *spā*, *gā* voor *stede*, *heide*, *boede*, *spade*, *gade*, van het bijwoord *mēē* voor *mede* en van de imperf., die, hoezeer zwak niettemin eene vokaal hebben, van die des praesens verschillend: *zei*, *lei*, *wou*, *zou* en *kon* voor *zeide* enz. van *zeggen*, *leggen*, *willen*, *zullen* en *kunnen*.

Aann. De verwaarloozing van den uitgang *e* of *en* van verbogen adjektieve woorden is mede als eene willekeurige apokope aan te merken. — Verouderd is de apokope der syllabe *de* van kwalitatieve adjektieven: *quae lien*, *goe lien*, voor *kwade*, *goede lieden*.

§. 29.

De Metathesis of klankverplaatsing.

1. Deze figuur bestaat vooreerst in de verspringing des vokaalklans, die de *r* verzelt. Bij voorb.: *vorst* van *vriezen*, *nooddruftig* van *derven*, *Godsvrucht* van *vurcht* (*vrees*), Goth. *faúrhts*; *wrocht*, Goth. *vaúrhta*, van *werken* (*vaúrkan*). Vergelijk verder *grut* met *gort*, *durk* met *drek*, *born* met *bron*, *dorpel* met *drempel*, *barnen* met *branden*, *berd*

in *te berde brengen*) met *bret*, *dertien* en *dertig* met *drie*.

Aann. Vergelijk voorts ons *vorsch* met het Hoogd. *Frosch*, *borst* met *Brust*, *traan* met *Zähre*, Eng. *tear*, *vrede* met Goth. *gavairthi*. Bij de *l* is de vokaal versprongen in *beeld* van *belijden*.

2. Ten tweede, bestaat dezelfde figur in de plaatswisseling van twee bij elkander staande konzonanten, van welke de eene de *r* of de *l* is: *slordig* voor *slodderig*, *talmen* nevens *sammelen*, *naald*, Goth. *néthla*, Hoogd. *Nadel*; *fraai*, Goth. *fagrs* (Noordsch *fager*); *patrijs* voor *pardrijs*.

Aann. Als *fraai* tot *fayer*, staat *traag* tot den grondvorm van het Hoogd. *zögern*. Voor *hommel* vindt men bij Kiliaen ook *holm*. — Gelijk de Ouden zeiden *ors* voor *ros*, zoo hebben wij *rampzalig* (met ingeschoven *p*) voor *armzalig* van *arman* (*medelijden hebben*). — Eene ongewettigde plaatsverwisseling der *p* met de *s* bespeuren wij eindelijk in *weps* voor *wesp*, *seps* voor *gesp* en *rusp* voor *rup*.

T W E E D E B O E K.

WOORDVORMING.

§. 30.

Inleiding.

1. De *woordvorming* leert de wijze kennen, waarop de taal te werk gaat om uit bestaande woorden nieuwe woorden te vormen.

2. Dit geschiedt, hetzij door *vokaalverwisseling*; hetzij door achter- of voorvoeging van klanken, die op zich zelve geen beteekenis hebben — *afleiding*; hetzij, eindelijk, door verbinding van woorden tot één — *zamenstelling*.

De oorspronkelijke vorm, waartoe het door afleiding gevormde woord teruggebracht moet worden, heet *woordstam*, of, zoo deze vorm zelf als woord gangbaar is, *stamwoord*. Een woord, in zoo verre het niet is zamengesteld, heet *eenvoudig*.

Aann. De stam zelve heeft zijnen oorsprong te danken aan den *woordwortel*.

Door *wortels*, namelijk, verstaat men de denkbeeldige klanken, waaruit de woorden of woordvormen gesmeed zijn.

3. Stamwoorden bestaan, even als de woordstammen, altijd uit ééne lettergreep; doch afgeleide woorden doorgaans, zamengestelde woorden altijd uit meer dan ééne lettergreep. Door den *klemtoon* nu worden deze verschillende lettergrepen tot één woord verbonden. De klemtoon derhalve komt bij de woordvorming noodzakelijk in aanmerking.

E E R S T E H O O F D S T U K.

VOKAALVERWISSELING.

§. 31.

1. Alle stammen van naamwoorden zijn in hunnen oorsprong werkwoorden, die van den hen kenmerkenden verbuigingsuitgang

ontdaan, opgehouden hebben werkwoorden te zijn. Onder de werkwoorden zijn er, die gewoonlijk *ongelijkvloeiend* genoemd worden, dat is, de zulke, die in zekere vormen de stamvokaal voor eene andere vokaal verwisselen. De vormen nu, welke den klinker, die voor de stamvokaal in de plaats getreden is, bevatten, leveren zoowel stamwoorden of woordstammen, als de vorm, die de oorspronkelijke stamvokaal bezit. Om derhalve de verhouding te verklaren, in welke bijéénbehoorende stammen, van verschillende vokalen voorzien, tot elkander staan, alsmede om den aard te doorzien van op zich zelve staande, maar met ongelijkvloeiende werkwoorden samenhangende stammen, dient men de regels te kennen, die de klankverwisseling bij de werkwoorden beheerschen.

2. De ongelijkvloeiende of sterke werkwoorden worden verdeeld in verschillende klassen, waarvan in het Gothisch de vier eerste in den oorspronkelijken stamvorm eene korte *a*, de vijfde eene korte *i*, de zesde eene korte *u* (*oe*) vertoont.

Aanm. 1. De overige klassen behoeven hier niet in aanmerking te komen, daar de klankverwisselende vormen harer werkwoorden geene stammen leveren. Evenmin letten wij hier op het verschil van vokaal, dat, behalve in de vierde, in alle klassen tusschen de vokaal van het enkelvoud en die van het meervoud des praeteritums in het Gothisch bestaat; hoezeer het onderscheid tusschen de eerste en de tweede klasse voornamelijk hierin gelegen is, dat het meervoud van het praeteritum der eerste eene andere vokaal heeft, als het meervoud van het praeteritum der tweede.

Aanm. 2. De vorm, die de ongewijzigde vokaal, van welke de vokaal der overige vormen afgeleid is, bevat, is geenszins altijd de vorm van den tegenwoordigen tijd. Integendeel bevat bij de oudste werkwoorden, die der drie eerste klassen, het praeteritum, in de vijfde en de zesde het partic. perf. de oorspronkelijke vokaal.

3. Wij leeren de zes klassen van sterke werkwoorden het best door voorbeelden kennen:

1e Klasse: stal (*ik stal*), stila (*ik steel*), stulans (*gestolen*).

2e Klasse: band (*ik bond*), binda (*ik bind*), bundans (*gebonden*).

3e Klasse: gab (*ik gaf*), giba (*ik geef*), gibans (*gegeven*).

4e Klasse: fara (*ik vaar*), farans (*gevaren*), fôr (*ik voer*).

5e Klasse: stigans (*gestegen*), steiga (*ik stijg*), stáig (*ik steeg*).

6e Klasse: budans (*geboden*), biuda (*ik bied*), báuth (*ik bood*).

4. Lijst van stamwoorden of in afgeleide woorden aanwezige woordstammen, tot elk der zes klassen van sterke werkwoorden behoorende :

Ie KLASSE.

Bij het praeter, ,

het praes. , het partic. perf.

van bairan (*dragen*) behoort *baar*,

- » *breken* » *braak*,
- » *helen* » *halm*,
- » *kwelen (kwijnen)* » *kwaal*.
- » *nemen* » *(toe-)name*,
- » *scheren* » *schaar*,
- » *spreken* » *spraak*,
- » *steken* » *staak*,
- » *stelen* » *(dief-)stal*,

- geboorte en beuren.*
- gebrek, brok en breuk.*
- helm, hol en hullen.*

- (toe-)neming, vernuft.*
- scheerder, scheur.*
- gesprek, sprook en spreuk.*
- stek, stak en stoken.*
- steler, verstoien.*

IIe KLASSE.

- » *belgen (opzwellen)* » *balg*,
- » *bergen* »
- » *binden* » *band*,
- » *dampen (dampen)* » *damp*,
- » *dringen* » *drang*,
- » *drinken* » *drank*,
- » *dwingen* » *dwang*,
- » *gairdan (omsluiten)* » *gaarde*,
- » *gillen* » *(nachte-)gaal*,
- » *helpen* »
- » *hinthan (vangen)* » *hand*,
- » *kerven* »
- » *klinken* » *klank*,
- » *krimpen* » *kramp*,
- » *sinnan (reizen)* » *gezant*.
- » *slikken* »

- verbolgen.*
- berg, burg.*
- gebindte, verbond.*
- dompig.*
- drom.*
- drinker, dronk.*
- dwinger.*
- gordel.*
- gil.*
- helper, hulp.*
- hand.*
- kerf, korf.*
- geklink.*
- kramp, bekrompen.*
- slok.*

	Bij het praeter.,	het praes.,	het partic. perf.
van <i>slingen</i> (veroud.)	beh. <i>slang</i> ,		<i>slinger</i> .
» <i>stinken</i>	» <i>slank</i> .		
» <i>springen</i>	»	<i>springer</i> ,	<i>sprong</i> .
» <i>stinken</i>	» <i>stank</i> .		
» <i>vinden</i>	»	<i>vinder</i> ,	<i>vond</i> .
» <i>werpen</i>	»		<i>worp</i> .
» <i>werven</i> (<i>draaijen</i>)	»	<i>wervel</i> .	
» <i>vilvan</i> (<i>rooven</i>)	»		<i>wolf</i> .
» <i>winden</i>	» <i>wand</i> (<i>want</i>),	<i>windsel</i> .	
» <i>wirren</i> (Hoogd.)	» <i>war</i> en <i>warsch</i> ,	<i>wier</i> .	
» <i>wringen</i>	» <i>wraug</i> ,	<i>ring</i> ,	<i>wrongel</i> .
» <i>zingen</i>	» <i>zang</i> .		

IIIe KLASSE.

	Bij het praeter.,	het praes. of partic. perf.
» <i>bidden</i>	»	<i>gebed</i> en <i>bede</i> .
» <i>geven</i>	» <i>gave</i> ,	<i>gift</i> en <i>gever</i> .
» <i>lezen</i>	»	<i>les</i> .
» <i>liggen</i>	» (<i>toe</i> -)lage en <i>leggen</i> .	
» <i>meten</i>	» <i>maat</i> ,	<i>meter</i> .
» <i>vreten</i>	» <i>vraat</i> ,	<i>vrcter</i> .
» <i>vithan</i> (<i>binden</i>)	» <i>gewaad</i> .	
» <i>wegen</i>	» <i>waag</i> ,	<i>gewicht</i> en <i>wieg</i> .
» <i>zien</i>	» (<i>in</i> -)zage,	<i>gezichte</i>
» <i>zitten</i>	» (<i>land</i> -)zaat en <i>zadel</i> ,	<i>zetel</i> en <i>zit</i> (-plaats).

IVe KLASSE.

	Bij het praes. of partic. perf.,	het praeter.
» <i>dragen</i>	» <i>gedrag</i> .	
» <i>graven</i>	» <i>graf</i> en <i>greb</i> ,	<i>groeve</i> .
» <i>malen</i>	» <i>maler</i> ,	<i>molen</i> en <i>molm</i> .
» <i>slaan</i>	» <i>slag</i> .	
» <i>staan</i>	» <i>stand</i> ,	<i>stonde</i> .
» <i>varen</i>	» <i>vaart</i> ,	<i>voer</i> en <i>voeren</i> .
» <i>hvatljan</i> (<i>schwimen</i>)	» <i>wasem</i> ,	<i>woede</i> .

Ve KLASSE.

	Bij het partic. perf. ,	het praes. ,	het praeter ,
van <i>bijten</i>	beh. <i>bete</i> ,	<i>gebit</i> ,	<i>bitter</i> (baitrs).
» <i>blijken</i>	»	<i>blijk</i> en <i>blikken</i> ,	<i>bleek</i> en <i>blaken</i> .
» <i>dijgen</i>	» <i>dik</i> ,	<i>dichten</i> ,	<i>deeg</i> en <i>deugen</i> .
» <i>drijven</i>	» <i>drift</i> en <i>dreef</i> ,	<i>bedrijf</i> ,	<i>draf</i> .
» <i>gijpen</i>	»		<i>gapen</i> .
» <i>glijden</i>	» <i>glee</i> ,	<i>gljyd(-baan)</i> ,	<i>glad</i> en <i>gloovjen</i> .
» <i>grijpen</i>	» <i>greep</i> ,	<i>begrip</i> .	
» (be-) <i>kljven</i>	» <i>kleven</i> ,		<i>klaveren</i> .
» <i>knijpen</i>	» <i>kneep</i> ,	<i>knip</i> ,	<i>knap</i> .
» <i>krjten</i>	» <i>kreet</i> .		
» <i>lijden</i> (<i>gaan</i>)	» <i>lid</i> ,		<i>leed</i> , <i>leiden</i> en <i>ladder</i> .
» <i>lijken</i>	»	<i>gelijk</i> .	
» (be-) <i>lijven</i>	»	<i>lijf</i> ,	<i>laf</i> .
» <i>nijgen</i>	»	<i>nikken</i> ,	<i>neigen</i> .
» <i>rijden</i>	» <i>rid</i> ,	<i>ridder</i> ,	<i>rad</i> , <i>gereed</i> , <i>bereiden</i> .
» <i>rijgen</i>	» <i>reeks</i> ,	<i>rij</i> ,	<i>rei</i> .
» <i>rijten</i>	» <i>reet</i> ,		<i>rot</i> en <i>raf</i> .
» <i>rijsen</i>	»	<i>rijzig</i> ,	<i>reiaen</i> .
» <i>schijnen</i>	»	<i>schijn</i> ,	<i>schoon</i> .
» <i>schrijden</i>	» <i>schred</i> .		
» <i>schrijven</i>	» <i>schreef</i> ,	<i>schrijver</i> .	
» <i>slijden</i> (<i>gljiden</i>)	» <i>slede</i> .		
» <i>slijpen</i>	» <i>sleep</i> ,	<i>slip</i> en <i>slijper</i> ,	<i>slap</i> en <i>slaop</i> .
» <i>smijden</i>	» <i>smid</i> ,	<i>smjldig</i> .	
» <i>snijden</i>	» <i>sne</i> en <i>snit</i> ,	<i>snijder</i> ,	<i>snoed</i> en <i>snoejen</i> .
» <i>spljiten</i>	» <i>split</i> en <i>spleet</i> ,		(<i>twee-)</i> <i>spalt</i> .
» <i>stijgen</i>	» <i>steeg</i> en <i>steil</i> (<i>stegel</i>),	<i>stichten</i> .	
» <i>stjven</i>	»	<i>stijf</i> ,	<i>staf</i> en <i>stevig</i> .
» <i>strjden</i>	»	<i>strjld</i> .	
» <i>tjgen</i>	»	<i>tichten</i> .	
» <i>wjken</i>	»	<i>wijk</i> ,	<i>week</i> en <i>wak</i> .
» <i>zwjken</i>	»	<i>zwiechten</i> ,	<i>zaak</i> .
» <i>zwijmen</i>	»	<i>zwijm</i> ,	<i>zweem</i> en <i>zwaam</i> .

VIe KLASSE.

» <i>bieden</i>	» <i>bode</i> en <i>gebod</i> ,	<i>gebied</i> .	
» <i>bliuvan</i> (<i>slaan</i>)	»		<i>blaauw</i> .

Bij het partic. perf. , het praes. , het praeter.

van buigen.	beh. boog, bocht en beugel, buigzaam.		
» (be-)driegen	» bedrog,	bedrieger.	
» (ver-)drieten	» onverdrotten,	verdriet.	
» duiken	»	diep,	doop.
» druipen	» drop,	druip(-steen).	
» gieten	» goot of geut,	gieter.	
» kiezen	» keus en kost,	kiezer.	
» klieven (kluiven)	» kloof en kluft,	kluif.	
» kruipen	» krocht,	kruiper.	
» liegen	» leugen,		loochenen.
» (ver-)liezen	» loor en leur,	verlies,	los en -loos.
» luiken	» leuk,	luik.	
» (ge-)nieten	» nut en genot,		genoot.
» rieken (ruiken)	» reuk,	ruiker,	rook.
» schieten	» schot en geschut.		
» schuiven	» schoof,	schuif,	schoffel.
» sluiten	» slot, sloot en sleutel,	sluiter.	
» spruiten	»	spriet en spruit,	sproet.
» stuiven	» stof,	gestuif.	
» tijken (voor tiegen)	» tocht, tucht en teugel,		toogen en toonen.
» vliegen	» vlag, vleugelen vlucht, vlieger.		
» vlieten	» vlot en vloot,	vliet.	
» vriezen	» vorst.		
» zuigen	»	zuiger,	zog, zeg en zoogen.
» zuipen	»		zoop.

Aann. Ter verklaring, hoe de oorspronkelijke vokaal in het meerendeel dezer vormen is veranderd, verwijzen wij naar het 2e Hoofdst. van het 1e Boek. Zoo wordt, bij voorbeeld, in §. 5, n° 4, en 8, n° 7. de oorsprong der *a* en *o* in de vormen, die met het praeter. der werkwoorden van de 5e kl. in verband staan, aangewezen.

5. Het verschijnsel der klankverwisseling vertoont zich ook in die woorden, welke zich door *reduplicatie* of *verdubbeling* onderscheiden. Evenwel is dit verschijnsel hier van een gansch anderen aard. In de klankverwisseling, die wij behandelden, vormt de stam, die de klankverwisseling ondergaan heeft, een zelfstandig woord, gelijk dan ook de behoefte om eene begripswijziging uit te drukken, aan die gedaanteverandering van den

stam de geboorte gaf. Bij de reduplicatie, daarentegen, vormt de oude stam een afdruksel van zich zelve, dat van voren aan den ouden stam blijft hangen, ten minste zich daarvan nimmer volkomen losmaakt: ook dient deze herhaling slechts om den indruk, doorgaans van onaangenaamen aard, af te beelden, dien het begrip des stams op den spreker maakte. Het zijn meestal stammen met den klank *a*, die deze verdubbeling ondergaan; en de reduplicatie bestaat in de herhaling derzelfde konzontanten, maar met de vokaal *i* uitgesproken: *ziegezagen*, *liflaffes*, *hiphappen*, *klinkklank*, *mikmak* enz. Soms vindt men een woord met afleidings- of verbuigingsuitgang en al verdubbeld, altijd met dezelfde vokaalwisseling: *kriebelkrabbelen*, *prijespraatjes*; ja, een enkele maal komt de afdruk van het oorspronkelijke woord tot zekere zelfstandigheid en wordt door het voegwoord *en* daarmede verbonden: *kwips* en *kwaps*. Deze vokaalwisseling vond men zoo geschikt om het doel, dat men daarmede voor had, te bereiken, dat men wel eens een stam misvormde, opdat hij zich tot deze wijze van verdubbeling zou kunnen leenen: *rimram* van *rijm*, *gripgrap* van *grijp* of *greep*, *bij kris* en *kras* van *Christus*.

Eene andere soort van verdubbeling, doch van denzelfden oorsprong en beteekenis, is die, waarbij, zonder verandering der vokaal, de stam, met den overgang van de eerste konzontant in *h*, herhaald wordt: *harrewarren*, *hassebassen*, *hossebossen*.

TWEEDE HOOFDSTUK,

AFLEIDING.

§. 32.

Afleiding door achtervoegsels.

De achtervoegsels moeten onderscheiden worden in *min zelfstandige* en *zelfstandige* achtervoegsels. Aan de laatste is eene

bepaalde beteekenis verbonden; omtrent de eerste, daarentegen, is het niet mogelijk op te geven, welke eigenaardige kracht zij tot wijziging van het begrip des stams bezitten: de woorden, van min zelfstandige achtervoegsels voorzien, behouden in zoo verre het karakter van stamwoorden, en worden dan ook *onechte stammen* genoemd.

A. 1. De min zelfstandige achtervoegsels zijn: *t* (*te*), *d* (*de*, *aad*), *st*, *s* (*se*), *end* (*ond*), *m* (*em*), *ing*, *ig*, *ik*, *k*, *is*, *w* (*uw*), *en*, *er*, *el*.

Voorbeelden: *macht*, *drift*, *gedachte*, *geboorte*; *maagd*, *gloed*, *hemd*, *kind*, *kunde*, *vreugde*, *sieraad*; *kunst*, *winst*; *reeks*, *zeis*, *krans*, *kies*, *aakse*, *smidse*; *ochtend*, *arend*, *avond*; *galm*, *halm*, *helm*, *molm*, *storm*, *bliksem*, *bloesem*, *deesem*; *ketting*, *koning*, *schelling*; *honig*; *havik*, *leeuwerik*, *vuiltik*; *vlerek*, *werk* (*ongesponnen vlas*), *folk*; *kevie*; *verw*, *zenuw*, *peuluw*; *veulen*, *morgen*, *eigen*; *distel*, *dorpel*, *hemel*, *euvcl*, *kreupcl*; *vinger*, *honger*, *bitter*, *mager*.

Aanm. 1. De woorden, wier Gothische vormen eene verscheidenheid van uitgangen bezitten, uit eene vokaal, soms door *j* of *v* (*w*) voorafgegaan, bestaande, beschouwen wij niet als onechte stammen, omdat deze uitgangen als verbuigingsuitgangen aangemerkt moeten worden, daar zij naar geslacht of naamval veranderen. Anderzins zouden wij niet alleen al de woorden, welke den uitgang *e* als vertegenwoordiger dier Gothische uitgangen behouden hebben, tot de onechte stammen hebben moeten rekenen (als *rede*, *rathjô*), maar ook dezulke, die nog slechts in de open vokaal een spoor van den voormaligen uitgang behouden hebben (als *naam*, *namô*); ja zelfs die, wier uitgang spoorloos verloren is (als *wacht*, *vahtvô*; *hand*, *handus*; *voet*, *fôtus*).

Aanm. 2. Men meene niet, dat de uitgang van *vreugde* gelijk gesteld moet worden met den uitgang *te*, die van adjektieven substantieven vormt en outtijds achter eene weke of zachte letter ook *de* luidde (als *lengde*), als of *vreugde* van een adjektief *vreug* (Hoogd. *frok*) afkwam, gelijk *lengte* van *lang*. De uitgang toch van *vreugde* is voor apokope vatbaar: men zegt *vreugd* evenzeer als *vreugde*: de uitgang *te* in woorden als *diepte*, *sterkte*, is daarvoor niet vatbaar. Ook *liefde* blijkt uit de beteekenis een onechte stam te zijn, en dus van het werkwoord *lieven*, niet van het adjektief *lief* te zijn afgeleid.

Aanm. 3. Van sommige der als voorbeelden opgegeven onechte stammen vallen de stammen dadelijk in het oog, als van *macht*, *drift* enz.; van andere

zijn de stammen niet meer op te sporen, als van *krans*, *honig*; van andere eindelijk zijn zij ons uit de vroegere taal bekend: zoo komt ook *maagd* van *magan*, *mogen*, *vermogen*, vervolgens *teelen*, *kind* van *keinan*, *hemd* en *hemel* van *himan* (*bedekken*), *zeis* van *zijgen*, *kies* van *chiuwan* (*kaawen*), enz.

2. Onder de woorden, van de min zelfstandige achtervoegsels *t*, *s*, *w*, *uw*, *en*, *er* en *el* voorzien, zijn ook adjektieven, bij voorbeeld: *dicht*, *licht*, *zacht*, *naakt*, *bits*, *spits*, *murw*, *geluw*, *daluw*, en behalve de reeds in de bovenstaande lijst opgenoemde adjektieven op *en*, *el* en *er*: *effen*, *open*; *ijdel*, *vermetel*, *onnoozel*, *edel*, *dartel*, *kregel*; *wakker*, *donker*, *zeker*, *nijver*, *nuchter*, *schanper*.

Aanm. Bij de zelfstandige achtervoegsels zullen wij dezulke, die tot vorming van substantieven strekken, volkomen gescheiden vinden van die, welke adjektieven vormen.

B. De zelfstandige achtervoegsels strekken of tot vorming van *zelfstandige* of van *bijvoegelijke naamwoorden*.

1. Tot vorming van zelfstandige naamwoorden strekken: *and*, *dom*, *te*, *el* (*sel*, *eel*), *er* (*aar*, *ert*, *erd*, *aart*, *aard*, *naar*, *ier*, *nier*, *ster*), *es*, *heid*, *ij* (*nij*), *in*, *ing*, *ling*, *je*, *ke*, *lijn*, *nis*, *schap* en de vreemde uitgangen *aadje* en in slechts weinige woorden *et*, *ist* en *uur*.

Voorbeelden: *heiland*, *adeldom*, *diepte*, *kruimel*, *deksel*, *tooneel*, *spreker*, *leeraar*, *lompert*, *veinzaard*, *redenaar*, *tuinier*, *hovenier*, *schrijfster*, *dichteres*, *goedheid*, *voogdij*, *razernij*; *koningin*, *vergeving*, *vreemdeling*, *huisje*, *boekske*, *maagdelijn*, *duisternis*, *blijdschap*, *stellaadje*, *helmet*, *bloemist*, *glazuur*.

Aanm. Benevens den uitgang *aadje* is ook de uitgang *ij* van zuiver vreemden oorsprong, doch beide hebben het burgerrecht gekregen. De uitgang *et* komt slechts achter weinige Nederduitsche stammen: *staket*, *helmet*, *klinket*, *pakket*: het is een verkleiningsuitgang, die eenige overeenkomst scheen te hebben met onzen verkleiningsvorm *tje*. De uitgang *ist* komt voor in *bloemist* en *kloekenist*, het eene naar het Fransche *fleuriste*, het andere naar *organist* (ook wel *orgelist*) gevormd; de uitgang *uur*, in *kwetsuur*, naar het voorbeeld van *blessure*, en *glazuur*, naar dat van *dorure* gevormd.

2. Tot vorming van bijvoegelijke naamwoorden strekken:

achtig, haftig, baar, en, ig, lijk, loos, sch, zaam.

Voorbeelden: *deelachtig, groenachtig, krijgshaftig, vruchtbaar, gouden, aardig, vriendelijk, zedeloos, kindsch, vreedzaam.*

Anm. Over de beteekenis der zelfstandige achtervoegsels wordt gesproken in het volgende, derde Boek I Afd. 2e Hoofdst. en II Afd. 2e Hoofdst.

§. 33.

Afleiding door voorvoegsels.

De voorvoegsels, die ter afleiding van woorden dienen, zijn: *aarts, be, er, ge, her, mis, on, ont, oor, ver, wan.* Van deze strekken *er, her, ont* en *ver* ter vorming van werkwoorden: *erkennen, herdoen, ontberen, vernemen*: de naamwoorden, die van deze voorvoegsels voorzien zijn, zijn stamvormen van werkwoorden, of van werkwoorden afgeleid, als: *erkenenis, herdruk, ontwerp, vernuft*. Tot vorming van naamwoorden strekken: *aarts, on* en *oor*: *aartsdom, ongeluk, oorlog*: de werkwoorden, die van het voorvoegsel *oor* zijn voorzien, hebben aan naamwoorden hunnen oorsprong te danken, als *oorlogen* van *oorlog*, *oordeelen* van *oordeel*; geen woord, dat den aard des werkwoords bezit, duldt een der voorvoegsels *aarts* en *on*: slechts die deelwoorden, welke den aard des werkwoords opgegeven hebben, om geheel den aard van adjektieven aan te nemen, kunnen *on* vóór zich krijgen, als *onpassend, ongeleerd, onverdeeld*. Tot vorming zoo van werk-, als van naamwoorden strekken: *be, ge, mis* en *wan*: *belust, bekomen, gebuur, gebieden, misgunst, misprijzen, wangunst, wantrouwen.*

Anm. 1. Het voorvoegsel *ant*, een meer oorspronkelijke vorm van het voorvoegsel *ont*, komt nog slechts voor in *antwoord* en *antwoorden*.

Anm. 2. Slechts dan wanneer *mis* met een naamwoord of onscheidbaar met een werkwoord is verbonden, kan het als een voorvoegsel worden aange-merkt. Is *mis* afscheidbaar met een werkwoord verbonden, dan handhaaft het zijnen aard als zelfstandig bijwoord. Alleen in zoo verre moeten wij *mis* als een voorvoegsel beschouwen, als het volkomen gelijk staat en zelfs somtijds verwisseld kan worden met *on* en *wan*.

Aann. 3. *Her* in *herkomst* is niet het voorvoegsel, maar een bijwoord van plaats.

Aann. 4. Enkele werkwoorden, van de voorvoegsels *ont* (*ant*) en *ge* voorzien, kunnen nog een tweede voorvoegsel bekomen: *verontschuldigen*, *verontreinigen*, *verantwoorden*, *begeleiden*, *vergunnen* voor *verge-unn*. *Beantwoorden*, *veroordeelen*, *veroorzaken* komen van de naamw. *antwoord*, *oordeel* en *oorzaak*.

Aann. 5. Over de kracht der voorvoegsels wordt gesproken in het volgende Boek, I Afd. 2e Hoofdstuk, II Afd. 2e Hoofdstuk en VI Afd. 2e Hoofdstuk.

DERDE HOOFDSTUK.

ZAMENSTELLING.

§. 34.

1. *Zamenstelling* noemt men dat woordvormingsmiddel, waardoor twee of meer zelfstandige woorden tot één worden verbonden.

Elke zamenstelling bestaat uit twee leden, daar zij een *hoofddenkbeeld* bevat, hetwelk door een *bijkomend denkbeeld* nader bepaald wordt. In *huishond*, *hofhond*, *waterhond*, drukt het woord *hond* het hoofddenkbeeld, het geslacht, uit, en geven de woorden *huis*, *hof*, *water*, de bepaling van dat denkbeeld, de soort, te kennen.

Elk der bestanddeelen van een zamengesteld woord, of beide bestanddeelen te gelijk kunnen op hunne beurt zamengesteld zijn; doch immer is elk derzelve met betrekking tot het andere bestanddeel als eenvoudig aan te merken, en het geheel blijft dus altijd tweeledig. In *uurwerk-maker* is het eerste, in *avond-godsdienst* het tweede lid zamengesteld, in *timmermans-werk-tuig* zijn het beide; doch niettemin is het eene ten aanzien van het andere als een ondeelbaar geheel te beschouwen.

Blijkens de aangevoerde voorbeelden bekleedt het bepalende woord de eerste, het hoofdwoord de laatste plaats in de za-

menstelling. Ook bepaalt dit laatste woord de woordsoort, en, bijaldien het zamengestelde woord een zelfstandig naamwoord is, het geslacht van het zamengestelde woord. Zoo is *doorboren* een werkwoord, omdat *boren* zulks is, *boomvrucht* een vrouwelijk zelfst. naamwoord, omdat *vrucht* zulks is.

2. Benevens de *eigenlijke zamenstelling*, op welke alleen het gezegde geheel toepasselijk is, bestaat er ook eene *oneigenlijke zamenstelling*, die wij eerst moeten afhandelen.

§. 35.

Oneigenlijke zamenstelling.

De oneigenlijke zamenstelling is tweevoudig. Oneigenlijk zamengesteld toch noemen wij deels zekere *verkorte uitdrukkingen*, deels *zamengekoppelde woorden*.

1. Tot de eerste soort der oneigenlijk zamengestelde woorden behooren *zelfstandige naamwoorden*, hetzij bestaande uit een werkwoord in den stamvorm, met een objekt of een bijwoordelijk toevoegsel verbonden, zoo als: *allemansplaag*, *deugd lief*, *albedil*, *tijdverdrif*, *praatgraag*, *blaaskaak*, *deugniet*, *slokop*, *spring-in-'t-velde*, enz.; hetzij bestaande uit een adjektief met een substantief, liefst van ééne lettergreep, dus verbonden, dat adjektief en substantief vereenigd de eigenschap uitdrukken van een verzwegen subjekt, als: *kaalkop*, *spillebeen*, *langbeen*, *blaauwbaard*, *spitsneus*, *wijsneus*, *langhand*, *goedhart*, *roodhuid*, *blaauwjas*, *luiwammes*. Hiertoe bringe men ook de woorden, die uit een telwoord bestaan met een substantief verbonden, op deze wijze: *driehoek*; *vierkant*, alsmede het woord *voorschoot*, waarin *voor* niet het woord *schoot* bepaalt, maar met *schoot* vereenigd de bestemming van zeker voorwerp uitdrukt.

Aanm. 1. Wij noemen zulke zamenstellingen *verkorte uitdrukkingen*, want bij alle wordt het bedoelde subjekt verzwegen. Wanneer men een persoon een *plaag* noemt, verzwijgt men het subjekt niet, maar in het woord *plaag* begrijpt men den geheelen persoon: het denkbeeld van den persoon wordt in het begrip *plaag*, als het ware, geheel opgelost. Op geene an-

dere wijze hebben eenvoudige stamwoorden, als *slang* (een dier, dat zich slingt of kronkelt) en *vraat* (een mensch, die vreet) van ouds de kracht om een voorwerp uit te drukken. Maar die zamengestelde woorden zijn slechts krachtens eene ellipse of uitlating bekwaam om een persoon of voorwerp uit te drukken: in *allemansplaag* blijft *plaag* voor de voorstelling zijne werkwoordelijke natuur behouden, in *kaalkop* drukt *kop* voor de voorstelling altijd niet meer dan een deel van het bedoelde voorwerp uit, en hij beide moet men het begrip van den persoon, die de werking uitoefent of aan wien dat lichaamsdeel toekomt, noodwendig bijdenken. Dus is *allemansplaag* werkelijk eene verkorte uitdrukking voor *een*, *die alleman plaagt*, *praatgraag* voor *een*, *die graag praat*, *kaalkop* voor *een persoon met een kalen kop*, *driehoek* voor *een figuur met drie hoeken*, *voorschoot* voor *iets, dat men voor den schoot draagt*. De aard van zulke woorden verraadt reeds, hetgeen ook door het gebruik gestaafd wordt, dat zij slechts in de gemeenzame taal te huis behooren.

Aann. 2. Sommige der woorden van deze klasse wijken van den regel af. Zoo heeft *brekespel* het objekt van achteren, terwijl *deugdlied*, *albedil* enz. het objekt van voren hebben, en heeft in *veelvraat* de verbale stam niet, als anders noodwendig plaats heeft, de vokaal van den infinitief: dit woord is ook eigenlijk de Noordsche benaming van een zeker dier en slechts op den klank af op *iemand*, *die veel vreet* toegepast. Voor *neushoorn* (*rhinokerös*) zou men *hoornneus* verwachten; doch dit dier schijnt volledig *neushoornbeest* te moeten heeten, en zoo vormt dit woord eene *eigenlijke* zamenstelling.

2. De tweede soort der oneigenlijk zamengestelde woorden bevat *zamengekoppelde woorden*, dat is, uitdrukkingen uit twee of meer woorden bestaande, die, daar zij in eene grammatische betrekking tot elkander staan of anderzins bijéénbehooren en te zamen één zindeel vormen, te zamengenomen en aanééngeschreven worden. Hiertoehooren:

1) *Zelfstandige naamwoorden*, en wel dezulke, die bestaan uit een zelfstandig naamwoord, voorafgegaan door een adjektief; bij voorbeeld: *hoogepriester*, *hoogeschool*, *wittebrood*, *eigennaam*, *edelgesteente*, *blijmare*, *zuurkool*, *nieuwjaar*, *roodaarde*, *stilleven*, *hoogmoed*, *grootmeester*, *ouddom*, *grootvader*, *jonkheer* enz. De verbinding geschiedt hier op dezelfde wijze, als zij altijd tusschen adjektief en substantief plaats heeft, en waar de vokaal, die het adjektief kenmerkt, zoo het zich ter bepaling vóór een substantief bevindt, hier ontbreekt, is zij bij apokope (zie §. 28.) ontbrekend: *hoog-*

mare staat voor *blijdemare*, *hoogmoed* voor *hooge moed*, en nevens *nieuwjaar* is *oudejaar* in gebruik. Slechts worden hier adjektief en substantief tot één woord te zamengevoegd, omdat zij eene blijvende verbinding vormen en alzoo of eene bepaalde klasse of soort van het begrip, door het substantief uitgedrukt, wordt te kennen gegeven, of bij de vereeniging het begrip des adjektiefs en des substantiefs min of meer wordt gewijzigd.

2) *Bijvoegelijke naamwoorden* :

a. Dezulke, die uit twee adjektieven bestaan, tusschen welke het verbindend woordje *en* is weggelaten, als *doofstom* voor *doof en stom*, *openbaar* voor *open en baar*.

b. Dezulke, die bestaan uit een adjektief, voorafgegaan hetzij door een bijwoord, dat eene uitgebreidheid aanduidt en, wanneer het op zich zelve staat, als voorzetsel voorkomt, maar hier dient om de beteekenis des adjektiefs te versterken, als: *overgroot*, *overoud*, *ingoed*, *doordroog*, *aangenaam*; hetzij door eenig bijwoord of ander woord, dat, met het adjektief vereenigd, zoo veel beteekent als het adjektief in den superlatief, als: *welzalig*, *voornaam* (d. i. *voorgenaam*), *volzalig*, *algoed*, *aloud*, *welbespraakt*, *allergelukkigst*, of met het adjektief vereenigd eene hoedanigheid van bijzonderen aard te kennen geeft, als: *overalomtegenwoordig*, *donkerblauw*, *lichtgroen*.

c. De adjektieven *dergelijke*, *mijnsgelijke* enz., die bestaan uit den genitief eens voornaamwoords, door het adjektief *gelijk* beheerscht.

3) *Werkwoorden* :

a. De zoodanige, die uit een werkwoord bestaan met een kwalitatief bijvoegelijk naamwoord of bijwoord verbonden, in dier voege, dat het adjektief of bijwoord in deze verbinding eene eigenaardige beteekenis bezit, die bij de scheiding der bestanddeelen te loer zou gaan; bij voorbeeld: *hoogachten*, *vrijlaten*, *goedmaken*, *grootspreken*, *genoegdoen*. Loste men hier de verbinding op, zoo zou, bij voorbeeld, *vrij laten* niet

loslaten, maar op iemands vrijheid geene inbreuk maken; genoeg doen niet bevredigen, maar in eene genoegzame mate doen beteekenen.

Aann. In de woordschikking, door den hoofdzin gevorderd, wordt de zamenkoppeling van al zulke werkwoorden weder opgeheven. Terwijl men in de afhankelijke woordschikking zegt: *geloof, dat ik u hoogacht*, moet men in den hoofdzin zeggen: *ik acht u hoog*, of *hoog acht ik u*, of, in de vraag: *acht ik u hoog?* — Krijgt het bijwoord eene bepaling, die daaraan in het bijzonder toebehoort, dan wordt ook in den afhankelijken zin de zamenstelling verbroken, als: *verneem, hoe hoog ik hem acht*, dat is: *in welke mate ik hem hoog acht; hoe ik hem hoogacht*, zou beteekenen: *op welke wijze ik hem hoogacht*.

b. De zoodanige, die bestaan uit een werkwoord met een bijwoord van uitgebreidheid (voorzetsel), plaats of omstandigheid verbonden; bij voorbeeld: *aankomen, achterblijven, doorbrengen, inleggen, navolgen, uitbarsten, tusschentreden; binnensluipen, opstaan, over slaan, omslaan, tegenkomen, voornemen, voortbrengen, wegnemen, wederkomen, toesnetten, teruggeven, zamenstemmen, heengaan, afbreken, medenemen, zamenstemmen, misloopen, bijéenvoegen, achterovervallen, vooruitloopen, rechthuitgaan, voorbijstreven* en dergel.

Aann. Ook hier bestaat de zamenkoppeling slechts bij de woordschikking door den afhankelijken zin gevorderd.

c. De zoodanige, die bestaan uit twee werkwoorden, van welke het eerste oorspronkelijk in den infinitief staat en alzoo van het tweede afhangt, zoo als: *spelevaren*, dat is, *varen spelen; slaapwandelen*, dat is, *wandelen slapen (slapend daarheen wandelen, loopen slapen)*; of die beide nevensgeschikt zijn, zoodat men het verbindend woordje *en* er tusschenin kan voegen, bij voorbeeld: *spelemeijen*, dat is, *spelen en meijen, minnekozen, liefkozen (lieven en kozen)*. Eindelijk bestaat *raadplegen* (voor *te rade plegen*) uit een werkwoord met eene bijwoordelijke bepaling.

Aann. Door het gebruik is de zamenstelling van dit laatste werkwoord onscheidbaar en dus, wat den vorm aangaat, innig geworden.

4) *Telwoorden.* Alle zamengestelde telwoorden behooren

tot de oneigenlijke zamenstelling: *dertien*, *veertien*, *vijftien* enz. (eigenlijk *drie en tien*, *vier en tien* enz.); *tweehonderd*, *tienduizend* enz. (eigenlijk *tweemaal honderd*, *tienmaal duizend*); *anderhalf*, *derdehalf* enz. (d. i. *de andere*, *de derde half*); *allerlei*, *velerhande* enz., hoedanige soortgetallen uit een adjektief telwoord bestaan met de verouderde substantieven *lei* en *hande* in den genitief van het vrouwelijk geslacht, en dus eene bijwoordelijke bepaling uitmaken.

5) *Voornaamwoorden*. Alle niet eenvoudige voornaamwoorden vormen eene zamenkoppeling. Zij bestaan meestal uit het lidwoord met een voornaamwoord vereenigd, als *degene* (*diegene*), *hetgene* (*datgene*), *dezulke*, *dewelke*, *dezelve*, *dezelfde*. Voorts: *elkander* (*malkander*), d. i. *elk den ander*.

6) *Partikels*. Onder de partikels (bijwoorden of voegwoorden) vindt men, evenmin als onder de tel- en voornaamwoorden, eigenlijk zamengestelde woorden: die niet eenvoudig zijn, zijn oneigenlijk zamengesteld. Wij verdeelen de hiertoe behorende partikels in vier soorten:

a. Partikels, die bestaan uit een substantief met een voorafgaand bepalend woord, meestal in den genitief. als: *eensdeels*, *geenszins*, *langzamerhand*, *middelertwyl*, *eenigermate*, *gelukkigerwijs*, *heelshuids*, *blootshoofds*, *goedertieren* (thans adjektief, eigenlijk bijwoord); soms in den datief, als: (*van*) *lieverlede*, *allenthalve*, *mijnentwege*, of in den accusatief, als: *dewyl*, *eenmaal*, *allemaal*, *tienvoud*, *menigwerf*, *meermalen*, *altijd*, *somtijds* en *dikwijls* (de *s* is de adverbiale uitgang); naar het voorbeeld van *veelmaals*, *dikmaals* zijn gevormd *toenmaals*, *voormaals*.

b. Partikels, die bestaan uit een voorzetsel gevolgd door een substantief, een adjektief, waarbij een substantief verstaan wordt, of een voornaamwoord; bij voorbeeld: *onderweg*, *onderwijl*, *overal*, *overmits*, *terwijl*, *terug*, *tegader*, *telkens*, *tegetijk*, *terstond*, *voorshands*, *buitengewoon*, *integendeel*, *insgelijks*, *intusschen*, *inderdaad*, *nademaal*, *naderhand*, *naarmate*, *binnenlands*, *bijgevolg*, *bijkans*,

uitermate, uiteen, omtrent, omstreeks, ongeveer; overluid, voorzeker, voorwaar; bovendien, bijaldien, indien, opdat, omdat, nadat. Een bijwoord van plaats vervangt het zelfstandig voornaamwoord, in: *vandaar, vanhier* enz. Het regerende woord staat achter den naamval in *deswegens, desniet-tegenstaande, weshalve, derhalve, desgelijks, welluidendheidsshalve.*

c. Partikels, die bestaan uit een substantief, voornaamwoord of voornaamwoordelijk bijwoord gevolgd door een bijwoord, dat als bepaling van een nevensgaand of daarbijgedacht werkwoord, of als versterking van een nevensgaand of daarbijgedacht voorzetsel moet beschouwd worden. Bij voorbeeld: *stroomaf, bergop, jaarin-jaaruit, hiertoe* (d. i. *tot hiertoe*), *daaraf* (d. i. *van daaraf*), *daarboven, daarentegen, voorwaarts, daarheen, daarop, hiermede, hemelwaarts* (d. i. *te hemelwaart*), *derwaarts*, enz.

d. Partikels, die bestaan uit twee bijwoorden, van welke het eene de beteekenis van het andere versterkt, of vollediger maakt. Bij voorbeeld: *weleer, veeleer, voorheen; wellicht, evenwel, hoewel, niettemin, rondom, rechtuit, volop, kortom, kortaf, middenin, doorheen, vooraan, achterover, voortaan, bovenop, voorbij, vooruit, alzoo, alhier, alsnog, almede, zowel, zoodra, nogtans.* Uit een voegwoord door een bijwoord gevolgd bestaat *ofschoon*, uit een bijwoord door een voegwoord gevolgd bestaat *zoodat*.

Aanm. Tenzij is eene zamenkoppeling van de drie woorden *het en zij*, d. i. *het zij niet*. Over eenige zamenkoppelingen ten gevolge eener grammatische figuur ontstaan is gehandeld in §. 26, 27 en 28,

§. 36.

Eigenlijke zamenstelling.

Deze is weder in twee soorten onderscheiden in eene *minder innige* of *zamenvoeging*, en eene *innige zamenstelling* of *zamenmelting*.

1. De *zamenvoeging* is eene woordverbinding, naauw ge-

noeg om des gevorderd een bijwoord of zelfstandig naamwoord in staat te stellen, alsware het een adjektief, het hoofdwoord te bepalen, en in welke, waar dit het geval niet is, het bepalende woord eene betrekking uitdrukt, die buiten de zamenstelling slechts door een verbuigingsvorm kan worden uitgedrukt.

Op deze wijze zijn zamengesteld :

1) *Zelfstandige naamwoorden :*

a. Dezulke, die bestaan uit een substantief met een bijwoord van uitgebreidheid ter bepaling vóór zich, als: *voorjaar, bovenhuis, onderkleed, benedenkamer, binnenplaats* enz.

b. Dezulke, die bestaan uit twee substantieven, van welke het eerste het tweede, op de wijze eens adjektiefs bepaalt, als: *Godmensch, manwijf.*

c. Dezulke, die bestaan uit een substantief voorsafgegaan door een ander substantief, hetwelk tot dit laatste in de verhouding van den genitief staat; bij voorbeeld: *daglicht, godsdienst, koningsmoord, kindskind, heerenhuis, landsontvanger, stadsijker, rechterstoel, paardestaart, vaderland, rundvleesch, levenswandel, levenswijze, trapswijze*, welk laatste woord bijwoordelijk gebruikt wordt. Hiertoe bringe men, eindelijk, ook zulke naamwoorden, die uit twee substantieven bestaan, van welke het tweede het geslacht te kennen geeft, waarvan het eerste eene soort uitdrukt: ook deze betrekking toch wordt door den genitief uitgedrukt; zoodanig zijn: *Amstelstroom (stroom des Amstels), Alpengebergte*, en dan ook woorden als *eikeboom, keisteen.*

Aanm. Over de verbindingsklanken, die hier soms tusschen de beide bestanddeelen der zamenstelling treden zie §. 22, A, 4) en §. 40.

2) *Bijvoegelijke naamwoorden*, en wel de zoodanige, die bestaan uit een adjektief, bepaald door een substantief of infinitief, welk bepalend woord in de betrekking meestal van den genitief, soms van een anderen naamval tot het hoofdwoord staat; bij voorbeeld: *prijzenswaardig, aanbevelingswaardig, lofwaardig, aardsgesind, hulprijk, liefdevol, zinnedig, doodschuldig, godgelijk.*

2. De *zamensmelting* of *innige samenstelling* is eene woord-verbinding, naauw genoeg om des noodig een verbalen woordstam in staat te stellen het hoofdwoord te bepalen, en in welke het bepalende bestanddeel in eene betrekking tot het hoofdwoord staat, die buiten de samenstelling slechts door betrekkingwoorden (voorzetsels) kan worden uitgedrukt, of alleen door omschrijving kan verklaard worden. Op deze wijze zijn zamengesteld :

1) *Zelfstandige naamwoorden* :

a. De zoodanige, die door een substantief bepaald worden; hetwelk aan het hoofddenkbeeld de eene of andere bepaling toevoegt, die buiten de samenstelling door een voorzetsel, van het bepalende woord gevolgd, zou moeten worden uitgedrukt. Zoodanige bepalingen zijn: van *de plaats*, als in *landzaat*, *zijdewee*; van *de herkomst*, als in *noordewind*, *karnemelk*, *kunstabloem*; van *het doel*, als in *kerkgang*, *bloeddorst*; van *den tijd*, als *avondmaal*, *dagloon*; van *het werktuig*, als *lepelkost*, *boekhandel*, *vuistgevecht*; van *de stof*, als *zilvergeld*, *appeldrank*; van *de oorzaak*, als *brandvlek*, *liefdedienst*; van *de bestemming*, als *schoothondje*, *stalknecht*; *pennemes*, *tafelappel*, *bedevaart*, *bierglas*, *lofgedicht enz.* Ook drukt het bepalende woord *het voorwerp* uit, *waarvan* het wezen of voorwerp, door het laatste lid der samenstelling uitgedrukt, *voorzien* is, als *schildpad*, *wijnstok*, *vruchtboom*, *stoomboot*, *pekelharing*, of het *voorwerp*, waarmede het hoofddenkbeeld eenige *gelijkheid* heeft, als *zonnebloem*, *nagelbloem*, *bandworm*.

b. De zoodanige, die bestaan uit een substantief, bepaald door een bijwoord van uitgebreidheid, hetwelk bij de oplossing en omschrijving des woords een in de gedachte aangevuld zelfstandig naamwoord als voorzetsel blijkt te regeren; bij voorbeeld: *bijnaam* (d. i. *een naam bij een anderen naam*), *medemensch*, *evenmensch* (*een mensch nevens mij*), *omstreek*, *buitenland*, *voorbede*, *opgeld*.

c. De zoodanige, die zijn zamengesteld uit een substantief,

bepaald door een verbalen stam, die de bestemming of eene eigenschap van het voorwerp te kennen geeft: *zaagmolen, drinkvat, bedelmonnik, valstrik, tooverroede, rendier, bidstond, rekenboek, leerschool, schryfpen, eetlust, werkhuis, rijweg, leefwijze, steelswijze*, dat met meer dergel. als bijwoord gebruikt wordt.

2) *Bijvoegelijke naamwoorden*:

a. Die bestaan uit een adjektief, zamengesteld met een zelfstandig naamwoord, dat ons den aard van het hoofdbegrip door vergelijking leert kennen, als: *aschgraauw, hemelsblauw, sneeuw wit, ijskoud, zee groen, gastvrij*, of tot het hoofdbegrip in eene betrekking staat, welke buiten de samenstelling slechts met behulp van een voorzetsel kan uitgedrukt worden, als: *slaapdrongen, lichtschuw, zeeziek, dienstwillig, hulpvaardig, geldgierig*.

b. Die zamengesteld zijn uit een adjektief bepaald door een verbalen stam, welke de strekking aanduidt, als: *praatziek, sluimerzopet, merkwaardig*.

3) *Werkwoorden*, en wel dezulke, die eene partikel als bepaling vóór zich hebben, met welke zij onscheidbaar vereenigd een begrip uitdrukken, dat slechts met behulp eenor omschrijving te verklaren is; bij voorbeeld: *doordringen, omwalen, onderscheiden, overnachten, voleinden*.

Aann. De partikels *aan, achter, voor* en *weder* zijn doorgaans scheidbaar met het werkwoord verbonden; waar zij dit niet zijn, hebben zij het karakter van een voorvoegsel gekregen, als in *aanschouwen, achtervolgen, voorzien, weérgalmen*.

§. 37.

Woorden ontstaan door afleiding van reeds zamengestelde woorden. — Stamvormen van zamengestelde werkwoorden.

Niet alleen zoodanige zamengestelde woorden, wier laatste bestanddeel van een afleidingsuitgang voorzien is, welken het buiten die samenstelling niet toelaat, moeten als afgeleid van

reeds zamengestelde woorden beschouwd worden; maar ook verscheidene andere afgeleide zamengestelde woorden; ja, verscheidene zamengestelde stamwoorden vooronderstellen een voorbestaand zamengesteld woord, waarmede zij in verband staan.

1. Van reeds zamengestelde werkwoorden komen af: zelfstandige naamwoorden, als: *onderneming*, niet uit *onder* en *neming*, dat niet bestaat, maar van *ondernemen*; *afleiding* van *afleiden*; verder: *optocht*, *afkomst*, *toezicht* enz. En bijvoegelijke naamwoorden als: *onwederstaanbaar*, niet uit *weder* en *staanbaar*, maar van *wederstaan*; *aannemelijk* van *aannemen*, *toegefelijk*, *nalatig*, *onderdaan* (eigenl. een adjekt.) enz.

2. Van reeds zamengestelde zelfstandige naamwoorden komen af: bijvoegelijke naamwoorden, als: *almachtig* van *almacht*, *aandachtig*, *oudvaderlijk*, *schoolmpesterachtig* en dergel. En werkwoorden, als: *handhaven*, niet uit *hand* en *haven*, hetwelk niet bestaat, maar van *handhave*, dat zamengesteld is uit *hand* en *have*; *weklagen* van *weklage*, d. i. *weklacht*, *argwanen* van *argwaan*; verder: *wedijveren*, *webrlichten*, *dwardsboomen*, *brandmerken*, *schandvlekken*. Eveneens komt *rechtvaardigen* van het zamengestelde adjektief *rechtvaardig*.

3. Stamvormen van zamengestelde werkwoorden zijn zelfstandige naamwoorden, als: *toeloop*, niet uit *toe* en *loop*, maar stamvorm van *toelooopen*, *inleg*, *bijstand*, *uitgave*, *bijdrage*, *inkoop*, *afkeer*, *inhoud* enz.

§. 38.

*Zamenstelling bewerkt door de kracht eens afleidings-
uitgangs.*

Een werkwoord of zelfstandig naamwoord, van eenigerlei bepalend woord vergezeld, kan, door de kracht eens afleidingsuitgangs, met dit bepalend woord tot een zamengesteld woord zamensmelten.

1. Ten eerste is dit het geval met eene menigte woorden op *er*, als: *wijn drinker*, niet uit *wijn* en *drinker*, noch ook afgeleid van *wijn drinken*, want zulk eene samenstelling bestaat niet; maar door de kracht diens uitgang uit de losse woorden *wijn* en *drinken* zamengesteld. Eveneens zijn te beoordeelen: *kolenbrander*, *zonnewijzer*, *tandestoker*, *broodbakker*, *parelvisscher*, *natuuronderzoeker*, *betweter* enz. Van anderen aard is de uitgang *er* in *vierentwintigponder*, *vijfentachtiger*, *driedekker*, in welke echter mede de losse woorden *vier* en *twintig pond*, *vijf* en *tachtig*, *drie dekken*, door de kracht van dezen uitgang eene samenstelling vormen.

2. Desgelijks worden de verbale uitdrukkingen *schadeloos stellen*, *te leur stellen*, *geheim houden*, *in acht nemen*, *uit elkander zetten* enz., door de kracht van den uitgang *ing* tot de zamengestelde zelfstandige naamwoorden: *schadeloosstelling*, *teleurstelling*, *geheimhouding*, *inachtneming*, *uitelkanderzetting*.

3. De uitgang *ig* vereenigt een zelfstandig naamwoord van een bijvoegelijk naamwoord of telwoord vergezeld tot een zamengesteld bijvoegelijk naamwoord in woorden als *goedhartig*, niet uit *goed* en *hartig*, ook niet afgeleid van een naamwoord *goedhart*, maar uit de losse woorden *goed* en *hart*. Van denzelfden aard zijn: *vrijwillig*, *eenzijdig*, *viervoetig*, *grootmoedig*, *rechtvaardig* (van *recht* en het oude *vaarde* of *verde*, dat is, *vaart*), enz. *Zoodanig* en *dusdanig* zijn door denzelfden uitgang vereenigd uit *zoo gedaan*, *dus gedaan*.

4. De uitgang *sch* vereenigt bijwoordelijke uitdrukkingen tot zamengestelde adjektieven, als *alledaagsch* van *alle dag*, *goedgeefs* van *goed ter geef*, *binnenlandsch* van *binnen 's lands*, *buitendijksch*, *uitheemsch* enz.

5. Ook in zoodanige adjektieven, die uit eene bijvoegelijke bepaling en een adjektief, van het voorvoegsel *ge* en den uitgang des verleden deelwoords voorzien, schijnen te bestaan, moet de samenstelling als eerst door de afleiding bewerkt beschouwd

worden. Dus is *snelgewiekt* niet zamengesteld uit *snel* en *gewiekt*, maar uit de losse woorden *snel* en *wiek*; desgelijks *breedgetakt*, *hooggetopt*, *platboomd* voor *platgebodemd*.

6. Eindelijk bewerkt de verkleiningsuitgang de samenstelling van het bijvoegelijk en zelfstandig naamwoord in *roodborstje*, *kwikstaartje*, uit *rood* en *borst*, *kwik* (d. i. *levendig*, *bewegelijk*) en *staart*.

§. 39.

Zamenstelling bewerkt door overgang van de eene woordklasse tot de andere.

1. Ter bewerking eener samenstelling is het voldoende, dat een werkwoord in den stamvorm het karakter eens substantiefs verkrijgt. Zoo ontstaat de samenstelling van *eerbied* niet uit *eer* en *bied*, maar van *eer* en *bieden*; desgelijks *dankbetoon*, *plichtbesef* enz.

2. Wanneer een substantief als werkwoord optreedt, heeft het de macht om een verbaal stam of een adjektief tot zich te nemen en daarmede eene samenstelling te vormen. Dus bestaat *stampvoeten* niet uit *stamp* en *voeten*, noch is het afgeleid van een *stampvoet*, maar uit de losse woorden *stampen* en *voet*. Van denzelfden aard zijn *staroogen*, *kortwieken*, *trekkebekken*, *schoorvoeten* enz.

3. Wordt een werkwoord, van eene bijwoordelijke bepaling vergezeld, in den infinitief als zelfst. naamw. gebruikt, dan vormt het met deze bepaling eene samenstelling. Aldus *het vroegopzijn*, *het heen-en-weër-loopen*. Ook wanneer een werkwoord met zulk eene bepaling in een verbaal substantief overgaat, als *over-en-weër-gespraak*, *heen-en-weër-gedraaf*.

4. Verkreeg een tegenwoordig, soms ook een verleden deelwoord geheel het karakter van een adjektief, zoo werd het in staat eene bepaling in een objekt of bijwoord bestaande met zich tot eene samenstelling te vereenigen; bij voorbeeld: *alwetend*,

plichtlievend, hemeltergend, schrikbarend, gelijkkluidend, welsprekend, hoogdravend, godvergeten, godgeklaagd. Deelwoorden, die te voren met eene partikel slechts zamengekoppeld waren, vormen, als adjektieven gebezigd, eene innige samenstelling; zoo staan de adjektieven *uitnemend, uitstékend, oplóopend, toekomstend, voorkómend* enz. tot de deelwoorden *uitnemend, uitstekend, óploopend, toékomend, vóorkomend.* De uit zamengekoppelde bestanddeelen bestaande bijwoordelijke uitdrukking *goedertieren* vormt als adjektief eene eigenlijke samenstelling; desgelijks het oneigenlijk zamengestelde substantief *vierkant*, wanneer het als adjektief gebruikt wordt. De losse bestanddeelen, eindelijk, van de bijwoordelijke uitdrukking *goe' koop* of *goeden koop* (*bon marché*) vormen als adjektief eene samenstelling: *goedkoop*.

5. Werkwoorden, eindelijk, als *beeldhouwen, pluimstrijken, dwarsdrijven*, vooronderstellen het voorbestaan der zamengestelde substantieven *beeldhouwer, pluimstrijker, dwarsdrijver*, en zijn als werkwoorden te beschouwen, die de handeling door zoodanig een persoon uitgeoefend beteekenen: in zooverre zijn het woorden, die van substantieven tot de natuur van werkwoorden zijn overgegaan, en daarom eene bepaling in zich sluiten, die met een zuiver werkwoord geene samenstelling vormen mag. In dezelfde betrekking tot het adjekt. *evenaardig* (of *evenaard* voor *even gaard*) schijnt het werkwoord *evenaren* te staan, voor *evenaarden*.

Aann. 1. Dat *beeldhouwen* enz. niet onmiddellijk is zamengesteld uit *beeld* en *houwen*, blijkt voor het overige voldingend uit de omstandigheid, dat het werkwoord opgehouden heeft ongelijkvloeiend te zijn. Men zegt niet *beeldhieuw*, evenmin als *gepluimstreken, dwarsdreef*, maar *beeldhouwde, gepluimstrijkt, dwarsdrijfde*.

Aann. 2. De samenstelling *psalmzingen* laat zich op die wijze niet verklaren. Zij schijnt door onze bijbelvertalers uitgevonden te zijn om voor het eenvoudige Hebreewsche woord, dat ook in de Latijnsche vertaling door één woord (*psallere*) werd wedergegeven, geene omschrijvende uitdrukking te bezigen.

§. 40.

*Verbindingsklanken tusschen de leden eener
zamenstelling.*

In §. 22, A, 4) hebben wij de klanken, tusschen de leden eener zamenstelling, wier eerste lid een zelfstandig naamwoord is, voorkomende, als verbindingsklanken leeren kennen, aan welke in sommige gevallen slechts eene grammatische beteekenis gehecht is. Hier volgen over dit onderwerp nog eenige opmerkingen.

1. Vele zamengestelde woorden bewaren als verbindingsklank nog de enkele vokaal zonder inmenging van eene konzont; bij voorbeeld: *nachtegaal*, *bruidegom*, *tinnegieter*, *pennemes*, *zonnewijzer*, *muizeval*, *beereklaauw*, *liedeboek*, *kurketrekker*, *zwanedons*, *kinnebak* enz. Waar het gebruik niet kennelijk de inlassching eener *n* nevens die *e* heeft ingevoerd, als geschied is in *heldenmoed*, *oogenblik*, *vorstenhuis*, *woordenboek* enz., beware men de enkele vokaal en spreke dus: *paardestaart*, *hondehok*, *harteleed*, *denneboom*, *laarzemaker*, niet: *paardenstaart* enz. Almede onderdrukke men de verbindingsvokaal niet, waar zij door het gebruik niet verworpen wordt, en bezige dus liever *pruimeboom*, *pruikemaker*, *klokkegieter*, *vossekuil* enz., dan: *pruimboom*, *pruikmaker* enz.

2. De verbindingsvokaal wordt op grond der welluidendheid verworpen, waar het bepalend woord op eene vloeibare letter, voorafgegaan door eene toonlooze vokaal eindigt, dus: in *ader-spat*, *degenstok*, *bloesemknop*, *lepelkost*. Voorts, waar het bepalend woord met eene *d* of *m* eindigt en het hoofdwoord met eene *d* of *m* begint, bij voorbeeld: *handdoek*, *bloemmarkt*, ten einde de herhaling derzelfde letter (*d* of *m*) aan het begin van twee achtereenvolgende lettergrepen te vermijden.

3. Op gronden van welluidendheid wordt de *n* nevens de *e* ingelascht, waar het hoofdwoord met eene vokaal aanvangt, als in: *galgenaas*, *naaldenoog*, *muizenoor*, *ganzenei*; doch

niet *zwanenei*, *kennenei*, maar *zwaneëi*, *henneëi*, want hier is de gaping tusschen de beide vokalen minder onaangenaam, dan de herhaling der *n* in de beide opeenvolgende syllaben. In *kerkeörde* heeft men de inlassching der *n* vermeden. — De herhaling der *k* wordt niet onaangenaam gerekend: derhalve vindt men een verbindingsvokaal, maar vergezeld van de *n*, tusschen de twee leden eener samenstelling, waarvan het eerste met eene *k* eindigt, en het tweede met eene *k* begint: *boekenkamer*, *boekenkast*.

4. De *s* is veelal ingelascht met het doel om de beide leden der samenstelling naar den eisch van het gehoor en het begrip nauwkeurig te verbinden. Dus in *godsdiens*, opdat de slotklank van het bepalend woord niet met de aanvangsletter van het hoofdwoord zou zamenvloeijen; in *kalfsvleesch* om dezelfde reden; in *scheidsmuur* en *leidman*, opdat bij de verbinding de slotklank *d* van den verbalen stam niet mocht verwaarloosd worden en men van *scheidmuur* en *leidman* niet tot *scheimuur* en *leiman* mocht vervallen; in *kindskind* om den schijn te voorkomen, alsof hetzelfde woord zonder beteekenis herhaald werd; in *lamsvleesch* om de gedachte aan het adjektief *lam* uit te sluiten. Zuiver euphonisch schijnt de *s* tusschen *n* en *w*, *n* en *r* (tusschen welke letters wij eene euphonische *t* of *d* aangenomen zagen, §. 22, A, 2) *a*, *e*.), in *levenswijze*, *prijzenswaardig*, *levensregel*. Voorts worden de leden der samenstelling door eene *s* verbonden, bijaldien het eerste eindigt op een der uitgangen *heid*, *schap*, *dom*, *ling*, *ing* en *teit*, vermits de woorden op deze uitgangen meerendeels voor het gehoor zulk eene zelfstandigheid bezitten, dat, ware het niet, dat een duidelijk verbindingsteeken hen met het volgende woord zamensnoerde, men het verband niet zou bespeuren; dus: *waarheidsliefde*, *viendschapsdienst*, *eigendomsrecht*, *jongelingsleven*, *vergevingsgezind*, *koningsmoord*, *universiteitsvrienden*. Waar de samenstelling slechts door overgang van de eene woordklasse tot de andere (§. 39, 4.) tot stand komt, ontbreekt de *s*, vermits hier de kleinton het voorgaande woord genoegzaam beheerscht

(zie §. 41): *waarheidlievend, eigendomverkrachtend*. Vooral is de invoeging der *s* van nut, wanneer het bepalende woord reeds in zich zelve zamengesteld is: alsdan toch duidt de *s* de plaats aan, waar de scheiding tusschen de beide leden der zamenvoeging moet gezocht worden: zoo wijst in *handwerksgezel* de *s* achter *handwerk* aan, dat het eerste lid niet tot het woord *hand* bepaald is, maar het woord *handwerk* omvat; desgelijks *zondagspak, afscheidsgroet, vastenavondsvreugd* liever dan *vastenavondvreugd*, enz.

5. Bij de vorming van nieuwe samenstellingen en uit den aard van zoodanige zamengestelde woorden, die nog eenigermate als willekeurige woordverbindingen kunnen beschouwd worden, bespeurt men, dat werkelijk aan de *s* de waarde van den uitgang des genitiefs, aan *en* die van den uitgang des meervouds gehecht wordt. Zoo mocht de *s* niet ontbreken in woorden als *stadsontvanger, stadsonderwijzer*, en zal de dichter van een *zwanendrift* (voor eene *drift zwanen*) sprekend, niet *zwanedrift* schrijven, uit vrees, dat dit als *zwanehartstocht* mocht opgevat worden; *stedenverdelger* zal men niet kunnen zeggen van iemand, die slechts ééne stad verdelgd heeft, en *briefschrijver*, niet *brieve- of brievenschrijver*, zal men dengenen noemen, die een bepaalden brief geschreven heeft.

6. Soms brengt de al- of niet-aanwending van den verbindingsklank een kennelijk verschil in de beteekenis te weeg. Zoo is *landsman*, d. i. *landgenoot*, onderscheiden van *landman*, d. i. *boer*; *landshuis*, d. i. *huis van den staat*, van *landhuis*, *huis op het land*; *glazemaker*, die *vensterruiten levert*, van *glasmaker*, dat *glasblazer* zou beteekenen.

VIERDE HOOFDSTUK,

OVER DEN KLEMTON.

§. 41.

1. *Klemtoon* of *accent* noemt men den graad van nadruk, met welken een klank wordt uitgebracht.

Ieder woord heeft een klemtoon, waardoor het zich als een zelfstandigen klank van de woorden, met welke het verbonden wordt, onderscheidt. Slechts enkele woordjes van ééne lettergreep verliezen te gelijk met den klemtoon hunne zelfstandigheid. Altijd toonloos is het lidwoord *de*, behalve in de genitiefvormen *des* en *der* en in den datief vrouwelijk en meervoud *der* en *den*: niettemin kan ook de genitief enkelv. mannel. en onzijdig toonloos worden, waarbij daarvan bloot de slotklank 's overblijft. Het lidwoord *een* is desgelijks toonloos, bepaaldelijk in zijn onverbogen vorm, waardoor het zich van het telwoord *één* onderscheidt. De persoonlijke voornaamwoorden *mij*, *wij*, *gij*, *jij*, *zij*, *hem* en *haar* kunnen hunnen klemtoon opgeven, in welk geval zij de gedaante *me*, *we*, *ge*, *je*, *ze*, 'em, 'er of *her* erlangen. Het onzijdige voorw. *het* is altijd toonloos, even als het artikel *het*, en even als dit wordt het dan veelal onder de gedaante 't met het nevensgaand woord vereenigd. Het bijwoord van plaats *daar* kan in het toonlooze *er* veranderen, en, eindelijk, is onder de voorzetsels het woordje *te* altijd toonloos.

2. Zoodra een woord uit meer dan ééne lettergreep bestaat, moet eene dezer lettergrepen noodwendig met meer nadruk, dan de overige, uitgebracht worden, want hebben de verschillende lettergrepen een even sterken klemtoon, zoo bestaat er geen band tusschen haar: zij staan onverschillig als afzonderlijke woorden nevens elkander: eenheid kan slechts ten gevolge der ondergeschiktheid aan ééne ontstaan.

3. De klemtoon, die eene syllabe in een woord boven de andere treft, heet *syllabentoon*, in onderscheiding van den *woordtoon*, die in den zin een bepaald woord, en van den *zinton*, die in het zinverband een zin sterker doet uitkomen. Van deze drie soorten is weder onderscheiden de *rhetorische toon*, die, naar het bijzonder doel des sprekers, eene anders minder sterk geaccentueerde of wel toonlooze syllabe in een woord, of een anders zwak geaccentueerd woord in den zin doet uitkomen.

§. 42.

Over den klemtoon in enkelvoudige woorden.

In enkelvoudige, zowel oorspronkelijke als afgeleide woorden ligt de klemtoon op de stamsyllabe, bij voorb.: *edel*, *gehóórzaamheid*, *vertéllen*, *gedúldig*.

Uitzonderingen:

1. Den klemtoon vereischen de afleidingsuitgangen:

a. *zalig*, *haftig* en, in eene bepaalde betoekenis, de uitgang *achtig*, bij voorb. *armzalig*, *ernsthäftig*, *waarachtig*. Beteekent de uitgang *achtig* zooveel als *een zweem hebbende van* datgene, wat door den stam wordt aangewezen, alsdan heeft hij den klemtoon niet, gelijk *blááuwachtig*.

Aann. De reden van het verschijnsel, dat deze uitgangen den klemtoon gekregen hebben, is daarin gelegen, dat zij uit twee bestanddeelen bestaan: *sel*, *haft* of *acht*, en den uitgang *ig*. Door de toevoeging van dit laatste achtervoegsel kreeg de voorgaande afleidingsuitgang zekere zelfstandigheid, waar door het woord het aanzien van een zamengesteld woord verkreeg; als zoodanig nu moest het den klemtoon op de lettergreep hebben, die de stamsyllabe van het tweede lid der samenstelling scheen te vormen (zie §. 43, B, n° 1, a.).

b. *ier*, *eel*, *in* en *es*, bij voorbeeld: *hoveniér*, *toonéél*; *koningin*, *voogdés*.

Aann. De uitgangen *ier* en *eel* hebben waarschijnlijk den klemtoon gekregen, omdat zij gelijkgesteld werden met de bastaarduitgangen *ier* en *eel* in *kanselier* en *kasteel*. Op de uitgangen *in* en *es* heeft men waarschijnlijk den klemtoon gelegd, om het vrouwelijke in tegenoverstelling van het mannelijke te sterker te doen uitkomen. Alzoo zou de klemtoon op *in* en *es* een blijvend geworden rhetorische toon (§. 41, n° 3.) wezen. Heeft de uit-

gang *loos* soms den klemtoon, als in *goddelóós*, dan is dit voor een rhetorischen toon te houden: *loos* toch heeft den klemtoon niet doorgaande, bij voorb.: *hópeloos*, *stráffeloos*.

c. De vreemde uitgangen: *aadje*, *et*, *yj*, *ist*, *uur*, en de bastaarduitgang van werkwoorden: *eren*, bij voorbeeld: *bosch-aárdje*, *helmét*, *voogdij*, *bloemist*, *kwetsuur*, *halvéren*, *trotséren*. Ook *moerás* heeft een vreemden uitgang en daarom den klemtoon op denzelfden.

2. De voorvoegsels *aarts*, *ant*, *mis*, *on*, *oor* en *wan*, zoo zij vóór substantieven in echten of onechten stamvorm komen, hebben den hoofdtoon; bij voorb.: *áartsschelm*, *ántwoord*, *misdaad*, *ónwil*, *óórsprong*, *wánhoop*, met uitzondering van *misbáár*, dat, misschien ter voorkoming eener mogelijke verwarring met het adjektief *misbaar* van *missen*, den klemtoon op de laatste heeft. — De werkwoorden, van het voorvoegsel *mis* voorzien, hebben den klemtoon op den stam; *is mis* met een werkwoord scheidbaar verbonden, zoo is het niet als voorvoegsel maar als bijwoord te beschouwen. De weinige in gebruik gebleven werkwoorden met het voorvoegsel *wan* volgen thans het voorbeeld der zelfst. naamwoorden en behouden den klemtoon op *wan*, als *wánhopen*, *wántrouwen*, even als de werkwoorden met *oor* den klemtoon op *oor* behouden, naar het voorbeeld der substantieven met welke zij in verband staan. Ook *ántwoorden* en *verántwoorden* hebben den hoofdtoon op het voorvoegsel *ant*. — Doch krijgt een zelfstand. naamwoord, van een dier voorvoegsels voorzien, een afleidingsuitgang, dan wordt de klemtoon achterwaarts verlegd, als: *aartsschémsch*, *verantwóórdelijk*, *misdádig*, *onwillig*, *oorsprónkelijk*, *wangünstig*. Ja zelfs de adjektieven in den stamvorm, van een der voorvoegsels *aarts* of *on* voorzien, hebben den klemtoon op den stam: *aartslúí*, *aartsdóm*, *onréin*, *onwíjs*, *ontróúw*; geen wonder dat dus ook het adjektief *wanschápen* in hetzelfde geval is.

Aann. 1. Heeft een adjektief den klemtoon op het voorvoegsel *on* en niet op den stam, zoo is dit voor een rhetorischen toon te houden.

Aann. 2. De levendigheid van den toon op het voorvoegsel *ant* heeft den

stam van het woord *ambacht*, Goth. *andbaht*, geheel van vokaal beroofd en het woord tot *ambt* doen inkrimpen.

3. Wordt aan een naamwoord van meer dan ééne syllabe, waarvan de laatste niet toonloos is, als *vriëndschap*, *ligchaam*, *viënd*, *wonderbaar*, *spaarzaam*, de uitgang *lijk* toegevoegd en tegelijk eene euphonische *e* vóór dezen uitgang ingelascht, zoo heeft er eene verplaatsing des accents van de stamsyllabe op den uitgang des oorspronkelijken woords plaats, als: *vriëndscháppelijk*, *ligchámemelijk*, *viëndelijk*, *wonderbarelyk*, *spaarzámelyk*. In het woord *ordéntelyk* en, zoo als sommigen zeggen, *gezaméntelyk*, heeft, strijdig met allen regel, eene verplaatsing des accents op eene vroeger toonlooze lettergreep plaats. Beter dan *ordéntelyk* is *órdenlyk* (of *ór-dentlyk*) en alleen goed is *gezámentlyk* (of *gezámentlyk*).

§. 43.

Over den klemtoon in zamengestelde woorden.

A. Bij de oneigenlijke zamenstelling bestaat er over het algemeen geene vereeniging der beide zamenstellende begrippen tot één begrip; bijgevolg geeft doorgaans geen der beide woorden zijne zelfstandigheid op, en behouden beide hun eigenaardigen klemtoon. Soms vordert het eene uit zijnen aard een veel sterkeren toon dan het andere; doch in alle geval is de toon van een oneigenlijk zamengesteld woord, voor den *woordtoon*, soms voor een rhetorischen toon, en geenszins voor een wezenlijken syllabentoon te houden. Evenwel zijn er onder de oneigenlijk zamengestelde woorden sommige, die hetzij in vorm, hetzij wegens hunne beteekenis, eene meer innige verbindtenis aangaan en wier klemtoon zich dan ook schikt naar den regel, bij de echte zamenstelling in acht genomen.

De *woordtoon* richt zich naar de volgende wetten. Voorerst. Het bepalende zinlid heeft sterker klemtoon, dan het bepaalde. Dus heeft wel het *adjektief* of *bepaalde telwoord* in betrekking tot zijn substantief den hoofdtoon, en het *prae-*

dikaat of *gezegde* den boventoon boven het onderwerp der rede, maar de bepaling van het adjektief en van het praedikaat, hetzij dese in een *objekt* of in een *bijwoord* besta, weder den boventoon boven adjektief of praedikaat. Ten tweede. *Formwoorden*, dat is, zoodanige woorden, die hetzij voorwerpen hetzij de betrekking van getal, tijd, of plaats slechts aanduiden, of betrekkingen hetzij van voorwerpen hetzij van volzinnen te kennen geven, met andere woorden: *voornaamwoorden*, *onbepaalde telwoorden*, *bijwoorden (van tijd of plaats)*, *voorzetsels* en *voegwoorden* hebben een lagen toon.

1. Overeenkomstig deze regels heeft in woorden, als *langbeen*, *lang* den klemtoon, omdat het een adjektief, in woorden als *déugdlied*, *déugd*, omdat het het objekt is, en *vier in vierkant*, omdat het een bepaald telwoord is. Evenwel is het niet te ontkennen, dat zulke verkorte uitdrukkingen (Zie §. 35, n° 1.) den aard van echte zamenstellingen nabootsen, terwijl zij het voorkomen van eigennamen aannemen. Daarom blijft het eerste bestanddeel als in de echte zamenstelling den hoofdtoon dragen, al is het ook, dat het bepalende woord de tweede plaats inneemt, als in *prátgraag*.

2. *a.* In woorden, uit een adjektief met een substantief aangekoppeld bestaande, heeft het adjektief als zoodanig den boventoon. Evenwel heeft daarnevens het substantief een min of meer sterken toon, als *wittebroöd*, *eigennaam*. Bestaat er geene reden om op het adjektief te drukken, dan heeft het substantief een even sterken toon, als *hóogeschoól*, en verliest het adjektief soms den toon geheel, als *gemeenebést*. Maar omgekeerd nemen de dus zamengekoppelde woorden niet zelden het karakter van eigenlijke zamenstellingen aan, hetzij alleen in vorm als *blijmare*, *nieuwjaar*, hetzij in vorm en beteekenis beide, als *jónkheer*, *júfvrouw*, welke woorden, hoezeer met *jong* zamengekoppeld, niet noodwendig een jongen persoon aanduiden.

Aann. Wegens de levendigheid van den toon op het eerste bestanddeel, wordt het tweede zelfs toonloos in de vormen *Jonker*, *Juffer* (zie §. 6, n° 5,

Aanm. 2.). *Ellénde*, eigenlijk *ander land* (uit *el*, Goth. *alis*, en *land*), heeft een valschen toon gekregen, doordien in later tijd de vorming van dit woord niet doorzien werd.

b. *Dóófstóm*, *ópenbáár*, hebben, daar zij uit twee onderling nevensgeschikte adjektieven bestaan, een even sterken toon op beide bestanddeelen. — In woorden, uit een adjektief van een bijwoord voorafgegaan bestaande, heeft het bijwoord den hoofdtoon, wanneer het kwalitatief of intensief is, als *dónkerblaauw*, *ingoed*, doch het adjektief, als het bijwoord een bijwoord van tijd is, als *overalómtégenwóórdig*. Beteekenen woorden, die dus zamengesteld zijn, zoo veel als het adjektief in den superlatief, en is dus het bijwoord tot de waarde van een vormklank afgedaald, dan heeft het adjektief den hoofdtoon, als: *volzálig*, *algóéd*, *voornáám*, *allergelúkkigst*, waar *al-ler* den superlatief slechts versterkt.

c. In de werkwoorden, met kwalitatieve adjektieven of bijwoorden van uitgebreidheid scheidbaar zamengesteld, heeft het werkwoord, overeenkomstig den regel, een zwakkeren toon, dan het bepalende woord; bij voorbeeld *hóógáchten*, *liéfhebben*, *úitblínken*. De overige oneigenlijk zamengestelde werkwoorden, als *sláápwandelen*, *liéfkozen*, *ráádplegen*, hebben den vorm eener echte zamenstelling aangenomen; *speleméijen* heeft van de twee accenten, die het oorspronkelijk bezat (een op elk der beide bestanddeelen), slechts den accent op het laatste bestanddeel overgehouden.

d. In de telwoorden *dértien* enz., *twééhonderd* enz. heeft het eerste bestanddeel den hoofdtoon, omdat het de nadere bepaaldheid aan de getalbepaling geeft; in *anderhúlf* enz. het laatste, omdat dit als bepaling bij het uitgelaten naamwoord: *het (andere) gedeelte* behoort.

e. In de zamengestelde voornaamwoorden: *degéne* enz. is het lidwoord, als altijd (zie §. 41, n° 1.), toonloos. In *elkándér* heeft *ándér* als objekt den hoofdtoon.

f. In de partikels, die uit een substantief bestaan, van een bepalend woord voorafgegaan, heeft het substantief den hoof-

toon, als het bepalend woord een vormwoord is, maar het bepalende woord, wanneer dit een kwalitatief adjektief of bepaald telwoord is. Alzoo heeft het substantief den hoofdtoon in: *middeleerwyl*, *eenigermate*, *allenthálve*, *menigwérf*, *allerléi*, *velerhánde* (welke beide telwoorden tot deze klasse behooren); het bepalende woord, in: *éénsdeels*, *blóotshoofds*, *tiénvoud*, *dikwíjls* (in de wandeling zelfs *dikkels* met toonlooze e). Soms wordt de accent op het substantief gelegd, niettegenstaande het eerste bestanddeel geen vormwoord is, te weten, wanneer de betekenis van het adjektief niet gedrukt wordt, door dien de gansche uitdrukking oneigenlijk wordt opgevat, bij voorb. in (*van*) *lievertéde*. *Goedertiéren* heeft den klemtoon op het laatste bestanddeel, omdat het tot een andere woordklasse is overgegaan en van bijwoord adjektief geworden is (zie beneden C, n° 3.). Heeft in *mijnentwege*, *sómtíjds*, *áltíjd*, het vormwoord den hoofdtoon, zoo is dit een rhetorische toon.

Partikels, die uit een voorzetsel met een geregeerd naamwoord bestaan, hebben, volgens den regel, den klemtoon niet op het voorzetsel, daar dit een vormwoord is, maar op het geregeerde woord; bij voorbeeld: *onderwég*, *overál*, *terstónd*, *inderdúád*, *naarmate*, *omstrééks*, *voorwáár*, *bovendién*, *nadát*, *vandáár*, *déswegens*, *désgelijks*, *dérgelyke* (een adjektief, dat hiertoe mede behoort), *éérshalve*. Alleen *derhálve*, *weshálve*, wijken af: zij behoorden *dérhalve*, *wéshalve* te luiden.

De partikels bestaande uit een substantief, voornaamwoord of voornaamwoordelijk bijwoord door een bijwoord gevolgd, hebben den toon op dit laatste, vermits dit, als een bestanddeel van een nevensgaand of daarbijgedacht werkwoord te beschouwen, de meeste bepaaldheid aan het voorstel geeft; bij voorbeeld: *ik vaar stroomáf*, waar *áf* met *ik vaar* een werkwoord (*áfvaren*) uitmaakt; dus ook: *bergóp*, *daaráf*, *daarhéén*. Alleen *waarts* heeft den klemtoon niet: *hémelwaarts*, *dérwaarts*; ook is *waarts* buiten staat met een werkwoord eene zamenkoppeling te vormen.

De partikels, eindelijk, uit twee bijwoorden zamengekoppeld, hebben den lagen toon op het eerste, hetwelk tot versterking of vervollediging van het begrip des anderen strekt. Het laatste toch maakt de eigenlijke bepaling uit van het praedikaat des volzins, waartoe zulke bijwoorden behooren, het eerste geeft slechts meer kracht of volledigheid aan die bepaling. Aldus: *weléeer, voorhéén, evenmin, evenwél, rondóm, vooruit, alzóó, nogtáns*. In *ofschóón* strekt *schoon* slechts tot versterking van het voegwoord *of*: niettemin heeft *schoon* den hoofdtoon gekregen, vermits *of* aan dit woord, als het ware, zijne voegwoordelijke kracht overdoet, in dier voege, dat *schoon* ook zonder *of* als voegwoord kan optreden. In *zoodát*, waar nevens men echter *zóó dat* kan blijven gebruiken, is *zoo* bijna tot beteekeningloosheid afgedaald, en dus slechts van een lagen toon voorzien. Krijgt in zulke partikels waar dit mogelijk is, het eerste bestanddeel mede den klemtoon, dan is dadelijk de zamenkoppeling opgeheven, en de aard en beteekenis der zamenstellende woordjes veranderd. Aldus verschillen: *veelmeéer* en *veel meer, voorhéén*, en *voor (mij) heen, evenwél* en *even wel*.

B. In eigenlijk zamengestelde woorden ligt de klemtoon op de stamsyllabe van het bepalende woord, bij voorbeeld: *bóvenhuis, Gódmensch, dáglicht, ámstelstroom, húlpríjk, lándzaat, bijnaam, léérschool, zéégroen, lichtschuw, práátziek*.

1. Algemeene uitzonderingen:

a. De eigenlijk zamengestelde adjektieven hebben, zoodra zij van een afleidingsuitgang (*ig*) voorzien zijn, den hoofdtoon op de stamsyllabe van het tweede bestanddeel, als: *lofwáárdig, zintlédig, dienstwillig*.

b. De met partikels zamengestelde werkwoorden hebben den hoofdtoon op het verbale bestanddeel. Wanneer toch de beteekenis dier partikel in het werkwoord wordt opgenomen, verliest zij in die mate hare zelfstandigheid, dat zij bijna tot de natuur

van een voorvoegsel overgaat; bij voorbeeld: *doordringen*, *overnachten*, *voléinden*, *onderhouden*.

2. Bijzondere uitzonderingen:

a. De zamengestelde eigennamen van plaatsen hebben veelal den klemtoon op het hoofdwoord, als: *Amsterdám*, *Enkhúizen*, 's *Gravenháge*, 's *Hertogenbósch*, *Heilóó*.

Aann. De reden hiervan zal wel voornamelijk hierin te zoeken zijn, dat deze zamenstellingen als bloote *namen* geldend, door het oordeel niet in hunne zamenstellende begrippen ontleed en dus niet als zamenstellingen gevoeld worden.

b. Op het tweede bestanddeel hebben mede den hoofdtoon de gemeene namen: *stadhúis*, *burgeméester*, *heerenknécht*, *karnemélk*.

Aann. Van deze woorden gelden de beide eerste ook bijna voor eigennamen; in het derde wordt het eerste bestanddeel als onbelangrijk verwaarloosd; de reden van den valschen toon op het vierde schijnt in een heerschend geworden misbruik te zoeken.

C. 1. a. De van zamengestelde werkwoorden afgeleide substantieven op *er*, *ing* en *ling* behouden den klemtoon op hetzelfde bestanddeel, waarop het werkwoord, waarvan zij zijn afgeleid, dien heeft: bij voorbeeld: *ondernémer* en *ondernéming* van *ondernémen*, maar *afleider* en *afleiding* van *afleiden*. Met uitzondering van *wéderstander* van *wederstáán*, ten zij men dat naamwoord van het stamwoord *wéderstand* afleide. Verder: *áfstammeling* en *aánkomeling* van *áfstammen* en *aánkomen*; maar: *afhángeling* en *nakómeling*, welke beide, hoezeer van *afhangen* en *nakomen* afgeleid, hun accent verplaatst hebben op het verbaal bestanddeel, omdat deze substantieven van de werkwoorden *afhangen* en *nakomen* in overdrachtigen zin afkomen: wordt nu een werkwoord met eenige partikel zamengesteld in overdrachtigen zin genomen, zoo is de zamenstelling innig: *áfhangeling*, *nakómeling* zou iemand of iets, dat in den eigenlijken zin *afhangt* of *nakomt*, beteekenen.

b. De echte en onechte stamvormen van zamengestelde werkwoorden hebben den klemtoon op het eerste bestanddeel, onver-

achillig of het werkwoord, waarmede zij in verband staan, den klemtoon op zijn eerste of laatste bestanddeel hebbe, aldus: *óptocht* van *óptijgen*, *ínhoud* van *ínhouden*, maar ook: *ónderhoud* van *ónderhóúden*, *wéderstand* van *wederstáán*, *ónderwijs* van *ónderwijzen*, *ómvang* van *ómvángen*. Met uitzondering van *overlég*, dat den toon behoudt op het bestanddeel, waarop *overléggen* dien heeft.

c. Werkwoorden, die in verband staan met zamengestelde substantieven, behouden den toon, waar deze substantieven dien hebben: *wédýveren* van *wédýver*, *árgwanen* van *árgwaan*.

d. Ook de van substantieven afgeleide adjektieven, die van een afleidingsuitgang voorzien zijn, hebben den klemtoon op de stamsyllabe van het laatste bestanddeel, als *almáchtig* van *álmacht*, *aannémelyk* van *áánnemen*, *oudvaderlyk* van *óúdvader*, *arbéidzaam* van *árbeid*. Alleen dan, wanneer zulk een adjektief afkomt van een zamengesteld substantief, waarvan het eerste lid mede een substantief is, behoudt het den klemtoon op het eerste bestanddeel, dus: *schóólmeesterachtig* van *schóólmeester*, *geschiédkundig* van *geschiédkunde*; *geschiédkundig* ware eene samenstelling uit *geschieden* en *kundig*.

Aann. Dus kan men wel spreken van *eene geschiédkundige fout*, eene fout, die op het veld der geschiedkunde begaan is, maar niet van *eene geschiedkundige fout*.

e. Substantieven afgeleid van zamengestelde adjektieven, hetzij al of niet in den stamvorm, behouden den klemtoon op dezelfde plaats, waar die adjektieven hem hebben: *algóédheid*, *nalátigheid*, *ontóegánkelykheid*, *schóólmeesterachtigheid*.

2. De samenstellingen, door de kracht eens afleidingsuitgangs ontstaan, hebben den klemtoon op het eerste bestanddeel, als *wijndrinker* van *wijn drinken*, *vierentwintigponder*, uit *vier en twintig* en *pond*, *schádeloosstelling*, *róódborstje*. Alleen de adjektieven op afleidingsuitgangen uitgaande hebben weder den klemtoon op het laatste lid der samenstelling, bij voorbeeld: *goedhártig*, *vrijwillig*, *zoodánig*, *alledáagsch*, *binnendijksch*, *uithéémsh*, *snelgewiékt*, *breedgetákt*. Zoo men

binnenlandsch zegt, geschiedt dit in tegenstelling van *buitenlandsch*, en weérkeurig *buitenlandsch* in tegenoverstelling van *binnenlandsch*; alzoo hebben deze woorden een rhetorischen toon. Ook het eerste lid in woorden als *bréédgetakt*, *hóóggetopt* kan aldus den nadruk krijgen, welken *plat* in *plát-boomd* immer heeft, waarschijnlijk ten gevolge van het uitval-len der vormsyllabe *ge*.

3. Van de woorden, wier zamenstelling bewerkt is door overgang van de eene woordklasse tot de andere, hebben substantieven als *éérbied*, en werkwoorden als *stámpvoeten*, den klemtoon op het eerste lid. Infinitieven en substantieven als *het vroegópzijn*, *het heen-en-wéér-loopen*, *het over-en-wéér-gepraat*, hebben den klemtoon op het eerste lid, en wel op het tweede bestanddeel van hetzelfde, overeenkomstig den regel, die in eene zamenkoppeling uit twee bijwoorden den klemtoon op het *laatste* gebiedt te plaatsen. — Woorden daarentegen, die, ten gevolge hunner aanwending als adjektieven, zamengesteld, of, zoo zij reeds oneigenlijk zamengesteld waren, eigenlijk zamengesteld worden, hebben den hoofdtoon op het laatste lid, als: *alwétend*, *schrikbárend*, *hoogdrávend*, *welspré-kend*, *godvergéten*, *schoorvoétend*, *aanhóúvend* (*aánhou-dend* is een tegenw. deelw.), *vierkánt* (*viérkant* is een substantief), *goedkóóp*, *goedertieren*. De werkwoorden, eindelijk, als *plúimstrýken*, *béeldhouwen*, behouden den klemtoon, waar *plúimstrýker*, *béeldhouwer* dien hebben, desge-líjks *evenáren* (*evenáúrdén*), waar *evenáúrdig* hem heeft.

D. Omtrent den hoofdtoon in zamengestelde woorden, wier eerste lid in zich zelve zamengesteld is, valt het volgende op te merken. Is het eerste lid eigenlijk zamengesteld, zoo krijgt zijn eerste bestanddeel, is het oneigenlijk zamengesteld, zoo krijgt zijn tweede bestanddeel den klemtoon. Bij voorbeeld: *kóópman-s-zoon*, *éikenboom-blad*, *middag-maal*, *mórgenzon-ne-straal*, *brándwaarborg-maatschappij*; maar: *oudemán-nen-huis*, *goudenúúrwerk-maker*.

§. 44.

Over den neventoon en de toonlooze syllaben.

Wij gewaagden tot dus verre slechts van den klemtoon bij uitnemendheid. Doch nevens de syllabe, met den hoofdttoon bedeed, hebben de overige lettergrepen eens woords een min of meer lagen toon; den minst lagen, na den hoofdttoon hoogsten toon noemt men *neventoon*; eene syllabe, die den zwakst mogelijken toon heeft, noemt men *toonloos*.

1. Den *neventoon* hebben: de stamsyllabe der woorden, die van een der hoofdtonige voorvoegsels voorzien zijn, als: *áártschêlm*, *ántwoórd*, *misdaád*, *ónwíl*, *óorspróng*, *wánhoóp*; de stamsyllabe der woorden, die een der hoofdtonige uitgangen hebben, als: *râmpzálig*, *ernstháftig*, *waáráchtig*, *hòvenier*, *toónéel*, *kóningin*, *voògdés*, *sljtuádjé*, *hèlmét*, *voògdij*, *bloèmist*, *kwètsúúr*, *hálvéren*; de hoofdtonige voorvoegsels, zoo zij vóór adjektieven komen, als: *aártsdóm*, *ònrein*, *verántwoórdelyk*, *misdádig*, *oòsprónkelyk*, *wánschápen*; de stamsyllabe van naamwoorden van meer dan ééne syllabe, waarvan de laatste niet toonloos is, bijaldien de uitgang *lijk* aan zulk een woord wordt toegevoegd, als: *vijándelyk*, *vrièndscháppelyk*, *wonderbáreljk*.

2. Voorts hebben den *neventoon*: de achtervoegsels, die een andere vokaal dan de toonlooze *e* of *i*, en toch niet den hoofdttoon hebben, als: *heilánd*, *sieraád*, *dánkbaàr*, *gróenáchtig*, *eigendóm*, *gehóórzaamheid*, *maágdelyjn*, *jóngeling*, *schrijdelings*, *vrúchteloòs*, *droéfenis*, *armoède*, *béterschap*, *zúidwaarts*, *schádúw*, *kévie*, *tóóvenaàr*, *Spánjaàrd*, *ligchaàm*; en de uitgang *ing* in substantieven, van gebruikelijke werkwoorden afgeleid, wanneer de stamsyllabe niet onmiddellijk vóór de syllabe van den uitgang gaat, als *óefening*, *verbétering*.

3. In zamengestelde woorden heeft den *neventoon* de stamsyllabe van dat der beide bestanddeelen, hetwelk den hoofd-

toon niet heeft (dus in eigenlijk zamengestelde woorden doorgaans het laatste lid der zamenstelling), als: *långhånd*, *nieuwjaar*, *liefhèbben*, *voòrnáám*, *eènigermáde*, *evenwél*, *dáglícht*, *zínlédig*, *doòdríngen*. Wanneer het tweede lid eener zamenstelling zelf weder zamengesteld is, dan heeft het eerste van zijne bestanddeelen een sterkeren, het tweede een zwakkeren neventoon, bij voorbeeld: *pálm-zóndàg*, *wápen-stílstánd*.

4. Toonloos zijn al de verbuigingsuitgangen en alle afleidings-syllaben, in welke de zwakke e voorkomt, bij voorb.: *háten*, *wóórdén*, *gegeven*, *bevel*, *verliés*, *góede*, *liéfde*, *árend*; benevens de uitgangen *ig*, *tig*, *lijk* en *ing*, wanneer voor dezen laatsten de stamsyllabe onmiddellijk voorafgaat, als: *góedig*, *dértig*, *éerlijk*, *stémming*.

§. 45.

Over den klemtoon in vreemde naamwoorden.

1. Over het algemeen hebben de in het Hollandsch opgenomen vreemde naamwoorden, zoo zij op eene konzonant eindigen, naar de Fransche wijze, den klemtoon op de laatste syllabe, bij voorbeeld: *garnizoén*, *kanáál*, *klimáát*, *dukatón*, *oceáán*, *foliánt*, *magaztjn*, *kalót*, *fabríjk*, *matrás*, *beschútt*, *kantóór*, *fióól*, *koméét*, *harpúts*, *radtjs*, *kolóm*, *patrdón*, *ciprés*, *cemént*.

Uitgezonderd zijn:

a. Die woorden, welke meer tot de taal der geleerden behooren, als: *cánon* (*regel*, dat aldus onderscheiden is van *kanón*, *grof geschut*), *cháos*, *néctar*, *sústantief*, *ádjektief*, *dóctor*, *réctor*, enz.

b. De Oostersche woorden, die niet door middel van het Fransch tot ons gekomen zijn, als: *Sábbath*, *Tálmud*, *Sá-tan*, *Chérub*, *Séraph*, *Sánhedrin*, *Kóran* (*álcoran*), *Súl-tan*.

c. De woorden, die om hunnen uitgang of geheel hun voor-

komen min of meer als Hollandsch werden aangemerkt, bij voorbeeld: *túlband*, *májesteit*, *zéfír*, *bisschop*, *támboer*, *hárnas*, *hórizón*, *kónzónant* en *áltaár* (schoon men ook *konzónánt* en *altáár* uitspreekt); in vorm geheel verhollandscht werden *schéúrbiuk* (*scorbut*) en *kórtsgaard* (*corps de garde*).

d. De woorden, die eenen toonloozen uitgang gekregen hebben, als *notáris*, *commissáris*, *kérker*, *kámer*, *táfel*, *én-gel*, *klóóster*, *cilinder*, *diáken*, *déken* (*decanus*); in *barométer* en *thermométer* bracht de toonloosheid der slotsyllabe zoo zeer een Duitsch aanzien te weeg, dat de accent, tegen den aard dezer Grieksche woorden, op de voorlaatste te staan kwam; *hexámeter* en *pentámeter* bleven tot de taal der geleerden beperkt en behielden dus den behoorlijken klemtoon.

2. Eindigt een vreemd naamwoord op eene vokaal, zoo heeft de tweede of derde van achteren den klemtoon, als: *histórie*, *spécie*, *collégie*, *académie*, *pódagra*, *láva*, *écho*, *indigo*.

Uitgezonderd zijn: de woorden op *ij* en *ei*, die op deze uitgangen den klemtoon leggen, als: *melodij*, *kopij*, *galéi*, *valléi*. Men zegt ook *theorie*: volgens deze uitspraak zou de spelling *theortij* de voorkeur verdienen (zie §. 11, n° 3, Aanm. 1.). Voorts behouden eenige hun vreemd accent: *autodafé*, *buréau*, *ko-libri* enz.

3. In inheemsche woorden blijft bij de verlenging door verbuigings- of afleidingssyllaben de klemtoon natuurlijk op zijne rechtmatige plaats; in vreemde woorden daarentegen verhuist hij met de verandering in den aard en het aantal der lettergrepen, als: *proféssor*, *professóren*; *muzijk*, *muzikuál*; *éther*, *ethérisch*; *melodij*, *melódisch*; *natie*, *nationaal*.

DERDE BOEK.

OVER DE WOORDEN ALS DEELEN DER REDE.

INLEIDING.

§. 46.

Over de rededeelen in het algemeen.

1. De mensch spreekt om uit te drukken, hetgeen hij denkt. Het woord, hetwelk dat, wat de spreker aangaande eenig voorwerp denkt, tot inhoud heeft, noemt men *werkwoord*. Het voorwerp der gedachte zelf wordt door een woord te kennen gegeven, dat *naamwoord* heet (zie §. 1.).

2. Het kan zijn, dat de gedachte op een voorwerp slechts in zooverre toepasselijk is, als het met zekere *eigenschap* is be- deeld. Deze eigenschap dus moet uitgedrukt worden. Het ge- schiedt mede door een naamwoord, maar dat *bijvoegelijk* heet, omdat het ter bepaling wordt toegevoegd aan de *naamwoorden*, die het voorwerp der gedachte te kennen geven, en in tegen- overstelling van de bijvoegelijke naamwoorden *zelfstandige* naamwoorden heeten.

3. Het is niet altijd noodig het voorwerp der gedachte te *noemen*: vaak kan men er mede volstaan het bloot als met den vinger aan te duiden. De woorden, die dit doen, heeten *voor- naamwoorden* (§. 1, n° 1, Aanm.). Die aanduiding geeft eenigermate de plaats te kennen, waar zich het voorwerp be- vindt. Wordt het voorwerp uitdrukkelijk genoemd en het voor- naamwoord slechts gebezigd om de plaats, waar het voorwerp zich bevindt, door aanwijzing aan te duiden, dan wordt het voornaamwoord *bijvoegelijk* gebruikt.

4. Het begrip van *getal* is van gansch bijzonderen aard. De taal kan niet buiten zekere klanken, die des noodig aangeven,

hoeveel voorwerpen er zijn. De klanken, die deze taak vervullen, heeten *telwoorden*. Stelt men zich de voorwerpen tot eene som vereenigd voor, zoo bezigt men de *grondgetallen*; stelt men ze zich voor als in orde van tijd of plaats gerangschikt, zoo bezigt men de *rangschikkende getallen*.

5. De woorden, die dienen om bij het begrip, door het werkwoord of adjektief uitgedrukt, zekere bepalingen van plaats, tijd, wijze, graad of omstandigheid te kennen te geven, heeten *bijwoorden*.

6. Die bijwoorden, bij welke de afmetingen eens ligchaams als maatstaf ter plaatsbepaling aangewend worden, heeten *voorzetsels*, zoodra bij hen het voorwerp gemeld wordt, welks afmeting wordt bedoeld.

7. Met een *substantief* (hetzij zelfstandig naamwoord, hetzij zelfstandig voornaamwoord) en *werkwoord*, met andere woorden, met een *subjekt* en *praedikaat*, is een zin volkomen. De overige woorden: het *adjektief* (hetzij bijvoegelijk naamwoord, hetzij bijvoegelijk voornaamwoord), het *telwoord*, het *bijwoord* en het *voorzetsel* met zijn naamwoord, dienen om de gedachte nader te bepalen: zij maken den zin tot een *uitgebreiden* zin.

8. Alzoo zijn al de deelen verklaard, welke in een volzin, hoe uitgebreid ook, kunnen voorkomen. Doch de eene gedachte kan met de andere, de eene volzin met den anderen in verband gebracht moeten worden. Hiertoe dienen, 1° eene klasse van voornaamwoorden, welke men *bepalende (determinatieve) voornaamwoorden* noemt, en waartoe ook het *lidwoord* behoort; 2° eene klasse van *bijwoorden*, die mede *bepalende* bijwoorden heeten: de woorden van deze beide klassen staan binnen de grenzen van den zin zelve; 3° eene klasse van *voornaamwoorden*, die *betrekkelijke* voornaamwoorden genoemd worden; 4° eene klasse van woorden, die van hunnen logischen inhoud beroofd zijn om bloot het zinverband te kennen te geven, en *voegwoorden* heeten: de woorden van deze beide laatste klasse staan tusschen de zinnen in.

9. Eindelijk, bezit de taal zekere klanken, die slechts een gevoel uitdrukken. Zij heeten *tusschenwerpsels*, omdat zij zonder logisch of grammatisch verband te midden der rede geworpen worden.

10. Wij zullen de woordsoorten in de volgende orde behandelen: 1. *het zelfstandig naamwoord*, 2. *het bijvoegelijk naamwoord*, 3. *het voornaamwoord*, 4. *het lidwoord*, 5. *het telwoord*, 6. *het werkwoord*, 7. *het bijwoord*, 8. *het voorzetsel*, 9. *het voegwoord* en 10. *de tusschenwerpsels*. Vooraf echter eenige aanmerkingen over de grammatische betrekkingen in het algemeen.

§. 47.

Over de grammatische betrekkingen.

1. De verschillende rededeelen staan tot elkander in betrekking, en niet alleen dit, maar ook de spreker kan, met betrekking tot zich zelve, zich de objekten der gedachte op verschillende wijzen voorstellen. De taal nu bezit het vermogen om zoowel de verschillende betrekkingen van de begrippen, die de zin inhoudt, onderling, als de verhouding van den spreker tot het objekt der gedachte, door zekere veranderingen in den vorm der woorden weder te geven. De verandering ter uitdrukking dier betrekkingen door de woorden ondergaan, noemt men *verbuiging (flexie)*, een woord, dat zoowel op de verandering des werkwoords als op die des naamwoords toepasselijk is.

Aann. De *woordbuiging* verschilt aldus van de *woordvorming*, dat, terwijl de ter woordvorming toegevoegde of veranderde klanken een nieuw woord voortbrengen, de ter verbuiging toegevoegde of veranderde klanken slechts een veranderde betrekking van één en hetzelfde woord uitdrukken.

2. Wanneer men van veranderingen in den vorm der woorden, van verbuiging spreekt, neemt men eenen *grondvorm* aan, die als onverbogen beschouwd wordt, terwijl de verbogene woorden voor wijzigingen van dezen grondvorm gelden. Als zulk een grondvorm beschouwt men voor het *substantief* dien vorm, met welken men het voorwerp *noemt* of *roept* (*nomi-*

natief of vocatief). Van het *adjektief* is die vorm, in welken het, met het werkwoord *zijn* verbonden, als *praedikaat* voorkomt, de grondvorm. Van het *werkwoord*, eindelijk, is de *infinitief* als de grondvorm aan te merken.

Aann. De grammatische grondvorm is wel te onderscheiden van den etymologischen stamvorm. De stamvorm des werkwoords toch is geenszins de infinitief; integendeel, men vindt dezen bij de oudste ongelijkvloeiende werkwoorden meestal in het praeteritum (zie §. 31, n° 2, Aann. 2.) en bij de overige komt de imperatief den stamvorm nader dan de infinitief. Voorts is, wel is waar, de grondvorm der naamwoorden thans niet van den stamvorm onderscheiden, doch in het Gothisch was de nominatief van vele naamwoorden door den uitgang *s* gekenmerkt, en alzoo van den grondvorm verschillend, terwijl het adjektief, ook praedikatief gebruikt, het geslacht en getal des subjekts in zijnen vorm uitdrukte.

3. Niet alle woordsoorten zijn verbuigbaar. *Onverbuigbaar* zijn 1° de *bijwoorden*, de verbuiging ter uitdrukking der trappen van vergelijking afgerekend, die de kwalitatieve bijwoorden met de adjektieven gemeen hebben; 2° de *voorzetsels*; 3° de *voegwoorden*; 4° de *tusschenwerpsels*. Men begrijpt deze vier soorten zamen onder de benaming *rededeeljes (partikels)*.

Aann. Het *bijwoord* is onverbuigbaar, eensdeels, omdat het in den volzin eene onafhankelijke plaats bekleedt; anderdeels, omdat geen der betrekkingen, die andere, verbuigbare rededeelen door hunne vormveranderingen uitdrukken, in het begrip des bijwoords valt. Het *voorzetsel* en het *voegwoord* omschrijven betrekkingen: het begrip van betrekking maakt hen wezen uit, en slechts daar, waar de betrekking iets bijkomends bij het grondbegrip eens woords uitmaakt, kan het de grond der verbuiging van zulk een woord wezen. Het *tusschenwerpsel*, eindelijk, staat buiten alle grammatische of logische betrekking tot de rede en hare deelen, en als gevoelklank is het in zich zelve even betrekkingloos (*absoloot*), als het gevoel zelve.

4. De betrekkingen, welke door bepaalde verbuigingsvormen worden uitgedrukt, zijn: 1) *Geslacht*, 2) *Naamval*, 3) *Getal*, 4) *Trap of graad*, 5) *Persoon*, 6) *Tijd*, 7) *Wijze*.

1) Tot de grammatische betrekkingen behoort het *geslacht* slechts in zoo verre, als het de grond is eener vormverandering door de bijvoegelijke woorden (adjektieven, adjektieve voornaamwoorden en telwoorden en het lidwoord) ondergaan ter aanduiding van het verband, waarin zij tot het substantief staan. Onze

taal onderscheidt niet alleen een *mannelijk* en *vrouwelijk* geslacht, maar drukt ook de *gesluchteleoosheid* in den vorm der bijvoegelijke woorden uit. Zoo zijn er dan drie geslachten in onze taal: *het mannelijke*, *het vrouwelijke* en *het onzijdige geslacht*. — De verandering der bijvoegelijke woorden overeenkomstig het geslacht der zelfstandige naamwoorden of voornaamwoorden, waartoe zij behooren, noemt men *motie* (*vervorming*).

Aanm. Op zich zelve beschouwd behoort het geslacht niet tot de betrekkingbegrippen, daar het in de zelfstandigheid zelve begrepen is. Ook wordt het aan de zelfst. naamwoorden en zelfst. voornaamwoorden niet door verbuiging uitgedrukt; maar de stamvorm zelve reeds beduidt een mannelijk of vrouwelijk voorwerp, en zoo al het vrouwelijk geslacht door een aangevoegden nitgang van den mannelijken stamvorm verschilt, behoort deze vormverandering tot de woortafleiding, daar met de verandering werkelijk een verschillend voorwerp aangeduid en dus een nieuw woord gevormd wordt (vergel. §. 47, n° 1, *Aanm.*), weshalve wij ook de vervrouwelijkende uitgangen onder de afleidingsuitgangen vermeld hebben (§. 32, B, n° 1.), en (*Afdeel. I. Hoofdst. 2*) behandelen zullen.

2) Het substantief geeft door eene eigenaardige vormverandering de betrekking te kennen, in welke het begrip, door hetzelfde uitgedrukt, tot de handeling staat. Deze betrekking, *naamval* genoemd, is viervoudig. De vier naamvallen heeten: *nominatief*, *genitief*, *datief* en *accusatief*. Deze laten zich verdeelen in twee tweetallen, daar de *nominatief* en de *accusatief*, en op hunne beurt de *genitief* en de *datief* bijéénbehooren. De *nominatief* geeft het *middelpunt* der handeling te kennen; de *accusatief* een punt, dat in de handeling begrepen wordt; de *genitief* het punt, *vanwaar* de handeling uitgaat; de *datief*, een punt, *waarheen* zij strekt. — In deze vormverandering deelen de bij het zelfstandige naamwoord behorende bijvoegelijke woorden ter aanwijzing van hun verband met dit zelfstandig naamwoord.

3) Door verschil van vorm wordt in de zelfstandige naamwoorden te kennen gegeven, of een voorwerp *afzonderlijk* of *in vereeniging met andere gelijksoortige* gedacht wordt. Dus zijn er twee getalvormen: *het enkelvoudige* en *het meervoudige getal*. — De nauwkeurige bepaling van het getal blijft aan de

telwoorden overgelaten. — De adjektieve woorden, zoo wel als de werkwoorden, drukken in hunnen vorm het getal uit van het zelfstandig naamwoord of voornaamwoord, tot hetwelk zij behooren.

Aann. Eigenlijk en oorspronkelijk drukt de taal door de bedoelde vormverandering geenszins de meervuldigheid der *voorwerpen* uit. Hiertoe waren de onbepaalde telwoorden bestemd. Ook had oorspronkelijk het substantief als zoodanig geen meervoudsvorm, maar elke *naamval* had den zijnen. Daar nu de naamval een punt in de ruimte te kennen geeft, zoo moet het meervoud des naamvals eene meervuldigheid van bijeenbehoorende punten uitdrukken. Alzoo is het getal in den grond eene plaats- of ruimtebepaling.

4) De *graad of trap van vergelijking* is eene vormverandering uitsluitend aan de eigenschapswoorden (bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden) eigen; voorwerpen of werkingen toch zijn met andere voorwerpen of werkingen slechts in zoo verre vergelijkbaar, als derzelve eigenschappen naar elkander worden afgemeten. De taal heeft hier twee verschillende vormen ter harer beschikking: den *comparatief* of *vergrootten*, en den *superlatief* of *overtreffenden trap*. De eerste duidt aan, dat de eigenschap aan een of meer dingen in een hooger graad toekomt, dan aan een of meer andere, in dier voege, dat er nog ruimte overblijft om zich andere dingen te denken, aan welke dezelfde eigenschap in even hoogen of nog hooger graad eigen is. De tweede duidt hetzelfde aan, doch dus, dat er aan geene andere dingen gedacht wordt, welke dezelfde eigenschap in dezelfde mate zouden bezitten. Het adjektief in zijnen gewonen vorm, in welken het de eigenschap zonder vermelding van eenigen graad van sterkte uitdrukt, heet, in tegenoverstelling van de vermelde trappen van vergelijking, in den *positief* of *stellenden trap* te staan. — De vormverandering der adjektieven en bijwoorden, door welke die trappen worden uitgedrukt, noemt men *gradatie* of *comparatie*.

5) Het werkwoord verandert in vorm naar gelang of de spreker zelf, of eenig ander wezen of voorwerp het onderwerp

der rede is. Is de spreker niet zelf het onderwerp der rede, dan is dit of een persoon, met welken hij zich onderhoudt, of een wezen of voorwerp, over hetwelk hij het woord voert. Verder sluit de spreker bij zich zelven anderen in, en maakt hen met zich tot het onderwerp der rede, of hij spreekt verscheidene personen tegelijk aan, of, eindelijk, is een meertal van personen of voorwerpen buiten den spreker en den aangesprokenen het onderwerp der gedachte. Voor deze twee drietallen van gevallen heeft het werkwoord eene even groote hoeveelheid verbuigingsvormen, *personen* genoemd: het telt in het *enkel-* en in het *meervoud* drie personen: den *eersten*, den *tweeden* en den *derden*, waardoor het den grammatischen persoon des subjekts in zijnen vorm voorstelt.

6) Alles wat als gebeurend gedacht wordt, wordt door den spreker of als tegenwoordig, of als verleden, of als toekomstig gedacht. Dit verschil van tijd drukt het werkwoord, hetzij door bepaalde woordvormen, hetzij door vormwoorden (hulpwerkwoorden) uit: het heeft een *tegenwoordigen*, een *verledenen* en een *toekomenden tijd*. Bovendien kan de handeling op een dezer drie tijdstippen als voltooid of als onvoltooid, en kan eene handeling als door eenig tijdperk al of niet bepaald beschouwd worden. Zoo is dan de tegenwoordige tijd of *volmaakt* of *onvolmaakt tegenwoordig*, de verledene tijd desgelijks *volmaakt* of *onvolmaakt verleden*, en, eindelijk, is er een *volmaakt* en een *onvolmaakt toekomstige tijd*. Het al of niet bepaalde van den tijd drukt onze taal niet door onderscheidene vormen uit.

7) Hetgeen de spreker mededeelt, wordt of als iets feitelijks en werkelijks voorgesteld, of als iets, dat bloot in zijne gedachte, als wenschelijk, mogelijk, noodwendig, bestaat. Deze twee gevallen worden door verschillende vormen aan het werkwoord uitgedrukt. Men noemt de op dezen grond steunende vormverandering des werkwoords, *de wijze*. Er zijn ingevolge de zoo even gemaakte onderscheiding *twee hoofdwijzen*: de eerste heet *aantoonende wijze (indicatief)*, omdat zij het ge-

zegde als in de tegenwoordigheid des sprekers voorvallend, en, als het ware, *met den vinger aanwijfsbaar* voorstelt; de andere heet *aanvoegende wijze* (*conjunctief* of *subjunctief*), omdat zij in aangevoegde of afhankelijke zinnen, of ten minste in zinnen, die als zoodanig te verklaren zijn, voorkomt. Bij deze wijzen komt nog een derde: de *gebiedende wijze* (*imperatief*). Zij sluit zich in beteekenis aan den subjunctief aan, doch treedt in de rede als een indicatief op, daar zij, van hetgeen de spreker *wenscht*, de dadelijke *verwezenlijking* eischt, en deze verwezenlijking als op het punt van voltrokken te worden voorstelt. — De *infinities*, eindelijk, wordt ook eene *wijze* (*onbepaalde wijze*) genoemd: zij is dit echter evenmin als het deelwoord eene wijze is. In den infinitief en het deelwoord beide heeft het werkwoord zijne natuur in zoo verre afgelegd, dat het buiten staat is als gezegde op te treden, en slechts op het werkwoord, als gezegde, is het begrip der wijze van toepassing.

5. Waar de verbuiging slechts strekken moet om het verband kenbaar te maken, dat er tusschen eenig woord en een ander woord bestaat, zoo als het geval is bij de adjektieven en adjektieve voornaamwoorden, die naar geslacht, naamval en getal verbogen worden om door gelijkheid van betrekkingsvorm hun verband met het substantief aan te duiden, noemt men de verbuiging eene *secundaire* of *begeleidende verbuiging*, en de betrekking, welke die woorden zulk eene verbuiging doet ondergaan, heet *congruentie* of *overeenkomst*. Ook het werkwoord *komt* in persoon en getal met zijn subjekt *overeen* (*congrueert* daarmede), en heeft dus in zoo verre eene secundaire verbuiging. — *Primair*, daarentegen, heet de verbuiging, die eene betrekking uitdrukt, welke in den inhoud der verbogen woorden zelve gegrond is. Zoodanig is bij de substantieven en substantieve voornaamwoorden de verbuiging, welke het getal; bij de adjektieven en kwalitatieve bijwoorden, die, welke den trap van vergelijking; bij de werkwoorden, eindelijk, die, welke tijd en wijze uitdrukt. De naamvalsverbuiging der substan-

tieven kan men noch uitsluitend als primair, noch uitsluitend als secundair beschouwen, daar zij wel het grammatisch verband des substantiefs met een uitgedrukt of verzwegen werkwoord te kennen geeft, maar tevens een complement (of aanvulling) van het begrip des werkwoords uitmaakt. De verbuiging der naamvallen geschiedt volgens de wet der zoogenaamde *dependentie*, en het substantie, dat van het werkwoord *afhankelijk* is, wordt gezegd *geregeerd* of *beheerscht* te worden; het werkwoord zelve heet te *regeren* of te *beheerschen*.

Aann. De voorzetsels kunnen niet dan in oneigenlijken zin gezegd worden te regeren, daar zij eigenlijk een bestanddeel of bepaling van het begrip des werkwoords, hetzij dit uitgedrukt zij of niet, uitmaken. Evenzoo zijn de onderschikkende voegwoorden slechts de aanwijzers (*exponenten*) van de wijze des werkwoords, en zij kunnen alzoo geenszins gezegd worden de wijze des werkwoords te beheerschen.

EERSTE AFDEELING.

OVER HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE SOORTEN DES ZELFSTANDIGEN NAAMWOORDS.

§. 48.

Het zelfstandig naamwoord is een woord, hetwelk een voorwerp met name noemt. Het voorwerp, door een zelfstandig naamwoord uitgedrukt, is of een werkelijk zelfstandig voorwerp (een *concretum*), of een als zoodanig gedacht begrip (een *abstractum*). Hierop is gegrond de onderscheiding der zelfstandige naamwoorden in twee hoofdsorten: *voorwerpsnamen* (*concrete substantieven*) en *begripsnamen* (*abstracte substantieven*).

A. De *voorwerpsnamen* worden weder onderscheiden in:

1. *Soortnamen* (appellativa), dat is, zulke namen van afzonderlijke wezens of voorwerpen, welke deze met alle voorwerpen van dezelfde soort gemeen hebben, als: *man, boom, rivier, berg, hond* enz. Hiertoe behooren ook de namen van tijdperken, als *jaar, lente, dag*, enz., daar zij geenszins bloote afgetrokkene begrippen zijn.

1) De soortnamen heeten *gemeene namen* (nomina communia) in tegenoverstelling der *eigennamen* (nomina propria), die dienen om afzonderlijke personen of voorwerpen, te weten, menschen, dieren, plaatsen, landen, rivieren, bergen, schepen, van alle overige derzelfde soort te onderscheiden, als: *Caesar, Willem, Phylax, Amsterdam, Frankrijk, de Rhijn, de Mont Blanc, de Hoop*, enz. De *namen van volken*, die aan ieder individu, dat tot eene zekere natie behoort, toekomen, zijn *eigen-soortnamen*, die van *bergketenen* en *eilandsgroepen* (als *de Alpen, de Pyreneën, de Maldiven, de Hebriden*) zijn *collectieve eigennamen*.

2) Onder de soortnamen zijn er sommige, die *persoonsnamen* heeten, omdat zij *personen* te kennen geven, als *gryzaard, vrouw, Hendrik*. In tegenoverstelling van deze persoonsnamen heeten alle overige zoo concrete als abstracte substantieven — *zaaknamen*. De *diernamen* maken eene middelsoort uit.

3) Onder de persoonsnamen zijn er, die aan den persoon eenen naam geven van eene *hoedanigheid* ontleend, en die daarom *qualitatieve substantieven* moeten heeten, zoo als: *jongeling, kok, jager, koning, voogdes* enz. en alle adjektieven, wanneer zij als zelfstandige persoonsnamen gebruikt worden, bij voorbeeld: *de wijze, een rijke* enz.

Aanm. Naamwoorden, die geen qualitatieve substantieven zijn, kunnen toch als zoodanig gebruikt worden, bij voorbeeld, wanneer ik zeg: *hij is een man*, en daarmede aan den persoon die eigenschappen toeschrijf, welke bepaaldelijk den man kenmerken. Omgekeerd kan een qualitatief substantief dus gebruikt worden, dat men niet op de hoedanigheid drukt, aan welke de persoon den naam ontleent, maar hem in het algemeen als per-

soon aanduidt, zoo als wanneer men zegt: *een goede koning voor een koning, die als mensch goed is*. In den grond zijn alle woorden, die naar hunne eerste beteekenis voorwerpen te kennen geven, in zoo verre kwalitatief, als zij ontleend zijn van eigenschappen, die men aan de voorwerpen had waargenomen; doch zoodra de oorsprong eens substantieels duister is, dat is, zoodra het substantief niet kennelijk van een gangbaar werkwoord of bijvoegelijk naamwoord is afgeleid, houdt het voor ons bewustzijn op een kwalitatief substantief te wezen. Doch zelfs kunnen de zelfst. naamwoorden, die geen persoonsnamen zijn, hoezeer hunne afleiding duidelijk in de oogen valt, niet in engeren zin als kwalitatieve substantieven gelden. zoo beteekenen *vlieg, spin, geenszins elk dier, dat vliegt of spint, gelijk jager, elk mensch, die jaagt*; maar zekere bepaalde diersoorten. Bij de dieren, toch, veelmin bij levenlooze voorwerpen, is aan de hoedanigheid geenerlei zedelijk karakter verbonden, en zoodanig karakter heeft men op het oog, als men een substantief kwalitatief noemt. De abstracta kunnen niet als kwalitatief beschouwd worden, omdat de hoedanigheid, waarvan zij den naam hebben, het wezen zelf van hun begrip uitmaakt; vele voorwerpsnamen nu zijn oorspronkelijk abstracta, zoo als *gebouw, schildersj*.

2. *Verzamelwoorden* (nomina collectiva), die een vereenigd aantal van afzonderlijk bestaande wezens of voorwerpen beteekenen, als: *een volk, eene vergadering, een bosch, een gebergte, de nakomelingschap* enz. Hiertoe behooren ook de adjektieven in het onzijdig geslacht als zelfstandige naamwoorden gebruikt, bij voorb.: *het schoone, het goede*.

3. *Stofnamen* (nomina materialia), die eene stof te kennen geven, als: *water, ijzer, goud, hout, wijn, melk, haver* enz. Hiertoe behooren ook de namen der talen, als: *het Latijn, het Spaansch*, enz., daar zij de stof der taal beteekenen.

Aanm. Indien een verzamelwoord een aantal voorwerpen aanduidt, die niet tot eene eenheid zijn vereenigd, dan heeft het min of meer den aard van een stofnaam, zoo als *vee, bosch*. Ook kunnen gewone soortnamen in collectieve beteekenis gebruikt worden en bij gevolg den aard van stofnamen krijgen, bij voorbeeld, wanneer men spreekt van *een landstreek, die uit berg en bosch bestaat*. Wordt daarentegen een stofnaam voor eene vereeniging van voorwerpen uit zekere stof bestaande genomen, dan heeft hij den aard van een collectief, bij voorbeeld: *het Haarlemer Hout, het tafelsilver* enz. Sommige stofnamen, eindelijk, kunnen enkele voorwerpen uit die stof bestaande aanduiden, en dus als soortnamen worden gebezigd, bij voorbeeld: *een ijzer, de straatsteenen* enz.

B. De begripsnamen worden weder onderscheiden in :

1. *Namen van eigenschappen*, als: *jeugd*, *wijsheid*, *hoogte*, *duisternis*, *blijdschap* enz.

2. *Namen van toestanden*, als: *geluk*, *rampspoed*, *vergetelheid*, *slavernij*, *weelde* enz.

3. *Namen van werkingen of handelingen*, als: *groei*, *bloei*, *loop*, *komst*, *stand*, *val*, *slaap*. Hiertoe behooren ook de infinitieven, zoo zij zelfstandig gebruikt worden, *het leven*, *het lezen* enz. Sommige abstracta van deze soort geven eene gedurige herhaling der handeling te kennen en heeten dan *herhalingswoorden* (iterativa, frequentativa), als: *gebedel*, *gefluit*, *gekerm*, *gelach*.

Aann. De beteekenis van verscheidene begripsnamen kan zoo gewijzigd worden, dat zij beurtelings tot de eene of de andere dezer soorten behooren. Zoo kan, bij voorbeeld, *voogdij* zoo wel de eigenschap of hoedanigheid van *voogd*, als den toestand van den genen, die onder een voogd staat; *scheiding* zoowel de handeling van *scheiden*, als den door deze handeling bewerkten toestand; *gedachtenis* zoowel de handeling van het *gedenken*, als den toestand van hem, aan wien men gedachtig is, beteekenen. Meermaalen nog komt het geval voor, dat abstracte woorden in eene concrete beteekenis genomen worden: zoo kan *hoogte* zoo veel als een *heuvel* beteekenen; aan *menschheid* de waarde van een collectief gegeven worden; *wesen* een bezielde voorwerp beduiden, enz.

TWEEDE HOOFDSTUK,

OVER DE VORMING DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§. 49.

1. Ten aanzien van hunnen vorm moeten de substantieven onderscheiden worden in *stamwoorden*, in *afgeleide* en in *zamengestelde woorden*. De stamwoorden erkent men dadelijk door het gemis van elken afleidingsklank, en reeds in §. 31. hebben wij over de klankverwisselende stamwoorden gehandeld. Ook over de zamengestelde zelfstandige naamwoorden is in §. 35,

n° 1 en 2, 1), alsmede in §. 36, n° 1, 1) en 2, 1) gehandeld. De afgeleide substantieven zijn deels gevormd door middel van min zelfstandige achtervoegsels, deels door middel van voorvoegsels. zie §. 32 en 33. Thans hebben wij te spreken over de beteekenis der zelfstandige achtervoegsels en der voorvoegsels.

2. Van de §. 32, B, n° 1. opgenoemde, tot vorming van zelfstandige naamwoorden strekkende zelfstandige achtervoegsels vormen de uitgangen: *and*, *el*, *eel*, *sel*, *er* (*aar*, *ert*, *erd*, *aart*, *aard*), *naar*, *ier* (*nier*), *ster*, *es*, *in*, *je* (*ke*), *lijn* en *ling* concrete; de overige: *dom*, *te* (*e*), *heid*, *ij*, *ing*, *nis*, *schap* en *aadje* abstrakte zelfstandige naamwoorden.

§. 50.

Over de zelfstandige achtervoegsels, die concrete zelfstandige naamwoorden vormen.

1. De uitgang *and*, bewaard in *vijand*, *heiland*, *dwingeland*, is de oude uitgang van het tegenwoordig deelwoord en beteekent dus een handelend wezen.

2. Het zelfstandig achtervoegsel *el* vormt van verbale stammen of substantieven deels woorden, die *een werktuig* beteekenen, waarmede dat wordt uitgericht, wat de verbale stam aanwijst, deels *verkleinwoorden*:

a. Woorden, die een *werktuig* beteekenen: van verbale stammen komen: *gordel*, *lepel*, *hevel*, *heugel*, *klepel*, *prikkel*, *stekel*, *windel*, *griffel* enz., van abstrakte substantieven: *sleutel*, *teugel*, *vleugel*, *beitel*.

b. *Verkleinwoorden* op *el*, alle van voorwerpsnamen: *droppe*, *bondel*, *kruimel*, *tepel*, *eikel*, *ijzel*, *kneukel*, *knobb*, *navel*, *schinkel*, *snavel*, *mazel*, *peukel*, *spreukel* enz.

3. De uitgang *el* werd in sommige Hollandsche woorden verscherpt tot *eel* (§. 6, n° 5, Aanm. 3.), bij voorbeeld: *houweel*, *tooneel*, *truweel* en *struweel*; in het laatste dezer woorden schijnt *eel* de verkleiningsuitgang, in de overige beduidt het

een werktuig. Deze uitgang werd gelijkgesteld met den vreemden uitgang *eel* (als in *kasteel*); vandaar kreeg hij den hoofdtoon (zie §. 42, n° 1, b.).

4. De uitgang *el* door middel eener ingevoegde *s* aan den stam verbonden (zie §. 22, A, 3) *a.*) leverde het achtervoegsel *sel*, hetwelk van werkwoorden substantieven vormt, die het voortbrengsel eener werking beteekenen, als: *haksel*, *baksel*, *schepsel*, *maaksel*, *aanhangsel*, *overblijfsel*, *speeksel*. In eenige woorden is vóór den uitgang *el*, die een werktuig beteekent, de *s* ingeschoven, zonder dat deze beteekenis veranderde; aldus in *deksel*, d. i. *iets*, *waarmede men dekt*; *verguldsel*, *dat*, *waarmede men verguldt*; zoo ook in *beletsel*, *stijfsel*. In *raadsel* schijnt de uitgang iteratieve, dus zoo veel als diminutieve kracht te hebben.

5. Het zelfstandig achtervoegsel *er* (*aar*, zie §. 6, n° 5, Aanm. 3. *ert*, *aard*, zie §. 24, n° 2, en in enkele woorden *naar*, §. 22, A, 2) *a.*) vormt substantieven, die in het algemeen *mannelijke wezens* te kennen geven.

a. Van vrouwelijke vormt het *mannelijke diernamen*: *doffer* van *duif*, *kater* van *kat*. Op dezelfde wijze komt van *weduwe* eerst *weduw* of *weduw* en, met ingelaschte *n*, *weduwenaar*.

b. Van namen van landen of plaatsen vormt het namen, die den *persoon* te kennen geven, welke uit dat land of die plaats *afkomstig* is, als: *Hollander*, *Wurtemberger*, *Zwits* van *Zwits* (*die Schweiz*, waarvoor wij *Zwitserland* zeggen), *Amsterdammer*, *Armeniër*. Soms heeft hier eene zamentrekking van *ie* tot *ie* plaats, als in *Arabier*. Vooral in persoonsnamen van de namen van steden afgeleid, vindt men veelvuldig de *n* voor den uitgang *er* aangenomen en aldus den uitgang *naar* gebezigd: *Hagenaar*, *Utrechtenaar*, zoo ook *Aegyptenaar*. Alleen in *Spanjaard* voor *Spanjer* van *Spanje* vindt men den uitgang door de paragogische stomme tongletter versterkt, en *Duitscher* levert het eenige voorbeeld van zulk een landsmansnaam van een adjektief (*Duitsch*) afgeleid. Bij de keus van

deze vormen (*Spanjaard* en *Duitscher*) schijnt nationale te-
genzin in het spel te zijn geweest (vergel. beneden n° 6.).

Aann. 1. In *Beijer* en *Hongaar* behoort de uitgang tot den oorspronkelijken
naam dezer volken, naar welke de landen *Beijeren* en *Hongarije* heeten.

Aann. 2. In vele gevallen moeten wij ter vorming van landsmansnamen tot
vreemde uitgangen de toevlucht nemen, als tot *aan* (Lat. anus), *ees* (Lat.
ensis, Ital. ese, Fr. ois), *aat* (Gr. ἀίης), als: *Hanoveraan*, *Amerikaan*,
Portugees, *Chinees*, *Aziaat*.

c. Van werkwoordelijke stammen vormt het *namen van man-
nelijke personen*, die de *handeling*, door het werkwoord te
kennen gegeven, *uitoefenen*, als: *denker*, *gever*, *schenker*,
schrijver, *kieser*, *slaper*, *teekenaar*, *middelaar*, *vereffe-
naar*, *ziener*, *leeraar*, *dienaar* enz.

Aann. In *leeraar* en *dienaar* is de *a* in plaats der toonlooze *e* aangenomen
met het oogmerk om de beide vloeibare letters sterker te scheiden, dan
door de toonlooze *e* geschieden kon; met hetzelfde doel zegt men in plaats
van *diener* ook *diender*. Om de herhaling der *r* te vermijden zegt men, naar
de analogie der woorden op *naar*, *toovenaar* voor *tooveraar*, even als *ka-
menier* voor *kamerier*. In *ziener*, gelijk als in *boosdoener* werd vóór den
uitgang de *n* ingelascht, zoo als bij deze werkwoorden (*zien* en *doen*), wier
stam op een vokaalklank uitloopt, ook vóór de uitgangen *ing* en *ig*, ja
zelfs vóór *baar* en *lijk* geschiedt: *voldoening*, *voorzienigheid*, *aandoenlijk*,
onzienlijk, *onafzienbaar*, in *voldoeneud* ter onderscheiding van het adjek-
tief *voldoende*, zelfs vóór den uitgang van het tegenw. deelwoord. De stam-
men der werkwoorden *slaan*, *gaan* en *staan* nemen vóór de uitgangen *er*,
ing, *ig* en *lijk* natuurlijk de konzonanten (*g*, *ng*, *nd*) weder aan, die zij
bij synkope verloren hadden: *slager*, *medestander*, *opstanding*, *volständig*,
voetganger, *vergankelijk*; alleenlijk zegt men, met ingeschoven *n*, *onwe-
derstaanbaar*.

d. In zulke van verbale stammen afgeleide mannelijke per-
soonsnamen wordt de beteekenis niet zelden dus gewijzigd, dat
zij, in plaats van den werker, het *werktuig* beteekenen, bij
voorbeeld: *snuiter*, *stoffer*, *wijzer*, *veger*, *luchter*.

e. Van verbale substantieven komen door middel van *er* an-
dere substantieven, die een *persoon* beteekenen, welke *zich*
met datgene *bezig houdt*, wat de stam aanwijst: *zanger* van
zang, *zondaar* (voor *zonder*, ter onderscheiding van de partikel)
van *zonde*, *ridder* van *rid*, *strandvonder* van *vond*, *leu-
genaar* van *leugen*; of den persoon, die door datgene, wat

de stam aanwijst, *gekenmerkt* is, als *dader* van *daad*, *martelaar* voor *marteraar* (§. 19, n° 2.) van *marter* (martyrium).

Aanm. Daar *voorzanger* niet afkomt van *voorzang*, maar van *voorzingen*, zoo behoort men *voorzinger* te zeggen. *Ruiter* is een opperduitsche nevenvorm van *rijder*.

In *dronkaard* van *dronk* is de uitgang versterkt door eene paragogische *d*, om te kennen te geven, dat de hoedanigheid, die door den stam wordt aangewezen, den persoon tot eene *hebbelijkheid* is geworden.

6. Door middel van het dus versterkte *er*, d. i. door middel van *ert*, *aart* of *aard*, komen ook:

a. Van verbale stammen substantieven, die een *persoon* beteekenen, wien de uitoefening der handeling, door het werkwoord uitgedrukt, tot eene *hebbelijkheid* is geworden, als: *bluffert*, *grijnzert*, *veinzaard*.

b. Van adjektieven komen substantieven op *ert*, *aart* of *aard* soms op het onversterkte *er*, die *personen* beteekenen, wien de uitgedrukte eigenschap een uitwendig of zedelijk *karakter* bijzet, als: *grijzaard*, *rijkaard*, *lompert*, *goedaard* (*goeijert*), *gierigaard*, *luijaard*, *valschaard*, *wreedaard*, *misdadiger*.

7. De uitgang *naar*, een versterkte en van ingeschoven *n* voorzien vorm des uitgangs *er* (zie §. 22, A, 3) a.), vormt van substantieven zoodanige *persoonsnamen*, die het *ambacht*, het *beroep*, den *stand* of zekere *betrekking* des persoons te kennen geven, als: *tollenaar*, *wagenaar* (de uitgang van het stamwoord *wagen* maakte de inlassching der *n* onnoodig), *veldenaar*, *harpenaar*, *redenaar*, *schuldenaar*, *geweldenaar* (eigenl. *machthebber*).

8. De uitgang *ier* of *nier*, is mede een gewijzigde vorm van het achtervoegsel *er*, doch eindelijk met den bastaarduitgang *ier* gelijkgesteld. Hij vormt insgelijks van substantieven *namen*, die het *beroep* des persoons te kennen geven, bij voorbeeld: *gaardenier*, *herbergier*, *koetsier*, *tuinier*, *kamenier* (voor *kamerier*, zie boven n° 5, c. Aanm.), *valkenier*, *hovenier*, *kruidenier*.

9. *Ster* wordt achter verbale stammen gevoegd om substantieven te vormen, die *vrouwelijke personen* beteekenen, welke de *handeling uitoefenen* door het werkwoord aangewezen, als: *schrijfster, bestuurster, tooneelspeelster, uitgeefster, wel-doenster* enz. Door verandering van *er* in *ster* is van *zanger zangster* gevormd. *Herbergierster, tuinierster* en dergel. zijn slechts in zoo verre goed te keuren, als men een werkwoord *herbergieren, tuinieren*, aannemen kan, want achter den mannelijken uitgang *er, ier* of *aar (naar)* den uitgang *ster* toe te voegen, gaat niet aan: in plaats van *toovenaarster, martelaarster* enz., zegge men dus: *toovenaars, martelaars, gelijk schuldenares, zangeres*.

Aanm. *Herbergieres* en dergel. vormen zonden strijden met de welluidendheid, wegens den zamenloop van twee achtervoegsels, die beide den hoofdtoon hebben. Overigens zijn de persoonsnamen op *ier*, blijkens *kamenier*, niet noodwendig van het mannelijk geslacht.

10. Het achtervoegsel *es* (uit het oude *sse* ontstaan, als *costersse, kosteres*) vormt van mannelijke persoonsnamen, namen van *vrouwelijke personen*, die de in den stam aangewezen *waardigheid, hoedanigheid, stand* of *betrekking* bekleeden, als: *dichteres, zangeres, dienaars, priesteres, zondares, schuldenares, hoorderes, meesteres, voogdes* enz.

11. De uitgang *in* wordt achter mannelijke persoons- en diernamen gevoegd. Hij beteekent *de vrouwen van met zekere waardigheid of bediening bekleede mannen*, of *de wijfjes der door den stam uitgedrukte dieren*; bij voorbeeld: *gravin, hertogin, koningin, Godin, vorstin, waardin; beerin, wolvin, leeuwin, tygerin* enz.

Aanm. Al is het ook, dat de man der *waardin* het beroep van *waard* niet uitoefent, niettemin beteekent dat vrouwelijke woord eigenlijk niet anders dan *de vrouw eens waards*, zoo is *herderin* eigenlijk *de vrouw* of *het meisje eens herders*. Men zegt beide: *Godin* en *Godes*: het eerste is eigenlijk *de vrouw eens Gods*, het tweede eene *vrouwelijke Godheid*, die deze waardigheid bezit onafhankelijk van den rang van een mannelijk wezen. Op grond van den regel zou men *baronin* verwachten, en niet *barones*; niettemin bezigt men dezen vorm in navolging van het Fransch.

Waar het mannelijk substantief eene zekere *eigenschap* of

medelijke hoedanigheid beduidt, komt de keuze tusschen een der beide vrouwelijkende uitgangen (*es* of *in*) niet te pas: in dit geval bezigt men uitsluitend den uitgang *in*, als: *gezelin*, *Jodin*, *vriendin*, *heldin*, *vijandin*.

12. De uitgang *je* (*jen*) strekt om *verkleinwoorden* (*diminutieven*) te vormen, die eenig voorwerp of abstrakt begrip als klein van omvang, of minder sterk of hevig dan gewoonlijk, kenmerken. Bij voorbeeld: *tafeltje*, *huisje*, *kindje*, *mondje*, *spelletje*, *streekje*, *vermaakje*. Even als het woord *klein* zelve geeft de verkleiningsvorm niet zelden een denkbeeld van liefvalligheid. Soms gaat de kracht van den verkleiningsuitgang geheel verloren, als in *mannetje* en *wijffe*, wanneer deze woorden een *mannelijk* of *vrouwelijk* dier moeten beduiden. Komt de verkleiningsuitgang achter een adjektief, dan is het daarmede tevens tot een substantief verheven als: *kleintje*, *een zoetje*, *een nieuwtje*.

13. De verkleiningsuitgang *ke* (*ken*), van denzelfden oorsprong als *je*, komt nog slechts in provinciale tongvallen voor; bij sommige woorden evenwel is hij in bepaalde gevallen geïjkt: zoo spreekt men van het *kindeke* (niet *het kindje*) *Jesus*, en met welgevallige geringschatting van een *boekske*.

14. Een andere verkleinvorm is *lijn*. Het eerste gedeelte van dezen uitgang is die klank *l* of *el*, dien wij reeds als van verkleinende kracht hebben leeren kennen, zie boven n° 2, *b*. Ook deze uitgang komt nog slechts in een paar woorden: *oogelijn*, *maagdelijn*, bij dichters voor, die iets naïefs in hunne voordracht zoeken te leggen.

15. Het achtervoegsel *ling*, van hetwelk mede de diminutieve *l* een bestanddeel uitmaakt, vormt van zelfstandige naamwoorden, telwoorden, adjektieven of verbale stammen, zoodanige substantieven, *a*) die eigenlijk de kracht hebben om personen als tot zeker geslacht, door den stam aangewezen, behoorende, aan te duiden. Zoo is *hemeling*, *een van hemelschen geslachte*; *edeling*, *een van edelen geslachte*; *kleurling*, *een kind van gekleurde (niet blanke) ouders*; *kloosterling*

een die tot het kloostergezin behoort; *nakomeling*, een die tot het nageslacht behoort; in *tweeling*, *eenling*, *voedsterling* is *ling* bijna synoniem met het substantief *kind* zelve. b) Vervolgens kenmerkt deze uitgang een persoon als met deze of gene hoedanigheid bedeeld en daardoor met andere, die dezelfde hoedanigheid hebben, één slag of klasse van menschen uitmakende, bij voorbeeld: *duisterling*, *nieuweling*, *vreemdeling*, *ouderling*, die van adjektieven; *smeekeling*, *leerling*, *volgeling*, *afhangeling*, die van werkwoorden afkomen. c) Ook namen van levenlooze voorwerpen treft men onder de woorden op *ling* aan: alsdan beteekenen zij voorwerpen, die aan een zeker uitwendig merk of stempel te kennen zijn, als *silverling*, *vingerling*, *krakeling*.

Aann. De uitgang *ing* zonder de diminutieve *l* komt voor in *Flaming*. Eindigt de stam op *l*, zoo kan men de *l* van den uitgang in het schrijven achterwege laten: *hemeling*, *edeling*.

§. 51.

Over de zelfstandige achtervoegsels, die abstrakte zelfstandige naamwoorden vormen.

1. *dom* wordt aan adjektieven en persoonsnamen toegevoegd en geeft a) *den staat* van hem te kennen, aan wien de *eigenschap* of *hoedanigheid*, in het stamwoord uitgedrukt, *toekomt*; bij voorbeeld: *rijkdom*, *ouderdom*, *adeldom* (d. i. *edeldom*), *priesterdom*. Zoo is *christendom* eigenlijk *de staat eens Christens*, vervolgens *de staat der Christenen*, *de christelyke ordening*; denzelfden overgang van beteekenis bespeurt men in *pausdom*, *jodendom*, *heidendom*. b) Van de kracht, welke dit achtervoegsel in deze laatste woorden heeft, is de overgang natuurlijk tot de beteekenis van *het gebied desgenen*, dien de stam aanwijst (zoo het woord van een persoonsnaam afkomt), of het gebied, waarop de door het stamwoord uitgedrukte eigenschap toepasselijk is (zoo het woord van een adjektief afkomt), als: *vorstendom*, *hertogdom*, *bisdom* (d. i. *bisschopdom*), *heiligdom* (eigenlijk *heilig gebied*, *heilige*

grond, heilige plaats), eigendom (gebied, dat iemand eigen is, vervolgens: een of meer voorwerpen, die iemand eigen zijn). c) Eindelijk is de overgang der beteekenis even licht tot die van eene verzameling van personen, op welke de hoedanigheid of eigenschap toepasselijk is, bij voorbeeld: *menschdom, engelendom*; ja, *adeldom* en zelfs *rijkdom* worden wel eens voor de *gezamenlijke adellijken* en *rijken* genomen. — *Wasdom* komt af van een verbalen stam en beteekent *den staat van bloei*.

Aanm. *dom* komt van *doemen*, d. i. *oordeelen*, en beteekent dus het toegewezen deel of lot.

2. Het zelfstandig achtervoegsel *te*, oorspronkelijk *e* (dezen laatsten vorm treft men nog aan in een enkel woord *koude*) vormt van oorspronkelijke adjektieven, die *zinnelijke hoedanigheden* beduiden, substantieven, welke deze *hoedanigheid in het afgetrokkene* te kennen geven, als: *hoogte, breedte, lengte, koude, diepte, sterkte, grootte, warmte, stilte*. Eenige substantieven van dezen vorm hebben eens *concrete beteekenis* gekregen, en duiden *een voorwerp* aan, *waaraan de eigenschap wordt waargenomen*, bij voorbeeld: *eene hoogte, eene diepte*. Terwijl anders van adjektieven; die eene kleur of plaatselijke betrekking beteekenen, geene woorden op *te* worden afgeleid, heeft men het substantief *groente* in de beteekenis van *groene kruiden*, van *groen*, en *verte* van *ver*.

13. *heid* vormt *a*) van adjektieven, die meestal eene onzinnelijke eigenschap beteekenen, substantieven, welke *de eigenschap* wel in het afgetrokkene, maar *als eene abstrakte zelfstandigheid* uitdrukken: *goedheid, wijsheid, vrijheid, luiheid, goedhartigheid, billijkheid, spaarzaamheid, bestendigheid*. Geeft het adjektief, waarvan het woord op *heid* is afgeleid, eene zinnelijke eigenschap te kennen, zoo wordt het toch in verband met dit achtervoegsel doorgaans bij overdracht in eene onzinnelijke beteekenis genomen, als: *laagheid, zuurheid, hoogheid, blindheid, grootheid, stilheid*. *b*) Soms worden substantieven van dezelfde beteekenis door middel van

heid van substantieven afgeleid, als: *Godheid*, *kindsheid*, *menschheid*. c) Van bijwoorden of adjektieven, die eene *plaatselijke betrekking* te kennen geven, van adjektieven, die eene *kleur* beduiden, en van *telwoorden* komen woorden op *heid*, die deze betrekking, kleur of hoeveelheid in het afgetrokkene uitdrukken: *nabijheid*, *tegenwoordigheid* en het overdrachtige *tegenheden*; *grijsheid*, *bleekheid*, *roodheid*, *blondheid*; *eenheid*, *drieheid*, *veelheid*, *meerderheid*. — Sommige woorden op *heid* nemen eene concrete beteekenis aan, en zijn dan 1) *verzamelwoorden*, als: de *menschheid*, de *Christenheid*, de *overheid*, de *geestelijkheid*: in dit geval gaat de beteekenis over van die eener eigenschap als morele persoon gedacht, tot die eener verzameling van personen tot een morelen persoon vereenigd; of 2) beduiden *een enkel voorwerp*, met de aangewezene eigenschap bedeeld, als: *eene Godheid*. Bij verscheidene woorden gaat de overgang tot deze concrete beteekenis gepaard met de inlassching van den uitgang *ig* tusschen den stam en het achtervoegsel *heid*; bij voorbeeld: *eene kleinigheid*, *eene zoetigheid* (een *zoetje*), *eene nieuwigheid* (een *nieuwtje*), *eene vastigheid* (zooveel als een *schans*), *vuiligheid* (*iets vuils*) enz.

Aanm. De uitgang *heid* is het Gothische substantief *háids*, hetwelk *persoon*, *staat*, *wezen* beteekent.

4. *yj* is een bastaarduitgang, overgenomen uit den Latijnschen uitgang *ia* (Fransch *ie*). Hij kwam bijzonder veelvuldig achter woorden, die op *er* uitgaan. De alzoo vaak voorkomende vereeniging van de beide uitgangen *er* en *yj* veroorzaakte, dat deze beide vereenigd tot *eryj* (of, waar eene toonlooze syllabe voorafging, *aryj*) als onafscheidbaar en slechts één ondeelbaar achtervoegsel vormend werden aangemerkt. Vandaar dat eenige woorden, zoo als *schelmerij*, *dieverij*, den vereenigden uitgang *eryj* achter het stamwoord vertoonen. Over de inlassching der *n* vóór den uitgang *yj* is boven (§. 22, A, 3) *a.*) gesproken. Deze ingelaschte *n* nu vindt ook wel hare plaats te midden van

den gecombineerden uitgang *erij*. Vandaar de uitgang *ernij*, als in *zotternij*, *razernij*.

a. Deze uitgang *ij* dan komt, in de eerste plaats, achter *verbale stammen*, en vormt alsdan woorden, die de *handeling* als bij *aanhouding* en *herhaling* uitgeoefend te kennen geven, als: *huichel-arij*, *bedel-arij*, *tooverij*, *bedrieg-erij*, *razernij*. Soms gaat hier de beteekenis over tot die van het voortbrengsel der handeling, aldus in *schilderij*, *rymel-arij*, *makelij*.

b. In de tweede plaats vormt deze uitgang van *qualitatieve persoonsnamen* zelfstandige naamwoorden, die den *staat*, het *ambt*, het *bedrijf* van den persoon aanduiden, en vervolgens ook het *gebied* eens beambten, of de *plaats*, waar eenig bedrijf wordt uitgeoefend, met al wat tot de uitoefening van dit bedrijf benoodigd is, beteekenen; bij voorbeeld: *slavernij*, *geweldenarij*, *voogdij*, *visscher-ij*; *grietenij* (voor *grietsmannij*), *abdij* (*abtij*); *bakkerij*, *brouwerij*, *spinnerij*. — *Dieverij*, *schelmerij*, *zotternij*, schoon van substantieven afgeleid, komen in beteekenis meer met de boven onder a vermelde verbale woorden overeen. — In *ruiterij* en *burgerij* gaat de beduidenis van den stand des persoons over tot die van de *gezamenlijke personen*, die dien stand bekleeden.

c. Vervolgens komen woorden op *ij* van *zaaknamen*. De-zulke beteekenen de *plaats*, waar zich de door het stamwoord uitgedrukte voorwerpen bevinden, als *boek-erij*, of hebben, bepaaldelijk in het meervoud, den aard van *verzamelwoorden*, als *landeryjen*, *grutteryjen*, *snuisteryjen* (van *snuister* of *snoester*, *notendop*), *kleedij* enz.

d. Eindelijk komen van abstracte, meestal reeds afgeleide woorden, door middel van dit achtervoegsel, substantieven af, in welke deze uitgang niets tot de beteekenis schijnt af te doen: *waardij* van *waarde*, *maatschappij*, *heerschappij* (reeds *heerschap*, hoezeer thans bepaaldelijk als *titel eens heeren* gebezigd, beteekent hetzelfde als *heerschappij*), *zeevaardij*, *hoovardij* (van *zeevaarde*, *hoovaarde*). — *Woesteny* is het

eenige woord op *yj*, dat van een adjektief afkomt: het beteekent *eene woeste plaats*.

5. De woorden door middel van het zelfstandig achtervoegsel *ing* gevormd, komen af a) van meestal *transitieve* werkwoorden, en beteekenen dan de *handeling als wordende en werkende* op een voorwerp; bij voorbeeld: *versterking, achting, vereering, vereeniging, verbetering, vergrooting, belemmering, scheiding, verwerping, goedkeuring* enz. Voelal wordt de beteekenis van zulke woorden in dier voege gewijzigd, dat zij of den *bewerkten toestand* beteekenen, als: *redding, scheiding, spanning, vereeniging, ordening, stemming*; of de *zaak*, die de werking ondergaan heeft, als: *eene verovering, eene vesting* (d. i. *bevestiging*), *eene vertelling, eene uitvinding, eene rekening, eene zoldering* (zoo veel als: *overzoldering*), *eene vliering* (d. i. *vluring, bevloering*); of een *voorwerp*, waarmede de werking plaats heeft, als: *versterking* (voor *hulptroepen*), *belooning* (voor *geschenk tot loon*), *kleding, lading*.

b. Komen substantieven op *ing* van *intransitieve* of *intransitief* gebruikte werkwoorden af, zoo beteekenen zij of de *handeling* of *werking* zelve, als: *wandeling, handeling, zitting* (eener *raadsvergadering*), *vergadering, dwaling, heling*; of een *voorwerp*, bepaaldelijk de *plaats*, die ter uitoefening der handeling voorondersteld wordt, bij voorbeeld: *eene beuzeling* (eene *zaak, aangaande welke men beuzelt*), *eene wandeling* (*wandeldreef*), *de zitting* (van een *stoel*), *eene stalling, eene uitspanning* (voor *herberg*), *huizing* (van het werkwoord *huizen*), *eene woning*.

Aann. In *bedding* schijnt de uitgang het min zelfstandig achtervoegsel *ing* (zie §. 32, A, 1.); het staat tot *bedde*, als *ketting* tot *kette* (*keten*).

6. De substantieven op *nis* komen a) van *werkwoorden*, en beteekenen dan de *daad* van datgene, wat de stam aanwijst; bij voorbeeld; *begravenis, ontvangenis, erkenenis, vergiftenis, gebeurtenis*; het woord *beteekenis* geeft de *kracht van te beteekenen* te kennen. Hebben de werkwoorden, van welke

een woord op *nis* afkomt, eene *terugwerkende* beteekenis, zoo duidt zulk een woord eenen *toestand* aan, als: *bekommernis*, *ergernis*.

b. Van verbale *zelfstandige naamwoorden* komen woorden op *nis*, die het begrip van het stamwoord als eene *daad* voorstellen, als: *eerbiedenis*, *groetenis*, *gedachtenis*, *geheugenis*, *vonnis*, *belofstenis*, *hindernis*, dat ook concreet genomen wordt en dan een *beletsel* beteekent. *Beeldtenis* wordt uitsluitend concreet genomen.

c. Eindelijk van *adjektieven*, en dan beduiden zulke woorden eenen *staat* of *toestand*, die door dat wat het stamwoord aanwijst, gekenmerkt is, als: *droefenis* van *droef*, *gelykenis*, *geheimenis*, dat echter meestal concreet eene *zaak*, die *geheim* is, beduidt. Vervolgens beteekenen de substantieven op *nis*, van adjektieven afgeleid, een *gebied*, waarin de toestand, door den stam aangewezen, heerscht, of waar voorwerpen, in dien toestand verkeerende, gevonden worden, bij voorbeeld: *duisternis*, *wildernis* (de *r* is ingelascht, §. 22, A, 4.), *gevangenis*. In *vuilnis* is de beteekenis van de plaats, waar zich de voorwerpen bevinden, op die van de *voorwerpen zelve* overgebracht.

7. Het achtervoegsel *schap*, a) achter *adjektieven* of *persoonsnamen* gevoegd, beteekent de *betrekking* of den *staat*, door het stambegrip gekenmerkt: *blijdschap*, *gramschap*, *dronkenschap*, *gevangenschap*, *gemeenschap*, *verwantschap*, *beterschap*, *vriendschap*, *vijandschap*, *meesterschap*, *deelnootschap*, *het priesterschap*. De woorden op *schap* van persoonsnamen afgeleid, gaan vaak tot de concrete beteekenis van de *personen*, die tot zekeren staat behooren, over: *de priesterschap*, *de burgerschap*, *broederschap*, *genootschap*, *de ridderschap*, *gezelschap*, *manschap*. — *Heerschap*, dat eigenlijk de *waardigheid van heer* beteekent, werd vervolgens, even als men *edelheid* zegt voor *edelman* of *edelvrouw*, als titel voor eenen *heer* gebezigd. *Graafschap*, dat oorspronkelijk *grafelyke waardigheid* beduidt, geldt bij overdracht

voor het gebied van eenen graaf. *Koopmanschap* (de staat van koopman, de koophandel) wordt zelfs op de koopwaren toegepast.

b. Achter *zaaknamen*, *abstracte substantieven* of *verbale stammen* beduidt de uitgang *schap* eene *verzameling* van voorwerpen: *buurtschap* (eene verzameling van huizen, die tot eene buurt behooren), *landschap* (eene uitgestrektheid lands met al wat het inhoudt), *kondschap* (allerlei berichten), *nalatenschap* (al het nagelatene), *wetenschap* (de gezamenlijke stof, die het voorwerp van het weten is), *rekenschap* (al wat tot het doen van rekening betrekking heeft), *gereedschap* (van het werkw. *gereeden*, d. i. *bereiden*). — In *voogdij-schap* doet de uitgang *schap* niets af tot de beteekenis, daar *voogdij* reeds beduidt, wat *voogdij-schap* kan beteekenen: de beide achtervoegsels *ij* en *schap* komen in *maatschappij*, waar *ij* overtoellig is, in omgekeerde orde voor (zie n° 4, d.).

Aann. De uitgang *schap* is de stam van het werkw. *scheppen*.

8. *aadje*, van den Italiaanschen uitgang *aggio*, Fransch *age*, ontleend, duidt achter werkwoordelijke stammen de *handeling* of *werking* aan met alles wat zij medebrengt, als: *lekkaadje*, *slijtaadje*, *kijvaadje*, *vrijaadje*. Eene afzonderlijke handeling wordt aangeduid door eene *strijkaadje*; een voorwerp, door de handeling tot stand gekomen, door *stellaadje*. Komt dezelfde uitgang achter substantieven, zoo vormt hij een *verzamelwoord*, als: *pakaadje*, *potaadje*, *stoffaadje*, *pluimaadje*, *plantaadje*, *boschaadje*.

§. 52.

Over de voorvoegsels.

De voorvoegsels, die tot vorming van afgeleide zelfstandige naamwoorden strekken, zijn:

1. *Aarts*. Dit voorvoegsel, ontleend aan het Grieksche *ἀρχι*, hetwelk door de Grieksche kerkelijke namen archiepiscopus (*aartsbisschop*) en dergelijke, bekend was, bateekent, waar

het vóór zuiver Duitsche kwalitatieve zelfstand. naamwoorden komt, niet zonder zekere scherts, dat de uitgedrukte *hoedanigheid in den hoogsten graad* gedacht moet worden; bij voorbeeld: *aartsdief*, *aartsschelm* enz. *Aartsvader* is *patriarch* met omgezette bestanddeelen; *aartshertog*, archidux; *aartsketter*, gevormd in navolging van archihaereticus, enz.

2. *Ant.* Dit komt nog slechts in *antwoord*, Goth. *andavárds*, voor. Het is eene in het Goth. menigvuldig voorkomende partikel, die zooveel als *tegenaan* beteekent.

3. *Ge.* Dit voorvoegsel drukt een *zamenzijn*, eene *vereeniging* uit; het is verwant met het Latijnsche *con*, *co*.

1) Het vormt van *verbale stammen* of voor het grootste gedeelte kwalitatieve *substantieven* namen meestal van *personen*, soms van *zaken*, welke namen personen of zaken aanduiden, die tot een of meer andere in zulk eene betrekking staan, dat zij met deze *bijeenbehooren*; bij voorbeeld: *gebuur*, *gemaal* (van *malen*, *verzamelen*), *gezel*, *gespeel*; sommige worden bij voorkeur of uitsluitend in het meervoud gebruikt: *gebroeders*, *gelieven*, enz. verder: *gewicht*, *gelid*, *getijde* (d. i. *een tijd met een anderen afwisselend*), *gedeelte*.

2) Voor *verbale substantieven* beteekent dit voorvoegsel zoo veel als *zamen*, als in: *gelag* (*het zamenaanliggen*), *gedrang*, *gezag* (concentus), *geschal*, *geluid*, *geklank*, *gewaad* (eigenl. *het zamengebundene*), *gespan*, *gesprek*, *getal*, *gestel*.

3) Van *zelfstand. naamwoorden* vormt het *collectieven*, terwijl in dit geval immer met de voorplaatsing van dit *ge* de toevoeging van een uitgang gepaard gaat, thans in de vokaal *e* bestaande; vooral waar deze *e* niet door de ingelaschte *t* versterkt was, sleet zij lichtelijk af: *gebeente*, *gebergte*, *gebloemte*, *geboefte*, *geboomte*, *gevogelte*, *geslachte* (thans *geslacht*), *geraamte*, *gedarmte*, *gedierte*, *gehucht* (voor *gehuchte*), *gesternte*, *gesteente*, *gesmijde*, *gewormte*, *gestoelte*, *gepeupel*, *gebroed*, *geschut*, *getouw*, *gewei*, *gevolg*. Bij sommige woorden van deze soort is de collectieve kracht nagenoeg

verloren gegaan, als in *gekemelte* (een gestel, dat tot hemel dient), *gevest* enz.

4) Van *werkwoorden* worden door middel van *ge* substantieven gevormd, die de *handeling* of *werking* aanduiden als met *gedurige herhaling* plaats hebbende: *gebedel*, *gebrul*, *gedans*, *gestuit*, *gejuich*, *gekerm*, *gelach*, *gemor*, *getalm*, *gestikker*, *gelui*, *geraas*. Deze eerste beteekenis is in sommige woorden gewijzigd, die dan eene *daad* of *toestand* beteekenen als *gevecht*, *gebed*, *geschil*, *geding*, *gevaar* (van *va-*
ren, *vreezen*), *gewin*, of wel een *voorwerp*, door de werking voortgebracht, of waarmede de werking plaats heeft, als: *gebak*, *gebouw*, *gebraad*, *geslacht en gemaal*, *gerecht*, *geschrijf* (voor *geschreven werk*), *gesticht*, *gewas*, *gezwel*, *geweer*, *geschenk*. Door een nog stouter begripsovergang kunnen dergelijke woorden ook eerst de *plaats*, waar de werking geschiedt, waar de zetel der kracht zich bevindt, vervolgens het *vermogen* zelve beteekenen, bij voorbeeld: *gebit*, *geduld*, *gehoor*, *gevoel*, *gelaat* (van Goth. *vlaiton*, zien).

Aanm. 1. Er zijn verscheidene substantieven, die in verband staan met werkwoorden, welke reeds van het voorvoegsel *ge* voorzien waren. Aan zoodanige substantieven zet dit voorvoegsel natuurlijk geene bijzondere kracht bij, zoodanige zijn: *gedrag*, *genot*, *geloof*, *geval*, *gerijf*, *gebruik*, *gweg*, van *gedragen*, *genieten* enz. Zoo ook behooren *gebrek*, *geval*, bij *gebreken*, *gevallen*, en *gezicht*, komt van het veronderde *gezien*; *geheugen* en *geweten* zijn infinitiefvormen van de werkwoorden *geheugen* (= *heugen*) en *geweten* (*consciens esse*). In andere is dit voorvoegsel van kracht ontbloot en zelfs voor onderdrukking vatbaar, als: *geluk*, *gemak* (waarvan *gemakkelijk* of *makkelijk*), *gerucht* (waarvan *ruchtbaar*), *gemoed*, *gerecht* (voor *het recht*), *gemis*, *gewicht*.

Aanm. 2. De woorden *gestalte*, *gedaante* en *gebaarde* behooren met *gedachte* en *geboorte* tot de onechte stammen (zie §. 32, A, n° 1.). Het voorvoegsel schijnt in deze woorden met den participialen vorm in verband te staan.

4. *Mis*, in het Goth. een substantief, dat *kwaad* beteekent, thans nog bijwoord, dat *niet getroffen* wil zeggen, geeft deels te kennen, dat de aard van het begrip, door den stam uitgedrukt, *verkeerd* is en *gebrekkig*, deels duidt het een volstrekt *gemis* aan van dat, wat de stam aanwijst. De eerste be-

teekenis hebben: *misbaar, misbruik, misdaad, misgreep, mispas, misslag, misverstand, miswas*; eene volstrekte ontkenning bewerkt het voorvoegsel *mis* in *misgunst, misvertrouwen*.

5. Ook *on* heeft eene tweeledige kracht: of het brengt eene volstrekte *ontkenning* van het stambegrip mede, als: *ondeugd, ondiens, ondiepte, oneer, ongeluk, onkunde, onrecht, onrust*; of het geeft te kennen, dat het door het stamwoord aangeduide ding of voorwerp van zijne natuur *ontaard* of in het algemeen *ongeschied* en *onbehagelijk* is, als: *ondier, onmens, onkruid, ontijd, onweder*.

6. *Oor* is de Goth. onscheidbare praepositie *us*, die bij ons onder de gedaante *er* met werkwoorden verbonden wordt en *uit* beteekent. Dus beduidt *oor* eene *beweging van uit* een punt, als in: *oorsprong, oorkonde (dat, waaruit iets gekend wordt), oorlof (vergunning om uit te gaan), oorzaak (de zaak, waaruit eene andere ontstaat), oorlog (eigenl. uitlage, het uitgetrokken zijn), oordeel (waarvan oordeelen, eigenlijk uitdeelen, elk het zijne toekennen)*.

7. *Wan* is, even als *mis*, oorspronkelijk een zelfstandig naamwoord, dat *gebrek* beteekent. Alzoo duidt het aan, wat *gebrekig* in zijne soort, *slecht* en *mismaakt* is, en soms brengt het eene *geheele ontkenning* van het begrip des stamwoords mede. De eerste beteekenis heeft het in: *wanschap, wanbedrijf, wanbetaling, wangeluid*; de tweede in: *wangunst, wanhoop, wanorde, wantrouwen*.

DERDE HOOFDSTUK,

OVER HET GESLACHT DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§. 53.

Over het taalgeslacht in het algemeen.

1. Het lag in den aard der zaak, dat de taal aan voornaam-

woorden en bijvoegelijke naamwoorden, die het voorwerp niet noemen, maar het slechts aanduiden of bepalen, door vormverandering uitdrukten, of het bedoelde voorwerp een mannelijk of vrouwelijk voorwerp was. Op substantieven, die een mannelijk wezen uitdrukken, konden slechts voornaamwoorden van den mannelijken vorm terugwijzen, en aan zulke substantieven konden slechts adjektieven in den mannelijken vorm worden toegevoegd. Evenzoo konden slechts voornaamwoorden en adjektieven in den vrouwelijken vorm met substantieven, die een vrouwelijk wezen te kennen geven, in verband worden gebracht. Weldra werd het vrouwelijke geslacht ook in de substantieven door zekere wijziging in de verbuigingsuitgangen der naamvalen aangeduid: het mannelijk geslacht behield de oorspronkelijke verbuigingsvormen. Ook wanneer geen mannelijk of vrouwelijk wezen, maar eene zaak of afgetrokken begrip het onderwerp der rede was, moest bij de aanwending van voornaamwoorden of adjektieven ter aanduiding of bepaling van zulke voorwerpen, eene keuze gedaan worden tusschen den mannelijken of den vrouwelijken vorm dezer woorden. In deze keuze liet men zich leiden door den verschillende aard der begrippen door zaaknamen of afgetrockene substantieven uitgedrukt en door bepaalde etymologische vormen gekenmerkt. Van hier het taalgeslacht der substantieven, ook der zaak- en begripnamen. Een derde geslacht, het noch mannelijke, noch vrouwelijke, dus het onzijdige geslacht, wendde men daar aan, waar of de aard van het begrip verbood aan geslachtsonderscheid te denken, of geen geslachtseigenschappen in het begrip waren opgespoord.

Aanm. De vrouwelijke verbuigingsvormen der substantieven in het Gothisch hebben zich, wegens de lange vokalen of diphthongen, die zij bevatten, kennelijk uit de mannelijke, voorzien van vokalen, die oorspronkelijk alle kort zijn, ontwikkeld. Het onzijdig heeft in het Gothisch geen eigenaardige verbuigingsvormen: de vormen, die voor onzijdige woorden gebruikt worden, zijn meerendeels aan de mannelijke, in de zwakke verbuiging meer aan de vrouwelijke vormen gelijk. Slechts onderscheidt zich het onzijdig geslacht daardoor, dat steeds de accusatief gelijk is aan den nominatief en deze in het enkelvoud der sterke substantieven altijd gelijk is

aan een mannelijken accusatief. Deze overeenkomst in den vorm van den nominatief en accusatief neutr. gen. met den accusatief masc. gen. is wellicht daaraan te wijten, dat men het geslachteloos voorwerp zich bij voorkeur als een lijdend *objekt* dacht.

2. Bij de behandeling der geslachtsregelen laat zich de stof aldus verdeelen, dat men eerst die substantieven vermeldt, bij welke men ter bepaling van het geslacht in de eerste plaats op *de beteekenis*, en vervolgens die, bij welke men ten dien einde in de eerste plaats op *den etymologischen vorm* te letten heeft.

§. 54.

Over de substantieven, bij welke men ter bepaling des geslachts in de eerste plaats op de beteekenis te letten heeft.

1. *Mannelijk* zijn de namen van mannelijke personen en dieren, ook die van denkbeeldige mannelijke wezens, als *Goden, Engelen* enz.; *vrouwelijk*, de namen van vrouwelijke schepsels en denkbeeldige vrouwelijke wezens. Uitgezonderd zijn alleen *wijf* en *vrouwspersoon*, die onzijdig zijn.

2. *Onzijdig* zijn de soortnamen van zulke dieren, die voor het mannetje en voor het wijfje beide een afzonderlijken naam hebben, als *paard, rund, schaap, varken* of *zwijn, hoen, konijn, hert*; ook het woord *dier* zelve is onzijdig, alsmede het woord *mensch*, doch slechts in gemeenzamen stijl.

3. Van de namen van die soorten van dieren, welke voor het mannetje en wijfje geene bijzondere benamingen hebben, zijn *mannelijk* dezulke, die *grootte en sterke dieren* beteekenen, als: *arend, havik, haai, valk, snoek, kabeljaauw, oojevaar, struis, losch, luipaard, muil, krokodil, kameel* of *kemel, jakhals, wil* enz. Als uitzondering mag men aanmerken: *kraan, zwaan* en *gier*, die vrouwelijk zijn, hoezeer men hier het mannelijk geslacht zou kunnen verwachten. — *Vrouwelijk*, daarentegen, zijn van de diernamen van denzelfden aard dezulke, die *kleinere en teerdere dieren* te kennen geven, bij

voorbeeld: *kraai, kneu, garnaal, horzel, big, tortel, tor, eend, taling, koet, slak, bij, wesp, wezel, mees, mier, mijt, mot, bot, mug, muis, musch, pier, vloot, rijp, rups, vlieg, adder* enz. Met uitzondering van *nachtegaal*. Evenwel oefent ook de etymologische vorm, met andere woorden, de uitgang invloed uit op het geslacht van de diernamen. Zoo vindt men, dat mannelijk zijn: *grondel, wachtel, kwartel, krekel, kwakkel, pimpel* en *sabel*; *worm, brasem* en *zalm*; *kever, bever, salamander, marter, putter* en *lijster*; *bokking, spiering, haring, sardijn, tonijn* en *hermelijn*; *kal-koen* en *schorpioen*. *Vrouwelijk*: *krab* of *krabbe, pad* of *padde, slang* (voor *slange*), *negge, meerle, zwaluw* enz.

Mannelijk zijn, omdat er de soortnaam *vogel* onder verstaan moet worden, *kievit* en *koekoek*, welke dieren slechts naar hun geluid genoemd zijn. Onzijdig zijn: *kapoen, kameleon, fret, kaste* en *genet*.

Aann. Al zulke woorden, gelijk de hier opgenoemde diernamen, welke een bepaald grammatisch geslacht hebben en toch het mannetje zoowel als het wijfje beduiden, heeten *gelijk- of zelfslachtig* (generis epicoeni).

4. *Gemeenslachtig* (generis communis), dat is, of mannelijk of vrouwelijk, al naar dat zij een mannelijken of een vrouwelijken persoon te kennen geven, zijn de woorden op *ling*, als: *vreemde-ling, lieveling*, en alle zamengestelde, wier laatste lid het woord *noot* of *genoot* is, als: *speelnoot, echtgenoot*; verder, behalve het woord *genoot* zelve, ook *getuige, bode* en *dienst-bode, maag* en *namaag, gids, erfgenaam, kameraad, ge-maal* enz., hoezeer sommige hunner door afleiding een naamwoord nevens zich vormen kunnen, hetwelk de vrouw in onderscheiding van den man beteekent, als *bodin* of *bodes, gemalin*.

Aann. *Gemeenslachtig* zijn mede zoodanige *zaaknamen*, die van personen gebruikt kunnen worden en dan van geslacht veranderen, als: *bloed*, mannelijk van een man gezegd; *ondeugd* desgelijks; *voorspraak*; mannelijk voor een *advokaat*; *tamboer*, mannelijk voor den *trommelslager*. Alsmede die woorden, welke van de *stof in het algemeen* gebezigd onzijdig, doch anderzins van een ander geslacht zijn (zie beneden n° 8.), als: *steen, agaat, diamant* enz.; *doek, kurk, balcin, bever, hermelijn*; gelijk

ook, ten laatste, de woorden *abrikoos*, *olijf* enz., die van de *vrucht* ge-
bezigd, vrouwelijk; doch, wanneer zij den *boom* aanduiden, mannelijk zijn
(zie beneden n° 9.).

5. *Onzijdig* zijn de *namen van jongen van dieren*, als:
lam, *kalf*; *veulen*, *kuiken*, alsmede het woord *kind*, met
uitzondering van *bigge* of *big*.

6. *Onzijdig* zijn mede de *verkleinwoorden* op *je*, *ke* en
lijn, ook dan wanneer zij mannelijke of vrouwelijke wezens uit-
drukken, bij voorbeeld: *mannetje*, *vadertje*, *vrouwetje*, *moe-
dertje*, *spelletje* enz.

7. *Onzijdig* zijn voorts de *woorden*, die oorspronkelijk eene
verzameling van wezens of zaken te kennen geven, als: *volk*,
gemeen, *grauw*, *vee*, *wild*, *broed*, *oost*, *fruit*, *bosch*,
brein, *haar*, *duin*, *geld*, *gebergte* en voorts alle kollektieven
met het voorvoegsel *ge*.

8. *Onzijdig* zijn alsmede de *stofnamen*, als: *bier*, *graan*;
hout, *brood*, *laken*, *moes*, *leder*, *leem*, *loof*, *look*, *meel*,
mos, *merg*, *papier*, *pik*, *poeder*, *puin*, *schroot*, *spek*,
spog, *stroo*, *teer*, *satijn*, *vet*, *kruid*, *vilt*, *vlas*, *was*,
zaad, *zand*, *zout* enz.; bepaaldelijk de namen van de *meta-
len*, als: *ijzer*, *goud*, *silver*, *tin*, *koper*, *staal* enz.; als-
mede de namen der talen, als *het Fransch*, *het Hollandsch*;
het Latijn enz. Doch van een der beide andere geslachten zijn
de stofnamen: *biest* (v.), *melk* (v.), *aarde*, *kaas* (v.), *wijn*
(m.), *boter* (v.), *asch* (v.), *drab* (v.), *drاف* (m.), *dras* (v.),
drek (m.), *mortel* (m.), *siroop* (v.), *klei* (v.), *gal* (v.),
turf (m.), *kalk* (m.), *zijde* (v.) enz.

De *namen der edele steenen*, die *mannelijk* zijn, omdat
men er het mannelijk woord *steen* bijdenkt, wanneer een *en-
kels steen* bedoeld wordt, zijn *onzijdig*, zoodra men de *stof*
in het algemeen op het oog heeft, als: *het agaath*, *het saf-
fier*, *robijn*, *topaas* enz. Zelfs het woord *steen* is in dit geval
onzijdig. Eveneens is *doek* mannelijk, als men een *stuk doek*
(b. v. een *halsdoek*) bedoelt; doch onzijdig in de beteekenis
van de dusgenaamde stof in het algemeen. Het onzijdige *stof*

is vrouwelijk in de beteekenis van *onderwerp* en in die van *grondstof*; *kurk* in die van *kurken stop*, doch, zoo het de stof beteekent, is het wederom onzijdig; *balein* voor eene *baleinen roede* is vrouwelijk, *bever* en *hermelijn*, zoo zij de *dieren* van dezen naam beduiden, mannelijk; voor de stof genomen zijn *balein*, *bever* en *hermelijn* onzijdig.

9. *Mannelijk* zijn de namen van *boomen*, als: *beuk*, *eik*, *abeel*, *ahorn*, *berk*, *els*, *esch*, *hulst*, *esp*, *hazelaar*, *ijp*, *olm*, *wilg*, *den*, *pijn*, *mirt*, *mispel*, *popel*, *palm*; met uitzondering van *spar* en *linde*. *Vrouwelijk*, daarentegen, die van *heesters*, *bloemgewassen*, *kleinere planten* en *vruchten*, als: *bloem*, *boon*, *bes*, *lelie*, *linze*, *madelief*, *braam*, *druif*, *meekrap*, *morel*, *munt*, *dille*, *narcis*, *hop*, *klaver*, *distel*, *netel*, *noot*, *peen*, *peer*, *beet*, *perzik*, *peul*, *pruim*, *radijs*, *roos*, *spelt*, *tulp*, *ui*, *vijg*, *viool*, *vlier*, *wijt*, *tarwe*, *postelein* of *porselein*, *raap*, *ruit*, *wikke*, *wouw* enz. *Mannelijk* zijn, waarschijnlijk wegens den uitgang: *meloen* en *citroen*; *egelantier* en *anjelier*; *aker* (*eikel*) en *heester*; *amandel* en *vanonkel*; *mierik* en *halm*; alsmede: *ajuin*, *rosmarijn*, *hennep* en *saffraan*. Onzijdig zijn de drie gelijkbeteunende woorden: *veil*, *kljef* en *klimop*.

10. *Onzijdig* zijn de namen van *landen*, met uitzondering van die, welke het lidwoord *de* voor zich hebben, als: *de Paltz*, *de Krim*, *de Betuw*, *de Veluwe*, *de Rheingau* enz.; die, behalve het laatste, alle vrouwelijk zijn. Voorts zijn *onzijdig* de namen van *steden*, als: *het Amsterdam*, *het Geertuidenberg*, *het Frederiksstad*, *het Enkhuisen*, *het den Haag*.

11. *Mannelijk* zijn de namen van *bergen*, vermits bij deze eigennamen de gemeene naam *berg* verstaan wordt: *de Etna*, *de Hekla*, *de Chimborazo* enz.

12. De namen der rivieren zijn deels *mannelijk*, wanneer men er het mannelijke *stroom* of *vloed* bij verstaan kan, als: *de Nijl*, *de Rijn*, *de Taag*, *de IJssel*, *de Ganges*, *de Tiber*, *de Tiger*, enz.; deels *vrouwelijk*, wanneer men er

rivier of beek bij denken kan: *de Lek, de Maas, de Moesel, de Elbe, de Linge, de Merwe, de Oder, de Roer, de Schelde, de Spree, de Vecht, de Eems, de Zaan* enz. Bij de *onzijdige* namen van *waters* of *plassen* begrijpe men het woord *water*, als: *het IJ, het Sparen, het Slaak, het Zwin*.

13. De *eigennamen van schepen* hebben het lidwoord in den *vrouwelijken* vorm voor zich, bij voorbeeld: *de Trafalgar gaf de volle lading; hij zeilde met de St. Vincent* voorwaarts.

§. 55.

Over de substantieven, bij welke men ter bepaling des geslachts in de eerste plaats op den etymologischen vorm te letten heeft.

A. Geslacht der stamwoorden.

1. *Mannelijk* zijn de *verbale stamvormen*, met eene *abstracte* beteekenis (§. 43, B, n° 3.), als: *blik, beet, ban, dunk, drang, dwang, gang, hang, klank, kreet, lach, loop, nijd, raad, rid, roep, schijn, schrik, slaap, slag, stand, sprong, stank, steek, stoot, strijd, tooi, tred, trek, vond, voer, val, wrok, worp, zwang, zang* enz., die met *ongelijkvloeiende*, en: *bouw, blos, brand, bloei, duur, draf, druk, dooi, dank, draai, droom, dreun, doop, douw, eisch, haat, koop, keer, last, lust, lonk, lof, moord, nood, oogst, praat, pronk, ren, roem, roof, rouw, ruk, schimp, schok, schreeuw, schroom, smaad, spot, steun, spoed, twist, tast, troost, vloek, waan, wil, wensch, wenk, zet, zucht, zoen, zweem, zwier, zwaai, zwenk* enz.; die met *gelijkvloeiende* werkwoorden in verband staan.

Verscheidene dergelijke *verbale stamvormen* hebben een *concrete* beteekenis gekregen, maar niettemin hun oorspronkelijken vorm en het *mannelijk* geslacht behouden, bij voorbeeld: *boog, berg, burg, band, balg, drank, drop, damp, gaard,*

hoef, klaauw, korf, rei, stok, stal, uliet, weg, die wederom met sterke, en *haak, knoop, ploeg, roest, staak, scherm, strik, stroom, smook, toom*, die met zwakke werkwoorden in verband staan.

2. *Vrouwelijk* zijn de *stamwoorden* met eene concrete beteekenis. Van vele hunner worden werkwoorden afgeleid en oudtijds gingen zij op eene vokaal uit: voor een deel eindigen zij nog altijd op eene toonlooze *e*, of in hunne vokaal, die, hoewel de syllabe door eene konzontant is gesloten, niettemin open is, verraden zij, dat zij voorheen op eene vokaal uitgingen (zie §. 5, n° 1.). Bij voorbeeld: *baar, berst, byt, blaas, bleek, dreef, gard, hul, kiem, kieuw, kerf, klem, kloof, laag, reet, reis, schaar, schel, scheur, schreef, schuif, sleet, sloot, span, spleet, spreij, spruit, spuit, steeg, stolp, stoof, strook, streek, vlecht, vouw, wijk, wrong, zweer; bende, bete, gave, have, heffe, snede; voege*, nevens welke oorspronkelijke werkwoorden bestaan, of in vroeger eeuw aangewezen kunnen worden, van welke zij echter geenszins als stamvormen moeten beschouwd worden: veeleer zijn zij zelve van die werkwoorden door toevoeging eener verbuigingsvokaal (zie §. 32, A, n° 1, Aanm. 1.) gevormd. Zoo zijn *bleek, hul, kloof, reis, schaar* en *scheur* enz. gevormd van *blijken, helen, klieven, rýzen, scheren*, maar, op hunne beurt stammen van *bleeken, hullen, kloven, reizen, scharen* en *scheuren*. — Voorts eene menigte stamwoorden met concrete beteekenis, nevens welke geene oorspronkelijke, maar niet zelden afgeleide werkwoorden bestaan, als: *baak, baan, bijl, beek, ben, boei, boot, brug, bus, deel (plank), deur, doos, dij, duig, eeuw, eg, el, els (schoenmakerswerktuig), fuik, galg, geul, haag, hand, hak (hiel), huid, kaak, kin, keel, laan, lat, lei, lies, lip, long, maan, mand, mat, mijt, mill, mouw, nerf, nier, pit, palm (van de hand), pan, pees, py, pin, plek, ra, raam, rank, rib, roef, roof (eener zweer), ruif, ruit, schaal, schaaf,*

scheen, schelp, schijf, schop, schort, schroef, slib, sluis, sned, sneeuw, spaak, speen, spil, spier, spijl, spon, sport, sproet, staaf, slag, stell, stop, sluit, taak, tang, teil, tent, til, tin (top), tob, ton, trom, tuit, vaan, vest, vijl, vin, vlijm, vont, vuist, wan, wang, want (handschoen), wiek, wrat, zaag, zaal, zee, zeef, zuil, zweep; bagge, dregge, slabbe, todde, vodde, wegge, lende, aarde, lente, muite, plagge, roede, wade, wedde.

Sommige stamwoorden, etymologisch van denzelfden aard en mede van het vrouwelijk geslacht, hebben eene *abstrakte* beteekenis aangenomen: het zijn meerendeels zulke, nevens welke oorspronkelijke werkwoorden bestaan of voorheen bestonden; bij voorbeeld: *acht, blaam, baat, bons, eer, hoop, hulp, huur, leer, maak, maat, praal, schouw, sleur, smart, spraak, sluik, spijt, straf, trouw, vleug, vlijt, vraag, waag, walg, weer, weet, woon, wraak, zwijm; bede, boete, hoeda, woede.*

Aanm. 1. Hoe woorden van deze soort van concreet abstrakt geworden zijn, kan, bij voorb., blijken uit de woorden *wijk* en *klem*, die hoezeer nog altijd in concrete beteekenis gangbaar, niettemin abstrakt gebruikt worden in de zegswijzen: *de wijk nemen, met klem spreken*. Voor het overige verdient opmerking, dat sommige dezer vrouwelijke stamwoorden met abstrakte beteekenis slechts in werkwoordeelijke of bijwoordelijke uitdrukkingen voorkomen, als *acht geven, in de maak zijn, ter sluiks, in de weer zijn, de weet doen, met der woon, in zwijm vallen*; zoo komen zelfs anders mannelijke of onzijdige woorden in bijwoordel. uitdrukkingen vrouwelijk voor: *ter dood, ter loops, ter halver wege, ter goeder naam en faam, ter been, eigener gezag*. Ook van zulke vrouwelijke stamwoorden met abstrakte beteekenis kunnen werkwoorden worden afgeleid, even als van die met eene concrete beteekenis: zoo komen *wagen* en *wraaken* van *waag* en *wraak*, welke zelve, oorspronkelijk door toevoeging eener verbuigingsvokaal, van *wegen* en *wreken* gevormd zijn.

Aanm. 2. Ook woorden, die juist geen stammen zijn, zijn van het vrouwelijk geslacht, zoo zij de vormings- of verbuigingsvokaal *e* achter zich nemen, als in de volgende woorden, waar deze vokaal, door de ingelaschte *t* is voorafgegaan: *menigte* van *menig*, *gemeente* van *gemeen*, *gemeente* van *gewoon*, *gezinde* van *gezin* (*gezinde*), *geneugte* van *genoeg*. — Doch *gedeelte* heeft een vormingsuitgang van het onzijdig geslacht, voorafgegaan door *t*.

Uitzonderingen :

1) Eenige stammen met eene concrete beteekenis zijn *mannelijk*, als : *arm, bek, bak, bast, buik, bout, boeg, duim, dijk, disch, dop, eest, dam, darm, haard, hals, krop, lap, mast, mond, muur, nap, nek, neus, paal, pels, pens, pyl, poot, put, rand, ring, tronk, rok (kleedingstuk), romp, rug, schink, schoen, schoot, snuit, staf, stijl, stoel, straal, strot, tand, tip, teen, trog, voet, zak, zoom.*

Aanm. Onder deze zijn er, die met dit hun mannelijk geslacht uit een andere taal ontleend zijn, zoo als uit het Latijn: *muur*, murus; *put*, puteus; *tronk*, truncus; *stijl*, stilus; en andere, die den mannelijken uitgang en schijnen verloren te hebben, gelijk *schink* en *rug*, Hoogd. *Schinken* en *Rücken*.

2) Eenige stammen met eene concrete beteekenis zijn *onzijdig*, bij voorbeeld : *blad, boek, bad, been, bord, blok, bed, dok, ding, gat, dorp, huis, hof (eens vorsten), mal, mes, nest, net, oog, oor, rad, rak, rek, roer, scheel, slop, snoer, vat, vel, vlies, wiel, wrak, zeel.* Met gangbare werkwoorden staan in verband, zonder daarom als stamvormen dier werkwoorden beschouwd te kunnen worden : *bond, brok, blijk, deel, dek, dak, lek, luik, merk, pleit, schot, slot, stuk, stuur, spook, spoor, spel, scherm, stel, touw, veer, vlot, werk, wed.* Men kan twijfelen, ten minste omtrent sommige van deze laatste, of zij niet oorspronkelijk van het voorvoegsel *ge* zijn voorzien geweest. *Bod, leed* en *nut* zijn onzijdig met eene abstrakte beteekenis.

B. Geslacht der stamwoorden, die van eene partikel of een voorvoegsel voorzien zijn.

1. Een *stam*, voorzien van eene partikel, *behoudt zijn geslacht*, wanneer hij een werkwoord nevens zich heeft, dat *afscheidbaar* met die partikel is *zamengesteld*. Zoo zijn *mannelijk* : *aandrang, aankoop, aanslag, achterstal, afdruk, afkeer, aftrek, bijstand, inhoud, invoer, nadruk, neerslag, omslag, omloop, opbouw, opschik, overgang, toe-*

leg, *toestel*, *uitkoop*, *voorslag*, *wederstand*, *zamenloop*; alle stamvormen van de afscheidbaar zamengestelde werkwoorden: *dándringen*, *dánkopen*, enz. Vrouwelijk: *aanvraage*, *afbraak*, *afreis*, *afspraak*, *bijdrage*, *bijlage*, *intrede*, *navraag*; *nederlaag*, *voorkeur*, *opspraak*, *overgave*, *toelagge*, *tegenspraak*, *tegenweer*, stamwoorden van de oneigenlijk zamengestelde werkwoorden: *dánvragen*, *afbreken* enz. gevormd.

Hier behouden de stammen hun geslacht, omdat men zich den stam, wanneer de partikel geen onafscheidbaar gedeelte des woords uitmaakt, zelfstandig denkt.

2. Een *stam*, voorzien van eene partikel, is *onzijdig*, wanneer hij een werkwoord nevens zich heeft, dat *onafscheidbaar* met die partikel is *zamengesteld*. Zoo zijn onzijdig: *onderhoud*, *onderscheid*, *onderwijs*, *overleg*, *overval* (*toeval*), *onderwerp*, stammen van *onderhouden*, *onderscheiden*, *onderwijzen*, *overleggen*, *overvallen*, *onderwerpen*. *Voorwerp* volgt het geslacht van *onderwerp* en *aanzoek* is onzijdig, omdat men voorheen zeide *aanzóóken* met onscheidbare partikel. *Aanbod*, *overspel*, *overschot*, *voorschot*, zijn onzijdig, omdat de stammen *bod*, *spel* en *schot* onzijdig zijn. *Oproer* komt nog wel mannelijk voor, welk geslacht de voorkeur boven het onzijdige zou verdienen.

3. De stammen, voorzien van die voorvoegsels, welke, ten minste wanneer zij vóór substantieven komen, den hoofdtoon bezitten: *her*, *mis*, *oor*, *on*, *wan*, behouden hun geslacht. Bij voorb. *herdruk* (m.), *misgreep* (m.), *miskraam* (v.), *oorzaak* (v.), *oordeel* (o.); *oorlog* wordt zelden meer onzijdig gebruikt; het behoort uitsluitend vrouwelijk te zijn, want *log* is *lage* (zie §. 52, n° 6.); *oorlof* volgde het geslacht van *verlof*, hetwelk hetzelfde beteekent. *Antwoord* volgt dezen regel.

4. De stammen, voorzien van de toonlooze voorvoegsels *be*, *ge*, *ver* en het zwak geaccenteerde *ont*, zijn onzijdig, met

uitzondering van *verkoop* en *ontvang*, die mannelijk zijn. Verscheidene stammen verloren hun voorvoegsel *be* of *ge*, wanneer zij bovendien nog eene partikel vóór zich kregen; niettemin bleven zij onzijdig. Zoo kan men het onzijdig geslacht verklaren in de woorden: *misdrijf* voor *misbedrijf*, *misbak* (*misgebak*), *misbruik* (*misgebruik*), *misbaar* (*misgebaar*), *miswas* en *uitwas* (voor *misgewas* en *uitgewas*), *misval* (*misgeval*), *toeval* en *voorval* (d. i. *toegeval* en *voorgeval*), *na-richt* (*naberticht*), *afscheid* (*afbescheid*), *aanschijn* (*aangeschijn*), *opzet* (*opgezet*), *uitstel*, *herstel*, *voorstel* en *opstel* (voor *uitgestel*, *hergestel*, *voorgesteld* en *opgesteld*). *Uitzet*, *opslag* (*onkruid*) en *misdruk* zijn onzijdig als verzamelwoorden.

C. Geslacht der opechte stammen.

1. De woorden op het min zelfstandige achtervoegsel *er* zijn meerendeels mannelijk. Bij voorbeeld: *akker*, *bolster*, *eter*, *halster*, *hamer*, *honger*, *kelder*, *koffer*, *koker*, *kol-der*, *modder*, *oever*, *schouder*, *snater*, *spaander*, *spijker*, *trechter*, *veter* enz. Als stamvormen van gangbare werkwoorden en om deze reden mannelijk kunnen worden aangemerkt: *binder*, *ijver*, *kommer*, *laster*, *luister*, *slopper* enz. Vreemde woorden, wier uitgang tot den toonloozen uitgang *er* overging, volgen den regel; dus zijn mannelijk: *cilinder*, *jenever*, *kandelaar* (*er* gaat wegens de voorgaande toonlooze lettergreep in *aer* over), *kanker*, *kerker*, *komkommer*, *mijter*, *schep-ter*, *vijver*. Ook wanneer de uitgang *er* (*aar*) door de *d* wordt gesteund, blijft het mannelijk geslacht behouden, als: *kopperd*, *mutsaard*, *mosterd*, *penjaard*, *standaard*.

Vrouwelijk zijn slechts de volgende: *ader*, *bagger*, *boter*, *kaper*, *keper*, *klater*, *kluister*, *kwalder*, *lommer*, *loover*, *lujer*, *schilfer*, *veder*, *zeever*. Voorts zijn vrouwelijk de vreemde woorden: *kamer*, *citer*, *letter*, *vesper*, *pleister* en *paander*.

Ook zijn er eenige onzijdige op *er*: *binder*, *jadder*, *jam-mer*, *kouter*, *leger*, *lemmer*, *malder*, *weder*, *wonder*, en

de vreemde woorden: *anker, charter, cijfer, eskader, karakter, klooster, lamfer, masker, monster, nommer, offer, pantser, register, theater, venster.*

2. De woorden op *el* zijn mede meerendeels *mannelijk*. Bij voorbeeld: *adel, bikkel, boedel, bogchel, breidel, dissel, dorpel, enkel, geesel, gevel, grendel, hagel, hemel, hoepel, kegel, ketel, kogel, mortel, schedel, schotel, stevel, vjzel, wervel, winkel, wortel, zadel, zetel* enz. Als stamvormen van werkwoorden kunnen gelden: *handel, twijfel, wandel, mangel (gebrek), wrevel*. Van de vreemde woorden op *el* zijn *mannelijk*: *bijbel, cirkel, kansel, koepel, koppel, mantel, nevel, regel, sikkell (joodsche munt), sintel, spiegel, tabernakel, tempel, titel (tittel)*.

Vrouwelijk op *el* zijn: *diggel, feitel, gaffel, grabbel, kagchel, konkel, luifel, parel, pekel, rigchel, roffel, schakel, vedel, vezel, wafel, zemel, ziel* (d. i. *ze-el*, zie §. 7, n° 9.), *zwavel*. Vreemde woorden op *el* van het vrouwelijk geslacht zijn: *cedel, cimbell, fabel, fakkel, gondel, kasuifell, pantoffell, sabel, sikkell, tafell*.

Er zijn eenige onzijdige woorden op *el*: *mengell, middel, peil (pegell, zie §. 10, n° 2.), schepell, vaandel, zeil (zegell)*; doch de meeste onzijdige woorden op *el* zijn van vreemden oorsprong: *artikel, kapittel, exempel, meubell, mirakell, orakell, orgell, zegell*.

3. Van de substantieven op *en* zijn *mannelijk*: *gulden, dorren, mollen, morgen, oven, regen, steven, toren, wagen, zegen*.

Doch vrouwelijk: *deken, haven, hersen, keten, keuken, leugen, reden, verzen, zeissen*, en de vreemde: *lantaarn* en *zegen (net)*.

Onzijdige woorden op *en* zijn: *baken, bekken, garen, (kinne-)bakken, kluwen, rokken, teeken, wapen*, en het vreemde: *examen*.

4. *Vrouwelijk* zijn de onechte stammen op *t*, bij voorbeeld: *biecht, bocht, buurt, beurt, bell, bull, (achter-)*

docht, (*aan*)*dacht*, *drift*, *dracht*, *gracht*, *gift*, *grift*, *helft*, *jacht*, *klacht*, *kracht*, *kluft*, *kast*, *lucht*, (*brui*-)*loft*, *macht*, *markt*, *nacht* (dat ook mannelijk gebruikt wordt), *pracht*, *schacht*, *slacht*, *schurft*, (*schrijf*-)*stift*, (*twee*-)*spalt*, *teelt*, *vrucht*, *vracht*, *vaart*, *wacht*, *zucht* (van *zoeken*), *zicht*, *zift*. Met uitzondering van de mannelijke: *echt*, *tocht*, *plicht* en *geest* (de *s* in dit laatste woord behoort tot den stam). *Zucht* is mannelijk als de stam van *zuchten*. *Licht* is, als onzijdig, mede uitgezonderd. *Ambacht* (zamengetrokken *ambt*, Goth. *andbahts*), *schrift* voor *geschrift*, *wicht* voor *gewicht*, *dicht* voor *gedicht*, *stift* voor *gestift*, *gift* voor *vergift*, en *vernunft* zijn onzijdig; doch hier hangt dit geslacht kennelijk zamen met de vormsyllabe *ge*, wier voorvoeging niet zelden gepaard gaat met de aanhechting van eene onzijdige vormvokaal, die later is afgesleten.

5. *Vrouwelijk* zijn mede de onechte stammen op *te*: *begeerte*, *gedaante*, *gedachte*, *geboorte*, *behoefte*, *belofte*, *gelofte*, *beroerte*, *gestalte*.

6. Desgelijks zijn *vrouwelijk* de woorden op *d* en *de*: *deugd*, *daad*, *genade*, *hulde*, *liefde*, *maand*, *kunde*, *schuld*, *vreugde*, *wereld*, *weelde* en *armoede*. Hier worden uitgezonderd de mannelijke: *beemd*, *gloed*, *vloed*, *eed*, *draad*, *naad*, en de onzijdige: *hoofd*, *hemd* en *sieraad*.

7. Mede zijn *vrouwelijk* de onechte stammen op *st*, als *komst*, *winst*, *gunst*, *borst*, *dienst*, *kunst*, *rust*, *vangst*, *worst*. Uitgezonderd: *angst*, *ernst* en *herfst*. In *lust*, *kost*, *tast* en *troost* behoort de *st* tot den stam, even als in *bast*, *knoest* en *mast*. *Dorst*, *twist*, *last* en *oogst* worden als stammen van gangbare werkwoorden beschouwd.

Aann. Het woord *dienst* werd vroeger door velen mannelijk gebruikt; nog komt dit geslacht voor in de bijwoordelijke uitdrukking: *ten dienste*.

Nog andere vrouwelijke woorden hebben in bijwoordelijke uitdrukkingen een mannelijk lidwoord vóór zich, als *ten gunste*, *ten prooi*.

8. Voorts zijn nog *vrouwelijk* de onechte stammen op *s* en *se*, als: *aakse*, *bluts*, *bokse*, *botse*, *kaars*, *kies*, *laars*,

latse, leis, plaats, reeks, schaats, smidse, trits, zeis. Met uitzondering van *glans, krans* en *trans*, die mannelijk zijn.

9. *Mannelijk* zijn de onechte stammen op *m* of *em*: *adem, alsem, besem, bloesem, bodem, boezem, droesem, bliksem, galn, halm, helm, kossem, molm, molsem, riem, vadem, walm, zwerm*; ook het vreemde woord: *balsem*. Uitzonderd is *het ligchaam* (zoo veel als *ligchem*).

10. *Mannelijk* zijn mede de onechte stammen op *end (ond)*, *ing, ig* en *ik (k)*: *ochtend, avond; beuling, ketting, penning, rotting, schelling; deuvik, edik, estrik, honig*. Met uitzondering van *bedding, messing* of *mesk, lording* en *vlerek* die vrouwelijk zijn. Het mede vrouwel. *zerk* is uit eene vreemde taal verbasterd.

11. Eindelijk zijn van de onechte stammen *vrouwelijk*, die op *ie* en *uw* uitgaan, wegens de vrouwelijke *e*, die hun eigenlijk nasleept: *ie* toch is gelijk aan *je* en voor *uw* was het voorheen altijd *uwe*: *balie, berrie, kevie, schalie (schaluwe), peluw, schaduw, zenuw*. Uitzonderd is *derrie*, dat mannelijk is.

D. Geslacht der afgeleide woorden.

1. *Mannelijk* zijn de namen van werktuigen op *el*: *beitel, gordel, haspel, heugel, hevel* enz. Met uitzondering van *schoffel, griffel, dweil* (d. i. *dwegel*), *dwaal* (d. i. *dwagel*) en *naald* voor *nadel*.

De verkleinwoorden op *el* zijn deels *mannelijk*, als: *bondel, eikel, droppel, ijzel, kneukel, keizel, knobbel, navel, schinkel, snavel*. Deels *vrouwelijk*, als: *greppel, keutel, korrel, kruimel, mazel, peukel* enz.

2. *Mannelijk* zijn insgelijks de namen van werktuigen en voorwerpen op *er*, welke eigenlijk handelende personen beteekenen, als: *blaker, evenaar, gieter, knikker, moker, rooster, steiger, stuiter, ruiker, hoeker*. Met uitzondering van *ladder*, voorheen *leedere*, zamengetrokken *leër*.

3. Om reden dat de uitgang *ling* mede eigenlijk een persoon

aanduidt, zijn ook die namen op *ling mannelijk*, die op *voorwerpen* zijn toegepast, als: *vingerling*, *silverling*, *krakeling*. Maar vrouwelijk is *kammeling*, waar *wol* onderverstaan wordt.

4. *Onzijdig* zijn de woorden op *sel*, als zij het *voortbrengsel* eener werking, als: *haksel*, *schepsel*, *aanhangsel*, *overblijfsel*, of een *werktuig* beteekenen, als: *deksel*, *verguld-sel*, *beletsel*, *stijfsel*. Ook *raadsel* is onzijdig. Mannelijk zijn *bussel* (voor *bondsel*), waar de uitgang de verkleinings-nitgang is met ingeschoven *s*, en *oksel*, hetwelk als een onechte stam is aan te merken. In het vrouwelijke *leisel* behoort de *s* tot den onechten stam *leis* voor *leidse* (van *leiden*), waarvan dit *leisel* of *leidsel* door toevoeging van *el* is afgeleid.

5. De woorden op *dom* zijn deels *mannelijk*, als; *rijkdom*, *adeldom*, *ouderdom*, *wasdom*; deels *onzijdig*, bij voorbeeld: *priesterdom*, *christendom*, *pausdom*, *jodendom*, *heidendom*, *vorstendom*, *heiligdom*, *menschdom*. Het onzijdig geslacht hangt hier over het algemeen met de meer concrete beteekenis zamen (vergel. §. 51, n° 1.): zoe is *eigendom* mannelijk in de abstrakte beteekenis van het *recht van bezit*, maar onzijdig in de concrete van *het bezeten voorwerp*.

5. *Vrouwelijk* zijn alle woorden, voorzien van de zelfstandige achtervoegsels *te* (*e*), *heid*, *ij*, *ing* en *nis*, met uitzondering alleen van *vonnis*, dat, als ware het zoo veel als *gevonnis* van *vonnissen*, onzijdig is. Ook *getuigenis* wordt somtijds onzijdig gebruikt, alsmede *schilderij*, ongetwijfeld wegens de verharding van de *d* des lidwoords door de scherpte der aanvangsletter van dit woord.

6. De woorden op *schap* zijn deels *vrouwelijk*, als: *blijdschap*, *gramschap*, *dronkschap*, *vriendschap*, *broederschap*, *ridderschap*, *manschap*, *buurtschap*, *nalatenschap*, *wetenschap*, *rekenschap*, *voogdijschap*; deels *onzijdig*, als: *meesterschap*, *deelnootschap*, *genootschap*, *gezelschap*, *landschap*, *gereedschap*. Sommige woorden op *schap* vereenigen in zich de beide geslachten, in dier voege, dat zij in

de concrete beteekenis van eene verzameling van personen het vrouwelijk geslacht behouden, terwijl zij in de abstracte beteekenis van de betrekking of den staat het onzijdig geslacht hebben aangenomen; dus verschillen: de *priesterschap* en het *priesterschap*; de *burgerschap* en het *burgerschap*; de *maagschap* en het *maagschap*.

E. Geslacht der zelfstandig gebruikte woorden.

Onzijdig zijn alle woorden, die, oorspronkelijk geen zelfstandige naamwoorden zijnde, als zoodanig gebruikt worden:

Adjektieve woorden, als substantieven gebruikt, zijn: *het ware, het schoone, het groen, het Latijn, het midden, het noorden, het al, het heelal, het nat, het vecht, het geheim, het best, het gemeenebest, het eenvoud, het ongelijk, het oorbaar, het plat, het rond, het halfmond, het diep, het ruim, het spits, het tiende, het uiterste, het vlak, het uiterlijk, het euvel, het kwaad, het wit, het vlot, het zeer, het mijn en dijn.*

Werkwoorden: *Het vertrouwen, het wezen, het leedwezen, het aanzijn, het welzijn, het leven, het medelyden, het mededoogen, het wedervaren, het welvaren, het inkommen, het voorkomen, het voorgeven, het voornemen, het vermoeden, het gevoelen, het verlangen, het vermogen.*

Bijwoorden: *Het vooronder, het waarom, het hoe, het niet, het pas.*

Telwoorden: *Het honderd, het duizend.*

Voornaamwoorden: *Het lieve ik, het gemeenzame ij.*

Tusschenwerpsels: *het ja, het amen, het wee, het vaarwel, het welkom.*

Ja, gansche gezegden en spreekwijzen tot één substantief te zamengenomen, of benamingen van woorden of klanken ontleend, zijn onzijdig: *het onverschillige: wat kan het mij schelen! Het Wilhelmus van Nassouwen; het tweemaal twee is vier; het abe.* Doch de namen der afzonderlijke schrijf- en cyferletters, ook dan wanneer deze laatste voor de

getallengrootheid zelve genomen worden, zijn *vrouwelijk*: de *nitspraak der a*; de vier enz.

§. 56.

*Over het geslacht der woorden met vreemde uitgangen
en der vreemde woorden.*

1. De meeste woorden op *eel* zijn *onzijdig*, als: *bekkeneel*, *kouweel*, *rondeel*, *tafereel*, *tooneel*, *kasteel*, *gareel*, *juweel*, *kapiteel*, *krakeel*, *paneel*, *penseel*, *prieel*. *Korbeel* is mannelijk, daar men er *steen* bij denkt; insgelijks mannelijk zijn *kanteel* en *karbeel*; doch *kandeel* vrouwelijk.

2. Die op *ent* en *ment* zijn alle *onzijdig*, als *talent*, *testament*, *ciment*, zelfs *serpent*.

3. Desgelijks die op *et*, als *banket*, *helmet*, *klinket*, *lancet*, *musket*, *servet*, *schelet*, *sonnet*, *palet* (eens *schilders*); doch *palet*, *speeltuig*, *kornet* en *trompet* zijn vrouwelijk.

4. *Onzijdig* is ook het meerendeel der woorden op *oen*, als: *fatsoen*, *blazoen*, *garnizoen*, *harpoen*, *legioen*, *rantsoen*, *paveljoen*, *saizoen*; maar vrouwelijk: *kaproen* en *klaroen*.

5. Desgelijks het grootste aantal der woorden op *aal*, als: *arsenaal*, *kanaal*, *hospitaal*, *kapitaal*, *portaal*, *schandaal*; *liniaal* wordt ook vrouwelijk gebezigd, van welk laatste geslacht ook de woorden *bokaal* en *vokaal* zijn.

7. *Onzijdig* zijn mede die op *aat*, bij voorbeeld: *formaat*, *karaat*, *plakkaat*, *klimaat*, *consulaat*. Met uitzondering van *magistraat* en *dukaat*, die mannelijk zijn.

8. *Vrouwelijk* zijn alle woorden op *aadje*, wegens de toonlooze *e*, waarop deze uitgang eindigt, en om dezelfde reden die op *ande*, *ade*, *ende*, *je*, *ie* en *e*, als: *offerande*, *warande*; *palissade*, *chocolade*; *legende*; *franje*, *kampanje*, *kokinje*; *glorie*, *historie*, *natie*, *malie*, *olie*, *provincie*, *specie*, *staatsie*, *tralie*, *studie*; *legende*, *hymne*, *mythē*, *orde*, *pauze*, *mode*, *rente*, *sekse*, *sekte*, *syllabe*, *synode*, dat soms ook *onzijdig* gebruikt wordt. Uitzonderd

worden van de woorden op *ie*: *concilie*, *evangelie* en *genie*, die onzijdig zijn, schoon *genie* in de beteekenis van *het corps* en *de wetenschap der vestingbouwkundigen* vrouwel. is.

9. *Vrouwelijk* zijn mede die op *teit*, als: *majesteit*, *universiteit*, *societeit*.

10. Desgelijks die op *uur*, als *natuur*, *kwetsuur*, *figuur*, dat men ook dikwijls onzijdig hoort gebruiken. Onzijdig zijn: *postuur* en *avontuur*.

11. *Vrouwelijk* zijn verder die op *ij* en *ei*, als: *kandij*, *kopij*, *soldij*, *partij*; *galei*, *karrewei*, *liverei*, *vallei*, *pastei*, *hamei*. Doch *malvezei* is mannelijk wegens het woord *wijn*, dat men er bijdenkt.

12. De woorden op *ier* zijn deels *vrouwelijk*, als: *banier*, *bandelier*, *manier*, *rivier*; deels *onzijdig*, als: *rapier*, *formulier*, *kwartier*, *vizier*. *Mortier* wordt ook mannelijk gebruikt.

13. *Mannelijk* zijn die op *aan*, als: *meridiaan*, *oceaan*, *orkaan*; doch *karavaan* is *vrouwelijk*.

14. Desgelijks die op *ant* (*and*) en *ont*, bij voorbeeld: *foliant*, *karkant*, *tulband*; *horizont* (*horizon*); doch *konsanant* *vrouwelijk*, als *letter*.

15. De woorden op *ijn* zijn deels *onzijdig*, als: *flerecijn*, *magazijn*, *ravelijn*, *kozijn*, *venijn*; deels *vrouwelijk*, als: *woestijn*, *medicijn*, *gordijn* (dat echter veelal onzijdig gebruikt wordt), *karabijn*, *javelijn*.

16. Die op *ot* zijn *vrouwelijk*, als: als: *kalot*, *kapot*, *marot*, met uitzondering van het onzijdige *schavot*.

17. Desgelijks die op *ijk*, als: *fabriek*, *kronijk*, *muzijk*, *republyk* (doorgaans *republiek* geschreven). Doch onzijdig is *kolijk*, waarbij men *het wee* dacht, gelijk ook de ziektenamen *flerecijn* en *podagra* onzijdig zijn.

18. Almede zijn *vrouwelijk* de woorden op *as*: *matras*, *galeas*, *habas*, *lavas*, *kortelas*, *terras*, *rondas*, van welke de beide laatste echter ook onzijdig gebezigd worden; steeds onzijdig zijn *harnas*, *kompas* en *moeras*.

19. Van de vreemde woorden op minder gemeene uitgangen, onder welke er eenige zijn, wier uitgang met de stamsyllabe samenvalt, zijn vrouwelijk: *affuit*, *kajuit*, *beschuit* (voor ðene enkele *beschuit*; voor de stof in het algemeen is dit woord onzijdig). Onzijdig: *statuut*, *instituut*; *kantoor*, *komfoor*, *trezoor*; doch vrouwelijk *kwispedor*, dat evenwel veelal onzijdig genomen wordt. Vrouwelijk: *flambouw*, *kartouw*; *kardoes*, *aalmoes*. Onzijdig: *kamizool*, *kapitool*, *riool*, *pistool* (*wapentuig*); doch vrouwelijk *fiool*, *pistool* (*geldstuk*), gelijk ook *kastrol*. Onzijdig is *rumoer*, doch vrouwelijk *sambvoer*, als andere muzikinstrumenten. Onzijdig: *model*, doch vrouwelijk *schabel* en *gabel*. Vrouwelijk: *komeet* en *planeet*, *konfijt* en *profijt* (welke beide echter doorgaans onzijdig gebruikt worden). Onzijdig: *tapijt* en *koloriet*. Onzijdig is *forwis*, vrouwelijk *kombuis*. *Paradijs* is onzijdig, *wnijs* mannelijk, *saucijs* vrouwelijk. *Altaar* onzijdig, *pilaar* mannelijk. *Kolom*, *kales*, *kartets*, *karos*, *kazemat*, *spelonk*, *fontein*, *idée*, zijn vrouwelijk, het laatste ook onzijdig; *patroon*, in de beteekenis van *kardoes* eens schietgeveers, vrouwelijk; doch in die van *model*, onzijdig; *fortuin* voor *het geldelijk vermogen* onzijdig, doch voor de *geluksgodin* genomen vrouwelijk. Onzijdig zijn voorts: *foreest*, *dieet*, *paleis*, *paskwil*, *valies*; maar mannelijk *triomf* en *galop*, als afstrakte stamwoorden van *triomferen* en *galopperen*.

20. Zoo een vreemd woord wordt overgenomen zonder zijn eigenaardigen uitgang te verliezen of gewijzigd te zien, wordt niettemin het geslacht vaak naar de opvatting van den Nederlander bepaald. Zoo is *nektar* mannelijk, evenals *drank*; *paternoster* onzijdig, als *gebed*, dat men er bij denkt; *sankhedrin* mannelijk; gelijk *raad*, hoezeer dat woord ook wel onz. gebruikt wordt. *Chaos*, *indigo*, *roman*, *japon*, *nardus*, *kanon* (*geloofsregel*) mannelijk, doch *kanon* (*geschut*) onz.; *podagra* onz., *lava* en *echo* vrouwelijk; *Sabbath*, mannel., *Pascha* onz., *Talmud* en *Alkoran* mannel. De Latijnsche namen der *maanden* zijn mannelijk.

21. De vreemde woorden naar onze uitspraak van ééne lettergreep, of zoodanige zamengestelde vreemde woorden, wier laatste lid evenzoo uit slechts eene lettergreep bestaat, zijn meerendeels vrouwelijk. Bij voorbeeld: *bres, bul, cel, chijl, faam, flesch, fout, gom, golf, groep, grot, harp, kaart, koord, krent, kroon, kleur, lamp, lans, mijl, mijn, mis, munt, pest, piek, pijn, pil, pluim, pool, poort, poos, pop, preek, prent, proef, pruik, punt (spits), rots, saus, school, stroop, som, soort, spons, taart, test, tint (kleur; doch tint, als tintuijn, is mannel.), toorts, vlam, vlok, vork; dialect, diphthong, kortegaard, apotheek, bibliotheek.*

Mannelijk zijn wegens den uitgang (§. 55, C. n° 9 en 10.): *psalm, term, vorm, tronk.* Mannelijk zijn mede: *post, inkt, tekst, koers, stijl, flits,* gelijk ook de volgende, die, vermits er afgeleide woorden van hen in onze taal gesproken zijn, eenigermate als abstracte stammen werden aangemerkt: *cijns, fleur, marsch, toer, toets;* van hetzelfde geslacht zijn *troep* en *troon.*

Onzijdig zijn: *feit, fonds, fort, gras, koor, plein, pond, punt (stip), sein, vers.* *Mikroskoop* en *horoskoop,* hoezeer onzijdig opgegeyen, worden veelal onzijdig gebruikt. *Beest* en *feest,* vroeger vrouwelijk, zijn in later tijd onzijdig geworden.

§. 57.

Over het geslacht der zamengestelde woorden.

1. De zamengestelde woorden hebben het geslacht van het laatste lid der zamenstelling, zoo dit het hoofddenkbeeld bevat. Schijnbaar maakt *oogenblik* eene uitzondering; doch dit woord is niet zamengesteld uit *oog* en het mannel. *blik,* maar het onzijd. *geblik:* ook beteekent het niet *een blik der oogen,* maar *een blikken der oogen.* *Vrouwspersoon* kreeg het geslacht van *wijf* en het verachtelijke onzijdige *mensch,* in wêrwil dat *persoon* mann. is,

2. Bij de zamengestelde eigennamen van plaatsen wordt de beteekenis van de samenstelling uit het oog verloren. Alzoo kan het laatste lid het geslacht niet meer bepalen en, veelal in tegenspraak met het geslacht van dit laatste lid, zijn zij onzijdig, zie §. 54, n° 10.

3. In zulke oneigenlijke samenstellingen, die het hoofddenkbeeld niet uitdrukken (zie §. 35, n° 1.), richt zich het geslacht naar dat van het gedachte subjekt. Is dit een man, zoo is zulk eene samenstelling mannelijk; is het eene vrouw, zoo is zij vrouwelijk; is het, eindelijk, een voorwerp, zoo is zij onzijdig. Aldus zijn *deugdlief*, *deugniet*, *spitsneus* enz. mannelijk of vrouwelijk, al naar dat ik er een man of eene vrouw onder versta; en *tijdverdrijf*, *voorschoot*, *vierkant* zijn onzijdig. *Drie-* en *vierhoek*, *drievoet* enz. hebben echter het geslacht van het laatste lid der samenstelling aangenomen, hoewel dit het hoofddenkbeeld geenszins inhoudt.

VIERDE HOOFDSTUK,

OVER DE VORMEN DER NAAMVALLEN.

§. 58.

Hoe rijk de taal, waaruit het Hollandsch is ontsproten, ook was in naamvalsuitgangen; thans bezitten wij voor de substantieven nog slechts een drietal uitgangen, om den genitief en den datief in het mannelijk en het onzijdig geslacht enkelvoud te kennen te geven. De nominatief en de accusatief vertoonen den grondvorm des woords. Het meervoud kent geen verschil van naamvalsvormen, en, over het algemeen, het enkelvoud van het vrouwelijk geslacht evenmin. Hier moet dus de betrekking door het verbogen determinatieve woord of door een voorzetsel worden uitgedrukt: de genitief door *van*, de datief

doorgaans door *aan*. Zoo als trouwens ook dáár, waar het woord een naamvorm bezit, meestal aan de voorzetsels de taak om de betrekking uit te drukken is overgelaten, aangezien van den genitief slechts in den hooger en stijl wordt gebruik gemaakt, en de datief nog slechts in bijwoordelijke uitdrukkingen en uit vroeger tijdperk der taal overgeleverde zegswijzen voorkomt.

§. 59.

Over den genitief.

1. Voor den genitief van het enkelvoud der mannelijke substantieven bezitten wij een dubbelen vorm. Deze naamval gaat of uit op *s* (*es*), of op *n* (*en*). De genitief op *s* heet de *sterke*, die op *n* de *zwakke genitief*.

2. De woorden, die alsnog den zwakken genitiefvorm bezitten, zijn *persoonsnamen*, die op *e* uitgaan of voorheen daarop uitgingen, bij voorbeeld: *des boden*, *des getuigen*, *des bedienden*, en voorts alle tot kwalitatieve zelfstandige naamwoorden verhevene adjektieven: *des wijzen*, *des oversten*, *des gevangenen*, *des ingezetenen*; verder, van substantieven, die voorheen op eene vokaal uitgingen: *des heeren*, *des menschen*, *des vorsten*, *des graven*, *des knapen*, alsmede van uit vreemde talen ontleende persoonsnamen: *des pausen*, *des profeten*, *des prinsen*. — Vóór de *n* van den genitief komt de *e*, in den nominatief verloren gegaan, noodwendig terug.

3. Behalve de woorden van dezen aard hebben thans alle mannelijke en onzijdige woorden den genitief op *s*, onverschillig of zij vroeger sterk of zwak verbogen werden. Slechts één onzijdig woord behield den zwakken genitief: *het hart* of *harte*, *des harten*. Deze voor een onzijdig woord vreemd geworden verbuiging is de oorzaak geweest, dat het [woord *hart* in vroeger eeuw ook vrouwelijk werd genomen, blijkens de zegswijzen *van ganscher harte*, en *ter harte*. Om geene andere reden vindt men de oorspronkelijk insgelijks zwakke onzijdige

woorden *oog* en *oor* voorheen vrouwelijk gebezigd, zoo als ten aanzien van het laatste nog blijkt uit de uitdrukking *ter oore*.

4. De *s* van den genitief komt thans overal onmiddellijk achter den grondvorm; bij voorbeeld: *des kinds*, *des grafs*, *des slags*, *des toots*, *des stoks*, *des adels*, *des adems*, *des mans*, *des loops*, *des legers*, *des staats*, *des dauws*, behalve waar de grondvorm op *s* uitgaat: dan toch treedt er eene *e* voor de *s* van den genitief, met terugkeering der *z*, waar de *s* van den grondvorm slechts de plaatsvervangster was der zachte *s* (*z*) op het eind des woords, als: *des huizes*, daarentegen: *des kruises*, met behoud der *s*, die in dit vreemde woord van nature scherp is (zie §. 17, A, n° 7, Aanm.). Doch bij de meeste woorden, die op een sisklank uitgaan, wordt de genitief door omschrijving uitgedrukt, als: *van den dans*, *van den disch*, *van den dorst*, *van het bosch*, niet: *des danses*, *des disches* enz. — Ook de onzijdige woorden op eene toonlooze *e* vormen den genitief door omschrijving: *van het gebergte* (niet: *des gebergtes*), *van het gehemelte* enz.

Aanm. Over de open *o* in den genitief *Godes* (nevens *Gods*) zie §. 3, n° 1. te vergelijken met §. 5, n° 1. en §. 6, n° 1.

5. Vrouwelijke persoonsnamen op eene konzonant eindigende bezitten den genitief op *s*; doch deze wordt slechts geduld bij zulk eene plaatsing der woorden, waarbij de genitief vóór het substantief, van hetwelk hij afhangt, te staan komt: *moeders schoot*, *uw bruids verjaardag*, *mijn zusters kind*.

Aanm. Men schrijve hier niet: *uwer bruids*, hetwelk volstrekt niet gebruikt wordt, noch ook *uws bruids*, vermits de genitief op *s* bij vrouwelijke determinatieve woorden onverdedigbaar is; maar: *uw bruids*, daar het onverbogen laten van het determinatief vóór een substantief in den genitief, in geval dit substantief vóór een ander substantief staat, waarvan die genitief afhangt, het voorbeeld van de beste schrijvers van vroeger en later tijd voor zich heeft.

6. De eigennamen van mannelijke zoowel als vrouwelijke personen nemen alle in den genitief eene *s* aan, doch alleen bij die omgezette volgorde, waarbij de genitief het woord, waartoe hij betrekking heeft, voorafgaat, als: *Cicero's redevoe-*

ringen, de Ruiters dapperheid, Egmonds onthoofding, Willems moed, Louises leesboek, Mina's deugd, Geertruids zoon. Gaat de naam op een sisklank uit, zoo smelt de *s* van van den genitief daarmede zamen, als *Paulus' brieven, Marnix' Bijenkorf*. Voornamen en titels laat men vóór den genitief des eigennaams onverbogen, bij voorbeeld: *Joost van Vondels werken, Marnix van St. Aldegonde's Bijenkorf, Koning Willems moed, Karoline Pichlers romans, Vrouw Geertruids zoon.*

Al die eigennamen, welke een lidwoord vóór zich hebben, kunnen in den genitief ook achter het naamwoord, waartoe zij behooren, geplaatst worden: *de wateren des Rijns, de top des Brokkens*. Eigennamen van plaatsen en van landen zonder lidwoord staan wederom alleen in de omgekeerde woordorde in den genitief op *s*; die welke in den grondvorm reeds op een sisklank eindigen, worden niet in den genitief gebruikt: men omschrijft bij hen dezen naamval met het voorzetsel. Dus: *Berlijns omstreken, Griekenlands groote mannen, Romes burgerdeugd, Pruisens staatsregeling*; maar *de straten van Parijs, de omstreken van Mainz*.

Aanm. De apostroph wende men daar aan, waar gevaar zou bestaan, de *s* van de verbuiging als behorende tot den onverbogen vorm des naams zelve aan te merken, of waar de naam op eene vokaal eindigt, die men zonder die apostroph licht verleid zou worden gesloten uit te spreken.

§. 60.

Over den datief.

1. De datief der sterke verbuiging eindigt op *e*. Voorbeelden leveren de volgende bijwoordelijke of uit vroeger tijdperk der taal overgebleven uitdrukkingen: *Gode zij eere, ten dage, naar zijnen beelde, ten behoeve, ten hove, ten huize, achterwege, van den bloede, van den lande, ten deele, uit dien hoofde, in gemoede, met dien verstande, ten eken male, enz.*

Aanm. Dat naamwoorden als *dag, weg, hof*, in hunnae datiefvorm eene vokaal vertoonen, is boven vermeld en verklaard, te weten, §. 5, n° 1. §. 6, n° 1. en §. 8, n° 1.

2. De woorden, die in den genitief de zwakke verbuiging toelaten, verwerpen die in den datief. Zoo men *den Heere, den mensche* in den datief zegt, is deze *e* voor den uitgang te houden, die ook in den nominatief kan voorkomen, even als in *den gevangene* enz., en niet voor den sterken datief, welke in deze woorden onaannemelijk is.

Aanm. Ook de accusatief der woorden, die een zwakken genitief hebben, is, als bij de sterke substantieven, gelijk aan den nominatief. Dus schrijve men: *hij stelde den gevangene op vrije voeten*, even als: *hij zond hem eenen bode*.

VIJFDE HOOFDSTUK.

OVER DE GETALVORMEN DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§. 61.

1. Een zelfstandig naamwoord geeft in den grondvorm, alsmede in de boven behandelde naamvalsformen, een *afzonderlijk* voorwerp te kennen. Om aan te duiden, dat een voorwerp *in vereeniging met andere gelijksoortige* gedacht wordt, bezit de taal een tweetal uitgangen, van welke de een of de ander zonder onderscheid van naamvallen aan den grondvorm wordt toegevoegd.

2. Niet alle zelfstandige naamwoorden kunnen in de beide getallen gebruikt worden: bij sommige toch verbiedt dit het begrip door hen uitgedrukt.

§. 62.

Over de zelfstandige naamwoorden, welke niet in het meervoud gebruikt worden.

1. Van de *concrete substantieven* of *voorwerpsnamen* sluiten het meervoud uit:

1) De *verzamelwoorden*, en wel omdat zij reeds in het en-

kelvoud eene onbepaalde hoeveelheid gelijksoortige voorwerpen te kennen geven. Bij voorbeeld: *gevogelte, gepeupel, vee, loof, buit, kroost, nakomelingschap, huisraad, tooi, opschik* enz. Maar wordt door een kollektief eene bepaalde hoeveelheid voorwerpen, nevens welke eene dergelijke begrensde hoeveelheid bestaan kan, aangeduid, dan heeft het natuurlijk een meervoud, als: *volken of volkeren, legers, gezelschappen, gemeenten* enz. Hetzelfde is het geval, als een kollektief slechts een enkel voorwerp te kennen geeft, bij voorbeeld: *gedierten, gestoelten* enz.

2) De *stofnamen* laten het meervoud niet toe, omdat zij de stof in het algemeen aanduiden, als: *goud, zilver, tarwe, vet, vlas, gebraad, salade* enz. Wordt daarentegen een stofnaam voor een afzonderlijk voorwerp uit die stof bestaande, of voor eene bepaalde hoeveelheid of soort dier stof genomen, zoo laat hij het meervoud toe, bij voorbeeld: *ijzers, glazen, haren, papieren, houten, wijnen, gelden, wateren* enz.

3) Woorden, die een begrip uitdrukken, waarvan geene wedergade is, sluiten natuurlijkerwijze het meervoud uit. Bij voorbeeld: *het noorden, het heelal, de onderwereld*. Zoo kunnen dan ook de *eigennamen*, welke een voorwerp in onderscheiding van alle andere gelijksoortige te kennen geven, niet in het meervoud gebezigd worden, bij voorbeeld: *Amsterdam, Parijs, Frankrijk, de Etna, de Taag*. Wanneer toevallig twee of meer gelijksoortige voorwerpen denzelfden eigenaam dragen, kan het meervoud van zulk een naam voorkomen; bij voorbeeld: *de beide Katwijken; er zijn in Nederland twee of meer Rijswijken*. — De *namen der maanden* kunnen niet dan in zamenstelling met den gemeenen naam *maand*, in het meervoud gebruikt worden; *twee Meimaanden* enz. — De *eigennamen van personen* komen in het meervoud voor, wanneer men meer dan één persoon van denzelfden naam bedoelt, of wanneer zulk een eigenaam de waarde van een gemeenen naam heeft: *twee Willems, de Maria's, de Stuarts, de Lodewijken, Caesars, Alexanders, Cicero's*.

4) Die zelfstandige naamwoorden, welke, hočeer eigenlijk een concreet iets beteekenende, eene bepaling van *maat*, *gewicht* of *soort* kunnen te kennen geven, verwerpen in dit geval en van een telwoord voorafgegaan, den meervoudvorm, als: *vier boek papier*, *tien paar*, *zes voet*, *twintig duim*, *tien kan*, *vijftig jaar*, *twaaif man*, *tien gulden*, *vijftien cent*; desgelijks zulke naamwoorden, die oorspronkelijk eene maat of gewicht beduiden: *acht pond*, *vijf el*; doch ook deze kunnen na een telwoord in het meervoud gebezigd worden, als men afzonderlijk afgewogen of afgemeten hoeveelheden bedoelt: *acht ponden koffij*, *vijf ellen lint*. Zoo moet men ook zeggen: *tien guldens*, *vijf centen*, wanneer men zoo vele *gulden-* of *centstukken* en niet bloot de waarde daarvan bedoelt. Behalve *gulden* en *cent* zijn de overige muntnamen, en behalve *jaar* de overige namen van tijdruimten onvatbaar om op die wijze achter een telwoord in den vorm van het enkelvoud gebruikt te worden; alleen achter *alle* kan een soortnaam in den vorm des enkelvouds staan: *alle boom*, *alle dal*, voor *al wat boom*, *al wat dal heet*.

Aann. De uitdrakkingen *alle dag*, *aan alle kant* behooren hier niet toe: deze zijn als bijwoordelijke zegswijzen te verklaren.

5) Eindelijk zijn er eenige concrete of in concrete beteekenis gangbare woorden, aan welke het gebruik het meervoud ontzegt, te weten: *aanschijn*, *gelaat*, *gebied*, *het diep*, *het ruim*, *aanleg*.

2. De *abstrakte* substantieven kunnen niet in het meervoud gebruikt worden. Bij voorbeeld: *aandacht*, *aanwezen*, *aard*, *achting*, *adel*, *afgunst*, *afscheid*, *afval*, *arbeid*, *armoede*, *bedrog*, *begin*, *beleg*, *besef*, *bewind*, *bloei*, *dank*, *dorst*, *druk*, *eer*, *geloof*, *genot*, *gevoel*, *haat*, *heil*, *hitte*, *hoop*, *jeugd*, *kommer*, *kunde*, *leed*, *leer*, *liefde*, *lof*, *noodlot*, *ontdienst*, *onschuld*, *oorsprong*, *schijn*, *spoed*, *spot*, *twijfel*, *verbod*, *voorspoed*, *wecker* enz.

Wa. Zoodra een afgetrokken naamwoord in concrete beteekenis gebruikt wordt, neemt het, zoo als van zelve spreekt, het

meervoud aan, als *gangen* (*corridors*), *aflaten* (*aflaatbrieven*), *rijkdommen* (*bezittingen*), *kennissen* (*bekenden*), *levens* (*levensbeschrijvingen*), *wezens*, *hoogten*, *razernijen* (*de Furien*), *sterkten* (*vestingen*), *uitvindingen*, *vaarten* (*kanalen*), *verbanden* (*zwachtels*), *vernuften* (*vernuftige menschen*), *verstanden* (*verstandige hoofden*) enz.

b. Ook zulke abstracta, wier begrip eene meervuldigheid van afzonderlijke handelingen of werkingen toelaat, verkrijgen, des noodig, het meervoud, als: *aanslagen*, *aanspraken*, *aanvallen*, *bedrijven*, *besluiten*, *eischen*, *gebaren*, *gebeden*, *gebeurtenissen*, *geloften*, *geschillen*, *gevoelens*, *indrukken*, *inzichten*, *keuzen*, *klachten*, *nederlagen*, *uitkomsten*, *vermoedens*, *verwijten*, *voornemens*, *voorzorgen* enz.

c. Ook de zoodanige, die een begrip uitdrukken, dat in een aantal bijzonderheden bestaat of bestaan kan, bij voorbeeld: *angsten*, *begrippen*, *behoefden*, *bekwaamheden*, *driften*, *droefenissen*, *ellenden*, *gebruiken*, *gelegenheden*, *gemakken*, *geweldenarijen*, *gunsten*, *jammeren*, *moeiten*, *nooden*, *ongelukken*, *onlusten* en *wellusten*, *schulden*, *onspoeden*, *rampspoeden* en *tegenspoeden*, *rechten* en *voorrechten*, *schoonheden*, *smarten*, *verdiensden*, *vermogens*, *vrijdommen* en *vrijheden*, *voor- en nadeelen*, *zaligheden* enz.

Aann. 1. Een en hetzelfde woord sluit soms in de ééne beteekenis het meervoud uit, en laat dit in de andere toe. Dus heeft *verband* in de beteekenis van *betrekking* geen meervoud; doch laat dit toe in die van *wondverband*; *last* sluit het uit in de beteekenis van *taak*, laat het toe in die van *pak*; *storm*, *bestorming eener vesting*, heeft geen meervoud, terwijl men wel van *stormen* voor *felle winden* kan spreken.

Aann. 2. Vaak bewaart het door middel eens voorvoegsels of bijwoords afgeleide woord de zuiver abstracte, voor meervoud onvatbare beteekenis: zoo laten *aandrift*, *aantocht*; *aanwezen*, *afgunst*, *ondienst*, *onschuld*, *onrecht*, *oorsprong*, *voorkeur* enz. geen meervoud toe, terwijl *drift*, *tocht*, *wezen* enz. het meervoud aannemen.

Aann. 3. *Voorspoed*, *geluk*, *gezondheid*, *weder*, hebben geen meervoud, omdat zij een *eenvormigen toestand* aanduiden, maar de woorden, die de ontkenning dezer begrippen uitdrukken: *tegenspoed*, *onspoed*, *rampspoed*, *ongeluk*, *ziekte*, *kwaal*, *ongesteldheid*, *onweder*, kunnen in het meervoud gebruikt worden, daar zij ons aan *gebeurtenissen* doen denken.

Aanm. 4. Dikwijls ondergaat een abstractum door de toevoeging eens afleidingsuitgangs zulk eene wijziging in de beteekenis, dat het dientengevolge het meervoud toelaat, als: *gevoelens, hatelijkheden, kundigheden, leeringen, noodlottigheden, verschijningen, twijfelingen, lachjes, gelukjes* enz. van *gevoel, haat, kunde, leer, noodlot, schijn, twijfel, lach, geluk*, die geen meervoud dulden.

Aanm. 5. Er zijn eenige abstracta, welke, hoezeer in eene beteekenis voorkomend, die het meervoud toelaat, echter, vermits het gebruik zulks verbiedt, geen meervoud aannemen. Zoodanige zijn: *doel, kunne, slag (soort), strijd, krijg, zege*. De synonyme woorden: *oogmerk, geslacht, soort, gevecht, oorlog, zegepraal*, zijn allezins in het meervoud gebruikelijk.

§. 63.

Over de zelfstandige naamwoorden, die niet anders dan in het meervoud gebruikt worden.

1. Zoodanige substantieven zijn: *ouders, voorouders, gebroeders, gelieven*, die een twee- of meertal vereenigde personen te kennen geven. Voorts: *zeden, kosten en onkosten*, die eene meervuldigheid van handelingen of bijzonderheden te kennen geven. Verder de namen van zulke *ziekten*, die naar de veelvuldige huidzweertjes genoemd zijn: *mazelen, kinderpokken*. Eindelijk de namen der *bergketens*, als *de Pyreneeën, de Andes, de Alpen*. — *Hersenen* en *ingewanden* worden, hoezeer zij ook in het enkelv. bestaan, van eene enkele massa dier stoffen in het meervoud gebruikt. Van het woord *lieden* is het enkelvoud verloren gegaan.

Aanm. De enkelvoudige stofnamen *kost* en *onkost* (*slechte kost*) hebben met de bij uitsluiting meervoudige *kosten* en *onkosten* niets gemeen, dan den klank. Voor het overige werd zoowel *kosten* als *zeden* in vroeger eeuw mede in het enkelvoud gebruikt; nog is *kost* in de beteekenis van *uitgave* in de bijwoordelijke uitdrukking *ten koste* in het enkelvoud in gebruik. — *Alp* in de beteekenis van *hooge berg* laat zich in het enkelvoud bezigen.

2. Er zijn eenige woorden, die in eene hunner beteekenissen geen enkelvoud toelaten, te weten, *inkomsten* d.i. *revenu* (het enkelvoud *inkomst* beteekent *intrede*); *ledematen des lichaams* (*lidmaat* is het *medelid* eens genootschaps); *onlusten*

d. i. *beroerten* (terwijl *onlust* het tegenovergestelde van *lust* beduidt); *manieren*, *zeden* (*manier* is *wijze*).

§. 64.

Over de vorming des meervouds.

Voor het meervoud bezit onze taal den uitgang *en* (*n*). Zekere substantieven hebben, benevens het meervoud op *n*, nog een meervoud op *s*: slechts weinige bezitten deze *s* in het meervoud uitsluitend. Nog andere hebben een meervoud op *eren* of *ers*. De vreemde woorden en de eigennamen eindelijk vereischen ten aanzien der wijze, waarop zij hun meervoud vormen, eenige afzonderlijke opmerkingen.

A. Meervoud op *en* (*n*).

1. De *n* des meervouds wordt zonder voorafgaande *e* toegevoegd aan de zelfst. naamwoorden, die reeds op eene toonlooze *e* of op den afleidingsuitgang *ie* eindigen; bij voorbeeld: *boden*, *getuigen*, *begeerten*, *einden*, *beziën*.

In alle andere gevallen bestaat de uitgang des meervouds in eene *n* voorafgegaan door de toonlooze *e*, als: *mannen*, *hoven*, *straffen*, *haaijen*, *dassen*, *glazen*, *schaduwēn*, *knieēn*, *zeeēn*.

2. Achter de uitgangen *aai*, *oei*, *ooi*, *ui* en *ei* wordt (volgens §. 22, A, 1) *a.*) vóór den meervoudsuitgang eene *j* ingelascht: *baaijen*, *boeijen*, *kooijen*, *buijen*, *leijen*. De woorden *vloo* en *koe* maken *vlooijen*, *koeijen*, daar zij de in het enkelvoud verloren *i* (*j*) in het meervoud herkrijgen en dan de konzonant (*j*) bekomen, die den overgang vormt van *ooi* of *oei* tot den meervoudsuitgang. *Rede* en *lende* hebben in het meerv. *redenen* en *lendenen* van het voormalig enkelv. *redene*, *lendene*: nog zegt men *reden* in de beteekenis van *oorzaak*. *Sieraad* en *kleinood* hebben nevens *sieraden* en *kleinooden* ook *sieradiēn* en *kleinoodiēn*, waarschijnlijk van verloren enkelvoudsvormen *sieradie* (d. i. *sieradij*) en *kleinoodie* (*kleinoodij*).

3. Waar de *f* en de *s* door eene open vokaal worden voorafgegaan, zijn zij slechts plaatsvervangsters der *v* en *z*, welke op het eind der syllabe die gedaante aannemen: in het meervoud keeren natuurlijk de *v* en *z* terug. Bij voorbeeld: *duiven*, *kuiven*, *stoven*, *kloven*, *gaven*, *staven* (van *duif*, *huif*, *stoof*, *kloof*, *gaaf*, *staaf*); *bazen*, *hozen*, *buisen*, *prijzen*, *pezen*, *reuzen*, *kiezen*, *kroezen* (van *baas*, *hoos* enz.). De *f* van *philosoof*, en de *s* van *kous*, *kruis* en *struis* blijven in het meervoud (*philosofen*, *kousen*, *kruisen*, *struisen*), vermits in deze woorden, van vreemden oorsprong, de *f* (*ph*) en de *s* geene plaatsvervangsters der *z*, maar van nature scherp zijn.

De *f*, door eene konzontant voorafgegaan, gaat mede in het meervoud weder in *v* over: *korven*, *kalven* van *korf*, *kalf*. Slechts in de vreemde woorden *triomfen* en *nimfen* houdt de van nature scherpe *f* stand.

De *s*, door eene der harde konzontanten *k*, *p*, *t* (of *d*, die op het eind der lettergreep de waarde der *t* heeft) voorafgegaan, houdt in het meervoud stand, als: *feeksen*, *heksen*, *reeksen*; *gapsen*, *gipsen*, *rupsen*; *gidsen*, *loodsen*, *knodsen*, *koetsen*, *rotsen*, *schetsen*. *Kuis*, *leis*, *spies* en *pauz* behouden in het meervoud eene scherpe *s*, omdat vóór deze letter eene harde konzontant is uitgevallen: *kuis* is een nevenvorm van *kodde* of *knods*; *leis* staat voor *leids*, *spies* voor *spiets*, en *pauz* voor *pabs* (de *b* heeft op het eind der lettergreep de waarde van *p*) of *pabst*, zob als men in het Hoogduitsch zegt.

De *s*, door eene der vloeibare konzontanten *l*, *r* of *n* voorafgegaan, is nu eens scherp en houdt in het meervoud stand; dan eens zacht en verkeert in dit getal weder in *z*. De *s*, welke eene *l* vóór zich heeft is doorgaans zacht: dus hebben *els*, *hals*, *pels* in het meerv. *elzen*, *halzen*, *pelzen*; alleen het vreemde *pols* (Lat. *pulsus*) heeft *polsen*. — Scherp is de *s* met de *r* vóór zich, in *floersen*, *kaarsen*, *kersen*, *koersen*, *marsen*, *persen*, *schorsen*, *snersen*, *morsen* en *lorsen*; doch zacht in *aarzen*, *baarzen*, *beurzen*, *fleerzen*, *gorzen*, *keurzen*, *laarzen*, *vaarzen*, *verzen*. — In de meeste, die eene *n*

vóór de *s* hebben, is deze letter scherp, als: *balansen*, *dansen*, *fronsen*, *glansen* (hoewel men toch ook *glansen* hoort en altijd *glanzig* zegt), *hansen*, *kansen*, *kransen*, *lansen*, *lensen*, *pensen*, *prinsen*, *schansen*, *slonsen*, *sponsen*, *transen*, *zwanzen*. Slechts in *bonzen*, *cijnzen*, *ganzen*, *grenzen*, *grijnzen*, *kleinzen*, *trenzen* en *donzen* is zij zacht.

4. Over het algemeen blijft de gesloten, doch naar onze schrijfwijze in het enkelvoud door slechts ééne konzontant gevolgde vokaal, in het meervoud gesloten, hetwelk door verdubbeling dezer konzontant in het schrift wordt aangeduid, alzoo: *snebben*, *padden*, *straffen*, *heggen*, *hakken*, *stallen*, *hammen*, *tonnen*, *toppen*, *sterren*, *ossen*, *wetten*, van *sneb*, *pad* (*amphibie*), *straf* enz. De in het enkelvoud gesloten vokalen *a*, *e* en *o* worden in het meervoud open, volgens het boven gezegde (§. 5, n° 1. §. 6, n° 1. en §. 8, n° 1.): in de substantieven *bad* (*baden*), *blad*, *dag*, *dak*, *dal*, *gat*, *gelag*, *glas*, *graf*, *pad*, *rad* (*raderen*), *slag*, *staf*, *vat* (*valen*; *vat*, *greep*, stam van *vatten*, behoudt in het meerv. de gesloten *a*), *getal* (van door cijfers uitgedrukte grootheden sprekende gebruikt men den vorm *getallen*, in de beteekenis van *verzamelde menigte* zou men *getalen* moeten zeggen); *bevel* (*bevelen*), *gebed*, *gebrek*, *gemet*, *spel*, *tred*, *weg*; *gebod* (*geboden*), *god*, *hof*, *hol*, *lot*, *oorlog*, *schot* (*schotten*; in de beteekenis van *beschot* is het meerv. *schotten*), *slot*, *verlof*.

Aanm. *Spel* heeft *spelen*; doch voor het meervoud van *brekespel* zegge men niet *brekespelen*, omdat hier niet het begrip *spel* vermenigvuldigd wordt, maar men zegge *brekespellen*.

5. Volgens §. 6, n° 1, *Aanm.* 4. hebben *lid* en *gelid*, *schip*, *smid*, *spit*, *split* en *rif* (scheepswoord) in het meervoud: *leden* en *gelederen*, *schepen*, *smeden*, *speten*, *spletten* en *reven*: *rif*, *geraamte*, heeft *riffen*. *Smid* heeft soms *smids*, en *speten*, *spletten* en *reven* kunnen ook tot de vormen *speet*, *spleet* en *reef* gebracht worden. De zamengestelde en afgeleide van *lid* bezitten den vorm met de open *e*, als: *ledepop*,

onlleden; doch men zegt *lidmaat* en *lidmaten* eens genootschaps, maar *ledematen* des ligchaams.

6. *Stad* heeft in het meervoud *steden*, welke vorm tot het enkelvoud *stede* moet teruggebracht worden. De uitgang *heid* verandert in het meervoud in *heden*; *dwaasheid*, *dwaasheden*, hetwelk zich door de vroegere schrijfwijze in het enkelvoud: *dwaeshede* enz. laat verklaren.

7. De konzont achter eene toonlooze vokaal wordt in het meervoud vóór den uitgang *en* deswegens niet verdubbeld, omdat zulk eene vokaal geenszins eene gesloten vokaal is. Dus schrijft men dan: *wortelen*, *aderen*, *engelen*, maar ook: *monniken*, *lemmeten*. Doch van dezen regel wijkt men af ten aanzien van woorden als *notaris*, dat men in het meerv. *notarissen* schrijft met verdubbelde *s*, omdat men in zulke vreemde woorden eene enkele *s* licht voor de zachte Fransche *s* zou houden en *notarizen* zou uitspreken.

Aann. De *n* des meervouds is ongetwijfeld de *n* van de zwakke verbuiging, welke zich aan alle woorden hechte om een onderscheidingssteek des gitals te worden.

B. 1. Het meervoud op *s* nemen aan:

a. De zelfstandige naamwoorden, welke uitgaan op eene der vloeibare letters *l*, *m*, *n*, *r*, voorafgegaan door eene toonlooze *e*, als *lepels*, *bloesems*, *degens*, *moeders*. Ook dan wanneer de uitgang *er* de open *a* of *ie* bekommt of door de *d* of *t* versterkt wordt, blijft hij het meervoud op *s* maken, bij voorbeeld: *leeraars*, *makelaars*; *winkeliers*, *tuiniers*; *grijzaards*, *Spanjaards*, *veinzaards*, *lomperts*, *gaauwerts*. Ook de beide woorden *bruidegom* en *vaandrig*, die eene bijna toonlooze vokaal in de laatste syllabe hebben, maken *bruidegoms* (in de wandeling zelfs met volstrekt toonlooze *e*: *breugems*) en *vaandrigs*.

b. Alle verkleinwoorden op *je*, als: *meisjes*, *vrouwtjes*, *bloempjes*, *spelletjes*, *kusjes*. Deze uitgang toch eindigde vroeger op *n*: alzoo behooren de verkleinwoorden eigenlijk tot

die woorden, welke op eene vloeibare letter, voorafgegaan door eene toonlooze vokaal, uitgaan.

c. Voorts eenige eenlettergrepige woorden: ten eerste de persoonsnamen, *mans*, *koks*, *smids*, *knechts*, (*nacht-*)*wachts*, *maats* (van *maat*, *makker*; *maat*, van *meten*, heeft *maten*); ten tweede de namen *cent* en *stuk*, die *cents* en *stuks* vormen, als zij, door een telwoord voorafgegaan, slechts eene waarde of maat te kennen geven: *tien cents*, *vijftig stuks*: *vijftig stukken* zou even zoo vele deelen van een verbroken geheel beteekenen; en ten derde nog een paar persoonsnamen: *zoons* en *ooms*.

Aanm. Tot verklaring van dezen meervoudsvorm op *s* bij woorden van ééne lettergreep kan het volgende strekken. Voorheen waren er zekere woorden, wier vorm, na het afslijten van hunnen oorspronkelijken uitgang in het meervoud (de vokaal *e* uit Goth. *a*), in dit getal volkomen gelijk aan het enkelvoud was geworden (vergelijk §. 8, n° 1, Aanm. 1.). Nog bestaan hiervan de sporen in uitdrukkingen als: *onder de voet*, *op de been brengen*, *de visch koken*, *slaaq krijgen*. Alvorens nu bij zulke woorden het meervoud op *en* was ingevoerd, sloop licht het gebruik der *s* als onderscheidingsteeken tusschen de beide getallen van diergelijke substantieven in. Ook bij de woorden op vloeibare letters, voorafgegaan door eene toonlooze vokaal, is het meervoud op *s* ontstaan uit de behoefte om, na het afslijten van de vokaal des meervouds (*vogle*, *fabele*), onderscheid tusschen het enkel- en meervoud te kunnen maken. Deze verklaring is mede van toepassing op de woorden *cent* en *stuk*, als die onder die klasse van woorden behooren (§. 62, n° 1, 4) vermeld, welke na een telwoord den meervoudsvorm verwerpen. De vormen *zoons* en *ooms* zijn wellicht uit de gerekte uitspraak dezer woorden als *zoëns*, *oëms*, ontstaan; bij welke uitspraak zij den aard van substantieven op eene vloeibare letter, door eene toonlooze *e* voorafgegaan, bekwamen. Vroeger zeide men ook *beuls* van *beul* (eigenlijk *beudel*), en *roers* van *roer*, *schietgeweer*, als ware het *roër*.

d. Eindelijk nemen zulke woorden het meervoud op *s* aan, die, meestal ten gevolge eener apokope, op eene niet toonlooze vokaal eindigen. Hier was het moeilijk om eene *n*. ter vorming van het meervoud aan te hechten bij de onmogelijkheid om eene overgangsletter aan te wenden. Dus zegt men dan: *ega's* voor *egaden*, en *ra's*. Daar de *æ* en *ie* van zelve in een *j* klank uitloopen, zoo kon men zonder zwaarigheid *zeeën*, *knieën* zeggen; doch den uitgang *ie* behandelt men in dit op-

nicht soms gelijk de woorden op *a*, en zegt bij voorkeur: *merries* en *keviés*, voor *merriën* en *keviën*.

2. De uitgang *s* sluit dien op *en* (*n*) niet noodzakelijk uit: alleen de verkleinwoorden op *je* kennen nevens den vorm op *s* geen meervoud op *n*. Waar de beide uitgangen, *s* en *en*, nevens elkander bestaan, heeft de laatste grootere deftigheid en pleeh-tigheid: van daar dat men het meervoud op *en* in de oratori-sche constructie aanwendt: *den overwinzaren hulde bewijzen, der vaders deugden roemen*. — Er zijn eenige woorden op *el*, *en*, *er*, aan welke men bij voorkeur den uitgang *s*; andere, aan welke men bij voorkeur den uitgang *en* geeft: hiervan is de reden daarin te zoeken, dat de eerste wegens hunne beteekenis in de gemeenzame rede te huis behooren of iets vertrouwelijks hebben, bij voorbeeld: *kerels, jongens, keukens, molens, morgens, veulens, eksters, moeders, kapers* (vrouwenmutsen), *katers, waaijers*; de laatste, daarentegen, zijn op hunne plaats in eene rede, die zich door den hoogen stijl kenmerkt, of hebben iets verhevens in hunne beteekenis, als: *engelen, hemelen, Christenen, lauweren, wonderen*. — De substantieven, die oorspronkelijk infinitieven zijn, als: *genoe-gen, gevoelen, wezen, vermoeden*, nemen uitsluitend de *s* in het meervoud aan, om den zamenloop van twee gelijkliu-den-*de* verbuigingsuitgangen te vermijden. — In eenige woorden heeft men den dubbelen vorm des meervouds op *en* en *s* ter aanduiding eener dubbele beteekenis aangewend: dus onderscheidt men *de letters* van het abc, van *de Letteren*, voor *letterkunde* of *brief*; *de wortels* van planten in het algemeen, van eetbare *wortelen*; *middels* voor *middellijven*, van *midde-len* (Fr. *moyens*); *Heidens*, zekere zwervende volkstam, van *Heidenen* (*Patens*); *waters*, verschillende rivieren, meren enz., van *wateren*, dichterlijk meervoud van *water*, of ver-schillende soorten van *water*, als *minerale wateren*; *mans* eindelijk wordt alleen gebruikt, wanneer men in gemeenzamen stijl het geslacht der bedoelde *personen* wil te kennen geven; anders altijd *mannen*.

C. 1. Een zeker getak onzijdige woorden gaat in het meervoud uit op *eren* of *ers*. Het zijn de volgende: *been*, *beenderen* of *beenders*; *hoen*, *hoenderen* of *hoenders* (de *d* in het meervoud dezer beide woorden is euphonisch, zie §. 22, A, 2) *α.*); *blad*, *bladeren* (*bladers*); *ei*, *eijeren* (*eijers*); *getid*, *gelederen*; *gemoed*, *gemoederen*; *goed*, *goederen*; *kalf*, *kalveren* (*kalvers*); *kind*, *kinderen* (*kinders*); *kleed*, *kleederen*; *lam*, *lammeren*; *lied*, *liederen*; *rad*, *raderen* (*raders*); *rund*, *runderen* (*runders*); *volk*, *volkeren*. Het meervoud der verkleinvormen van sommige dezer woorden kan vóór den verkleiningsuitgang den uitgang des meervouds *er* aannemen: alzoo heeft *kindje* in het meervoud zoowel *kindertjes* als *kindjes*; *hoen*, *hoendertjes*; *kleed*, *kleedertjes*, zoowel als *hoentjes* en *kleedjes* enz.

Aann. Al deze woorden behooren tot die, wier meervoud aan het enkelvoud gelijk was geworden (zie boven B, 1, c, *Aann.*), maar bij hen werd niet de *s* als onderscheidingsteeken tusschen enkel- en meervoud aangenomen, maar, als bij vele woorden in het Hoogduitsch, de *r*. Zoo kreeg *hoen* in het meervoud *hoener*, of naar de vroegere spelling *hoenre*. De *e nu*, waarop zulk een woord, aldus geschreven, in het meervoud uitging, werd weldra voor den gewonen meervoudsuitgang gehouden, en men schreef: *hoeneren* (*hoenderen*), en, terwijl men geloofde voor dezen vermeenden meervoudsuitgang ook den anderen te kunnen aanwenden: *hoenders*. — In vroeger tijd bezaten meer woorden het meervoud op *er* (*eren*), en buiten de bovengenoemde hoort men nog dikwijls *venters* als meervoud van *vent*, even als in Noordbrabant *wijvers* van *wijf* bezigen. — Van *loovers* en *spaanders* bestaat in het enkelv. niet alleen *loof* en *spaan*, maar ook *loover* en *spaander*, welke enkelvoudvorm echter misschien eerst uit dat meervoud (*loovers*, *spaanders*) ontstaan is.

2. Nevens dien dubbelen meervoudsvorm (*eren* of *ers*) bezitten sommige der opgenoemde woorden het gewone meervoud op *en*, als: *beenen*, *bladen*, *kleeden*, *kalven*, *volken*. Hier heeft men dan ook het verschil van vorm tot aanduiding van een verschil in de beteekenis aangewend. Zoo gebruikt men van een *boom* sprekend beide *bladen* en *bladeren*, doch van een *boek* alleen *bladen*; *beenderen* beteekent de deelen van het dierlijk *geraamte*, *beenen* de *onderste ledematen*; *kleeden*, *vloertapijten*, doch *kleederen*, *kleedingstukken*. Bij *kalven* en

volken denkt men meer aan elk afzonderlijk *kalf*,¹ elk afzonderlijk *volk*, bij *kalveren* en *volkeren* aan verscheidene *kalven* of *volken* gezamenlijk. Op dezelfde wijze verschillen *kleedjes* en *kleedertjes*, *eitjes* en *eyertjes* enz.

D. In vreemde woorden, zoo zij in eene Nederduitsche rede voorkomen, en in eenige Hollandsche met vreemde uitgangen, alsmede in de Duitsche eigennamen, strekt zich het gebruik der *s* in het meervoud eenigzins verder uit, dan in de zuiver Hollandsche en gemeene woorden.

1. Even als de Hollandsche woorden op eene niet toonlooze vokaal, vermeld B, 1, *d*, nemen de vreemde gemeene en eigennamen op eene niet toonlooze vokaal eene *s* aan: *Vedas*, *stanzas*, *sophas*, *Cadis*, *kolibris*, *cantos*, *casinos*, *mottos*, *bureaus*, *Seneca's*, *Nicolai's*, *Scipio's*.

2. De vreemde woorden op eene toonlooze *e* nemen deels eene *s*, deels eene *n* in het meervoud; bij voorbeeld: *modes*, *tantes*, *kavaljes*, *ordes*, *synodes*; doch *sekten*, *sexen*, *klassen*, *synagogen*. De eigennamen op dezen uitgang nemen alle de *s* aan: *de Voltaires*, *de Popes*, *de Goethes*. — De woorden op *aadje* eindigen desgelijks alle in het meerv. op *s*: *boschaadjes*, *plantaadjes*, *stoffaadjes*, enz.

3. Die op *ie* hebben *n* of *s* in het meervoud; meestal nemen zij beurtelings beide uitgangen aan, als: *provincies* en *provincien*, *studien* van een geleerde, maar *studies* van een schilder, *histories*, *falies*, *linies*, *species* en *muntspecien*, *evangelien* enz.

4. De *persoonsnamen* op *ier* en *eur* nemen de *s* aan: *passagiers*, *cipiers*, *kanseliers*, *groot-veziers*; *procureurs*, *auteurs*, *raffinadeurs* enz. De *zaaknamen* op dezelfde uitgangen eindigen in het meervoud op *n*: *manieren*, *formulieren*, *rivieren*, *kwartieren*, *mortieren*, *banieren*, *populieren*, *vizieren* (van een helm of van een schietgeweer), *humeuren*. — De *persoonsnamen* op *or* nemen of eene *s* aan, waarbij de *o* min of meer toonloos wordt, of eindigen op *en*, waarbij

de *o* in eene open vokaal verandert: *professors* of *professoren*, *rectors* of *rectoren*.

5. Ook de bastaardwoorden op *on* nemen in het meervoud over het algemeen de *s* aan: *ducatons*, *balcons*, *bastions*, *kanons* doch *kanonnen* (*geschut*).

6. Voorts vereischen alle vreemde woorden en alle eigennamen, die den toon op de laatste syllabe missen, eene *s* in het meervoud, als: *satans*, *sultans*, *Josephs*, *Cherubs*, *Seraphs*, *tamboers*, *Caesars*, *Gellerts*, *Everts*, *Lessings*, *zefirs*, mits zij niet op een sisklank in het enkelvoud uitgaan: vandaar nemen de Grieksche eigennamen op *as*, *es*, *is*, *os*, in het meervoud en aan: *Aeneassen*, *Apellessen*, *Parissen*, *Minossen*, alsmede de Latijnsche op *us*, die echter somtijds dezen uitgang door dien des meervouds (*en*) vervangen: *de Brutussen*, *de Horatiussen*, *de Gracchen*.

7. Verder hebben alle bastaardwoorden het meervoud op *en*, en zoo sommige in dit getal op *s* uitgaan, is deze *s* voor den Franschen meervoudsuitgang te houden, als in *Pairs*, *Lords*, *bals*, en in de namen van militaire rangen: *admiraals*, *kolonels*, *majoors*, *chefs*, *serjants*.

8. Eindelijk wordt aan alle *familienamen*, zonder dat men acht slaat op uitgang of klemtoon, in het dagelijksch leven, wanneer men de gezamenlijke leden der familie bedoelt, de *s* in het meervoud gegeven, mits zij niet op een uitgesproken sisklank eindigen.

TWEEDE AFDEELING.
OVER HET BIJVOEGELIJK NAAMWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

**OVER HET BIJVOEGELIJK NAAMWOORD IN HET ALGEMEEN
EN OVER ZIJN ONDERSCHIEDEN AARD.**

§. 65.

Het bijvoegelijk naamwoord is een woord, hetwelk aan het begrip, door een zelfstandig naamwoord uitgedrukt, eene of andere eigenschap toekent.

A. Ten aanzien van *aard* en *oorsprong* zijn de adjektieven te onderscheiden in *eigenlijke bijvoegelijke woorden* en in *bijvoegelijk gebruikte woorden*, tot welke laatste de voornaamwoorden, zoo zij als bepalende woorden bij het substantief gebezigd worden, en zelfs het lidwoord en de meeste telwoorden behooren. De eigenlijke bijvoegelijke naamwoorden, over welke deze Afdeeling voornamelijk handelt, moeten, uit hetzelfde oogpunt, verdeeld worden in *qualitatieve* bijvoegelijke naamwoorden, die eene *eigenschap* uitdrukken, en *adverbiale* bijvoegelijke naamwoorden, welke van bijwoorden van uitgebreidheid of tijd zijn afgeleid, die door aanhechting eens verbuigings- of afleidingsuitgangs tot adjektieven gestempeld zijn en het grammatisch karakter van bijwoorden geheel verloren hebben. Zoodanige adverbiale adjektieven zijn, bij voorbeeld, *de voorste*, *de achterste*, *de uiterste*, *huidig*, *toenmalig*, *voormalig* enz.

B. Ten aanzien van het grammatisch gebruik zijn de bijvoegelijke naamwoorden of *attributief* of *praedicatief*. *Attributief* noemt men het adjektief, wanneer het onmiddellijk met het

substantief vereenigd wordt en alzoo de eigenschap als van den aanvang aan in het voorwerp aanwezig voorstelt. *Praedicatief*, daarentegen, heet men het, als het met een nevensgaand werkwoord vereenigd een praedikaat vormt en bijgevolg de door het adjektief uitgedrukte eigenschap den hoofdinhoud uitmaakt van de gedachte des sprekers aangaande eenig voorwerp.

1. *Attributief* gebezigd, drukt het adjektief door vormverandering *geslacht*, *naamval* en *getal* uit van het substantief, waarmede het verbonden wordt en is dus aan *motie* en *declinatie* onderhevig (zie §. 47, n° 5.). Deze verandering door het adjektief, ten behoeve zijner attributieve verbinding met het substantief ondergaan, heet *concretie* (*overeenstemming*). *Praedicatief* gebruikt blijft het adjektief thans in onze taal onverbogen.

2. Over het algemeen kan een en hetzelfde adjektief, naar gelang van de omstandigheden, nu eens attributief, dan eens praedicatief gebruikt worden. Doch er zijn eenige, die bij uitsluiting praedicatief, andere, die bij uitsluiting attributief gebruikt worden.

a. Slechts *praedicatief* kunnen gebezigd worden: de stamwoorden: *kond*, *kwijt*, *pal*, *schrap* en *leed*, welk laatste echter in vroeger tijd ook attributief werd gebruikt; voorts de afgeleide woorden: *afhandig*, *bedacht*, *benieuwd*, *behebt*, *beduht*, *bestand*, *getroost*, *gewoon* in de beteekenis van *gewend*, en *gewend* zelf, *gewaar*, *handgemeen*, *kwalijk*, *machtig* in de beteekenis van het, insgelijks slechts praedicatief, als adjektief gebruikte *meester*, *onpasselyk* en *benoedig* in de beteekenis van *noodig hebbende*.

Aann. 1. *Kond* wordt bij voorkeur met *doen* (d. i. *maken*) praedicatief gebruikt; *afhandig* desgelijks met *maken*; *pal* en *schrap* met *staan*.

Aann. 2. Men zou kunnen vragen, of sommige dier praedicatieve adjectieven niet veel meer als bijwoorden te beschouwen zijn. Hierop strekt ten antwoord, dat, wanneer men een bijwoord met de abstrakte werkwoorden *zijn* of *worden* zamenvoegt, hij voorb. in: *hij is wel*, *zoo is het*, *het wordt anders*, men noodwendig aan deze werkwoorden in zijne voorstelling een meer concreten inhoud leenen moet, in dezer voege: *hij is wel* beteekent *hij bevindt zich wel*; *het is zoo* zegt zoo veel als *het is zoo gesteld*,

enz. Aldus bepalen *wel, zoo, anders* het praedikaat, gelijk ieder anders bijwoord. Maar *kwalijk in hij is kwalijk of hij gevoelt zich kwalijk, gewaar in hij wordt gewaar*, bepalen het subjekt en hebben alsoo den aard van adjektieven.

Aann. 3. *Deelachtig en woonachtig, gedachtig en indachtig, geneigd en ongeneigd, genegen en ongenegen*, zijn in zoo verre praedicatief, dat zij niet wel zonder bepaling onmiddellijk met het substantief verbonden kunnen worden, en juist daarom liever bij wijze van tusscheningevoegde bepaling met uitdrukking van het deelwoord *zijnde* (dat echter ook verzwegen mag worden), en dus praedicatief, achter het substantief geplaatst worden. Men kan niet zeggen: *de deelachtige mensch, eene indachtige vrouw, een geneigde persoon*; wel: *de mensch, eener goede gezondheid deelachtig; Maria, alle deze woorden indachtig; een daartoe geneigde persoon.*

b. Bij insluiting *attributief* worden gebruikt de van bijwoorden afgeleide adjektieven, die hun bestaan als adjektieven juist aan de zucht om eene onmiddellijke (attributieve) vereëning met het substantief mogelijk te maken, te danken hebben; als: *huidig, voormalig, jaarlijksch, dagelijksch, ruggelingsch, zijdelingsch, voorwaartsch*; als mede de bijwoorden op *ling, lijk* en *wijze*, zoo zij als adjektieven voorkomen, als *mondeling, woordelijk, schriftelijk, trapswijze*. Ook *voorhanden* is een bijwoord, dat slechts om den wil eener attributieve verbinding met het substantief de natuur van een adjektief verkrijgt, en *gewezen*, de oorspronkelijke vorm van het verl. deelw. van *wezen* of *zijn*, komt slechts als attributief adjektief voor. Eindelijk worden de stoffelijke adjektieven op *en* in onze tegenwoordige taal nimmer praedicatief gebruikt: *de gouden ring*, en niet: *de ring is gouden.*

Aann. 1. De van bijwoorden afgeleide adjektieven drukken meer de wijze of den tijd eener handeling, dan de eigenschap eens voorwerps uit; vandaar dat de meeste hunner slechts met substantieven, die eene *handeling* aanduiden of noodwendig vooronderstellen, gebruikt kunnen worden: *jaarlijkse feestviering, voorwaartsche beweging, schriftelijke mededeeling, trapswijze voortgang.*

Aann. 2 Het adjectief *zonderling*, eigenlijk een bijwoord en beteekenende *in het bijzonder*, heeft aan zijne veranderde betekenis te danken, dat het ook praedicatief gebruikt kan worden. Thans toch beteekent het zooveel als *bevreemdend*.

3. a. Als het bijvoegelijk naamwoord achter het substantief

te staan komt, hetwelk gebeuren kan, wanneer twee of meer adjektieven bijeenkomen of eene bepaling bij het adjektief gevoegd wordt, bestaat er een onontwikkelde tusschenzin, waarin het adjektief praedicatief voorkomt: *een jongeling, vroom en edel*, d. i., *vroom en edel is hij*; *een man, goed van hart*; *eene bloem, rood als bloed*; *eene moeder, zoo goed*. Doch, wanneer een adjektief als bijnaam aan een eigennaam wordt toegevoegd, moet het als een zelfstandig naamwoord beschouwd worden, dat bij dien eigennaam eene *appositie* vormt; aldus in: *Karel de Groot*, *Willem de Eerste*. — In uitdrukkingen als *tien gulden Hollandsch*, vormt het adjektief eene bijwoordelijke bepaling, daar het zoo veel als *naar den Hollandschen muntvoet* beteekent; even zoo in *mijn grootvader zaliger*, hetwelk eene verkorte uitdrukking is voor *zaliger gedahtenis* alsmede in *donderdag laatstleden* enz.

b. Niet alleen de werkwoorden *zijn* en *worden* laten zich met een *adjektief* of *deelwoord* vereenigen om een praedikaat te vormen; maar in het algemeen alle subjektieve werkwoorden, bij welke het kwalitatieve woord niet de wijze, waarop het subjekt in den aangewezen toestand verkeert, maar de hoedanigheid van het subjekt zelf aanduidt. Bij voorbeeld: *hij schijnt gelukkig*, *hij blijft gezond*, *hij heet deugdzaam*, *hij staat schuldig aan deze misdaad*, *hij gaat verloren*, *hij ligt stil*, *hij staat pal*, *hij leeft gelukkig*, *hij sterft kalm*, *hij loopt nooit nuchter*, enz.

c. Bij alle transitieve of transitief gebruikte werkwoorden, die het toekennen of teweegbrengen van zekeren toestand te kennen geven, staat het adjektief of deelwoord praedicatief. Bij voorbeeld: *ik laat hem onkundig*; *ik maak hem gelukkig*; *ik breng de kinderen groot*; *ik verw de tafel zwart*; *ik stel hem gerust*; *ik zet het hem betaald*; *ik heet of noem hem verstandig*; *ik prijs, schat, reken, acht, roem hem gelukkig*, *houd hem (voor) wijs*; *ik sla hem kreupel*, *wandel mij moede*, *loop het tapijt kaal*, *zit het kussen plat*, *lach mij ziek*, *hoor mijne ooren doof*.

Aann. Wanneer hij zulke werkwoorden het kwalitatieve woord de wijze aanduidt, waarop de werking geschiedt, dan is het een bijwoord. Alzoo is in: *hij beschrijft hem onpartijdiger, dan zijn mededinger hem beschreven heeft, onpartijdiger* een bijwoord. In: *ik beschrijf hem edeler, dan hij is, is edeler* een praedicatief adjektief.

TWEEDE HOOFDSTUK,

OVER DE VORMING DER BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN.

§. 66.

Ten aanzien van hunnen vorm moeten de adjektieven onderscheiden worden in *stamwoorden*, in *afgeleide* en in *zamengestelde woorden*. De stamwoorden erkent men dadelijk door het gemis van elken afleidingsklank, en de klankverwisselende stamwoorden onder de adjektieven zijn grootendeels in §. 31 vermeld, alwaar men de adjektieven *wrang*, *bleek*, *dik*, *glad*, *knap* enz. opgeteekend vindt. Ook over de zamengestelde bijvoegelijke naamwoorden is in §. 35, n° 2., 2), §. 36, n° 1, 2) en n° 2, 2) gehandeld. De afgeleide adjektieven zijn deels gevormd door min zelfstandige achtervoegsels, waarover men zie §. 32, A, n° 2, deels door middel van zelfstandige achtervoegsels (zie §. 32, B, n° 2.), deels door middel van voorvoegsels (zie §. 33.). Thans hebben wij te spreken over de beteekenis der zelfstandige achtervoegsels en der voorvoegsels.

§. 67.

Over de adjektieven, door middel van zelfstandige achtervoegsels afgeleid.

1. De uitgang *achtig* is tweederlei. Hij is of de door toevoe-ging van den uitgang *ig* verlengde uitgang *acht* (Hoogd. *icht*, Oudhoogd. *oht*, *aht*, *eht*), of, even als de uitgang *haft*, af-

komstig van het werkwoord *haven*, d. i. *hebben* (zie §. 17, B, n° 4.). In het eerste geval heeft *achtig* den klemtoon niet (zie §. 42, n° 1, a.).

a. De uitgang *achtig*, welke beantwoordt aan het Hoogd. *icht* en den klemtoon niet tot zich trekt, wordt 1) gevoegd achter *substantieven*, deels *zaak-* en wel bepaaldelijk *stofnamen*, om een *zweem van gelijkheid* met de zaak of die stof aan te duiden, als: *aardachtig*, *steenachtig*, *olieachtig*, *regenachtig*, *stormachtig*, *bergachtig* (d. i. als het ware *geheel uit bergen bestaande*); deels, met eene dergelijke kracht, achter *persoons-* en *diernamen*, als: *meesterachtig*, *schalkachtig*, *beestachtig*, *ezelachtig*, *kinderachtig*. 2) Achter *adjektieven*, vooral dezulke, die eene *kleur* aanduiden, mede om een *zweem van gelijkheid* met die eigenschap uit te drukken: *zwartachtig*, *groenachtig*, *zuurachtig*, *oudachtig*. 3) Achter *verbale stammen*, in welk geval deze uitgang eene *geneigdheid* tot de handeling uitdrukt, als: *schrikachtig*, *spotachtig*, *snoepachtig*, *praatachtig*.

Aanm. In *kinderachtig* houde men de syllabe *er* voor een euphonisch tusschenvoegsel, even als in *kinderlijk*, hoezeer men moet toegeven, dat dit tusschenvoegsel in deze afleidingen van *kind* meer dan elders kans had te ontstaan, omdat dit woord in het meervoud op *er* uitgaat.

b. De adjektieven op *achtig* met den hoofdtoon geven te kennen, dat het daardoor bepaalde voorwerp *werkelyk* datgene, wat den inhoud van den stam uitmaakt, *besit*. Deze uitgang komt in onze taal slechts weinig voor en vormt adjektieven vooral van *begripsnamen*, als: *deelachtig*, *woonachtig*, *twijfelachtig*. *Schaamachtig* is van het werkwoord *schaamen* afgeleid; *waarachtig* komt van het adjektief *waar*.

Er zijn eenige woorden op *achtig*, bij welke het gebruik den klemtoon niet streng bepaalt, in dier voege, dat in hetzelfde woord nu eens de stam, dan weder de uitgang den hoofdtoon bekomt. In dit geval zijn *reusachtig*, *krampachtig*, *fabelachtig*, *schaamachtig* enz.

Aanm. De eigenlijke aard van zulke woorden vordert den hoofdtoon op het achtervoegsel, daar zij in het Hoogduitsch op *haft* en niet op *icht* uitgaan.

Doch daar men beiderlei *achtig* niet genoegzaam onderscheidde en aan die woorden eene beteekenis gaf, welke hen eenigermate gelijkstelde met de zulke, die op het zwak geaccentueerde *achtig* uitgaan, zoo werd tevens de klemtoon verplaatst. Bij voorbeeld: *fabelachtig* beteekent eigenlijk *dat, wat in aard en wezen als eene fabel moet beschouwd worden*, maar werd vervolgens ook voor *datgene* genomen, *wat slechts naar eene fabel zweemt*; alzoo derhalve scheen de uitspraak *fábelachtig* beter aan het begrip te beantwoorden. — Het schijnt, dat al de woorden op *achtig* van een verbaal stam (als *schrikachtig*, *spotachtig* enz.) oorspronkelijk den klemtoon op dit hun laatste bestaandeel vorderden, en dat gelijktijdig hun accent verschoven en hunne zwakkere beteekenis, die thans een bloot streven, eene geneigdheid tot de handeling uitdrukt, aangenomen is.

2. *haftig*, in den grond niet onderscheiden van *achtig* en dus, even als dit, van *haven* (*hebben*) afgeleid, beteekent *werkelijke overeenkomstigheid* met het door den stam uitgedrukte begrip. Van *persoonsnamen* komen *manhaftig* en *heldhaftig*, van *begripsnamen*, *krijgshaftig* en *ernsthaftig*. Bij sommige dezer adjektieven is de toevoeging van den uitgang *ig* niet volstrekt noodzakelijk, en men zegt *manhaft* of *krijgshaft* even goed als *manhaftig* en *krijgshaftig*.

3. De afleidingsuitgang *baar* staat in verband met het oude werkwoord *beren* (*baar*, *geboren*), dat *dragen* beteekent en waarvan het werkw. *baren* en het substantief *baar* afkomen. Uit de beteekenis van dit werkwoord volgt reeds, dat dit achtervoegsel een *in zich dragen*, een *met zich brengen* uitdrukt. Het vormt adjektieven:

a. Van *naamwoorden*, en wel 1) van *zelfstandige*, als: *eerbaar*, *wonderbaar*, *strijdbaar*, *schijnbaar*, *vruchtbaar*, *dankbaar*, *kostbaar*, *feilbaar*, *gangbaar*, *vloeibaar* (van den verbaal stam *de vloei*), *zichtbaar*, *manbaar*, *reisbaar*; 2) van *bijvoegelijke* naamwoorden, als: *dierbaar*, *effenbaar*, *middelbaar*, *zonderbaar* (voor *bijzonderbaar*).

b. Van *werkwoorden*, en dan beteekenen die bijvoegel. naamwoorden de *mogelijkheid* of *vatbaarheid*, om dat, wat de stam aanwijst, te *ondergaan*, bij voorbeeld: *eetbaar*, *kenbaar*, *brandbaar*, *bruikbaar*, *draagbaar*, *denkbaar*, *hoorbaar*, *leesbaar*, *deelbaar*, *bewoonbaar*, *vatbaar* (*wat gevat*

kan worden, dus: een voor wetenschap vatbaar jongeling is een jongeling, op wien de wetenschap vat heeft).

Aanm. Openbaar is zamengesteld uit open en het adjektief baar. In openbaar is baar de stam en oor voorvoegsel.

4. De uitgang en, Goth. *eins*, Oudholl. *ijn*, *in*, vormt van stofnamen adjektieven, die te kennen geven, dat het voorwerp uit die stof bestaat, als: *gouden*, *silveren*, *aarden*, *wollen*, *steen*, *hout*, *leeder* enz.

5. De door middel van *ig* (Goth. *eigs* of *ags*) gevormde adjektieven geven een bezit te kennen van dat wat de stam uitdrukt. Dit achtervoegsel vormt adjektieven:

a. Van substantieven, hetzij 1) *abstrakte*, als *machtig* (*macht hebbende*), *waardig*, *krachtig*, *drachtig*, *aandachtig*, *neerslachtig*, *matig*, *lastig*, *kunstig*, *lustig*, *nooddruftig* (van *durft* en dit van *derven*), *godvruchtig* (van *vrucht*, d. i. *vrees*), *tegenwoordig* (van *tegenwoord*, Hoogd. *Gegenwart*), *willig*, *heilig* enz. Het zij 2) *concrete*, als: *hoofdig*, *zonnig*, *handig*, *lijvig*, *blauwoogig*, *volledig*, *viervoetig*, *jarig*, *ledig* (van *lid*, dus *die zijne leden tot zijn gebruik heeft*, *los*, *vrĳ*); bepaaldelijk van stofnamen, bij voorb. *luchtig*, *virig*, *bloedig*, *harig* enz.

Aanm. Van *zalig* is de stam (Oudd. *sal*, *geluk*) verloren gegaan; *armzalig* en *rampzalig* komen van de niet gangbare woorden *armsel* en, met omzetting en inlassching (eener *p*), *rampsel* van het Goth. *arman*, *medelijden hebben* (zie §. 6, n° 5. Aanm. 3.); *gierig* is van het verouderde *gier*, *begeerigheid*.

b. Van het adjektief *goed*, komt *goedig*. Hier beteekent *ig* zoo veel als *iets van het goede hebbende* en verzwakt dus de beteekenis. Van kwalitatieve of liever kwalitatief gebruikte substantieven komen *bokkig*, *kippig*, *zuijnig* en *dievegge*, d. i. *dievige* of *diefachtige vrouw*. *Veilig* komt van *veil* (*voor geld te krijgen*) en beteekent eigenlijk *onbekommerd*, *onbelemmerd*, *vrĳ*.

Aanm. *Dievegge* heeft den klemtoon op den uitgang, even als de woorden op de vervrouwelijkende achtervoegsels *in* en *es* (§. 42, n° 1, b.).

c. Van *werkwoorden* komen door middel van denzelfden

uitgang de adjektieven *nalatig*, *bevallig*, *rjzig*, *begeerig*, *levendig* (met ingelaschte lettergreep *end*). Adjektieven, in welke deze uitgang onmiddellijk achter den verbaalstam komt, bezit onze taal thans niet meer in groot aantal; daarentegen zijn er verscheidene in gebruik, in welke dit *ig* na de tusscheningevoegde afleidingssyllabe *er* achter het werkwoord geplaatst wordt, als: *stooterig*, *kleverig*, *beverig*, *bijterig*, *slaperig*, *krukkerig*. Dit *er* is de frequentatieve uitgang: van daar de verminderende of verachtelijke beteekenis aan de dus gevormde adjektieven eigen. In navolging der op deze wijze van werkwoorden afkomende adjektieven, heeft men ook van substantieven adjektieven op *erig* gevormd, in welke de min of meer ongunstige beteekenis mede niet te miskennen is, bij voorb.: *zanderig*, *zonnerig*, *winderig*, *zangerig*, *weelderig*, *landerig*, *sopperig*, *waterig*, in welk woord de uitgang *erig* den uitgang *er* van *water* uitstoot.

d. Van *bijwoorden* werden gevormd, oorspronkelijk met het doel om ze tot eene attributieve verbinding met het substantief geschikt te maken (zie §. 65, B, n° 2, b.): *nietig*, *innig*, *huidig*, *toenmalig*, *nederig*. Met geen ander doel vormde men van de telwoorden *een* en (het oude) *som* (*iemand*): *eenig*, *eenige* en *sommige*, en van de met bijwoorden zamengekoppelde deelwoorden *ondergedaan*, *hoe*, *zoo* en *dus gedaan*: *onderdanig*, *hoedanig* enz. In *eenig*, zoo het de beteekenis van *eenzaam* heeft, bezit de uitgang dezelfde kracht als in *goedig* van *goed*.

6. *lijk* beteekent *gelijkheid van gesteldheid* of *aard* met datgene, wat door den stam wordt aangeduid: ook heeft dit achtervoegsel in het substantief *lijk* (oudtijds *lijf*, *gestalte*) zijn oorsprong, van waar *gelijk* en *gelijken*. In de meeste gevallen heeft de uitgang *lijk* de enphonische *e* vóór zich (zie §. 22, B, a.). *lijk* vormt adjektieven:

a. Van *adjektieven* de zoodanige, die eene overeenkomstigheid met de eigenschap aanduiden, zoodat de beteekenis van

den stam zich in deze afleidingen *verzwakt* voordoet. Bij voorbeeld: *armelyk*, *ziekelyk*, *gekkelyk*, *weekelyk*, *ouwelyk* (*oudelyk*). *Openlyk*, *rykelyk* drukken slechts eene zekere wijziging van het stambegrip uit. *Eigenlyk* is oorspronkelyk niet anders dan een bijwoord. *Billyk* komt van een in onzen tongval verloren *bil*, *rechtvaardig*, *gunstig*.

b. Van *persoonsnamen*, als: *meesterlyk*, *mannelyk*, *vrouwelyk*, *vaderlyk*, *kinderlyk*, *menschelyk*, *goddelyk*. Even zoo komen van *dier* en *beest*, *dierlyk* en *beestelyk*. Sommige dezer adjektieven kunnen, wanneer zij attributief gebruikt worden, den genitief des substantiefs, waarvan zij afkomen, vervangen. Als wanneer men zegt: *vaderlyke zegen* (voor *zegen eens vaders*), *vorstelyk bevelschrift*, *goddelyk raadsbesluit*.

c. Van zoowel concrete als abstracte *zaaknamen* vormt *lyk* woorden, die, als bijvoegelyk gebruikte bijwoorden, *de wyze* eener werking of slechts zekere *omstandigheid*, die bij de zaak in aanmerking komt, uitdrukken. Zoodanige zijn: *adellyk*, *deugdelyk*, *degelyk* (van het subst. *deeg*, dat in *ter deeg* overig is), *wezenlyk*, *dadelyk*, *werkelyk*, *schriftelyk*, *letterlyk*, *hartelyk*, *erfelyk*, *tydelyk*, *minnelyk*, *heimelyk* (van *heim* of *geheim*), *ligchamelyk*, *zedelyk*, *natuurlyk*, *zuidelyk*, *middellyk*. Zulke adjektieven derhalve vervangen bijwoordelyke uitdrukkingen: zoo beteekent *adellyk*, *van adel*; *dadelyk*, *met de daad*; *hartelyk*, *van harte*; *ligchamelyk*, *naar het ligchaam*; *zuidelyk*, *in het zuiden* enz.; doch sommige hebben eene beteekenis, waardoor zij, ook ten aanzien van hun begrip, volkomen den aard van adjektieven bezitten, daar zij *overeenkomstigheid* met het stambegrip beduiden; aldus: *eerlyk*, *gruwelyk*, *wonderlyk*, *landelyk*; andere kunnen in zoodanige beteekenis gebruikt worden, gelijk wanneer men spreekt van *zinnelyk mensch*, *noordelyke koude*, *zedelyke handeling*.

d. Van *werkwoorden*, eindelijk, komen bijvoegelyke naam-

woorden op *lijk*, en wel 1) van *intransitieve* of *intransitief* gedachte, hoezeer anderzins transitieve werkwoorden, zoodanige, die eene *actieve* beteekenis hebben en alzoo aanduiden, dat het in den aard des voorwerps ligt de werking, in den stam des adjektiefs uitgedrukt, *uit te oefenen* of *aan den dag te leggen*. Bij voorbeeld: *behagelijk*, *voortreffelijk*, *treffelijk*, *sterfelijk*, *mogelijk*, *lijdelijk*, *smartelijk*, *onophoudelijk*, *erkentelijk* (zie §. 22, A, 2) *b* en *d*), *schadelijk*, *schrikkelijk* of *verschrikkelijk*, *stichtelijk*, *bevorderlijk*, *hinderlijk*, *verrukkelijk*. 2) Van *transitieve* werkwoorden, de zoodanige, die eene *passieve* beteekenis hebben en alzoo aanduiden, dat het in den aard des voorwerps ligt, de werking, in den stam des adjektiefs uitgedrukt, *te ondergaan*. Bij voorbeeld: *doenlijk*, *zienlijk*, *aanzienlijk* (over de *n* in deze woorden zie §. 50, n° 5, *c*, Aanm.), *geboofelijk*, *onbeschrijfelijk*, *onuitputtelijk*, *aannemelijk*, *heugelijk*, *onmetelijk*, *onverbiddelijk*. Soms heeft een en hetzelfde adjektief op *lijk* nu eens de passieve, dan de actieve beteekenis, zoo is *verderfelijk* in *verderfelijk ligchaam* passief, in *verderfelijke dwaling* actief; desgelijks *verachtelijk* in *verachtelijk stilzwijgen*, actief, doch in *verachtelijke ondeugd*, passief; *begrijpelijk*, is zoo wel *vlug van begrip*, als *licht te begrijpen*. *Aandoenlijk*, *vergetelijk* en *lijdelijk* zijn actief; *onaandoenlijk*, *onvergetelijk* en *ontlijdelijk*, daarentegen, passief.

Aanm. Hoe naauw verwant de beteekenis zij van de adjektieven op *achtig* en van die op *lijk*, van andere adjektieven afgeleid, in het oog vallend is niettemin het onderscheid. *Oudachtig*, bij voorbeeld, ontkent, dat de eigenschap *oud* aan het subjeet toekomt; *ouwelijk* stelt, wat *oudachtig* ontkent, maar kent de eigenschap in een verminderden graad toe. Niet minder sterk is het onderscheid in de beteekenis der van persoonsnamen afgeleide adjektieven op *lijk*, vergeleken met adjektieven van denzelfden aard op *achtig*. De laatste stellen de overeenkomstigheid met het stambegrip als daar aanwezig, waar zulks niet betaamt; de eerste drukken eenvoudig gelijkheid uit; men vergelijke slechts *meesterlijk* met *meesterachtig*, *kinderlijk* met *kinderachtig*. — Vergelijkt men, eindelijk, de van werkwoorden afgeleide adjektieven op *lijk*, die eene passieve beteekenis bezitten,

met de verhale adjectieven op *baar*, bij voorbeeld: *ongeloofbaar* met *ongelooflijk*, *onmeetbaar* met *onmetelijk*, zoo blijkt, dat in die op *baar* het begrip der werking, door een of ander subjezt uitgeoefend, eenigzins meer te voorschijn komt; zoodat het ondergaan dier werking niet zoo zeer, als in die op *lijk*, als eene slechts in het voorwerp aanwezige eigenschap gedacht wordt.

7. De uitgang *loos* is een klankverwisselende stamvorm van het oude *liezen* (*verliezen*), zie §. 31, bl. 60. Hij betekent, dat de persoon of het voorwerp *ontdaan* of *berooft* is van dat, wat de stam des adjektiefs, door middel van dit achtervoegsel afgeleid, aanwijst. In de meeste gevallen treedt de euphonische *e* vóór hetzelfde (§. 22, B, a.). *loos* vormt adjektieven 1) van *substantieven*, als: *eerloos*, *zielloos*, *gronde-loos*, *trouweloos*, *hopeloos*, *geesteloos*, *liefdeloos*, *kulpe-loos*; *bewusteloos* staat voor *bewustheidloos*, als *bisdom* voor *bisschopdom*:

2) Soms van werkwoorden: *reddeloos*, *stoorloos*, *roeke-loos* van het oude *roeken* d. i. *zich bekreunen*.

Aann. Vergelijkt men de adjektieven op *loos* met andere ontkennde adjektieven, als *machteloos* met *onmachtig*, *bewusteloos* met *onbewust*, *trouweloos* met *ontrouw*, zoo bespeurt men, dat die op *loos* het geheele wezen kenmerken van den persoon, aan welken de hoedanigheid wordt toegeschreven. De andere ontkennde adjektieven doen niets anders dan zekere eigenschap ontzeggen; die op *loos* daarentegen stellen de negatieve hoedanigheid als eene positieve gesteldheid voor.

8. De uitgang *sch* (Goth. *isks*) geeft een *afkomstig zijn* van eene plaats of van een persoon te kennen, vervolgens *overeenkomstigheid van karakter* met den aard dier plaats of diens persoons. Alleen de adjektieven op *sch* van land- of volksnamen en van sektenamen afgeleid, duiden niet noodwendig overeenkomstigheid van karakter met dien landaard, dat land of die sekte aan. Derhalve kan men spreken van *Fransche taal*, *Hollandsche Spraakkunst*, voor *taal van de Franschen*, *Spraakkunst van de Hollanders* of van de *Hollandsche taal*, *Vaderlandsche Geschiedenis* voor *geschiedenis des vaderlands*, daar men vaderland als een eigennaam

ken opvatten, *Kantiaansche wijsbegeerte*, voor de *wijsbegeerte eens Kantiaans of der Kantianen*.

Dit achtervoegsel dan vormt adjektieven:

a. Van namen van plaatsen, landen en volken, als: *hemelsch*, *aardsch*, *steedsch*, *hoofsch* en *heusich* (van *hof*), *underlandsch*, *wereldsch*. De adjektieven op *sch*, die een landaard aanduiden, worden gevormd, niet van de namen der landen, maar van die der inwoners, bij voorbeeld: *Fransch*, d. i. *Franksch* van *Frank*, *Engelsch* van *Engel* of *Angel*, *Russisch* (de *i* van den oorspronkelijken vorm des uitgangs is hier behouden om den zamenloop van de *s* van *Rus* met die des uitgangs *sch* te vermijden) van *Rus* enz. Doch wanneer de naam des inwoners geen eigenaardigen, maar een van den naam der plaats afgeleiden vorm heeft, als ten aanzien van de namen der inwoners van *steden* altijd het geval is, zoo wordt de uitgang *sch* achter den naam des lands of der stad gevoegd, als: *Hollandsch*, *Spaansch* voor *Spanjesch* van *Spanje*, *Atheensch*, *Karthaaysch*, *Amsterdamsch*, *Geertruidenbergsch*, *Parijsch* voor *Parijssch*, *Gotha'sch*; de uitgang en van de namen van steden vervalt doorgaans vóór den uitgang *sch*, als: *Leidsch*, *Weensch*, *Göttingsch*, *Keulsch*; doch niet altijd, bij voorb.: *Londensch*, *Leuensch*, *Badensch*. Tegen den regel is *Brasiliaansch*, *Siciliaansch* ingeslopen, dat *Sicilisch* en *Brasilisch* zou moeten zijn, omdat de namen der bewoners van deze landen (*Siciliaan*, *Brasiliaan*) van den naam des lands zijn afgeleid. Men zegt voorts beide: *Roomsch* en *Romeinsch*, *Indisch* en *Indiaansch*; de vorm *Roomsch* is toepasselijk op het Heilige Roomsche Rijk of op de Katholieke Godsdienst; de vorm *Romeinsch* op de inwoners van het oude en nieuwe Rome; *Indisch* ziet op eigenlijk *Indie*, *Indiaansch* op de ten onrechte dus genaamde *Indianen* in de Nieuwe Wereld.

Aann. Terwijl de adjektieven, bij welke men van zelve het substantief *man*, *persoon*, verstaat, zonder eenige bepaling zelfstandig gebruikt kunnen worden, bij voorbeeld: *een wijze*, *de geleerde*; mogen deze adjektieven op *sch* van land- of stedennamen afgeleid, slechts in het vrouwelijk en-

kelvoud en in het meervoud als substantieven aangewend worden: *eene Engelsche*, *de Franschen*, niet *een Engelsch*, maar *een Engelschman*.

b. Van *persoons-* en *diernamen*, als: *kindsch*, *slaafsch*, *oudwifsch*, *mansch*, *wulpsch* (van *welp*), *hondsch*, *Kantiaansch*, *Hegeliaansch*; *Kantsch*, *Hegelsch* beteekenen naar de wijze en overeenkomstig het persoonlijk karakter van *Kant* en *Hegel*. Algemeen echter zegt men *Luthersch*, waar *Lutheraansch* de voorkeur zou verdienen.

Aanm. *Kindeck*, in onderscheid van *kinderlijk* en *kinderachtig*, wordt bepaaldelijk van wederom als tot den kinderstaat vervallen grijsaards gezegd. *Mensch* (Goth. *mannisks*) is eigenlijk afgeleid van *man* met den hier behandelenden uitgang *sch*; doch dit woord wordt niet meer als afgeleid erkend en geldt dus voor een stamwoord.

c. Van den uitgang *sch* bedient zich voorts onze taal om *bijwoorden* en zelfs *bijwoordelijke bewoordingen* tot adjektieven te stempelen, als: *achterwaartsch*, *dagelijksch*, *vergeefs*, *zijdelingsch*, *linksch*, *rechtsch*, *onderaardsch* (van *onder de aarde*), *binnenlandsch*, *uitheemsch* (van *uit den heem*), *buitendijksch* (van *buiten's dijks*). Zoo komt dan ook *doodsch* van de uitdrukking *des doods*, *weidsch* van *ter weide*. De van verbale stammen afgeleide adjektieven op *sch*, als *lachs*, *koopsch*, *loopsch*, *speelsch*, *kijfsch*, *trotsch* (van *trots*, stam van *trotsen*) schijnen ontstaan uit het gebruik van verbale substantieven in den genitief met het adjektief *goed*, als: *goed lachs*: nog zegt men altijd *goedgeefs* van *goed geefs*. Naar het voorbeeld van zulke adjektieven schijnt de naam *Doopsch* afgeleid van *doopen*, waarvoor men thans schrijft *Doopsgezind*, terwijl het *Doopschgezind* (van *de gezindte der Doopschen*) behoorde te zijn.

Aanm. *Grootsch*, eindelijk, schijnt een onechte stam door middel van het min zelfstandig achtervoegsel *s* (zie §. 32, A, n° 2.) afgeleid van *groot*, als *geluw* van *geel* (verg. *bits* en *spits*). Dit wordt bevestigd door het vroeger gangbare *grootsig*, daar het niet te denken is, dat achter het zelfstandig achtervoegsel *sch* nog de uitgang *ig* zou toegevoegd zijn. Dus heeft men *groots* in plaats van *grootsch* te schrijven.

9. *zaam*, het Goth. *sama*, het Engelsche *same* (*dezelfde*)

en overig in *te zamen*, drukt *innigen zamenhang* uit, en vormt adjektieven:

a. Van *abstrakte substantieven*. In dit geval geeft het adjektief eene hoedanigheid te kennen, door het stambegrip *gekenmerkt*, als: *deugdzaam*, *eerzaam*, *minzaam*, *heilzaam*, *raadzaam* (eigenlijk *die raad weet*, vervolgens *oorbaar*), *gruwzaam* (van het oude *gruw* of *grouw*), *groeizaam*.

b. Van *adjektieven*, in welk geval de afgeleide vorm op *zaam* dezelfde kracht heeft als de adjektieven op *zaam* van substantieven afgeleid. Bij voorbeeld: *bedachtzaam*, *gemeenzaam*, *eenzaam*.

c. Van *werkwoorden*, in welk geval zij eene *neiging* of *geschiktheid* om eene handeling *uit te oefenen* te kennen geven; bij voorbeeld: *buigzaam*, *lijdzzaam*, *genoegzaam* (eigenl. *geneigd om zich te vergenoegen*, vervolgens *voldoende*), *werkzaam*, *opmerkzaam*, *gehoorzaam* (van *gehooren*, *zich laten gezeggen*), *spaarzaam*, *voegzaam* (eigenl. *geschikt om zich te voegen*, vervolgens *passend*, *behoorlijk*), *duurzaam*, *leerzaam*, *arbeidzaam*, *verdraagzaam*.

Aanm. 1. *Langzaam* en *zeldzaam* zijn slechts schijnbaar van het achtervoegsel *zaam* voorzien: de Middelhgd. vorm van het eerste is *lancsaene*, hetwelk eene zamenstelling met *seine*, Goth. *sáins*, dat is, *traag* aanduidt; het tweede, oudtijds bij ons *zelsen* of *zelsien* geschreven, is zamengesteld uit *zelden* en *gezien*. Over de verwisseling van *n* met *m* op het eind der woorden zie §. 19, n° 3.

Aanm. 2. Duidelijk is het verschil in de beteekenis tusschen de adjektieven op *zaam* en die op *baar*, waar beide van werkwoorden zijn afgeleid: die op *zaam* beduiden geschiktheid om de handeling uit te oefenen, die op *baar* de mogelijkheid om die te ondergaan; vergelijk *buigzaam* (*wat zich buigen kan* van het intransitieve *buigen*) met *buigbaar* (*wat gebogen kan worden*). *Eerbaar* en *eerzaam*, beide van het substantief *eer*, heteekenen in den grond hetzelfde; maar het gebruik brengt mede, dat het laatste als synonym van *kuisch* wordt gebezigd. — Bij de vergelijking, eindelijk, van *lijdzzaam* met *lijdelijk* blijkt, dat de verbale adjektieven op *zaam* meer aan een vrij werkend subjeet, de actieve verbale op *lijk* aan een toevallig dusdanig voorwerp doen denken.

§. 68.

Over de adjektieven, door middel van voorvoegsels afgeleid.

1. Het voorvoegsel *be* is oorspronkelijk één met *bij*. Slechts zelden komt het voor een echten stam; dit is het geval in *be-kwaam* (van *komen*), *bestand* en *bereid* (van *reeden*, *bereiden*). Grooter is het aantal adjektieven, welke het voorkomen hebben van deelwoorden van zoodanige werkwoorden, die reeds van het voorvoegsel *be* voorzien waren, maar, blijkens de beteekenis, van verbale stammen of substantieven gevormd zijn door middel van het voorvoegsel *be*, waarbij zij tevens den uitgang van het verleden deelwoord aannamen. In zulke woorden beduidt dit voorvoegsel *een voorzien zijn* van dat, wat de stam te kennen geeft. Bij voorbeeld: *beleefd* (*voorzien van de ervaring, die het leven geeft*), *bevaren*, *belezen*, *bereisd*, *beraden* (*voorzien van raad of beleid*), *bereden* (*voorzien van hetgeen tot het rijden behoort*), *behebt*, *bekend*, *bedeesd*, *belegen*, *bescheiden*, *bewust* (van *weten*), *bediend* (eigenl. de hoedanigheid van *hem, wien dienst is opgelegd*), *bedreven*, *bedroefd*, *onbezonnen*. Deze moeten tot werkwoorden teruggebracht worden. De volgende zijn van zelfstandige naamwoorden afgeleid: *bevreesd*, *beducht* (voorheen bestond er een substantief *ducht*, *vrees*), *bezeild*, *bekuisd*, *bezorgd*, *beroemd*, *befaamd*, *bedeeld*, *bedaaagd*, *bejaard*, *begaafd*. *Behendig* (van *hand*) en *benoodigd* (van *nood*) werden met den uitgang *ig* vermeerderd; het laatste nam daar achter nog den participialen uitgang (*d*) aan.

2. Het voorvoegsel *ge*, hetzelfde, dat tot vorming van substantieven dient (zie §. 52, n° 3.), vormt een groot aantal adjektieven. Wanneer het *a*) vóór een echten of met het achtervoegsel *ig* bedeeden stam komt, is de kracht van dit *ge* moeilijk meer te herkennen, zoo als het dan ook dikwijls wegvallt zonder dat dit merkbare verandering in de beteekenis te weeg brengt (vergel. §. 52, n° 3, Aanm. 1.). Zie hier

eenige voorbeelden : *gestreng* (of *streng*), *gezwind* (van *zwinden*, *verdwijnen*), *gedwee* (van *dwagen*, dus eigenl. *gewaschen*), *gereed* (of *reed*), *gewis* (of *wis*), *geheel* (of *heel*), *gezond*, *gemeen*, *geheim*, *gering* (van *ring*, een enge van alle kanten besloten ruimte), *geruim* (*ruim* is ten aanzien van de plaats, wat *geruim* van den tijd is), *getrouw* (of *trouw*), *(aan-)genaam* (*voornaam* staat voor *voorgenaam*), *gewoon* (van *wonen*), *gesmijdig* (van *smijden*, *smeden*), *gewillig* (van *wil*), *gestadig* (van het oude *stade*).

b. *Ge* beteekent mede een *voorzien-zijn* 1) vóór *verbale* stammen met den uitgang en, zoo het werkw. ongelijkvl. is, met de vokaal van het verleden deelwoord, als: *gelaten* d. i. *voorzien van het vermogen om iets te laten geworden*, *gebeten* d. i. *voorzien van hetgeen vereischt is om te bijten*, *gediend* (vanwaar een oud *gediende*), d. i. *voorzien van eene bediening*, *gezworen*, *ingebeeld*, *afgeleefd*, *ongestudeerd* enz. Hiertoe behoort ook *dronken* voor *gedronken*; doch *gelegen* in *gelegen tijd*, vanwaar ook *gelegenheid* afkomt, behoort bij het oude *geliggen*, d. i. *zamenliggen*. 2) Vóór *substantieven*, insgelijks *voorzien* van den participialen uitgang (*d*), als: *geveugeld*, *gelaarsd*, *gebaard*, *gerust*, *gegoed*, *genaamd* en *bijgenaamd* (voor *gebijnaamd* van *bijnaam*), *geluimd*, *gestaart*, *gezind*, *geappeld*, *gevlamd* enz. Soms, vooral in *zamenstelling*, valt het voorvoegsel weg zonder dat de beteekenis er bij lijdt, als in *appelde koeken*, *haverde gort*, *platboomd* van *bodem*, *eigenerfd* van *erf*. *Gemoedigd* komt van *moed* op dezelfde wijze, als *benoedigd* van *nood*.

Bij sommige adjektieven heeft het voorvoegsel *ver* dezelfde kracht, te weten, in *vertwijfeld*, (*on-*)*verhoopt*, *vermaard* (van *mare*, *gerucht*)⁴, *verwoed*, *vernoegd*.

3. De voorvoegsels *aarts*, *mis* en *wan* komen ook voor adjektieven ten einde aan hun begrip eene zekere wijziging te geven. *Mis* en *wan* komen nooit vóór stamwoordelijke adjektieven. *Aarts* heeft in *aartsdom* en *aartstui* dezelfde kracht, als vóór substantieven (zie §. 52, n° 1.). *Mis* heeft ook hier

ontkennende kracht, als in *misnoegd* (voor *misgenoegd*), *mistróostig*; of beteekent zooveel als *kwalijk* (zie §. 52, n° 4.), als in *mitsmoedig* (door de kracht van den uitgang *ig* uit *mis* en *moed*, als *mistróostig* uit *mis* en *troost* gevormd). *Wan* geeft hier, dezelfde wijziging aan het begrip, als vóór substantieven (zie t. a. pl. n° 7.), als in: *wanhebbelyk*, *wanvoegelyk*, *wanstaltig* enz. *On* komt, alleen met de zuiver ontkennende kracht, vóór adjektieven (zie over dit *on* het aangemerkte in §. 33.), als: *onrein*, *onwys*, *onnoozel* (waarnevens *noozel* in onbruik is geraakt), *ondeugend*, *onvermijdelijk*, *onguur*, dat afkomt van *guur* voor *gehuur* of *gehier*, het Hoogd. *geheuer*, d. i. *behoorlyk*.

DERDE HOOFDSTUK,

OVER DE TRAPPEN VAN VERGELIJKING.

§. 69.

Over de beteekenis en het gebruik der trappen van vergelyking.

A. Van eene vergelyking tusschen de eigenschappen der voorwerpen is niet altijd de uitkomst, dat de eigenschap in eenig voorwerp in eene hoogere mate wordt aangetroffen; zij kan ook in gelijke mate, of in geringeren graad aanwezig zijn. Doch deze beide gevallen drukt de taal door *vormwoorden* (*bijwoorden*), niet gelijk het eerste geval (zie §. 47, n° 4, 4.) door *woordvormen* uit. Is de eigenschap in *gelijke mate* voorhanden, zoo bedient men zich van de correlatieve bijwoorden *zoo — als*, *even — als*, *evenzoo — als*: *hij is zoo groot*, *als gij*; *hij is even goed*, *als dapper*. Is de eigenschap in een *geringeren* of wel in den betrekkelijk *geringsten* graad aanwezig, zoo bezigt men de bijwoorden *minder* en *minst*

vóór den positief: *hij is minder groot, dan zij; hij is de minst geleerde; hij is minder dapper, dan goed.*

B. 1. Onze taal verwerpt in het praedikaat het gebruik van den comparatief met het bepalend lidwoord. Al is het getal der vergeleken voorwerpen slechts tot twee beperkt, altijd bezigen wij den superlatief, zoodra dit getal bepaald gedacht wordt (vergel. §. 47, n° 4, 4.). Dus: *hij is de grootste van deze twee*, zoowel als: *de grootste van deze vijf kinderen of van al die kinderen.* Maar buiten het praedikaat kan de comparatief met het bepalend lidwoord gebruikt worden, wanneer twee bij elkander behoorende zaken tegen elkander worden overgezet. Zoo spreken wij van *het hooger en lager onderwijs, de hooger hand, de betere zijde, het hooger- en lagerhuis*, en zijn *rechter en linker* comparatieven van *recht en link*. Desgelijks bezigen wij de zegswijze: *zijne meerderen of minderen*, d. i. *de meerderen of minderen dan hij*, en spreken wij van *de ouderen of jongeren van jaren.* *Ouders en jongeren (leerlingen)* zijn zelve comparatieven, die de waarde van substantieven hebben gekregen.

2. In geval dat twee eigenschappen, aan een eh hetzelfde voorwerp eigen, met elkander vergeleken worden, en de uitkomst is, dat de eene daaraan in hoogere mate dan de andere eigen is, bedienen wij ons van de omschrijving door middel van het bijwoord *meer* vóór dat adjektief, hetwelk de eigenschap, die het op de andere wint, te kennen geeft en het eerst genoemd wordt; doch geenszins van den comparatief van dat adjektief. Bij voorbeeld: *hij is meer vlug, dan naarstig*; niet: *hij is vlugger, dan naarstig of naarstiger.* Keert men het om en noemt men die eigenschap het eerst, welke in geringeren graad bij het voorwerp aanwezig is, zoo bezigt men het bijwoord *minder*, bij voorbeeld: *deze tafel is minder breed dan lang*; niet: *is smaller, dan lang*: wel kan men *smaller* in plaats van *minder breed* zeggen, doch slechts wanneer de breedte van twee voorwerpen vergeleken wordt, maar niet waar, zoo als hier, de breedte tegen over de lengte wordt gesteld.

Q. 1. Over het algemeen gesproken, kent onze taal den volstrekten (absoluten) superlatief niet, dat is: nimmer gebruiken wij een superlatief, die zich zou laten omschrijven door de bijwoorden *zeer*, *buitengemeen* enz. en mitsdien geene vergelijking met andere voorwerpen zou vooronderstellen. Dus komt ook de superlatief nimmer met het woordje *een*, noch, behalve in de toespraak (den vocatief), ontgaan van het lidwoord, voor. Alleen de superlatief *best* wordt absoluut gebruikt, vermits de eigenlijke positief van dit woord verloren is gegaan; aldus wanneer ik iemand *een besten mensch* noem, of van *beste tabak* spreek.

Ook de superlatieven der bijwoorden vorderen het artikel voor zich, daar ook zij niet absoluut worden gebezigd. Evenwel laten sommige bijwoorden ten dezen aanzien eene uitzondering toe. Behalve het adverbiale *best* in: *gij hebt uw opstel best gemaakt*, voor *zeer goed*; zegt men ook: *ik ben hoogst gelukkig*, dat is, niet: *hooger dan de overigen*, maar *zeer hoog*; desgelijks *uiterst te vreden*. Ook de bijwoordelijke uitdrukkingen *ten hoogste*, *ten uiterste*, hebben de waarde van volstreckte superlatieven gekregen, hočeer zij eigenlijk, even als *op het hoogst*, *op het zeerst*, *op het tederst*, *in het minst* enz., eene vergelijking vooronderstellen, wel niet tusschen de handelingen van verschillende subjekten, maar tusschen de verschillende graden of tijdstippen van de handeling van één en hetzelfde subjekt. *Hij ontvangt hem het tederst* vergelijkt de tederheid, waarmede de een hem ontvangt, met die, waarmede de ander hem ontvangt; *hij ontvangt hem op het tederst* bepaalt vergelijkenderwijze den graad van tederheid, waarvoor één persoon vatbaar is. *Hoogstens*, *minstens*, hebben bij hunne vervorming tot afgeleide adverbia het artikel verloren, en *jongstleden*, *laatstverloopen*, *naastgelegen*, *meestmogelijk* zijn ten gevolge der zamenstelling verkorte uitdrukkingen voor *het jongst geleden*, *het naast gelegen* enz.; dus is *laatstleden donderdag* eigenlijk: *den het laatst verleden donderdag*.

2. Gansch verkeerd en toch in het gemeenzaam spreken veelvuldig is het gebruik van den adverbialen superlatief in plaats van den superlatief des adjektiefs. Zoo zegt men wel: *hij is het gelukkigst*, voor: *de gelukkigste*; *hij heeft het meeste lust in de studie* voor: *den meesten* of *den grootsten lust*. Intusschen beteekent *hij is het gelukkigst* niets anders dan: *hij is in een gegeven tijdstip gelukkiger dan ooit*, bij voorbeeld: *hij is het gelukkigst, wanneer hij rustig kan arbeiden*. Wanneer er derhalve vergelijking gemaakt wordt tusschen de eigenschap van een en hetzelfde voorwerp, in verschillende tijdstippen of van verschillende zijden beschouwd, alsdan is de adverbiale superlatief op zijne plaats; bestaat er vergelijking tusschen de eigenschap van het eene voorwerp en de eigenschap van het andere voorwerp, dan bezige men den superlatief des adjektiefs.

D. 1. Sommige *qualitatieve* adjektieven laten geene trappen van vergelijking toe; het zijn de zoodanige, bij welke de beteekenis volstrekt en wiskunstig bepaald is; gelijk bij *ledig*, *blind*, *stom*, *dood*, *bloedrood*, *gouden*, *ijzersterk*, *vierkant*, *viervoetig* enz. Sommige dezer bijvoegelijke naamwoorden laten echter in eene verzwakte of eene overdrachtige opvatting de gradatie toe; als: *dit glas is nog leëger, dan dat*; wanneer *ledig* in de beteekenis van *ten naastebij ledig* genomen wordt; *hij is nog blinder*, of *stommer, dan zijn makker*; waar *blind* en *stom* overdrachtig worden genomen.

2. De uitsluitend *attributieve* adjektieven. (zie §. 65, B, 2, b.) sluiten alle de comparatie uit, omdat zij, van bijwoorden afkomstig, een punt in den tijd of zekere omstandigheid aanduiden.

3. Van sommige der uitsluitend *praedicatieve* adjektieven (zie §. 65, B, 2, a.) laat de beteekenis de gradatie toe; doch daar hun in verband met het begeleidend hulpwerkwoord de verbale beteekenis eens toestands eigen is, zoo behoeven zij, bijaldien de graad der hoedanigheid moet worden aangewezen, meestal omschrijvende bijwoorden. Dus: *het is mij meer leed*;

hij is het meest benieuwd, niet: *de benieuwdste* noch *de meest benieuwde*; *zij is met die gewoonte meer behebt*. Alzoo ook: *meer beducht*, *zijner rede meer machtig*, *het meest machtig*, niet: *de machtigste*.

4. *Deelwoorden* kunnen slechts dan de vormen der comparatie aannemen, wanneer hun niet meer de beteekenis eener handeling, welke binnen eene bepaalde tijdruimte afloopt, eigen is, maar die eener blijvende eigenschap eigen is geworden. Dus kan men wel zeggen: *een treffender bericht*, *het treffendst bericht*, *een innemender voorkomen*, *het geliefdste kind*; maar niet: *eene verdedigder stad*, waarvoor men met behulp van bijwoorden zeggen moet: *eene beter*, *de best verdedigde stad*, gelijk ook: *de best gelukte arbeid*, *de meest beduidende bewoordingen*.

Wanneer een deelwoord niet alleen eene blijvende hoedanigheid beteekent, maar geheel gelijkbeduidend met eenig adjektief is geworden, mag men zelfs de vergelijkingsvormen niet door omschrijving uitdrukken. *Treffend* nu is zoo veel als *gandoenlijk*, *innemend* zoo veel als *bevallig*; alzoo is het beter te zeggen: *een treffender bericht*, dan *een meer treffend bericht*; *het innemendste voorkomen*, dan *het meest innemend voorkomen*. Daarentegen laat *meer* of *meest geliefd* zich zeer wel zeggen, even als *meer* en *meest bemind*.

E. De adjektieven, die, van bijwoorden afgeleid, een punt in de ruimte aanduiden, zoo als: *de voorste*, *de achterste*, *de bovenste*, *onderste*, *binnenste* enz. hebben een superlatiefvorm. De reden hiervan schijnt in het relatieve van de door die adjektieven aangeduide verhoudingen gelegen te zijn, en daar het getal der voorwerpen, waarin zoodanige verhouding bestaat, als die adjektieven te kennen geven, altijd bepaald gedacht wordt, zoo nam men, overeenkomstig ons taaleigen (zie boven B, n° 1.), den vorm des superlatiefs, niet dien des comparatiefs, aan.

Aanm. *Uiterste* komt niet regtstreeks van *uit*, maar van *uiter*, een vorm, die oorspronkelijk bestond nevens *uiten*, dat in *buiten* (*be-uiten*) overig

is. Zoo bestond oudtijds nevens *achter* eene partikel *achten*, waarvan het oude *bachten* (d. i. *be-achten*), en nevens *neder*, (*be-neden*). — *Middelste* komt niet af van het substantief *middel*, maar door letterverwisseling (§. 19, n° 4.) van het bijwoord *midden*; werkelijk zegt men ook *middenste*.

F. 1. De verschillende graden zijn voor *bepaling* door middel van bijwoorden vatbaar. De *positief* wordt nader bepaald door *zeer*, *heel*, *hoogst*, *uiterst*, *bijzonder*, *al te*, *tamelijk*, *vrij* enz. De *comparatief* door *nog*, *veel*, *weinig*, *eenigzins*, *verreweg*, *vrij*, *vrij wat*. De *superlatief* door *aller*, dat met den superlatief aaneengekoppeld wordt, door *verre weg*, *op verre na* enz.

2. Na den comparatief gebruikt men vóór het substantief, dat het voorwerp voorstelt, met hetwelk de vergelijking plaats heeft, het bijwoord *dan*: *hij is grooter, dan zijn broeder*. Voorheen, en nog in de spreektaal, gebruikte men ook achter den comparatief het voegwoordelijk bijwoord *als*.

Aann. *Dan* werd, blijkens het gebruik van dit woord in het Gothisch (*than*), oorspronkelijk mede als voegwoordelijk bijwoord gebezigd, en beteekende in dit geval hetzelfde wat *als* beteekent.

3. In zekere gemeenzame zegswijzen bezigen wij den comparatief, zonder daarbij het voorwerp, waarmede de vergelijking plaats heeft, uit te drukken. Te weten, in de uitdrukkingen: *dat is erger!* *dat is leelijker!* *nu nog mooier!*

§. 70.

Over de vorming van den comparatief en den superlatief.

1. De *comparatief* gaat uit op *er*; de *superlatief* op *st*. Deze beide uitgangen komen onmiddellijk achter den grondvorm des adjektiefs. Slechts bij de adjektieven, wier grondvorm op *r* eindigt, wordt tusschen dezen grondvorm en den uitgang van den comparatief eene *d* ingelascht (zie §. 22, A, 2) *a.*). De comparatief van *na* neemt als overgangslitter tusschen den stam en den uitgang eene *d* aan (zie ald. 1) *c.*) — Daar de uitgang van den superlatief in een door *t* gevolgden sisklank bestaat,

zoo verbiedt doorgaans de welluidendheid, ja! de verstaanbaarheid, den superlatief van de adjektieven, die op een sisklank eindigen, te gebruiken. Zoo is er geen hoorbaar onderscheid tusschen *malste* van *mal*, en *malschte* van *malsch*, zoodat men den superlatief van dit laatste woord dient te vermijden. Evenmin is het gebruik van den superlatief van *valsch* aan te bevelen. Maar *de wijsste* is in algemeen gebruik.

2. Eenige bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden zijn er, die, bij gemis van eigene vergelijkingstrappen, deze van zilverwante woorden ontleenen.

a. *Goed* mist de trappen van vergelijking; maar gebruikt daarvoor *beter* en *best* voor *betst* (zie §. 26, n° 2, c, Aanm.), welke regelmatig afkomen van een positief *bet* of liever *bat*, die bij onze oude schrijvers als bijwoord voorkomt, doch nageenog altijd met de kracht van den comparatief.

Aanm. Tot den stam *bat* behoort het subst. *baat*, benevens het werkwoord *baten* en den klankverwisselenden vorm *boeten* (*goed maken*).

b. Ook *kwaad* ontleent zijne trappen van een ander woord, te weten van *erg* of *arg*: zij luiden dus *erger* en *ergst*. *Kwader* en *kwaadst* zijn evenwel nog niet geheel buiten gebruik, en verre van hetzelfde als *erger* en *ergst* te beteekenen: zij zien meer op het zedelijk karakter, even als *slecht*, terwijl *erger* en *ergst* het uitwendig verkeerde, verwarde en benarrende aanduiden.

c. Als graden van *veel* of *menig* dienen *meer* en *meest*, welke woorden eigenlijk *groot* en *grootst* beteekenen. *Meer* is in onze taal onverbuigbaar en wordt dus slechts als bijwoord of als zelfstandig telwoord gebezigd; maar als adjektief verbuigbaar is de vorm *meerder* door verdubbeling van den uitgang des comparatiefs en de gewone inlassching eener euphonische *d* ontstaan.

d. Ook *weinig* kent in onze taal geene graden, maar bedient zich daarvoor van *minder*, met ingelaschte *d* (§. 22, A, 2). a.) voor *minner*, en *minst*, die eigenlijk *kleiner* en *kleinst* beteekenen, en van *min* afkomen, hetwelk nog als bij-

woord, doch met de kracht van een comparatief overig is. *Min* als adjektief in den zin van *onbeduidend*, ook wel van *laaghartig*, schijnt op geen genoegzaam gezag te steunen.

e. De comparatief *eerder* en de superlatief *eerst* behooren bij den positief *eer* (Goth. *air*, *vroeg*), die bij ons, even als *eerder*, slechts als bijwoord voorkomt en wel in de beteekenis van den comparatief. *Eerst* geldt voor een rangschikkend telwoord.

f. Het bijwoord *gaarne* heeft thans geene eigene trappen van vergelijking: zij worden vervangen door *liever*, *het liefst*. In de gemeenzame taal zegt men ook *grager*, *graagst* van *graag*.

Aanm. *Graag* schijnt door klankomzetting van *(be)geeren*, voorheen *(be-)gaeren* te komen: *graag* voor *garig*. De *n* van *gaarn* vindt men reeds in het Goth. *gairnjan*, *begeeren*.

g. *Wel*, dat als bijwoord het begrip uitdrukt van het adjektief *goed*, heeft, even als dit woord, tot trappen van vergelijking de vormen *beter* en *best*.

h. *Zeer* kent nog een superlatief: *op het zeerst*; voorheen ook een comparatief *seerre* (*zerer*).

3. Adjektieven of adverbien met bijwoorden of bijvoegelijke naamwoorden *zamengesteld* nemen natuurlijk de uitgangen der graden achter het laatste lid der zamenstelling, als: *vrijmoediger* (niet: *vrijermoedig*), *boosaardigst*, *volkomener*, *veelvuldigst* enz. Dus ook *goedkoop* van het adjektief *goedkoop*: *beter koop* is de comparatief van de bijwoordelijke uitdrukking *goe' koop* (vergel. §. 39, n° 4.). — Met bijwoorden zamengestelde adjektieven, die van oorsprong *deelwoorden* zijn, kunnen (volgens §. 69, D, 4.) slechts dan achter het laatste lid de uitgangen der comparatie erlangen, wanneer zij volstrekt tot de beteekenis van een eigenschapswoord zijn overgegaan. Dus *hoogdravender* (d. i. *gezwollener van stijl*), *welluidendst*, *welbespraakter* (zoo veel als *welsprekender*); maar: *hooger geplaatst*, niet: *hooggeplaatster*. — Om het begrip van den comparatief des zamengestelden bijwoords *dikwijls* uit te drukken, bedient men zich van *meermalen*, en voor den

superlatief van *het meest*. — Het interjectionale bijwoord *welkom*, eindelijk, maakt, als adjektief gebruikt, den comparatief *welkomer*, maar in den superlatief *meest welkom*.

VIERDE HOOFDSTUK,

OVER DE CONCRETIE OF ZAMENVOEGING DER BIJVOEGELIJKE
MET DE ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§. 71.

1. Zoodra een attributief adjektief met een substantief vereenigd wordt, komt het niet in den grondvorm voor, maar neemt, in de meeste gevallen, in den nominatief eene *e* aan: *een groote man, de groote man, de grootere vrouw, het grootste kind, goede vader*.

1) Bij de toevoeging dezer *e* en der andere verbuigingsuitgangen (*en, er*) blijft de gesloten vokaal des adjektiefs gesloten, hetgeen door verdubbeling der konzont vóór die uitgangen in het schrift wordt te kennen gegeven: *glad, gladde; fel, felle; los, losse* (zie §. 5, n° 1. §. 8, n° 1.). Alleen *bros* maakt *brose*; *grof, grove* (zie §. 8, n° 1.). Achter de open vokaal gaat vóór de vokaal van den uitgang de oorspronkelijk zachte sisklank en spirant, slechts op het eind des woords met *s* en *f* geschreven, weder in *z* en *v* over: *grijs, grijze; doof, doove*.

2) Sommige bijvoegelijke naamwoorden eindigen reeds in den grondvorm op *e*, bepaaldelijk zulke, die vóór deze *e* van den grondvorm eene *d*, voorafgegaan van eene open vokaal bezitten: *spade, moede, blode, blijde*. Worden zulke adjektieven geapokopeerd (zie §. 28, n° 2.), dan zijn zij ongeschikt om de *e* der zamenvoeging (*concretie*) met het substantief aan te nemen; bij gevolg kunnen zij in dezen geapokopeerden vorm slechts in die gevallen gebruikt worden, waarin ook bij andere

adjektieven deze *e* mag wegblijven : dus niet : *de moë wandelaar*, maar wel : *een moë wandelaar*; wel : *een blij bericht*, maar niet : *eene blij tijding*.

2. In sommige gevallen mist het adjektief elken zamenvoegingsuitgang. Aldan staat het adjektief in den nominatief van den *sterken vorm*; terwijl het adjektief, wanneer het bij zijne attributieve verbinding met het substantief de *e* aanneemt, door den *zwakken vorm* is gekenmerkt. Aldus heeft in : *een groot man*, *het moedig paard*, *een lief kind*, het adjektief den *sterken*; in : *een groote man*, *het moedige paard*, den *zwakken vorm*. In het vrouwelijk geslacht bestaat er geen verschil meer tusschen den *zwakken* en den *sterken vorm*, aangezien beide thans op eene toonlooze *e* uitgaan.

Oorspronkelijk komt de *sterke vorm* des adjektiefs daar te pas, waar het eigenschapsbegrip eerst uitdrukkelijk aan het voorwerp wordt toegekend, maar de *zwakke vorm* daar, waar de eigenschap als eene bekende hoedanigheid van het voorwerp vermeld wordt. Met dezen grondregel is het tegenwoordig gebruik nog in overeenstemming.

1) Achter het lidwoord (*de*) en de overige bepaald aanwijzende woorden : *dese*, *die*, *gene* enz. wordt de eigenschap doorgaans in het voorwerp begrepen, zonder dat zij daaraan eerst uitdrukkelijk wordt toegekend, daar die bepalende woorden vooronderstellen, dat er van een in zijnen aard en eigenschappen bekend, van een vroeger genoemd voorwerp sprake is. Deswegens wordt in *het mannelijk geslacht* achter *de*, *dese* enz. altijd de *zwakke vorm* des adjektiefs aangewend : *de groote man* (nooit : *de groot man*), *dese goede herder*, *die sterke soldaat*, *gene goede vader*. Doch in *het onzijdig geslacht* kan achter het lidwoord (*het*) en andere bepaald aanwijzende woorden nog zoowel de *sterke* als de *zwakke vorm* worden gebezigd : *het moedig paard*, en *het moedige paard*. Dit laatste ziet op een te voren genoemd of anderszins bekend paard; het eerste schrijft uitdrukkelijk de eigenschap *moed* aan een enkel paard of aan het gansche geslacht *paard* toe. Het-

zelfde verschil van beteekenis ligt ten grondslag aan andere uitdrukkingen, waarin het adjektief vóór een onzijdig zelfstandig naamwoord beurtelings in den zwakken en den sterken vorm voorkomt. Bij voorbeeld, zeg ik: *het lief kind, mijn lief kind*, zoo valt de nadruk noodwendig op *lief*, omdat ik alsdan deze eigenschap eerst uitdrukkelijk aan het kind toeschrijf; niet desgelijks in: *het lieve kind of mijn lieve kind*. *Het Hollandsche volk* beteekent de Hollandsche natie in tegenoverstelling van andere volken; *het Hollandsch volk* doet aan die klassen der natie denken, waarin het Hollandsche volkskarakter zich duidelijk vertoont, vermits men in dezen sterken vorm het attriboot *Hollandsch* als eene zedelijk kenmerkende hoedanigheid aan het begrip *volk* uitdrukkelijk toekent. Spreek ik van *uw oud huis*, zoo noem ik uw huis oud, maar van *uw oude huis*, zoo gewaag ik van uw *voormalig* huis in tegenoverstelling van het nieuwe.

2) Bij de aanwending van het zoogenaamde lidwoord *een* en van de desgelijks onbepaald aanwijzende woorden *menig*, *zeker*, *eenig*, *elk* enz. heeft het geval plaats, dat het voorwerp nog niet bekend was en bij gevolg zijne eigenschappen evenmin bekend waren; alzoo worden deze eigenschappen alsdan aan het voorwerp eerst uitdrukkelijk toegekend. Dit is de reden, dat men voor het *onzijdig geslacht* tot regel heeft aangenomen, wanneer die woordjes of geenerlei bepalend woord voor het adjektief komt, alleen den *sterken* vorm te bezigen: *een goed kind* (nooit: *een goede kind*), *menig sterk paard*, *zeker gunstig bericht*, *eenig gereed geld*, *goed water*. Maar in het *mannelijk geslacht* vermag men in bepaalde gevallen achter dezelfde woordjes zoowel den zwakken als den sterken vorm te bezigen.

a. Vóór *qualitatieve* of *qualitatief* gebruikte *substantieven* (zie §. 48, A, n° 1, 3.) staat het adjektief achter die onbepaald aanwijzende woorden in den sterken vorm, in geval dit adjektief den persoon kenmerkt in zijne door het substantief uitgedrukte hoedanigheid; doch in den zwakken, indien de ei-

genschap den persoon in het algemeen en niet bepaaldelijk in die hoedanigheid betreft. Dus is *een goed koning, een man, die als koning goed is*; doch *een goede koning, een koning, die goed van aard is*: *een groot man, een die als man (wegens zijn karakter en daden) groot is*; *een groote man, een man, die groot van gestalte is*: *een sterk looper, iemand, die als looper sterk is, die sterk loopt*; *een sterke looper, een looper, die sterk is*: *een goed vriend, iemand, die ons een goed vriend is*; *een goede vriend, een goede man, die onze vriend is*: *een eenvoudig burger, iemand, die niets meer is, dan een burger*; *een eenvoudige burger, een burger, die eenvoudig van zeden is*: *een onwillig overtreders, een die tegen zijn wil overtreedt*; *een onwillige boosdoener, een boosdoener, die onwillig is*.

Krijgt echter een kwalitatief substantief een adjektief vóór zich, hetwelk wel den persoon in zijne bepaalde hoedanigheid kenschetst, maar eene eigenschap te kennen geeft, die aan den persoon niet uitdrukkelijk behoefde toegekend te worden, omdat zij in hem van zelve voorondersteld wordt, dan kan dit adjektief alleen in den zwakken vorm voorkomen; dus: *een kwade schelm* (nooit: *een kwaad schelm*); *een erge dief, een wreede Nero, een lastige zot*.

b. De adjektieven op *sch*, die een landaard aanduiden, kunnen achter *een* enz. ook in den sterken vorm voorkomen, aangezien de bijzonderheid, dat iemand tot deze of gene natie behoort, eene bloote toevalligheid is, die nimmer in den persoon begrepen kan worden. Alzoo: *een Fransch geleerde, een Vlaamsch schilder*, zoowel als *een Fransche geleerde, een Vlaamsche schilder*. Echter zegt men nimmer *een Vlaamsch boer, een Turksch slaaf*, waar het gebruik, wellicht door een begrip van welluidendheid geleid, de weglating der *e* verbiedt.

c. Vóór de woorden *man, mensch* en de persoonsnamen op *ling* kan men achter *een* enz. den sterken vorm bezigen, al

worden zij volstrekt niet kwalitatief gebruikt. Dus: *een blind man*, *een edel jongeling*, *een bevallig vreemdeling*. In *een blinde man* is *man* een bloot toevoegsel: *een blinde* zou volstaan, en het adjektief heeft aldus zelf de waarde van een kwalitatief substantief (zie beneden 4).). *Een blind man*, daarentegen, is een man, aan wien de hoedanigheid *blind* eerst uitdrukkelijk wordt toegekend. *Een luije jongeling* is desgehoijks zoo veel als *een jonge luijaart*. *Een edel jongeling* is een jongeling, aan wien de eigenschap *edel* toegekend wordt; *een edele jongeling* is zooveel gezegd als *een edelaardige (mensch)*, van wien de bijzonderheid, dat hij nog jong is, mede vermeld wordt.

3) Bij het *aanspreken* van personen (in den *vocatief*) gebruikt men het adjektief doorgaans in den zwakken vorm: hier toch ontbreekt het bepalend woord om geene andere reden, dan, omdat de tegenwoordigheid van den aangesproken persoon hem bepaald genoeg aanwijst: *edele vriend*, *weledele Heer*, *blinde man*. Ook wanneer een mannelijke stofnaam door een adjektief zonder artikel wordt voorafgegaan, heeft dit adjektief den zwakken vorm: *goede wijn*, daar ook hier het bepalend artikel slechts deswegens ontbreekt, omdat, gelijk van zelve spreekt, niet zekere soort of hoeveelheid van goeden wijn, maar bepaaldelijk alle goede wijn bedoeld wordt. In *vrij wijn* duidt het adjektief niet de hoedanigheid van den wijn aan, maar de voorwaarde, waarop hij te krijgen is; alzoo is in deze uitdrukking het woord *vrij* bijwoordelijk of praedicatief op te vatten.

4) *Bijvoegelijke naamwoorden*, als kwalitatieve substantieven gebruikt, bezitten altijd den zwakken vorm (vergel. §. 59, n° 2.): hier toch wordt de eigenschap niet eerst uitdrukkelijk aan het voorwerp toegekend, na daarvan aanvankelijk afgescheiden gedacht te zijn, maar maakt zij deszelfs wezen zelve uit. Dus: *een geleerde*, *een arme*, *een doode*, *een verstandige*, *een wijze*, *het goede*, *het kwade*. Evenwel zegt men: *een zot*, *een dwaas*, *een gek*: dit toch zijn niet zoo zeer tot

substantieven verheven adjektieven, als veeleer woorden, die, hoezeer oorspronkelijk adjektieven, in den sterken vorm tot werkelijke substantieven geworden zijn. Zoo zijn *mensch, heer, nar*, oorspronkelijk mede adjektieven, maar thans niet te min uitsluitend substantieven. Eveneens zijn *het wit (de witte kleur)* enz., *het schoon (de schoonheid)*, *het goed en kwaad* (het afgetrokken begrip dezer eigenschappen) substantieven, maar *het witte, het schoone en goede (dat wat wit, wat schoon en goed is)* zelfstandig gebruikte adjektieven.

5) *De tegenwoordige deelwoorden* komen nagenoeg altijd in den zwakken vorm voor. Terwijl de adjektieven, wanneer zij praedicatief gebruikt worden, altijd in den sterken vorm staan, en zelfs het vrouwelijke adjektief, zoo gebezigd, zijnen uitgang (*e*) verliest, zoodat het adjektief, als het praedicatief optreedt, met recht gezegd kan worden, onverbogen te blijven (zie §. 65, B, n° 1.), behouden, daarentegen, die deelwoorden veelal de *e*, wanneer zij praedicatief voorkomen: telt een werkwoord in den infinitief slechts ééne lettergreep, dan mag zelfs deze *e* niet weggelaten worden; bij voorbeeld: *hij is betereude; mijn doel bereikt hebbende, verlang ik niets meer; gelukkig zijnde* (nimmer: *zijnd*), *verlang ik niet nog gelukkiger te worden; nog half slapende, trad hij binnen*. Slechts wanneer zulk een deelwoord werkelijk tot adjektief is geworden, verliest het, praedicatief gebruikt, den zwakken uitgang: *het kind is zeer innemend; deze tijding is bijzonder treffend*. Attributief gebruikt volgt het tegenwoordig deelwoord thans de regelen, die er omtrent het gebruik van den sterken of den zwakken vorm voor de adjektieven bestaan. Slechts valt hier op te merken, dat het tegenwoordig deelwoord, wanneer men het de *e* des zwakken vorms laat behouden, beter den aard en de kracht eens deelwoords bewaart. Vandaar dat men aan een tegenwoordig deelwoord, waar het deze *e* ontbeert en als adjektief kan opgevat worden, de kracht eens adjektiefs toekent. Bij voorbeeld: *het leerend kind* schrijft aan het kind de daad van *leeren* als eene doorgaande

eigenschap toe; *het leerende kind* schrijft eene in een bepaalden tijd vallende daad aan het kind toe, en beteekent *het kind*, dat nu leert of toen leerde.

6) De *rangschikkende telwoorden* staan altijd, zelfs in het onzijdig geslacht, in den *zwakken vorm*: *elke tiende man*, *het twintigste boek*. Ook zijn deze telwoorden eigenlijk superlatieven, en bij deze, als noodwendig door het bepalend lidwoord of andere bepaald aanwijzende woorden voorafgegaan, heerscht de zwakke vorm. Alleen *eerste*, dat meer de natuur van een kwalitatief adjektief heeft, daar het niet van een grondgetal afkomt, maar de superlatief is van het adjektief *eer* (zie §. 70, n° 2, e.), kan in het onzijdig geslacht de *e* ontberen: *mijn eerst gevoel*.

VIJFDE HOOFDSTUK.

OVER DE VERBUIGING DER BIJVOEGELIJKE NAAMWOORDEN.

§. 72.

1. De naamvals verbuiging der adjektieven is of *sterk* of *zwak*. Tot voorbeeld der *sterke verbuiging* kiezen wij het bijvoegelijk bezittelijk voornaamwoord *mijn*:

	Enkelvoud,			Meervoud,
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	In alle geslachten.
Nomin.	mijn,	mijne,	mijn,	mijne,
Genit.	mijns,	mijner,	mijns,	mijner,
Datief	mijnen,	mijner,	mijnen,	mijnen,
Accus.	mijnen.	mijne.	mijn.	mijne.

Tot voorbeeld der *zwakke verbuiging*, het adjektief *goed*, met het lidwoord en een substantief vereenigd, aangezien de adjektieven volledig slechts in vereeniging met een door het artikel bepaald substantief dus verbogen worden:

Enkelvoud,

	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
Nomin.	De goede man,	De goede vrouw,	Het goede kind;
Genit.	Des goeden mans,	Der goede vrouw,	Des goeden kinds,
Datief	Den goeden man (voor: manne),	Der goede vrouw,	Den goeden kinde (verouderd),
Accus.	Den goeden man.	De goede vrouw.	Het goede kind.

Meervoud (in alle geslachten gelijk),

Nomin.	De goede mannen,
Genit.	Der goede mannen,
Datief	Den goeden mannen,
Accus.	De goede mannen.

Ann. Blijkens dit voorbeeld is de *n*, het kenmerk der zwakke verbuiging, in den genitief, datief en accusatief vrouwelijk enkelvoud, alsmede in den nominatief, genitief en accusatief meervoud afgesleten.

Tot voorbeeld der sterke verbuiging hebben wij een bijvoegelijk voornaamwoord moeten kiezen, omdat de kwalitatieve adjectieven niet meer sterk verbogen worden. Komt zoodanig adjectief met een verbogen determinatief of bepalend woord vóór het zelfstandig naamwoord, zoo wordt het thans altijd zwak verbogen; wordt het met zijn substantief door geenerlei determinatief voorafgegaan, zoo worden de genitief en de datief enkelvoud door voorzetsels, die dan den accus. regeren, omschreven, en men zegt *van goeden wijn, aan goeden wijn*, in plaats van *goedens wijns, goeden wijne*; desgelijks in het meervoud *van goede menschen* voor: *goeder menschen*; maar de datief meervoud is ook zonder omschrijving in gebruik: *geef dapperen, mannen de eer, die hun toekomst*. Slechts in enkele uitdrukkingen komt de genitief van een attributief adjectief door geen determinatief bepaald zonder omschrijving voor; doch dan eindigt deze naamval op de zwakke *n*, niet op *s*: *vol zouten wijns*. Bijwoordelijke uitdrukkingen alleen bewaren de voorbeelden van sterk verbogen adjectieven: in den genitief enkelvoud mannelijk en onzijdig: *goedsmoeds, blootshoofds*, en in den genitief enkelvoud vrouwelijk: *onverrichterzake, gelukkigerwijze*; in den datief enkelvoud onzijdig: *van goeden*.

huize, en in den datief enkelvoud vrouwelijk: *van goeder hand, ter goeder ure*. De datief meervoud vrouwelijk, die eigenlijk gelijk is aan den vorm van dezen naamval in het mannelijk en onzijdig geslacht, bij voorbeeld: *wee den bevruchten en zoogenden vrouwen; eere zij den edelen vrouwen*, wordt meestal door omschrijving uitgedrukt, als: *kinderen zijn aan goede moeders eerbied en liefde schuldig*. Veelal laat men dan het voorzetsel weg, zonder daarom den vorm van den accusatief, door het voorzetsel gevorderd, in den vorm des datiefs te veranderen: *kinderen zijn goede moeders eerbied en liefde schuldig*.

2. Wanneer een adjektief zonder substantief in de rede voorkomt, dan wordt of het adjektief zelfstandig gebruikt, of bij het adjektief moet een vroeger genoemd substantief in de gedachte ingevuld worden. In dit laatste geval heeft de weglating van het substantief geenerlei invloed op de verbuiging. Maar wordt het adjektief zelfstandig gebruikt, dan neemt het de verbuiging van een substantief aan, met den zwakken genitief in het enkelvoud. Alzoo verbuige men dan:

Enkelvoud,

Nomin.	De blinde,
Genit.	Des blinden,
Datief	Den blinde,
Accus.	Den blinde,

Het meervoud heeft in alle naamvallen de *n*; het vrouwelijk enkelvoud heeft even als bij de eigenlijke substantieven, geene verbuiging; de genitief en datief van het onzijdig (bij voorb. *het ware*) worden door omschrijving uitgedrukt; en in het meervoud komen de onzijdige zelfstandig gebruikte adjektieven uit den aard der zaak niet voor.

Slechts dan wanneer het begrip des voorwerps in het adjektief zelve vervat is, kan men het bijvoegelijk naamwoord zelfstandig gebruikt achten. Alleen dan derhalve, wanneer een mannelijk of vrouwelijk adjektief de waarde heeft van een kwalitatieven soortnaam, heeft zulk een adjektief de verbuiging van

een substantief, met den uitgang der zwakke verbuiging slechts in den genitief, en de *n*, het kenmerk van het meervoud bij de substantieven, in dit getal. Zoo zegge men dan: *Hij beweest den edelen zijne hulde; hij zag den edelen met eerbied aan*, bij aldien men een te voren genoemden bepaalden persoon op het oog heeft; maar: *zulk een einde voegt den edele (den edelman); God beschermt den vrome*. En in het meervoud: *de edelen; de grooten des lands*; maar: *hier hebt gij schoenen van verschillende maat, ik geef de voorkeur aan de groote*, waarbij men schoenen denkt; even zoo: *zie daar verschillend gekleurde handschoenen, verkiest gij de groene of de zwarte? Groenen*, daarentegen, zijn personen, die in eenig gilde nog niet zijn ingewijd, en *zwarten* beteekent *negers*. Bijvoegelijke telwoorden en voornaamwoorden worden als zelfstandig gebruikt aangemerkt en nemen dus (met uitzondering van *die*, dat eene eigenaardige verbuiging heeft) de *n* in het meervoud aan, wanneer zij het begrip *personen* of *lieden* stilzwijgend in zich bevatten, of op een genoemden persoonsnaam dus verwijzen, dat zij alle met dien persoonsnaam bedoelde personen zonder onderscheid insluiten. Bij voorbeeld: *Dezen zijn van dit, genen van een ander gevoelen; hij bemint de zijnen; sommigen zijn van oordeel; velen hebben de gewoonte enz.* Maar: *sommige der edelen; in deze streek houden zich de vreemdelingen bij voorkeur op, ik zag er reeds vele*. Daarentegen in een zamenhang als deze: *De Grieken, zoowel als de Romeinen, hebben eene groote rol in de geschiedenis gespeeld; de eersten enz.*, zegge men *de eersten*, omdat dit woord op alle bedoelde *Grieken* zonder onderscheid ziet; zeide men hier *de eerste*, zoo zouden de substantieven *Grieken* en *Romeinen* er in de gedachte bij herhaald moeten worden, en men zou bepaaldelijk *de eerste Grieken* en *Romeinen* tegen de *laatste* schijnen over te stellen.

De bijvoegelijke telwoorden *vele*, *sommige*, *alle*, *beide* enz. laten ook dan wanneer zij zelfstandig gebruikt worden,

den sterken genitief toe, hoezeer deze slechts in de adjektivische verbuiging te huis behoort: deze genitief staat dan bij voorkeur vóór het naamwoord, waarvan hij afhangt, als: *veler gevoelen, sommiger meening, aller vreugd, beider ouders.*

3. *Onverbogen* blijft het adjektief:

a. Als het lidwoord *een* tusschen het adjektief en het substantief te staan komt, hetgeen achter de bijwoorden *hoe, zoo, even* en *te* mag geschieden: *zoo eerlijk eene vrouw, even zwaar een last, te moeilijk eene taak.*

b. In den accusatief van het mannelijk geslacht, wanneer in de boven vermelde gevallen (§. 71, n° 2, 2.) ook in den nominatief de sterke vorm moet gebezigd worden. Dus: *ik heb daar een bekwaam schilder leeren kennen; men kan niet anders van zulk een goed vorst verwachten, enz.*

c. Welluidendheidshalve *mogen* onverbogen blijven de *comparatieven*, alsmede de *adjektieven* en *deelwoorden op en*; aldus: *zijne nagelaten gedichten, open brieven, nog grooter roem behalen, een verhevener bestemming.* Om dezelfde reden mag men het woordje *een* in die vormen, waar de verbuiging de toevoeging van *en* zou vorderen of zelfs dan, wanneer de uitgang in eene enkele *e* zou bestaan, onverbogen laten.

4. *Onverbuigbaar* zijn:

a. De *stoffelyke adjektieven op en*: *gouden uurwerken, een zilveren lepel, eene hoornen huid.*

b. De *landsmansnamen op er*, wanneer zij schijnbaar als adjektieven gebruikt worden, maar inderdaad, met behoud hunner natuur van substantieven, eene zamenkoppeling met het volgende substantief vormen; bij voorbeeld: *Amsterdammer schippers, den Harlinger beurtman, Nürnberger waren.*

c. Ook de adjektieven *rechter* en *linker* vormen eenigermate eene zamenkoppeling met het volgende substantief en blijven daarom thans onverbogen: *hij heeft zijn rechter voet verstuikt; de linker hand.*

d. De telwoorden *op lei* en *hande* zijn onverbuigbaar, hoe-

zeer zij als adjektieven behandeld worden, omdat zij eigenlijk bijwoordelijke uitdrukkingen zijn, bestaande uit een telwoord en het substantief *lei* of *hande* in den genitief vrouwelijk enkelvoud (zie §. 35, n° 2, 4.).

DERDE AFDEELING.

OVER HET VOORNAAMWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE SOORTEN DES VOORNAAMWOORDS IN HET ALGEMEEN.

§. 73.

1. Voornaamwoorden zijn woorden, die voorwerpen aanwijzen met onderscheiding van de plaats, die zij in de ruimte innemen (zie §. 46, n° 3.).

2. Men onderscheidt de volgende soorten van voornaamwoorden:

A. *a. Persoonlijke.* De voornaamwoorden, die dezen naam dragen, worden in drie ondersoorten verdeeld: 1°, zij wijzen het voorwerp aan, dat zich in het middelpunt der ruimte bevindt, mitsdien den denkenden of sprekenden persoon zelven: *het voornaamwoord van den eersten persoon enkelvoud*; 2°, of zij wijzen één of meer voorwerpen aan, die zich in één of meer punten buiten het middelpunt bevinden: *het voornaamwoord van den derden persoon*; 3°, of zij vooronderstellen eene verbinding van den spreker met één of meer personen buiten hem, en wel 1) deels dús, dat de spreker een of meer personen buiten hem tegen zich overstelt: *het voornaamwoord van den tweeden persoon*, 2) deels dus, dat hij deze,

als het ware, met zich in het middelpunt begrijpt: *het voornaamwoord van den eersten persoon meervoud.*

b. Bezittelijke. Dit zijn voornaamwoorden, die aanduiden aan wien, het zij aan den eersten, den tweeden of aan den derden persoon, eenig ding toekomt.

c. Aanwijzende. Dit zijn voornaamwoorden, die door verschillende vormen te kennen geven, of de voorwerpen zich al of niet in de nabijheid van den spreker bevinden.

d. Bepalende. Deze duiden het verband aan, dat er tuschen een of ander substantief en een al of niet uitgedrukten bepalenden zinnen zin bestaat (zie §. 46, n° 8.).

e. Onbepaalde. Dit zijn woorden, die een persoon of zaak aanduiden, zonder die onderscheiding, welke den grondslag uitmaakt van de verdeling der persoonlijke voornaamwoorden in verschillende soorten.

f. Vragende. Dit zijn voornaamwoorden, welke te kennen geven, dat eenige persoon of zaak, of wel deze of gene bijzonderheid betreffende eenigen persoon of zaak den spreker onbekend is en hij dienaangaande opheldering verlangt.

g. Betrekkelijke. Dit zijn voornaamwoorden, welke dienen om een bepalenden zin met een substantief te verbinden (zie §. 46, n° 8.).

B. Voorts worden de voornaamwoorden onderscheiden in *zelfstandige* en *bijvoegelijke voornaamwoorden* (§. 46, n° 3. §. 65, A.). Alleen de persoonlijke voornaamwoorden, de onbepaalde voornaamwoorden en van de vragende de voornaamwoorden *wie* en *wat* zijn uitsluitend zelfstandig; de overige worden alle bijvoegelijk bij zelfstandige naamwoorden gebezigd.

TWEEDE HOOFDSTUK,

OVER DE SOORTEN DES VOORNAAMWOORDS IN HET BIJZONDER
EN OVER DE VERBUIGING DER VOORNAAMWOORDEN.

§. 74.

Over de persoonlijke voornaamwoorden.

1. Deze voornaamwoorden worden dus verbogen :

1e persoon. 2e pers.

3e persoon.

Enkelvoud :

	mannel.	vrouwel.	onzijd.
Nom. ik,	hij,	zij of ze,	het,
Gen. mijner,	zijner,	harer,	
Dat. mij of me,	hem,	haar,	
Acc. mij of ma.	hem.	haar of ze.	het.

Meervoud :

Nom. wij of we,	gij of ge,	zij of ze,	zij of ze,	zij of ze,
Gen. onzer,	uwer,	hunner,	harer,	
Dat. ons,	u,	hun,	haar,	
Acc. ons.	u.	hen of ze.	haar of ze.	ze.

De datief en de accusatief van het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon bezitten bovendien gezamenlijk den *terugwerkenden* vorm *zich*, die dan gebruikt wordt, wanneer het onderwerp der rede zelf, hetzij als in de handeling betrokken, hetzij als het voorwerp der handeling wordt voorgesteld. Deze vorm *zich* dient zoowel voor het mannelijk als voor het vrouwelijk geslacht, en tevens zoowel voor het enkel- als voor het meervoud.

1) De persoonlijke voornaamwoorden van den eersten en den tweeden, dat is, den sprekenden en den aangesproken per-

soon, hebben geene verschillende vormen voor de geslachten. De zinnelijke tegenwoordigheid toch van den spreker, zoowel als van den angesprokenen, maakt het geslacht des persoons genoegzaam kenbaar.

2) De genitieven van al deze voornaamwoorden in het enkel- en meervoud bezitten den vorm van bezittelijke voornaamwoorden in den genitief vrouwelijk. Daarnevens staan de mannelijke vormen: *mijns, zijns, haars, uws, huns*, die alle, meer of min, verouderd zijn.

3) Het enkelvoud van den tweeden persoon, dat sedert de eerste helft der zeventiende eeuw geheel in onbruik is geraakt, luidde: *du*, genit. *dijns* of *diner* (*dijner*), dat. en accus. *di* of *dij*. De reden van het verdwijnen van dezen getalvorm is daarin te zoeken, dat men de aanwending van den meervoudsvorm van den tweeden persoon bij het aanspreken van een enkel persoon door de beleefdheid gevorderd achtte. — Nevens *gij* bestaat de vorm *jij* of *je*, in den dat. en accus. *jou* of *je*. Deze vormen (*jij* en *jou*) worden alleen in de gemeenzame taal en wel uitsluitend bij het aanspreken van een enkel persoon gebezigd: alzoo vervangen zij thans het verloren *du* en *dij*. In het meervoud gebruikt men in de gemeenzame rede *juuli* door klankomzetting ontstaan uit *jyului*, dat is, *gylieden*. Dit *gylieden* genit. *ulieder* (voor *uwerlieden*), dat. en accus. *ulieden*, is benevens de gemeene vormen *wylui*, *zylui* en *haarlui* (zie beneden Aanm. 1.) in gebruik gebleven, terwijl de toevoeging van het substantief *lieden* achter de overige meervoudsvormen der persoonl. voornaamwoorden in onbruik is geraakt. — *Gij* is in het Hollandsch in de spreektaal geheel buitengesloten. In beschaafde kringen, wanneer men het woord richt tot iemand, met wien men niet op vertrouwelijken voet verkeert, of in het algemeen tot iemand van meer leeftijd, bezigt men *u* met het werkwoord in den 3^{en} pers. enkelv.: *u is, u heeft* enz. Dit *u* staat voor *uwe*, namelijk *edelheid* (nog hoort men soms *U E*). Doch tot meer personen laat zich dit *u* in den nominatief niet gebruiken: wanneer men tot meer personen in

de dagelijksche samenleving het woord voert, dient men hen in den derden persoon met den titel *de Heeren, de Dames* of dergel. aan te spreken.

4) De genitief en de datief van het persoonl. voornaamw. in het onzijdig geslacht ontbreken: *zijn* (*zijns*), *hem*, *hunner* en *hun* toch worden uitsluitend van eigenlijke personen gebezigd. Wel kan men, in den datief, *hem* en *hun* van dieren zeggen, al zijn deze ook met een onzijdigen naam bestempeld; doch alsdan stelt men zich deze dieren als mannelijke personen voor. In de gemeenzame taal bezigt men, van zaken, die door een onzijdig naamwoord zijn uitgedrukt, sprekend, in den datief veelal *het* in het enkel-, en *ze* in het meervoud, bij welke accusatiefvormen men dan het voorzetsel *aan* verstaat; bij voorbeeld van een of meer boeken sprekend: *ik heb het* of *ik heb ze een andere plaats in mijn kast gegeven*. Zoo gebruikt men ook *ze* voor den datief vrouwelijk enkelvoud en voor den datief mannelijk of vrouwel. meervoud, gelijk men in het algemeen het voorzetsel *aan* vóór de substantieven kan weglaten. — Anderzins gebruikt men in plaats van den ontbrekkenden genitief en datief van het onzijdig geslacht de zamengekoppelde bijwoorden *daarvan* (*er van*) en, *daaraan* (*er aan*).

Aanm. 1. Het gebruik van den vorm 'em (*hem*) in den datief en accusatief enkelvoud, waar van dingen sprake is, die door een vrouwelijk naamwoord worden uitgedrukt, bewijst, hoezeer men in onze spreektaal het onderscheid tusschen het mannel. en vrouwel. geslacht verwaarloost. Zoo zegt men veelal, bij voorb. van eene pijp sprekend: *ik heb 'em nog niet aangestoken*; dit behoorde eigenlijk te zijn: *ik heb ze* enz. Eene andere reden ligt ten grondslag aan het gebruik van 'er (*haar*) voor den datief meerv. mannelijk, als in: *ik heb het 'er al gezegd*, voor: *ik heb het hun al gezegd*: dit *haar* of *haarlui* toch is een oude geslachtlooze genitief meervoud, die ook voor den datief en soms zelfs, gelijk voorheen, voor den accusatief meervoud geldt zonder onderscheid van geslacht.

Aanm. 2. In het spreken verbindt men sommige persoonl. voornaamwoorden zoo naauw met het werkwoord, dat of dit laatste of het voornaamwoord daardoor eene wijziging in zijnen vorm ondergaat. Zoo zeggen wij: *hebe*, *doeje* (voor *hebt ge*, *doet gij*), *isse* (voor *is zij*), *heefte* (voor *heeft hij*), *heefte* (voor *heeft hem*), *heefte* (voor *heeft zij*), *heefte* (voor *heeft haar*).

2. Aan de persoonlijke voornaamwoorden en zelfstandige naamwoorden wordt ter sterkere uitdrukking van het begrip der persoonlijkheid of identiteit, hetwelk hun inwoont, het woordje *zelve* toegevoegd, dat zoo veel als *in eigen persoon*, beteekent. Dit woord wordt in het enkelvoud zwak verbogen: *hij zelve, zij zelve, de koning zelve, het kind zelve*; genit. *des konings zelven, der vrouw zelve*; dat. en accus. *hem zelven, haar zelve, den koning zelven*. Zegt men *hij zelf, het kind zelf*, zoo is de zwakke uitgang door eene apokope (§. 28.) weggelaten. In het meervoud eindigt het op *n*, daar het geen bijvoegelijk naamwoord is, maar veeleer als een zelfstandig voornaamwoord moet beschouwd worden, dat bij wijze van *appositie* aan de pers. voornaamwoorden en de zelfst. naamwoorden wordt toegevoegd; dus: *zij zelven, hun zelven, hen zelven, de koningen zelven, de vrouwen zelven*, en in den genitief: *der koningen zelven*. De genitief der persoonlijke voornaamwoorden in verbinding met dit woord wordt altijd door het voorzetsel *van* omschreven: *van hem zelven, van haar zelve* (enkelv.), *van ons zelven, van hen zelven, van haar zelven* (meerv.).

Aann. 1. Verouderd zijn de genitieven *mijns zelfs, uws zelfs, zijns zelfs, haars zelfs, huns zelfs*, in welke de vorm *zelfs* zonder onderscheid van geslacht of getal voorkomt: ongetwijfeld werd hier deze vorm slechts gebezigd om overeenstemming met den uitgang van den genitief der persoonlijke voornaamwoorden en tegelijk een vloeijenden overgang tot het volgende substantief, van hetwelk zulk een genitief afhing, te bewerken: voor *uws zelfs zaligheid* zegt men thans *uw eigen zaligheid*.

Aann. 2. Het gebruik van het woordje *zelve* is vooral gepast, wanneer het verbogen persoonl. voornaamw. op het onderwerp terugwijst bij zulke werkwoorden, die doorgaans een persoon, onderscheiden van het subjeet, tot voorwerp hebben; hij voorbeeld: *ik laat mij zelven, gij prijst u zelven, hij bemint zich zelven, hij wijt het zich zelven*; niet: *hij bemint zich*, enz.

3. Wanneer men wil uitdrukken, dat de handeling *wederkeurig* is, dat is, dat verschillende personen elkander onderling tot het voorwerp hunner handeling maken, bezigt men, in plaats van het verbogen persoonlijk voornaamwoord, de

woordkoppeling *elkander* of *malkander*; bij voorbeeld: *wij beminnen elkander*, *zij zien malkander*, niet: *wij beminnen ons*, *zij zien zich*, hetwelk slechts van eene op het subjeet *terugwerkende* handeling kan begrepen worden. *Elkander* is op te lossen in *elk den ander*, dat is, *de eene persoon den anderen*; van *elkander* is dus *elk* (of *de een*) van *den ander*, zoo als *bijéén*, *uitéén* enz. staat voor *de een bij den ander*, *de een uit den ander*. *Malkander* is eene zamentrekking uit *manlyk*, dat is *elk*, en *ander* (zie §. 26, n° 2, c.). De genitief *elkanders*, zonder onderscheid van geslacht, komt slechts voor staande vóór een zelfstandig naamwoord, waarvan die genitief afhangt: *elkanders welzijn*. In den datief en accusatief kan men zoowel *elkanderen* als *elkander* zeggen: die uitgang *en* is dan de uitgang van die naamvallen in het enkelvoud; bij voorbeeld: *zij scheuren het van elkanderen* (*elk deel van den anderen deele*).

§. 75.

Over de bezittelyke voornaamwoorden.

1. De bezittelyke voornaamwoorden zijn de volgende en worden aldus onderscheiden:

1e persoon.	2e persoon.	3e persoon.	
Enkelvoud.			
mijn.	ontbreekt.	mann. en onz. zijn.	vrouw. haar of heur.

Meervoud.

onze.	uw.	hun.	haar of heur.
-------	-----	------	---------------

Alzoo drukken de bezittelyke voornaamwoorden in hun vorm het *getal*, en die van den derden persoon bovendien het *geslacht* uit des persoons, waaraan het voorwerp toekomt, dat door het substantief wordt te kennen gegeven, bij hetwelk zij als adjektieven gevoegd worden. Zoo is, bij voorbeeld, *hun* van het meervoudig getal en het mannelijk geslacht; doch verbind ik *hun* met *moeder*: *hunne moeder*, dan is niettemin

kanne, als adjektief, met zijn substantief in overeenstemming, van het enkelvoudig getal en het vrouwelijk geslacht. Het getal en geslacht nu, dat een bezittelijk voornaamwoord met zijn substantief gemeen heeft, noemt men zijn *objektief* getal en geslacht; het getal en geslacht van den bezittenden persoon, in den vorm des bezittelijken voornaamwoords uitgedrukt, heet zijn *subjektief* getal en geslacht.

Aanm. 1. Het bezittelijk voornaamw. van den tweeden persoon enkelvoud is gelijk met het persoonl. voornaamw. van den 2den pers. enkelv. verloren gegaan (zie §. 74, n° 1, 3.): het luidde *dijn*. Nog slechts in de uitdrukking *het mijn en dijn* is het om des rijms wille behouden.

Aanm. 2. Wanneer men in de gemeenzame spreektaal het pers. voorn. *jij* (*je*) gebruikt, dienen de vormen *je* of *jou* en *de jouwe* tot bezitt. voornaamwoord. — In de spreektaal gebruikt men *haar* of verkort *'er* menigmaal voor het bezitt. vnv. van den 3en pers. meerv. mannel., waarover men zie §. 74, n° 1, 4), Aanm. 1.

2. Hoe de bezittelijke voornaamwoorden verbogen worden, hebben wij boven, §. 72, n° 1. gezien. Van het aldaar opgegeven voorbeeld wijkt alleen het bezitt. voornw. van den 1en pers. meerv. af, daar dit ook in den nominat. van het enkelv. mannel. op eene *e* uitgaat: *onze vader*. Deze *e* is geenszins het kenmerk der zwakke verbuiging, maar behoort tot den grondvorm des woords, en is in het onzijdig geslacht afgesleten, gelijk mede het geval is geweest met de *e*, waarop ook *uw* in het mannel. en onzijd. geslacht oorspronkelijk uitging.

Wordt bij het bezitt. voornw. het substantief niet uitgedrukt, maar begrepen, zoo krijgt het, als ieder adjektief, dat zelfstandig gebruikt wordt, het lidwoord voor zich, en wordt in het enkelv. zwak verbogen: *de mijne, het mijne; des mijnen, der mijne* enz. In het meervoud krijgen de nominatief, genitief en accusatief slechts dan de *n*, wanneer in het bezitt. voornw. het begrip *personen, vrienden, betrekkingen* besloten is; bij voorb. *de liefde tot de zijnen*. De datief meervoud heeft ook buitendien de *n* (vergel. §. 72, n° 1.).

3. Praedicatief zonder lidwoord worden de bezittelijke voor-

naamwoorden vooral dat van den 1^{en} pers. thans nog slechts in eene zeer bijzondere beteekenis gebruikt, te weten, wanneer men iets prijs verklaart, bij voorbeeld: *dit boek is mijn*. Anders heeft het bezittel. voornw. praedictief gebruikt het lidwoord voor zich, of wordt door het pers. vnw. met het voorzetsel *van* vervangen, als: *deze hoed is de mijne*, en *deze hoed is van mij*, welke uitdrukkingen echter niet hetzelfde beteekenen: de eerste wendt men aan, wanneer er verscheidene hoeden zijn, maar het onzeker was, welke de mijne is; de tweede, wanneer er verscheidene personen zijn, maar het onzeker was, wien hunner de hoed toekomt.

Aanm. In het gemeene leven bestaat het gebruik om vóór het bezittel. voornw. *zijn* of *haar* (zoo wel het vrouw. enkelv. als het geslachtlooze meervoudige *haar*) den persoon te noemen, die de eigenaar des voorwerps is: *mijn vader zijn huis* (hetgeen hetzelfde is als *mijns vaders huis*), *Mietje haar pop*, *de menschen haar* (verkort 'er, of wel, met inlashing eener *d*, *der*) *gewoonte*. Bij deze wijze van uitdrukking wordt in het bezitt. vnw. de eigenaar als bekend begrepen, maar deze tevens, om misverstand te verhoeden, buiten den grammatischen samenhang der rede, genoemd. Deze uitdrukking laat zich vergelijken met de volgende: *zij waren met hun* (of *haar*) *vijven broeders*, waar *broeders* in het voornaamw. *hun* vervat is, maar niettemin, als in parenthesi, uitdrukkelijk genoemd wordt.

§. 76.

Over de aanwijzende voornaamwoorden.

1. De aanwijzende voornaamwoorden zijn: *die*, *deze* en *gene*. *Die* en *gene* worden voor veraf zijnde, *deze* voor nabij zijnde voorwerpen gebruikt.

2. *Deze* en *die* worden dus verboden:

	Enkelvoud :		Meervoud :	
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	in alle geslachten :
Nom.	die,	die,	dat,	die,
Gen.	diens,	dier,	diens,	dier,
Dat.	dien,	dier,	dien,	dien,
Acc.	dien.	die:	dat.	die.

Enkelvoud :

Meervoud :

	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	in alle geslachten:
Nom.	deze,	deze,	dit,	deze,
Gen.	dezes,	dezer,	dezes,	dezer,
Dat.	dezen,	dezer,	dezen,	dezen,
Acc.	dezen.	deze.	dit.	deze.

Deze heeft in den nominatief en accusatief meerv. *dezen*, wanneer er *personen* onder begrepen en het bij gevolg zelfstandig gebruikt wordt.

Gene wordt zelden als adjektief gebruikt, behalve in de bijwoordelijke zegswijzen: *aan gene zijde*, *aan genen kant*. Daarentegen komt het in tegenoverstelling van *deze* veelvuldig zelfstandig voor, doch alleen in den nominatief of, door voorzetsels al of niet voorafgegaan, in den accusatief, enkelvoudig en meervoudig: *deze en gene*, *dezen en genen*.

Aanm. 1. *Die*, *dat*, is oorspronkelijk één en hetzelfde woord met het lidwoord *de*, *het*. Nog wordt de genitief *des* als aanw. voornw. gebruikt in zegswijzen als *des verheuge ik mij*, en in de bijwoorden *deswegens*, *desniettegenstaande*, *derhalve*, *derwijze*, *desgelijks* enz. zijn *des* en *der* mede voornaamwoorden. De genitief *diens* kreeg eerst in later tijd de versterkende *n* vóór den naamvalsuitgang: voorheen zeide men *dies*, dat nog als bijwoord gebruikt wordt. De *t* in *dat* is het oorspronkelijke kenmerk van het onzijdig geslacht naar de sterke verbuiging: *deze t* is bij de adjektieven afgesleten, maar nog bij andere voornaamwoorden bewaard, te weten: *het* en *wat*; oudtijds had ook *gene* in het onzijd. *geent*, *gont* of *gunt*.

Aanm. 2. De *e* van *deze* en *gene* in het mannel. geslacht enkelv. is geenszins het kenmerk van den zwakken vorm. Deze voornaamwoorden zijn aan de Oudduitsche *desér* en *gener* ontleend, in welke men den uitgang van den sterken vorm als, gelijk in *unser* (*onze*), tot den grondvorm behoorend aangemerkt en door onze *e* zal hebben vervangen. Het onzijd. *dit* beantwoordt ook ten volle aan het Oudduitsche *diz* (zamengetrokken uit *desaz*), door verandering van de Hoogduitsehe *z* in *t* vernederduitscht.

§. 77.

Over de bepalende voornaamwoorden.

1. De bepalende voornaamwoorden zijn: *degene*, *hetgene*; *-diegene*, *datgene*; *dezelfde*, *hetzelfde*; *zulk*; *zoodanig* en

dusdanig, en *dergelijk*. De bepalende zin, dien deze voornaamwoorden als het ware aankondigen, kan bij *dezelfde*, als mede bij *zulk*, *zoodanig* en *dusdanig* onuitgedrukt en in de gedachte opgesloten blijven; bij voorbeeld, wanneer ik zeg: *hij is nog dezelfde gebleven*, voor: *dezelfde, die hij altijd geweest is*; *milk een man is strafwaardig*, voor: *zulk een man, als deze is*. Maar bij *degene* of *diegene* ontbreekt de bepalende zin nimmer. Ook het pers. voornw. *hij*, *zij*, mag als een bepalend voornw. gebruikt worden: *hij, die zijn plicht doet, is lofwaardig*. Alsmede *die*, *dat*; doch alsdan begint de afhankelijke zin, ten minste wanneer die onmiddellijk op het bepalend gebruikte *die* of *dat* volgt, met *welke*, *wat*, om eene onaangename herhaling te voorkomen: *die, welke* (niet: *die, die*) *mijn gevoelen deelt, volg mij*; *dat, wat ik beleefd heb*, enz. Achter *die* blijft somtijds even als steeds achter *hetgeen* (*hetgene*), het betrekkelijk voornw. vóór den afhankelijken zin achterwege; zoo zegt men dan: *die ik het gegeven heb, geve het mij weder*, voor: *die, aan wien* enz., even als: *hetgeen ik u te zeggen heb*, voor: *hetgeen, dat* enz. Omgekeerd kunnen de voornaamwoorden *die*, *wie* en *wat*, betrekkelijk gebruikt, het bepalende voornw. onnoodig maken, bij voorb.: *die mij lief heeft bemin ik weder*, voor: *hem of dengenen, die mij lief heeft*, enz.; *wie mijn gevoelen deelt, volg mij*; *wat ik u te zeggen heb, komt hierop neder*.

2. *Degene* of *diegene* is eene zamenstelling uit het lidwoord (dat oudtijds ook *die*, *dat* luidde) en het aanwijzend vnw. *gene*. Zoo zeide men oudtijds ook *de deze*, en nog tegenwoordig in bijwoordelijke uitdrukkingen: *ten dezen aanzien*, dat is, *te den dezen aanzien*; *ter dezer ure*; dat is, *te der dezer ure*. *Dezelfde* is de superlatief van *zelve*, en staat dus voor *dezelfste* (zie §. 17, A, n° 3, Aanm. 1.). Oorspronkelijk van *dezelfde* beteekenis met *dezelfde* was *dezelve*, hetwelk thans de waarde heeft van een pers. voornw. van den 3^{en} pers. en in plaats daarvan wordt aangewend om dubbelzinnigheid te vermijden: *hij* en *zij* toch schijnen even als de bezitt. voor-

naamwoorden van den 3^{en} pers. licht op het subjekt eens volzins terug te wijzen; moet derhalve een voornaamwoord op een ander substantief in den volzin terugwijzen, zoo gebruiken sommigen *dezelve*. In den genitief heeft *dezelve* natuurlijk de waarde van een bezittelijk voornw. van den 3^{en} pers. Daar evenwel het gebruik van *dezelve* iets slepends aan de voordracht geeft, zoo doet men wel het zoo veel mogelijk te vermijden. — Over den oorsprong van *zulk* en *zoodanig* zie men §. 26, n° 3, a, en §. 67, n° 5, d.; over *dergelijk* §. 35, n° 2, 2), c.

3. Bij de verbuiging van *degene* wordt het lidwoord afzonderlijk verbogen en het voornaamwoord geheel overeenkomstig de zwakke verbuiging der adjektieven (zie §. 72, n° 1.), op deze wijze:

	Enkelvoud :			Meervoud :
	Mannel.	Vrouwel.	Onzijd.	in alle geslachten :
Nom.	degene (bij apokope: degeen),	degene,	hetgene (bij apokope: hetgeen),	degenen,
Gen.	desgenen,	dergene,	desgenen,	dergenen,
Dat.	dengenen,	dergene,	dengenen,	dengenen,
Acc.	dengenen.	degene.	hetgene of hetgeen.	degenen.

Dezelfde en *dezelve* worden eveneens verbogen: alleen moet opgemerkt worden, dat, daar *degene* altijd zelfstandig gebruikt wordt, en *dezelfde* en *dezelve* doorgaans bijvoegelijk voorkomen, deze beide laatste voornaamwoorden doorgaans in den nomin. genit. en accus. meervoud de *n* missen, welke zij slechts dan verkrijgen, wanneer zij de waarde hebben van zelfst. naamwoorden en het begrip *personen* in zich sluiten. Voorts heeft *dezelve* nevens den zwakken genitief *deszelven* (mannel. en onz. enkelv.) en *derzelve* (vrouwel. enkelv. en meerv. in alle gesl.) ook een genitief naar den sterken vorm *deszelfs* en *derzelve*: *deszelfs* en *derzelve* gebruikt men, wanneer de genitief van dit voornw. vóór het zelfst. naamw. staat, waarvan hij afhangt: *deszelfs ouders*, *derzelve moeder*; *deszelven* en *derzelve*, wanneer de genitief volgt op het substantief, wanneer hij afhangt, of als adjektief aan een sub-

stantief in den genitief wordt toegevoegd: *de ouders deszelfven, de moeder derzelve; de zoon deszelfven vaders, derzelve moeder.*

Zulk wordt in het enkelvoud doorgaans gevolgd door *een*, gelijk ook *zoodanig*: beide blijven alsdan onverbogen. Het eerste wordt slechts met substantieven in het meervoud, met stofnamen of als zoodanig gebruikte verzamelwoorden en met infinitieven zonder tusschenkomst van *een* verbonden: *zulke menschen, zulk goud, zulke boter, zulk volk, zulk eten.* Is het met meervoudige substantieven onmiddellijk verbonden, dan heeft het in den genitief *zulker*, in den datief *zulken*. Worden *zulk* en *zoodanig* door het bepalend lidwoord voorafgegaan, zoo staan zij zelfstandig, of er wordt ten minste een substantief achter weggelaten. Dit heeft bij *zulk* alleen in het meervoud plaats. *De zoodanige* verbuige men als de zwakke substantieven (zie §. 59, n° 2, en §. 60, n° 2.). *Der-gelyk* wordt als een kwalitatief adjektief verbogen. In het enkelvoud komt het meestal voor met het lidwoord *een*.

§. 78.

Over de onbepaalde voornaamwoorden.

1. De onbepaalde voornaamwoorden zijn: *iemand, niemand, men, iets, niets.* — *Iemand* is ontstaan uit *ie*, Hoogd. *je*, dat ooit beteekent, en *man*; vermeerderd met de paragogische *d* (zie §. 24, n° 2.); *niemand* is hetzelfde woord, slechts voorzien van de ontkennende *n*, of liever de ontkennende partikel *ne, ni.* — *Men* is oorspronkelijk niet onderscheiden van het substantief *man*, hetwelk in deze onbepaalde beteekenis toonloos werd uitgesproken en dus, in plaats der *a*, de toonlooze *e* ontving: thans echter geeft men het doorgaans den klemtoon en spreekt de *e* scherp uit. — *Iets* is, blijkens den Oudduitschen vorm dezes woords, zamengetrokken uit *iewicht*, hetwelk bestaat uit het zoo even vermelde *ie* en *wicht*, dat eigenlijk *ding* beteekent. De *s*, die thans altijd achter het

woord komt (voorheen zeide men *iet* en nog altijd *te niet* d. i. *tot niets*), schijnt het aanwijzend voornaamwoord *die* in den genitief (*des, 's*), alzo *iets* zoo veel als *iet des, iet daarvan*.

2. *Iemand* is, even als *niemand*, een gelijkslachtig zelfstandig naamwoord, en wordt als zoodanig door toevoeging eener *s* in den genitief verbogen. Deze woorden zijn wegens hunne onbepaalde beteekenis onvatbaar om een kwalitatief adjektief vóór zich te nemen; doch in de gemeensame taal verbindt men met hen het adjektief *vreemd*, door dit in den genitief onzijdig enkelv. daarachter te plaatsen: *iemand vreemds*.

Men kan alleen als onderwerp der rede optreden en blijft dus altijd onverbogen. — *Iets* en *niets* zijn wegens hunne ineen-smelting met het woordje *des* onverbuigbaar. Voor *te niet* zegt men nog tegenwoordig wel eens *te niete*; in dezen vorm is de *e* de uitgang van den datief.

Aann. Het woordje *een* moet in sommige gevallen als onbepaald voorw. worden aangemerkt (zie de volg. Afdeel.)

§. 79.

Over de vragende voornaamwoorden.

1. Het kenmerk der vragende voornaamwoorden is de letter *w* (uit Goth. *hw*, zie §. 25, n° 3.), gelijk de *d* het kenmerk der aanwijzende *die, deze*, is. Zij zijn de volgende: *wie*, hetwelk een zelfstandig, *welke*, dat een bijvoegelijk voornaamwoord is en bestaat uit een vragend bijwoord *we* (Goth. *hwa*), d. i. *hoe*, en *lijk*. Bovendien worden als vragende bijvoeg. naamwoorden gebruikt *hoedanig* dat is, *hoe gedaan*, en de woordverbinding *wat voor* of *wat voor een*, in welke uitdrukking *voor* zoo veel beteekent als *ten opzichte van*, zoo dat *wat voor menschen* zich in het Fransch zou laten vertalen door: *quoi en fait d'hommes*.

2. *Wie* vraagt naar personen, *wat* naar zaken. De oude genitief had den vorm *wes* (nog overig in het betrekkelijke *weshalve*) of *wies*; de tegenwoordige genitief van het mannel.

geslacht is *wiens*; die van het vrouwel. *wier*; de datief en accus. mannel. *wien*, de accusat. vrouwel. *wie*, welke ook in de betrekking van den datief wordt gebezigd. (Het meervoud luidt zonder onderscheid van geslacht: nominat. *wie*; genit. *wier*, die echter bij voorkeur betrekkelijk gebruikt wordt, vragend zegt men duidelijker *van wie*; datief, *wien*; accus. *wie*. — Daar *wat* ook eene verzameling van voorwerpen aanduidt, zoo heeft het geen meervoud; evenmin kent het een genitief en datief, in plaats van welke naamvallen de zamengekoppelde, doch soms door tusschenkomende woorden vanéén-gescheiden bijwoorden *waarvan* en *waaraan* of *waarvoor* in gebruik zijn. — *Welke* wordt als een sterk adjekt. verbogen: het heeft in den mannelijken nominatief echter alleen den sterken vorm (*welk*), wanneer dit woord vóór kwalitatieve substantieven staat en de vraag of de uitroep de hoedanigheid van den persoon, niet den persoon afgescheiden van zijne hoedanigheid, betreft: dus is *welk vorst?*! kennelijk onderscheiden van *welke vorst?* hetwelk alleenlijk vraagt, wie van een bepaald aantal vorsten bedoeld wordt. In den uitroep echter neemt *welk* doorgaans het woordje *een* achter zich en blijft, dan onverbogen: *welk een vorst bezitten wij!* De genitieven *welks* (mannel. en onz. enkelv.) en *welker* (enkelv. vrouwel., en meerv.) komen meest betrekkelijk voor. De vrouwel. accus. enkelv. *welke* wordt mede in de betrekking van den datief gebruikt, daar de vrouwel. datiefvorm aan het woord ontbreekt. — Aangezien de woorden *wat voor* in eene uitdrukking als *wat voor een man*, *wat voor menschen*, tot een adjektief zijn vereenigd, zoo verloor *voor* de kracht om het volgende naamwoord te beheerschen. Zoo zegt men dus *wat voor een man* (niet: *eenen man*) *is hij?*, en *wat voor menschen komen daar?*, als of *menschen* het grammatisch subjeet was, en niet: *komt daar*. Dikwijls laat men het woordje *voor* weg, zoodat alleen *wat* overblijft, hetwelk alsdan als bijvoegelijk voornw. met woorden van elk geslacht en getal zamengevoegd wordt, bij voorbeeld: *wat mensch*, *wat vrouw*

is *dat!*? ook wel: *wat een mensch!* (doch. dit alleen in den uitroep); *wat menschen zijn dat!*? — Men vermag het woordje voor van *wat* af te scheiden en, in plaats van *wat voor een dier is dat?* te zeggen: *wat is dat voor een dier?* Hoezeer dit soms dubbelzinnigheid kan opleveren, bij voorbeeld in *wat wilt gij voor geld ontvangen?*, waar voor *geld* ook in *ruiling voor geld* kan beteekenen.

§. 80.

Over de betrekkelijke voornaamwoorden.

1. Geen voornaamwoord is van nature betrekkelijk; het wordt slechts zoodanig, zoo het tot verbinding van zinnen wordt aangewend. Betrekkelijk derhalve worden gebruikt deels het vragend voornaamw. *welke* of met het lidwoord *dewelke*, benevens eenige verbogen vormen van het vragend voornw. *wiel*; deels het aanwijzend vnw. *die*.

2. De zamenkoppeling *dewelke* bezigt men zelden (de genitief zou dan zwak: *deswelken* en *derwelke* moeten luiden); maar in den nominat, en accüs. onzijdig is *hetwelk* de eenig gangbare vorm van dit betrekkelijk voornaamwoord. — Het vragend voornaamwoord *wie* kan in den nominatief slechts achter *al* betrekkelijk gebruikt worden, of wanneer het bepalend voornaamw. verzwegen wordt (zie §. 77, n° 1.); anderszins wordt de nominatief vervangen door *die*; maar *wat* wordt veslal achter het voornw. *dat*, alsmede achter het telwoord *alles (al)* en het onbepaalde voornw. *niets*, betrekkelijk gebruikt, geenszins achter een uitgedrukt zelfst. naamw. In den genitief bezigt men, daarentegen, bij voorkeur voor mannelijke personen den vorm *wiens*, voor vrouwelijke *wier*; in den datief, en achter voorzetsels ook in den accusatief, voor mannel. personen, den vorm *wien*; den datief vrouwelijk omschrijft men door het voorzetsel *aan* of *voor*, gevolgd door *welke*. Voor zaken gebruikt men in den genitief mede alleen het voornw. *welke*: *welks*, *welker*; den datief omschrijft men voor zaken

desgelijks door voorzetsels met het voornw. *welke*. In den accusatief zonder voorzetsel treedt weder, even als in den nominatief, nevens *welke*, het aanwijzende *dien, die, dat*, als betrekkelijk voornw. op, en dat wel zoo voor persoon- als zaaknamen der verschillende geslachten. Voor het meervoud gebruikt men in de verschillende naamvallen dezelfde relatieven, als *welke* voor het enkelv. vrouwel. dienen. *Wien* of *welken* echter kan ook voor den datief mannelijk meerv.; *welken* voor den datief meervoud onzijdig dienen.

3. Het bijwoord *waar*, soms ook nog wel *daar*, gevolgd door een bijwoord van uitgebreidheid vervangt vaak het betrekkel. voornw. ook dan, wanneer de afhankelijke zin tot bepaling van een enkel substantief in den hoofdzin strekt, hoezeer zulk eene verbinding van *waar* (*daar*) met een zoodanig bijwoord eigenlijk eene bepaling van den geheelen hoofdzin, dat is, van het praedikaat, inhoudt. Zeg ik: *ik heb een paard gekocht, waarop ik uitgereden ben*, zoo beteekent dit eigenlijk: *en op het koopen van dit paard ben ik uitgereden*; evenwel geldt het veelal voor: *en op dit paard ben ik uitgereden*.

4. Moet de relatieve zin tot bepaling van een *persoonlijk* voornaamw. strekken (als: *hij, die zijn plicht doet*), zoo kan men alleen *die, wiens* (*wier*), *wien* (*wie*), *dien* (*die*), en niet *welke* gebruiken, aangezien *welke* oorspronkelijk op de hoedanigheid van het begrip van het voorgaande substantief ziet, en de persoonl. voornaamwoorden den persoon als zoodanig zonder eenig begrip van hoedanigheid aanwijzen. — Wijst het betrekkel. nw. terug op een persoonl. voornw. van den 1^{en} of den 2^{en} pers., zoo wordt het door den 1^{en} of den 2^{en} pers. des werkwoords gevolgd: *ik, die ben; gij, die zijt*.

VIERDE AFDEELING,

OVER HET LIDWOORD.

§. 81.

Bepaling en verbuiging van het lidwoord.

A. 1. Het lidwoord is een woordje, hetwelk vóór het zelfst, naamw. geplaatst wordt om aan te duiden, dat het begrip door dit zelfst. naamw. uitgedrukt, als in een bepaald voorwerp verwezenlijkt voorgesteld wordt. Veelal maakt het lidwoord het verband uit tusschen een substantief en een al of niet uitgedrukten bepalenden nevenzin.

Aann. 1. Bij gevolg is het lidwoord van nature een aanwijzend of wel een bepalend voornaamwoord (zie §. 73, n° 2, A, d. en §. 77, n° 1.), gelijk het van oorsprong één is met het mede bepalend gebruikte aanwijzend voornw. *die, dat* (§. 76, n° 2, Aann. 1.). Even als bij de bepalende voornaamwoorden altijd een afhankelijke zin uitgedrukt of gedacht wordt, aldus ook veelal bij een substantief door het lidwoord voorafgegaan. Zeg ik, bij voorbeeld: *ik heb u den man aangewezen*, zoo denk ik bij *man* noodwendig: *dien gij kent, waarvan gij weet*, of een dergelijken nevenzin. — Bij het bepalend lidwoord wordt geen bepalende zin gedacht, wanneer het vóór substantieven staat, die, het zij in het enkel, hetzij in het meervoud, het begrip in zijn ganschen omvang of al de voorwerpen eener soort gezamenlijk aanduiden; noch ook, wanneer het vóór zulke woorden staat, die van nature geene substantieven zijnde, tot substantieven zijn verheven. — Hoezeer dus het lidwoord oorspronkelijk een aanwijzend of bepalend voornw. zij, onderscheidt het zich hierin voornamelijk van de andere voornaamwoorden dier beide soorten, dat het alle zelfstandigheid in zijne beteekenis heeft opgegeven, om eenig en alleen de bepaaldheid eens voorwerps aan te duiden; dat het bij gevolg zonder begeleidend zelfstandig naamwoord niet denkbaar, en naar de uitspraak in de meeste gevallen toonloos is (§. 41, n° 1.): dit is dan ook de grond, waarom het lidwoord als eene afzonderlijke woordsoort wordt aangemerkt.

Aann. 2. De naam *lidwoord* is eene vertaling van het Latijnsche *articulus*, en dit weder van het Grieksche *ἄρθρον*, hetwelk *gelid, gewricht*, beteekent. Het woordje heet dus, omdat het, als het ware, een gewricht ter

verbinding van een substantief met den daarbij behoorenden bepalenden zin uitmaakt.

2. Het woord *een* bezit niet alle kenmerken van het lidwoord. Dit woordje toch, in oorsprong of een telwoord, of een onbepaald voornaamwoord (zie §. 78, n° 2, Aanm.), vooronderstelt nimmer een bepalenden zin bij zich. Niettemin wordt het mede *lidwoord* genoemd, zoodra het, nagenoeg toonloos uitgesproken, slechts dient om aan te duiden, dat met het volgend substantief een enkel voorwerp zonder nadere aanwijzing wordt te kennen gegeven. In onderscheiding van het eigenlijke lidwoord, hetwelk *bepalend lidwoord* genoemd wordt, heet het woordje *een*, dus gebruikt, *het onbepaalde lidwoord*. Als het woordje *een* niet onmiddellijk door een zelfst. naamw. gevolgd wordt, gelijk wanneer ik zeg: *een mijner vrienden; daar is er een*, dan moet het of als telwoord, of als een onbepaald voornaamw. worden aangemerkt.

B. De verbuiging van het lidwoord *de* is opgegeven §. 72, n° 1. Die van *een* is gelijk aan de verbuiging van het woordje *mijn*, zie ald. De beteekenis van het woordje *een* sluit het meervoud uit. Aan het enkelvoudige *een man* beantwoordt het meervoudige *mannen*, zoodat hier het gemis van het lidwoord dezelfde kracht heeft, als in het enkelvoud de aanwending van het woordje *een*. Soms heeft een substantief met *een* de kracht van het meervoud, te weten, in uitdrukkingen als: *een perzik of tien*, dat is, *een zeker aantal perziken, namelijk, ongeveer tien*; *een dag of acht*, dat is, *eenige dagen, omstreeks acht in getal*; *een appel of wat*, dat is, *eenige appelen*; *een stuk of drie* enz. Van anderen aard is de zegswijze, *een acht dagen, een veertien dagen*, in welke het substantief met zijn telwoord als eene eenheid wordt opgevat, als of men zeide: *een achtal, een veertiental dagen*:

Aanm. De uitdrukking *een perzik of wat* en dergel. heeft haren oorsprong in eene verminderende wijze van spreken, die wij ook aanwenden, wanneer wij zeggen: *geef mij een aarbeidje, iemand op een baarsje onthalen, op een boterham noodigen*. — Wel is er een meervoud van *een* in gebruik; doch zoo dit woord in dat getal voorkomt moet het als een on-

bepaald voornamw. worden beschouwd. Bij voorb.: *De Franschen en de Russen zijn beiden krijgshaftige natien; de eenen onderscheiden zich bijzonder door de hevigheid bij den aanval, de anderen door standvastigheid bij het afweren.* Doch boven dit: *de eenen — de anderen*, is de tegenstelling van *de eersten — de laatsten*, of *dezen — genen*, te verkiezen.

§. 82.

Bijzonderheden omtrent het gebruik der lidwoorden.

Het uitdrukken of weglaten van het lidwoord vóór het zelfstandig naamwoord hangt af deels van *logische*, dat is, in het begrip der zaak gegronde, deels van bloot *toevallige* redenen.

A. 1. a. *De eigennamen van personen*, als zoodanig gebruikt, drukken van zelve een niet anders dan bepaald denkbaren persoon uit, en hebben dus het lidwoord niet noodig. Wordt, daarentegen, zulk een eigennaam *als gemeene naam* gebezigd, alsdan kan hij het artikel niet ontberen; bij voorbeeld: *de Cicero onzer eeuw*, dat is, *de redenaar bij uitnemendheid van onze eeuw*; *een Homerus* voor *een dichter als Homerus*. De eigennaam eens persoons heeft voorts het lidwoord *een*, wanneer men wel den genoemden persoon zelven bedoelt, maar toch op de hoedanigheid en het karakter van dien persoon opmerkzaam wil maken, als: *een Plato predikte reeds die leer*, dat is, *een man als Plato*, of *Plato*, *die zulk een groot wijsgeer was*, enz. Vóór een eigennaam, die aan meer dan één persoon van hetzelfde geslacht gemeen is, en dus in zoo verre, gelijk alle *volksnamen*, als een gemeene naam beschouwd moet worden, moet men het lidwoord bezigen: *een Bourbon*, *de Scipio's*.

b. Om dezelfde reden, als de eigennamen van personen, missen ook de *eigennamen van landen, steden en dorpen* het artikel, ten ware zij, oorspronkelijk gemeene namen zijnde, als zoodanig beschouwd bleven: *het Gooi*, *de Betuw*, *den Haag*, *de Smilde* enz. Daarentegen denkt men zich bij de eigennamen van *rivieren, meren, bergen en bosschen*, even

als bij die van *schepen*, steeds het gemeene naamwoord, of drukt dit daarbij uit, als: *de Rijn, het Diemermeer, de Harz of het Harzgebergte, het Schwarzwald, de Jason*. De *collatieve eigennamen* (zie §. 48, A, n° 1, 1.) hebben natuurlijk het lidwoord: *de Hebriden*, en als men één eiland van deze groep bedoelt: *een der Hebriden*.

e. Voor het overige verkrijgen alle eigennamen noodwendig het lidwoord, zoodra zij door een bijvoegelijk naamwoord worden voorafgegaan, b. v. *de goede Willem, het prachtige Venetie*. Bij zulk eene verbinding, namelijk, moeten wij ons bepaaldelijk een qualitatieven gemeenen naam onder den eigen naam denken, als *de groote Koning Frederik, de goede jongen Willem, de prachtige stad Venetie*. — Met de namen van landen kunnen bijvoegelijke naamwoorden tot één eigenaam, als het ware, zamengekoppeld worden, om een bijzonder deel van het land aan te duiden, en dan vervalt natuurlijk het lidwoord, als: *Wit Rusland, Steenachtig Arabie*.

2. Bij de verschillende soorten der overige naamwoorden wordt het lidwoord slechts in bepaalde gevallen weggelaten:

a. De soortnamen komen zonder het lidwoord voor in de *aanspraak* (den zoogenaamden *vocatief*), alsmede wanneer zij als *opschrift*, bij voorbeeld, als titel van een boekwerk gebruikt worden. In deze beide gevallen toch is de persoon of zaak bepaald genoeg aangewezen, in het eerste geval door de tegenwoordigheid van den aangesproken persoon, in het tweede door die van het voorwerp, waarop het opschrift betrekking heeft.

b. Wanneer een soortnaam als bloote titel vóór een eigenaam komt, mist hij mede het artikel, bij voorbeeld: *Koning Willem, Keizer Karel, Professor B., Vrouw L., Mijnheer P*. Maar de namen, die als ambtsnamen beschouwd blijven, vorderen het lidwoord ook vóór den eigenaam: *de stadhouder Maurits, de advokaat P*. Zoodanige titelnamen; die doorgaans bij het aanspreken van den persoon gebruikt worden, kunnen ook dan het artikel missen, wanneer zij niet door den

bijgenaam gevolgd worden , bij voorbeeld : *professor heeft het gezegd ; meester is uit , Mijnheer is teruggekomen ; is dominé t'huis ?*

Aann. Eveneens laten wij vóór zulke verwantschapsnamen , welke wij bij het aanspreken gebruiken , het bezittelijk voornw. achterwege : *vader heeft het mij gezegd ; mama zal het u wel geven ; oom zou komen.* Maar : *mijn broeder is te huis gekomen :* broeder en zuster toch spreekt men doorgaans niet bij dezen verwantschapsnaam , maar bij den voornaam aan. Is *broeder* of *zuster* de titel van het medelid van een geestelijk genootschap , dan missen deze woorden weder het lidwoord ten minste vóór den eigenaam : *broeder A. , zuster B. is van meening.*

c. Een *qualitatief substantief* komt zonder artikel voor , als het de hoedanigheid uitdrukt zonder den persoon , dien zij kenmerkt , daaronder te begrijpen , bij voorb. : *hij was herder en werd koning ; eens koning altijd koning*, dat is , *hij , die eens koning is geweest* enz. ; *hij gedraagt zich als vorst ; tot voorzitter verkiezen ; tot veldheer aanstellen.* Soms kan men hier het naamwoord door het lidwoord *een* laten voorafgaan : *hij was een herder ; hij is een dichter ; hij gedraagt zich als een vorst.* Alsdan denkt men zich bij de hoedanigheid een onbepaalden persoon.

d. De *stofnamen* en zulke verzamelwoorden , die den aard van stofnamen hebben aangenomen , staan zonder artikel , wanneer zij eene onbepaalde hoeveelheid der stof te kennen geven , als : *hij drinkt wijn ; hij heeft vee geslacht ; met bosch begroeide bergen.* Soortnamen in het meervoud hebben eenigermate het karakter van stofnamen , wanneer zij eene onbepaalde hoeveelheid van voorwerpen aanduiden , en missen dan mede het lidwoord , als : *kinderen zijn speelziek ; leeuwen zijn sterke dieren.* Desgelijks de *abstracte naamwoorden* , wanneer zij eene onbepaalde mate des begrijs beteekenen : *heb geduld ; hij biedt hem hulp ; ik lijd honger ; hij heeft rust noodig ; hij leert met vlijt.* Doch denkt men zich zekere stof in haren ganschen omvang ; besluit een meervoudige soortnaam alle tot die soort behoorende voorwerpen in zich , of drukt een begripsnaam het begrip in het algemeen uit , alsdan hebben al zulke

substantieven het lidwoord, bij voorbeeld: *het goud verleidt vaak den zwakken mensch; de wijn verhit het bloed; de menschen hebben oneindig veel boven de dieren vooruit; de rijkdom brengt velen ten val; de gierigheid is des duivels oorkussen; de slaap werkt weldadig.* Ten aanzien van de stofnamen valt nog op te merken, dat zij het bepalend lidwoord vóór zich nemen, wanneer men van eene stof gewaagt, als geneesmiddel in bepaalde hoeveelheid op gezette tijden gebruikt, als: *dit kind gebruikt de levertraan; hem is de hertshoorn voorgeschreven.*

B. *Toevallige redenen* zijn met betrekking tot het gebruik van het artikel in het spel in de volgende gevallen:

a. In korte bijwoordelijke uitdrukkingen uit een zelfst. naamwoord met een voorzetsel bestaande ontbreekt het lidwoord, als: *te voet, te paard, te land, te bed, aan huis, aan tafel, van meening, van zins, bij nacht, van harte.* Doch hier valt op te merken, dat men het voorzetsel *te* gaarne met den datief des lidwoords tot *ten* en *ter* zamenkoppelt, en deze vormen dikwijls zelfs daar aanwendt, waar het artikel overtollig zou kunnen schijnen, als in *ter naauwer nood, ter zee* nevens *te land, ten eenen male* enz. Dat *zonder* zelfs een soortnaam zonder het bepalende of onbepaalde lidw. achter zich kan hebben (als *zonder hoed*), ligt aan de volstreckte onbepaaldheid van het begrip des substantiefs, door dit ontkennend woordje voorsafgegaan.

b. Wanneer twee of meer zelfstandige naamwoorden, die verwante of tegen elkander overgestelde voorwerpen of begrippen uitdrukken, vereenigd worden om voor de voorstelling één geheel te vormen, laat men de artikels weg, bij voorbeeld: *zon en maan; kerk en staat; man en paard; mensch en dier; jeugd, kracht en schoonheid; vreugde of smart; volk bij volk.*

c. Ook in verscheidene spreekwoordelijke gezegden blijft het lidwoord weg, hetwelk geheel overeenkomt met den aard van zulke gezegden, als die vluchtig worden uitgesproken, daar zij

niet door de inspanning der gedachte van den spreker geboren worden, maar als gemeen goed een ieder zonder eigen nadenken ten dienste staan. Zoodanige spreekwoorden zijn: *schijn bedriegt; nood breekt wet; hoogmoed komt voor den val.*

d. Het lidwoord wordt mede weggelaten vóór een substantief, bepaald door een ander in den genitief, wanneer deze genitief vóór het substantief, tot welks bepaling hij strekt, vooruitgaat, als: *des menschen lust*, d. i. *de lust des menschen; des konings zoon*, enz.

e. In geval er verscheidene substantieven van gelijk geslacht en getal op elkander volgen, zonder dat het eene tot verklaring van het andere strekt, drukt men alleen vóór het eerste het lidwoord uit, om eene onaangename herhaling van dit woordje te voorkomen, als: *de vrienden en geburen; de krijgslieden, geestelijken en landbouwers*. Zelfs bij verschil van geslacht kan men de herhaling des lidwoords achterwege laten, mits er slechts geen verschil besta in den vorm des artikels voor de verschillende geslachten, bij voorb.: *de personen en zaken; de landhuizen en fabrieken*. Het artikel herhaalt men opzettelijk, wanneer men de veelvuldigheid en verscheidenheid der opgesomde voorwerpen verlangt te doen uitkomen, als: *de toren, de schouwburg en de stadsherberg werden eene prooi der vlammen; de oom en de neef hebben mij bezocht; de heer en de knecht kwamen te gelijk*. De herhaling van het lidwoord mag niet verzuimd worden, wanneer twee of meer kwalitatieve woorden (hetzij substantieven, hetzij adjektieven) op elkander volgen, van welke elk op een verschillenden persoon of zaak van toepassing is, bij voorbeeld: *de koning en de keizer; de burgemeester en de notaris; de oude en de dappere soldaat*. Zeide ik *de koning en keizer, de oude en dappere soldaat*, zoo is een en dezelfde persoon tegelijk *koning en keizer*, tegelijk *oud en dapper*. Desgelijks laat men achter het voegwoord of het artikel weg, wanneer het volgende substantief slechts een andere naam is voor hetzelfde begrip, bij voorb.: *de tante of moei, de Hellenen of Grieken*; maar

men moet achter of het lidwoord herhalen, bij aldien het vof-
gend substantief een begrip inhoudt, dat tegen het voorgaande
wordt overgesteld, als: *de oom of de neef; de Grieken of de
Romeinen.*

VIJFDE AFDEELING.

OVER HET TELWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE SOORTEN DES TELWOORDS IN HET ALGEMEEN.

§. 83.

1. De telwoorden zijn woorden, die de hoeveelheid der din-
gen of de rangorde van afzonderlijke voorwerpen te kennen ge-
ven (zie §. 46, n°. 4.).

2. Zij worden onderscheiden in *bepaalde*, die een bepaald
getal aanduiden, en in *onbepaalde* telwoorden, die het getal
der voorwerpen onbepaald aanduiden, of de hoeveelheid eener
stof, of, eindelijk, de mate van een ondeelbaar begrip te ken-
nen geven.

De bepaalde telwoorden worden wederom verdeeld in:

1) *Grondgetallen* (numeralia cardinalia), die het getal der
voorwerpen te kennen geven, als: *één, twee, drie* enz.,
en in:

2) *Rangschikkende telwoorden* (numeralia ordinalia), die
de rangorde der voorwerpen opgeven, als: *de eerste, de twee-
de, de derde* enz.

De grondgetallen dragen dezen naam, omdat in hen de grond
of de stam der rangschikkende telwoorden te zoeken is.

3. Van de bepaalde zoowel als van de onbepaalde telwoorden worden door zamenstelling telwoordelijke bijwoorden of bijvoegelijke naamwoorden afgeleid :

- 1) *Herhatingstallen* (numeralia iterativa) : *eenmaal*, *tweemaal*, *menigmaal* enz.
- 2) *Verdubbeltallen* (numeralia multiplicativa) : *tweevoudig*, *veelvuldig* enz.
- 3) *Soortgetallen* (numeralia specialia) : *eenerlei*, *velerlei*, *allerhande* enz.

Aann. 1. *Deeltallen* (numeralia partitiva) kent onze taal niet, uitgenomen de woorden *een half*, dat eigenlijk *zijde* beteekent, en waarvan het zelfst. naamw *de helft* (voor *helfte*) afkomt, en *veerl* voor *vierdeel* of *vierendeel*. Overigens gebruikt men in plaats van deeltallen de rangschikkende telwoorden in het onzijdig geslacht, *een derde*, *een tiende* enz. en verstaat daarbij het woord *deel*.

Aann. 2. Voor de *verdeelende telwoorden* (numeralia distributiva) heeft onze taal evenmin een bijzonderen vorm. Men omschrijft het gevorderde denkbeeld door bij het grondgetal het onbepaalde telwoord *ieder* te voegen : *ieder twee*, *ieder tien* enz., of wanneer men aan eene volgreeds denkt, door het grondgetal tweemaal nit te drukken en er het voorzetsel *aan* tusschen te plaatsen : *een aan een*, *twee aan twee* enz. Denkt men niet aan gelijk afgemeten afstanden, zoo zegt men *een voor een* in plaats van *een aan een*. Ook *telkens een*, *telkens twee* enz. kan het begrip uitdrukken. Alleen het woord *enkel* kan als een distributief telwoord worden aangemerkt.

TWEEDE HOOFDSTUK,

OVER DE SOORTEN DES TELWOORDS IN HET BIJZONDER.

§. 84.

Over de grondgetallen.

1. De grondgetallen zijn : *een*, *twee*, *drie*, *vier*, *vijf*, *zes*, *zeven*, *acht*, *negen*, *tien*, *elf*, *twáalf*, *dertien*, *veertien*, *vijftien*, enz., *twintig*, *een en twintig* enz., *dertig*, *veertig*, *vijftig*, *zestig*, *zeventig*, *tachtig*, *negentig*, *honderd*,

honderd en een of honderd een enz., tweehonderd enz., duizend, duizend en een enz., elfhonderd (in plaats van één duizend één honderd), twaalfhonderd enz., twee duizend één honderd of een en twintig honderd enz., een millioen, twee millioen enz., een billioen of duizend millioen, een trillioen of millioen van den derden rang, een quadrillioen enz.

2. Sommige dezer telwoorden vereischen eenige aanmerkingen betreffende hun etymologischen vorm:

a. *Elf* en *twaalf* staan voor *eenlif* en *twalif* of *tweelif* (zie §. 26, n° 3, a.). Dit *lif* is de stam van *lijven* (vanwaar *blijven*, dat is, *belijven*); alzoo is *elf*: *er blijft een*, *twaalf*: *er blijft twee*, namelijk, *boven de tien*, of *tien en een*, *tien en twee daarboven*. Hier heeft derhalve een gelijke woorduitlating (*ellipse*) plaats, als bij *derdehalf* enz., dat is: *twee geheel en het derde (geheel) half*.

b. De tienheden: *twintig* tot *negentig* onderscheiden zich alle door den uitgang *tig*, hetwelk het Gothische substantief *tigus* is, dat *tiental* beteekent. Van daar dat deze telwoorden oudtijds het artikel voor zich krijgen konden in de gedaante van de letter *t* (*t'*), die in *tachtig* nog overig is, in *tnegentig* soms gehoord wordt en de scherpte der *v* en *z* in *veertig*, *vijftig*, *zestig* en *zeventig* heeft te weeg gebracht (vergel. §. 17, A, n° 7, Aanm.).

c. *Millioen* is het Fransche *million*, van het Lat. *mille*; *billioen* enz. zijn aan dezelfde taal ontleend.

3. Omtrent de verbuiging der grondgetallen merke men het volgende op:

a. Het woordje *één* blijft onverbogen, wanneer men het gebruikt zonder eene bepaalde zaak daarbij te denken of ten minste te noemen, bij voorbeeld, bij het tellen: *één, twee, drie*; in de formule *eenmaal één*; verder in *het heeft één geslagen*, en in verbinding met andere telwoorden: *met een en twintig mannen* (niet: *met éenen en twintig*). Anderzins wordt het verbogen gelijk wanneer het als lidwoord voorkomt (zie §. 81,

B.). Wordt het telwoord *een* door het bepalend lidwoord of een ander bepalend woord, als *mijn*, *dese*, *die*, voorafgegaan, zoo wordt het zwak verbogen, even als een kwalitatief adjektief achter *de* (zie §. 72, n° 1.) Wordt *één*, voorafgegaan door het bepalend lidwoord, zelfstandig gebruikt, dan laat men vaak de *e* in den nominatief van het mannel. en onzijd. geslacht achterwege: *de een en de ander*, *het een en ander*.

b. Er is een telwoord, dat de waarde heeft van *twee* door een bepalend woordje voorafgegaan, daar het dan gebruikt wordt, wanneer het den hoorder bekend is, dat er van zekere voorwerpen twee voorhanden zijn; het luidt *beide* en wordt sterk verbogen: nomin. *beide*, genit. *beider*, dat. *beiden*, accus. *beide*. Wordt het voorafgegaan van het bepalende *de*, of door *dese*, *mijn* enz., dan is de verbuiging gelijk aan die der bijvoegelijke naamwoorden achter een dier woordjes (zie §. 72, n° 1.). In den nominatief en den accusatief eindigt het op *n*, wanneer het de waarde heeft van *de twee personen* en dus zelfstandig gebruikt wordt. Ook achter de persoonlijke voor-naamwoorden komt het als zoodanig voor: *wij beiden*, *gij beiden*, genit. *ons*, *u*, *hun*, *haar beider* voor *onzer*, *uwer*, *hunner*, *harer beider* (gelijk *ulieder* voor *uwerlieden*, zie §. 74, n° 1, 3). — Wegens de beteekenis is het steeds meervoudig. Evenwel kan *beide*, wanneer er niet van twee voorwerpen, maar van twee handelingen, toestanden of hoedanigheden sprake is, ook in het enkelvoud (collektief) gebezigd worden: *hij schildert en beeldhouwt*, *en beide even voortreffelijk*; *gij hebt de keus tusschen dulden of strijden*, *maar beide heeft zijne bezwaren*; *beide ziek en arm*; *beide mannen en vrouwen*. Dus gebruikt, is *beide* onverbuigbaar.

c. De telwoorden *twee* en *drie*, voorheen verbuigbaar, hebben thans slechts met de andere grondgetallen den meervouds-uitgang gemeen, die wordt aangewend, zoodra zij zelfstandig gebruikt worden, in dier voege dat het substantief er niet bij gedacht. maar in het telwoord zelve begrepen wordt, bij voorbeeld: *de elfen* (*de elf discipelen van Jesus*), *de twaalfen*.

(de twaalf Apostelen). Thans komt het meervoud der grondgetallen vooral voor in de zegswijze: *met ons vieren, met u achten, met hun tienen, met haar vijven*. Voor deze uitdrukking zeiden de Ouden naauwkeuriger: *wij viere, gij achte, zij tiene*. In de tegenwoordige zegswijze is *met* als een bijwoord te verstaan: *wij vieren met elkander* (zoo zeggen wij ook: *onder ons tienen*, dat is, *wij tienen onderling*), en het gebruik van den verbogen vorm *ons, u, hun, haar*, in plaats van *wij, gij, zij*, is te vergelijken met de aanwending van den verbogen vorm in zegswijzen, als: *het is hem niet*, voor: *hij is het niet of het is hij niet*, waar de onverbogen vorm te zwak zou zijn om den klemtoon te dragen. — Verder bezigt men het meervoud dierzelfde telwoorden bij het opgeven van het uur van dag of nacht: *na vijven, bij zessen*: hier neemt het telwoord den meervoudvorm aan van het uitgelaten *uren*.

d. Wanneer de telwoorden het afgetrokken getalbegrip of ook de cijfer beteekenen, zijn zij werkelijk tot substantieven geworden van het vrouwelijk geslacht, en maken zij bij gevolg het meervoud op *en*: *de een; hij heeft de twee eenen, de drie tweeën geworpen; de zeven was een heilig getal*.

e. De telwoorden van *een* tot *negentien* laten zich niet in de beteekenis van *het eental, het tweetal* enz. als onzijdige kollektieve substantieven gebruiken. Wel bezit men enkele bijzondere substantieven, die dit gemis vergoeden, te weten: *een paar* voor *een tweetal*, *een dozain* voor *een twaalftal* (het Fr. *douzaine*), *de trits* voor *het drietal*. Maar de namen der tienheden benevens de woorden *honderd* en *duizend* worden als onzijdige verzamelwoorden gebruikt: *het twintig, het honderd*, en in het meervoud: *bij vijftigen, bij duizenden*. *Honderd* en *duizend* worden bovendien onbepaald in het meervoud gebruikt, wanneer men niet vermeldt hoeveel honderden of duizenden voorhanden zijn: *honderden bezwaren, duizenden menschen*: alsdan zijn deze telwoorden zelfstandige naamwoorden in het meervoud en eindigen bijgevolg op *en*. Zegt men: *deze pruimen kosten 25 cents de vijftig, de honderd, zoo*

blijft *vijftig*, *honderd* een adjektief telwoord en men denke er pruimen bij. — De uitdrukking *een groote veertien dagen*, *een kleine vijftig gulden* eischt eene nadere opheldering. Hier is *groote veertien dagen*, *kleine vijftig gulden*, als eene grammatische eenheid te beschouwen, die *eene tijdruimte van iets meer dan veertien dagen*, *eene hoeveelheid van iets minder dan vijftig gulden* beduidt, en daar alzoo een collectief begrip aanwezig is, zoo is de uitdrukking vatbaar om het woordje *een* vóór zich te nemen. — Het woord *millioen*, gelijk *billioen* enz. wordt nimmer anders dan als een zelfstandig naamwoord van het onzijdig geslacht gebruik.

4. Door zamenstelling van *al* met *een* ontstaat het woordje *alleen*, dat slechts praedicatief gebruikt wordt en dus altijd onverbogen blijft: *ik ben alleen*, *ik alleen vermag dit niet*. — Van de grondgetallen worden door den uitgang *er* substantieven afgeleid, die niet alleen, overeenkomstig de kracht van dezen uitgang (zie §. 50, n° 5.), *personen* van het uitgedrukte aantal jaren hetoekenen, bij voorbeeld: *een zestiger*, *een man van zestig jaren*; maar ook *schepen* met het uitgedrukte aantal stukken geschut, als: *een vijfenzeventiger*, *een schip van vijf en zeventig stukken*. Ook wordt den wijn door middel van dezen uitgang, achter een telwoord gevoegd, een naam naar het jaar, waarin hij gewonnen is, gegeven: *tweeentwintiger*, dat is, *wijn van 1822*. Over *eenling*, *tweeling* (*een kind, dat met een tweede kind tegelyk gebaar is*) zie §. 50, n° 15.

§. 85.

Over de rangschikkende telwoorden.

1. De rangschikkende telwoorden zijn: *de eerste*, *de tweede*, *de derde*, *de vierde*, *de vijfde*, *de zesde*, *de zevende*, *de achtste*, *de negende*, *de tiende*, *de elfde*, *de twaalfde*, *de dertiende* enz., *de twintigste*, *de een en twintigste* enz., *de honderdste*, *de honderd en eerste*, *de tweehonderdste*, *de duizendste* enz. Bovendien bestaan er nog eenige telwoor-

den van deze soort: *de andere*, oorspronkelijk hetzelfde als *de tweede*, voorts de onbepaalde rangschikkende telwoorden: *de laatste*, eigenlijk superlatief van het bijvoegelijk naamw. *laat*, *de zooveelste*, en het vragende *de hoeveelste*, superlatieven van *zoo veel*, *hoe veel*.

2. Behalve *de eerste* (de superlatief van *eer*, d. i. *vroeg*, zie §. 70; n° 2, e.), *de ander*, *de laatste*, *de zooveelste* en *de hoeveelste*, zijn al de rangschikkende telwoorden afgeleid van de grondgetallen door middel van den uitgang *de* of *ste*. Deze beide zijn één (zie §. 17, A, n° 3, Aanm. 1.), daar de afwisseling van *d* met *st* niets vreemds heeft. In vroeger tijd kwamen alle telwoorden, die nu op *de* eindigen, ook met den uitgang *ste* voor. In dezen vorm (op *ste*) nu is de superlatief niet te miskennen, gelijk het gebruik van dezen trap van vergelijking zich in dit geval gemakkelijk laat verklaren. Het begrip van *rang* toch is een relatief begrip, daar het slechts met betrekking tot een of meer hoogere of lagere aan een persoon of zaak kan toekomen (vergelijk het gezegde in §. 69, E.). *Ander* is een comparatief van den stam *an*, een nevenvorm van *al*, dat de stam is van *elders*, d. i. *op eene andere plaats*.

3. Over de bijzonderheid, dat de rangschikkende telwoorden in den nominatief altijd den zwakken vorm hebben, zie §. 71; n° 2, 6). Voor het overige worden zij als de kwalitatieve adjectieven verbogen (§. 72, n° 1.) en zoowel zelfstandig als bijvoegelijk gebruikt. Alleen *ander* vereischt eenige nadere opmerkingen. Dit woord kan, zoowel voorafgegaan van *de* als van *een*, de *e* van den zwakken vorm missen: *de ander* en *de andere*, *een ander* en *een andere*. Met het lidwoord *de* kan echter de sterke vorm alleen dan aangewend worden, wanneer het woord zelfstandig genomen wordt; dus nimmer: *de ander man*, noch *het ander boek*. Zelfstandig gebruikt met *een*, is het een gelijkslachtig woord, en wordt het geheel als een substantief verbogen: nomin. *een ander*, genit. *eens anders*, dat. en accus. *een' ander*; meerv. nomin. en accus. *anderen* (d. i. *andere personen*), genit. *anderer*, dat. *anderen*. Bij-

voegelijk gebruikt met *een*, en zoowel bijvoegelijk als zelfstandig met *de*, wordt het als een kwalitatief adjektief verbogen.

4. De met de rangschikkende telwoorden zamengestelde woorden *anderhalf*, *derdehalf* enz. zijn reeds boven (§. 84, n° 2.) verklaard. Uit hunnen aard volgt, dat zij eigenlijk als eene buiten den zamenhang der rede ingelaschte bepaling achter het substantief zouden behooren te staan en het laatste lid onverbogen moest blijven, op deze wijze: *ik heb vijf stuivers ontvangen, den zesden (stuiver) halfs*; doch dezen oorsprong dier woorden niet langer indachtig, is men ze attributief beginnen te gebruiken, en heeft men hun de attributieve verbuiging gegeven: *ik heb zesdehalven stuiver ontvangen*.

§. 86.

Over de onbepaalde telwoorden.

1. De onbepaalde telwoorden drukken eene onbepaalde hoeveelheid uit, en wel aldus, dat zij deels alle eenheden of de gansche hoeveelheid omvatten, als: *al*, *gezamenlijk*, *geheel*, *gansch*, *ieder*, *ieghelyk*, *elk*, en het ontkennende *geen*; deels een grooter of kleiner gedeelte der voorwerpen of der hoeveelheid, als: *eenige*, *ettelyke*, *sommige*, *menig*, *veel*, *weinig*, *genoeg*, *wat*. Verder drukken een getal van eenheden uit: *gezamenlijk*, *ieder*, *ieghelyk*, *elk*, *eenige*, *ettelyke*, *sommige*, *menig*; de hoeveelheid eener massa of stof, of de mate van iets ondeelbaars: *wat*, *geheel*, *gansch*, *genoeg*; eindelijk zijn er, die geschikt zijn om zoowel dan gebezigd te worden, wanneer een getal van voorwerpen, als wanneer de hoeveelheid eener stof of de mate van een ondeelbaar begrip wordt aangeduid, te weten: *al*, *geen*, *eenig*, *veel*, *weinig*, *genoeg*; bij voorbeeld: *alle menschen* en *al de wijn*, *alle voorspoed*; *geene boeken* en *geen bier*; *eenige menschen* en *eenig brood*, *eenig genoegen*; *vele dieren* en *veel boter*, *veel geluk*; *weinige boomen* en *weinig melk*; *genoeg guldens* en *genoeg geld*.

2. a. *Al*, dat oorspronkelijk *geheel* beteekent en nog heden ten dage in deze beteekenis kan voorkomen, als men zegt: *al de aarde* enz., wordt in vereeniging met een volgend substantief op verschillende wijzen behandeld. Wordt het door het lidwoord of eenig ander bepalend bijvoegsel. woord van het substantief gescheiden, zoo blijft *al* veelal onverbogen: *al de wijn*, *al mijne vreugde*, *al de menschen*. Wordt het substantief niet door een determinatief woord voorafgegaan, zoo wordt dit telwoord in het enkelvoud in de meeste gevallen, in het meervoud altijd verbogen. De nominatief van het enkelv. heeft steeds den zwakken vorm: *alle roem*, *alle geluk*; de sterke genit. mannel. en onzijdig is niet in gebruik; wel die van het vrouwel. *aller schuld*; de datief mannel. en onzijd. luidt even als de accus. mannel.: *ten allen tijde*, *in allen gevalle*, *allen roem*. De datief vrouwel. is gelijk aan den genit. van dit geslacht. In het meerv. wordt het sterk verbogen: *alle*, *aller*, *allen*, *alle menschen*. *Alle* door een enkelvoudigen soortnaam gevolgd, op de wijze vermeld §. 62, n° 1, 4), blijft onverbogen:

Zonder substantief kan het woord in het enkelv., zoowel als in het meerv., gebruikt worden, en wel in het enkelv. in de dubbele gedaante van *al* en *alles*. In den vorm *al* komt het voor als het collectief gebezigd wordt vóór een zelfstandig gebruikt betrekkelijk voornw.: *al wie*, *al wat*. Hier kan men echter ook in het meerv. zeggen: *allen*, *die*, en in het onzijd. enkelv. *alles*, *wat*. — Denkt men aan de gansche schepping, die alles omvat, zoo zegt men *het al* of *het heelal*, *het geheel*; denkt men aan alle voorwerpen of zaken binnen een bepaalden kring, zoo bezigt men den vorm *alles*, eene zamenkoppeling uit *al des*, dat is, *al wat daarvan is*. *Alles* is bijgevolg onverbuigbaar. Een lidwoord duldt het niet voor zich (zeg ik: *ik heb het alles gezien*, zoo is *het* een persoons. vnw.); wel eenig ander bepalend adjektief: *mijn alles*, *dit* of *dat alles*. De naamvallen van dit woord in het meerv. zelfstandig gebruikt derwijze, dat het begrip personen er in ligt opgesloten, zijn: *allen*, *aller*, *allen*, *allen* (volgens §. 72,

n° 2). Dus gebruikt kan het door een persoonlijk voornw. worden voorgegaan: *wij allen*, *gij allen*, *zij allen*, in den genit.: *onzer aller*, *uwer aller*, *hunner* of *harer aller*. Deze genitief *aller* wordt, zoo als in het algemeen al de genitieven dezer onbep. telwoorden, bij voorkeur geplaatst vóór het zelfst. naamw. waarvan hij afhangt, *aller vreugd*, *onzer aller vader*. Over de schrijfwijze *ons aller*, *u aller* vergelijkte men §. 84, n° 3, b.

Aann. Het door *alle* onbepaald aangewezen getal wordt wel eens daarna nog door een bepaald telwoord nader aangeduid: *alle vier*, *alle tien*. Hier schrijve men nimmer *allen vier* enz., al is ook het denkbeeld personen in het woord begrepen, omdat in deze verbinding het woord *alle* bij wijze eens bijwoords het volgende telwoord nader bepaalt: *alle vier* is zoo veel als *volle vier* of *ten volle vier*.

b. *Gezamenlijk* beteekent een bepaald getal voorwerpen te zamengenomen, en komt dus slechts vóór substantieven in het meervoud of vóór kollektieven; ook wordt het deswegens steeds door het bepalend lidw. of een ander bepalend bijvoegelijk naamw. voorafgegaan: *de gezamenlijke erfgenamen*, *mijne gezamenlijke vrienden*, *de gezamenlijke erfenis*. Het artikel kan slechts dan wegblijven, wanneer het zelfst. nw. eenigermate als titel gebruikt wordt: *gezamenlijke erfgenamen hebben zich in dezen zin verklaard*. Het wordt als een kwalitatief adjektief verbogen (zie §. 72, n° 1.): Staat *gezamenlijk* achter het substantief, zoo is het als een bijwoord aan te merken.

c. *Geheel* en *gansch*. Wanneer op het denkbeeld van *ongeschondenheid* gedrukt wordt, gebruikt men *geheel* (of *heel*) bij voorkeur boven *gansch*. Dus: *de heele appelen*, niet: *de gansche appelen*, en alsdan is *geheel* veeleer een kwalitatief adjektief. *Geheel* of *heel* kan ook vóór het determinatieve woord te staan komen en blijft dan onverbogen: *geheel de wereld*, *heel de aarde*. Terwijl de namen van landen en plaatsen, zoo zij door een kwalitatief adjektief bepaald worden, noodwendig tevens het bepalend lidwoord vóór zich krijgen, missen zij dit, wanneer zij door *geheel* of *gansch* en door *half* (het tegenovergestelde van *geheel*) bepaald worden, omdat deze

woorden geene hoedanigheid uitdrukken (vergel. §. 82, A, n° 1, c.); alsoo ontberen de woorden *geheel*, *gansch* en *half*, voor landnamen komende, dan ook de *e* van den zwakken vorm, die bij onzijd. woorden slechts achter het bepalend lidw. is toegelaten: *half Nederland*, *heel Engeland*. Deze onverbogen vorm blijft zelfs in den genitief: *half Frankrijks behoud*, *geheel Duitschlands roem*. In alle andere gevallen worden *geheel* en *gansch* op de wijze der kwalitatieve adjektieven verbogen (§. 72, n° 1.).

d. Ieder, iegelijk, elk. *Ieder* is eene zamentrekking uit *ie* (ooit) en *weder*, dat is, *wie van beiden* (Eng. *whether*): het beteekent dus eigenlijk: *wie ook van beiden*, vervolgens: *wie ook van allen*. *Iegelijk* is zamengekoppeld uit *ie* en het adjekt. *gelijk*; alsoo heeft het een onbepaald voorw. noodig om het begrip *voorwerp*, *persoon*, daarbij uit te drukken, weshalve het altijd door *een* wordt voorafgegaan. *Elk* is waarschijnlijk ontstaan uit *allijk*, wellicht uit *ie-lijk*; hoe het zij, *lijk* is een oud substantief, dat *vleesch*, *ligchaam*, en vervolgens *persoon* of *individu* beteekent. — Met *ieder*, *iegelijk* en *elk* duidt men alle bepaalde voorwerpen aan, doch zoo dat men elk *afzonderlijk* op het oog heeft; om deze reden kunnen zij dan ook slechts in het enkelv. voorkomen. Als adjektief heeft *ieder* in het mannel. de *e* van den zwakken vorm: *iedere stoel*; doch niet noodwendig, wanneer er een persoonsnaam op volgt: *ieder dichter*. De genitief van de drie geslachten wordt door omschrijving uitgedrukt, alsmede de datief vrouwelijk; de dat. mann. en onzijd. en de accus. mannel. is *iederem*. Zelfstandig gebezigd wordt *ieder*, hetzij door *een* voorafgegaan of niet, geheel als een gelijkslachtig substantief aangemerkt, en neemt dus slechts in den genitief eene *s* aan: *ieders*, *eens ieders*. Gevolgd door *een*, vormt het daarmede eene zamenkoppeling; *iedereen*, hetwelk mede een gelijkslachtig zelfst. naamwoord is. — *Een iegelijk* is almede een gelijkslachtig zelfstandig naamwoord, wanneer het op zich zelve staat, dus in den genit.: *eens iegelijks*, in den dat. en acc. *een' iegelijk*. Gevolgd

door een substantief heeft het den zwakken vorm in de verbogen naamvallen: *eens iegelyken menschen*, *eenen iegelyken mensch*, of bij afkapping *een iegelyk mensch* (*een' iegelyk' mensch*). — *Elk* wordt, even als *ieder*, zoowel bijvoegelijk als zelfstandig gebruikt, en in deze beide gevallen even zoo als *ieder* gebruikt en verbogen; slechts vereischt het deze bijzondere opmerking: staat het als adjektief vóór een determinatief woord, dat met het subst., hetwelk bij *elk* gedacht wordt, in den genit. meerv. volgt, zoo blijft *elk* onverbogen, bij voorh.: *elk dezex zaken* (niet *elke*), *aan elk dezex boomen*.

e. *Geen* wordt verbogen als het telwoord *een*; doch het blijft onverbogen, wanneer het vóór een substantief staat, dat, bijaldien de rede stellig en niet ontkennend ware, geen lidwoord zou kunnen hebben, bij voorbeeld: *karigheid is geen spaarzaamheid*. In de dagelijksche taal bezigt men *geen* met een achter zich: *geen een*, d. i. *niet een*, en plaatst het ook vóór een adjektief, in stede van het ontkennend bijwoord: *hy heeft geen grooten lust* of *geen den minsten lust*; ja zelfs, vervangt *geen* tegelijk de ontkenning van het praedikaat en het bepalend lidwoord of bezittel. voornw. van het substantief, bij voorb.: *hy steekt geen hand uit*, d. i. *de* of *zijne hand niet uit*; *hy kan geen lessen leeren*, voor: *de* of *zijne lessen niet leeren*.

f. Het telwoord *eenig* (Oudd. *einic*) is wel te onderscheiden van het adjektief *eenig* (Oudd. *einac*), dat *eenig* in soort beteekent. De verbuiging van dit telwoord is volkomen gelijk aan die van *ieder*, wanneer het als adjektief gebruikt wordt. — *Eenige*, het meervoud, duidt een gering getal voorwerpen aan, even als *sommige* en *ettelyke*, die in het enkelv. niet meer gebruikt worden. Over den oorsprong van *sommige* zie §. 67, n° 5, d. *Ettelyke* staat voor *ettelyk*, en dit is eene verkorting voor *edwelke*, hetwelk bestaat uit *ed*, een woordje, dat wij in het Goth. (*ith*) terugvinden, en *indien*, *wanneer*, beteekent, en *welke*; alzoo is *ettelyke* zoo veel als *indien er welke*, dat is, *de zoodanige zijn*. *Eenige*, *sommige*, *ettelyke* worden als alle determinatieve adjektieven in het meervoud verbogen, en

zoo wel zelfstandig als adjektief gebruikt. Als adjektief gebezigd beduidt *sommige* zoo veel als *van zekere soort*: voorts wordt dit woord, bij voorkeur boven *eenige* en *ettelyke*, zelfstandig zonder terugwijzing op reeds genoemde personen aangewend. Ook *verscheidene*, *onderscheidene*, *verschillende*, worden dikwijls, met verlies hunner kwalitatieve beteekenis, als onbepaalde telwoorden in de beteekenis van *eenige* of *sommige* of liever *vele* gebruikt; desgelijks het adjektief *zeker*, dat in het enkelv. de waarde van *eenig*, in het meerv. die van *sommige* heeft, doch nimmer, evenmin als *verschillende*, zelfstandig gebruikt wordt.

g. Menig drukt in het enkelv. het begrip van een meerv. uit en wordt juist daarom niet in het meerv. gebruikt. De onomschreven genitief komt alleen in het vrouwel. (*meniger*) voor. — Ook *menig* kan met het onbepaalde voornw. *een* tot een gelijklachtig substantief vereenigd worden, even als *ieder* en *elk*.

h. Veel en *weinig* nemen in het enkelv. mannel. en vrouwel. in den nominatief den uitgang *e*, in den accus. enkelv. mannel. *en* aan, wanneer zij een *getalbegrip* te kennen geven, bij voorb.: *vele wijn heeft dit gebrek*, dat is, *vele soorten van wijn*; *weinige boter kan lang bewaard worden*. Duiden zij een *maatbegrip* aan, zoo blijven zij volstrekt onverbogen: *veel wijn te gebruiken is schadelijk*; *veel menschen behoeven te zamen meer spijs dan weinig menschen*. Dan toch zijn deze woorden als zelfstandige naamwoorden aan te merken, die het substantief in de betrekking en soms met den vorm van den genitief achter zich hebben: *veel geld* of *veel gelds*, *weinig wijn* of *een weinig wijns*. Om dubbelzinnigheid te vermijden worden dan ook *veel* en *weinig*, wanneer zij praedicatief voorkomen, verbogen: *mijne moeiten zijn vele*; *de arbeiders zijn weinige*; in dit geval toch duiden zij een *getalbegrip* aan. Ook in het meervoud worden zij natuurlijk niet van eene mate, maar van een getal gebruikt, en als de overige determinatieyen verbogen: *vele menschen gaan aan dit euvel*

manh; *veler* *genoegen*; *ik* *vertronw* *stechts* *weintgen* *mijn* *geheim*; en zelfstandig: *velen* *waren* *er* *tegenwoordig*; *weinig* *waren* *toegelaten*. — *Meer* is altijd onverbogen, daar het altijd een maatbegrip behelst (vergel. §. 70, n° 2, c.). *Minder* is in hetzelfde geval, ten ware het zoo veel als *geringer* beduidt en dus niet als telwoord; maar als kwalitatief adjektief opgevat wordt. — Voorsafgegaan door het bepalend lidwoord of eenig ander determinatief adjektief, worden *veel* en *weinig* als kwalitatieve adjektieven verbogen, en hebben zij in den nominatief, zoo mannelijk als onzijdig, steeds den zwakken vorm: *de vele wijn*, *des velen wijns*; *de weinige lust*; *zijn vele geld*; *zijne weinige vrienden*.

i. *Genoeg*, oorspronkelijk een adjektief, wordt thans of als bijwoord of als zelfstandig naamwoord aangemerkt, weshalve het nooit verbogen voorkomt: *genoeg vrienden*, *genoeg wijns*. Staats het achter het subst.: *vrienden genoeg*, zoo kan het niet anders dan als bijwoord (*in genoegzame mate*) verklaard worden.

j. Het telwoord *wat* is onverbuigbaar: het beteekent hetzelfde als *een weinig*; *eene geringe mate*. Het is eene verkorting van den volledigen vorm *etwat*, bestaande uit dezelfde conjunctie *ed*, die wij ook in *ettelijk* aantreffen, en het vrugend voornw. *wat*.

§. 87.

Over de herhalingstallen.

1. Deze worden gevormd door zamenstelling met *maat*, hetwelk een zelfst. naamwoord is, dat *tijd*, *wijle*, beteekent. Dit woord *maal* staat in het meerv., zoo het tot een herhalingstal met *eenige* verbonden wordt: *eenige malen*; zoo zegt men ook *vele malen* zoo wel als *veelmaal*. Met *veel* en *dik* (d. i. *veelvuldig*) vormt het, blijkens de bijwoordelijke *s*, bijwoorden van *tijd*: *veelmaals*, *dikmaals*, die evenmin voor herhalingstallen te houden zijn, als *toenmaals*, *voormaals*, *hierna-*

maals, *nogmaals*, *meermalen* en *telkenmale* (d. i. te *elken male*). Ook de wezenlijke herhalingstallen laten zich als bijwoorden van tijd aanwenden: zoo is *tienmaal* zulk een bijwoord, als ik zeg: *hij is tienmaal gekomen*, wanneer het op *tien verschillende tijden* beteekent; slechts vóór adjektieven met *zoo* (b. v. *tienmaal zoo groot*) of in den comparatief (*tienmaal grooter*) en vóór bepaalde telwoorden (*tienmaal twintig*) zijn zij werkelijk herhalingstallen. *Geenmaal* komt niet voor, dan in het spreekwoordelijk rijmpje: *eenmaal is geenmaal*. Voor het bijwoord van tijd *eenmaal* is ook de vorm *eens* in gebruik, gelijk vroeger voor *tweemaal*, *twees*.

2. In plaats van *maal* kunnen wij ook het stamwoord *werf*, dat zooveel als *gang* beteekent, met de telwoorden vereenigen: *tweewerf*, *driewerf*, *menigwerf*, en dus ook in het bijwoord van tijd *dikwerf*.

Aann. Met de rangschikkende telwoorden vormt *maal* de bijwoordelijke uitdrukkingen, die een tijd te kennen geven: *ten tweeden male*, voor *de eerste*, *tweede*, *derde maal*, of voor *de eerste*, *tweede*, *derde reize*, of ook wel voor *den eersten*, *tweeden keer*; alleen *ander* vormt met *maal* het zamengestelde bijwoord van tijd *andermaal*. *Aliemaal* (d. i. *al len in een maal*, vervolgens: *te zamen*), ook wel *allemaal* uitgesproken, is een bijwoord van omstandigheid.

§. 88.

Over de verdubbeltallen.

1. Deze worden gevormd door aanvoeging van *voud*, *voudig* of *vuldig* achter de telwoorden. De stam van deze uitgangen is *vouwen* voor *volden* of *valden* (Goth. *faldan*). Zelfstandig en bijwoordelijk gebruikt, missen zij den attributieven uitgang *ig*; die op *vuldig* missen dezen uitgang (*ig*) nooit: *het enkelvoud*, *het veelvoud*; *honderdvoud werd hem vergolden*. *Eenvoudig* wordt in de overdrachtige beteekenis *onversierd* gezegd.

2. In plaats van *voudig* wordt wel eens *dubbel* achter de grondgetallen gevoegd: *driedubbel*, *tiendubbel* enz.; doch ten onrechte. *Dubbel* (het Fr. *double*, Lat. *duplus*) wordt als ad-

jektief gebruikt, waar tweemaal hetzelfde of een gelijk voorwerp gezegd wordt voor te komen, en als bijwoord, met de beteekenis van het herhalingstal *tweemaal*, vóór adjektieven met *zoo* of in den comparatief; *dubbel zoo groot*, *dubbel wijzer*.

§. 89.

Over de soortgetallen.

1. Over de vorming dezer woorden zie men §. 35, n° 2, 4). Het verouderde *lei*, met hetwelk zij zijn zamengesteld beteekent *soort*, en *hande* beteekent *aard*: oudtijds toch sprak men ook van *kwaderhande menschen*, voor *menschen van een kwaden aard*. *Hande* komt zelden achter bepaalde telwoorden: achter deze verkiest men *lei*.

Aann. Gelijk men thans zegt *allerhande*, *menigerhande*, en niet meer *goederhande*, *kwaderhande*; *zoo* zegt men thans omgekeerd nog wel *goedertieren* (van een *goeden aard*), maar niet meer *allertiere*, *menigertiere*.

2. De telwoorden *een*, *twee* en *drie* nemen bij hunne zamenkoppeling met *lei* den uitgang *er* onmiddellijk achter zich: *eenerlei* (of *eenerhande*), *tweeërlei*, *drieërlei*; maar van *vier* afgerkend hebben dezelfde getallen, die ter vorming der rangschikkende telwoorden den uitgang *de* en niet *ste* aannemen, bij hunne verbinding met *lei*, eene *d* voor den uitgang *er*: *vierderlei*, *vijsderlei*, *zesderlei*, *zevenderlei*, *negenderlei*, *tienderlei*, *elfderlei*, *twaalfderlei*; de overige hebben wederom *er* onmiddellijk achter zich: *achterlei*, *twintigerlei* enz.

3. De aard dezer woorden, als uitmakende eene bijwoordelijke bepaling, bestaande uit een substantief en een adjektief in verbogen vorm, verklaart genoegzaam, dat zij onverbuigbaar zijn moesten. Niettemin worden zij attributief gebruikt: *allerlei menschen*; *hij neemt velerlei arbeid op zich*; niet: *allerleis menschen*, *velerleien arbeid*.

Aann. Daar *lei*, *hande*, zooveel als *soort*, *slag* (b. v. van *menschen*) beteekenen, *zoo* bevat *allerlei soort van menschen*, *allerlei slag van volk*, eigenlijk eene *tautologie* of onnoodige herhaling van hetzelfde begrip.

ZESDE AFDEELING.

OVER HET WERKWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER HET WERKWOORD EN ZIJNE SOORTEN.

§. 90.

I. Het werkwoord is het woord, hetwelk datgene uitdrukt, wat de spreker aangaande eenig voorwerp denkt (vergel. §. 46, n° 1.).

Aann. Van alle werkwoorden ontstaan door verbuiging twee vormen, in welke de werkwoordelijke stam de eigenlijke natuur des werkwoords niet bezit, daar de eene de werking als eene in het voorwerp vooronderstelde *eigenschap*, de andere haar als een *zelfstandig voorwerp* voorstelt. De eerste dezer vormen heet *deelwoord*; de tweede is de *infinitief* of zooger naamde *onbepaalde wijze* (zie §. 47, n° 4, 7.).

II. Uit verschillende oogpunten worden de werkwoorden verschillend verdeeld: vooreerst, op grond, dat sommige vatbaar zijn om dus gebruikt te worden, dat zij den hoofdinhoud der gedachte niet zonder toevoeging van een bijvoegelijk naamwoord, deelwoord of infinitief uitdrukken; ten tweede, naar gelang zij al of niet een grammatisch objekt hebben, en, ten derde, naar gelang zij al of niet een persoonsnaam tot grammatisch subjeet hebben.

A. 1. Het werkwoord *zijn* of *wezen* kan gebruikt worden om, terwijl het zelf geen ander begrip dan dat van het *bloote aanwezen* tot inhoud heeft, andere woorden, die eene eigenschap uitdrukken, met het onderwerp der rede in dier voege in verband te brengen, dat dit eigenschapswoord, met *zijn* of *wezen* vereenigd, het gezegde of praedikaat uitmaakt. Alsdan

wordt dit werkwoord, uit een grammatisch oogpunt, *het koppelwoord* (copula) genoemd, en, uit het logisch oogpunt, *abstract* of *substantief werkwoord*. In tegenoverstelling van het werkwoord *zijn* of *wezen* heeten de overige werkwoorden *concrete* of *adjektieve werkwoorden*, omdat zij buiten het afgetrokken begrip van *het zijn* het begrip van de eene of andere *hoedanigheid* tot inhoud hebben.

Aann. Er zijn behalve *zijn* of *wezen* nog andere werkwoorden, die dus gebruikt kunnen worden, dat zij eerst met een bijvoegsel. naamw. vereenigd een volledig praedikaat uitmaken, en dus in zooverre min of meer als abstracte werkwoorden moeten beschouwd worden; zie §. 65, B, n° 3, b.

2. De werkwoorden *hebben* en *zullen* dienen om, bij andere werkwoorden gevoegd, eene tijdsbepaling uit te drukken. *Hebben*, met een verleden deelwoord vereenigd, drukt *den volmaakten*; *zullen*, met een infinitief verbonden, drukt een *toekomenden tijd* uit. Daarom worden zij *hulpwerkwoorden* genoemd. Ook *zijn* komt in de verbuiging des werkwoords als hulpwerkwoord van den volmaakten tijd voor; en *worden* verdient den naam van hulpwerkwoord, omdat het het *lydende geslacht* der transitieve werkwoorden uitdrukt.

Aann. 1. Nog andere werkwoorden zijn vatbaar om, met een infinitief vereenigd, eene tijdsbepaling uit te drukken; zoo als *gaan* in *ik ga lezen*, *blijven* in *ik blijf lezen*; het eerste geeft eene *begijnende*, het tweede eene *voortdurende* handeling te kennen.

Aann. 2. Bovendien zijn er eenige werkwoorden, die men *hulpwerkwoorden der wijze* of *modale hulpwerkwoorden* kan noemen, omdat zij, gelijk gene een tijd, alzoo eene *wijze* des werkwoords door omschrijving uitdrukken; zoodanig is vooral het werk. *mogen*, in een zin als: *wanneer dit geschieden mocht*, voor: *wanneer dit bij mogelijkheid geschiedde*.

B. 1. De werking, door het werkwoord uitgedrukt, blijft of tot het onderwerp alleen bepaald, of betreft tevens een voorwerp buiten hetzelfde. Is het eerste het geval, zoo heet het werkwoord een *subjektief*; heeft het tweede plaats, zoo heet het een *objektief* werkwoord. Voorbeelden van subjektieve werkwoorden zijn: *loopen*, *slapen*, *staan*; van objektieve: *geven*, *zien*, *eten*, *vergeven* enz.

2. De objektieve werkwoorden worden wederom onderschei-

den *a*) in dezulke, die *het* *objekt* in den *genitief* hebben *z* dese, zijn thans slechts weinige in getal, te weten: *gedenken*, *erbarmen*, *ontfermen*; *b*) voorts in dezulke, die geen anderen naamval dan den *datief* bij zich hebben, als *toeschijnen*, *betamen*, en, eindelijk *c*) in werkwoorden, die een *objekt* in den *accusatief* bij zich krijgen, als: *hooren*, *bezitten*, *dooden* enz. Deze laatste heeten in engeren zin *objektieve* werkwoorden, omdat bepaaldelijk het *naamwoord* in den *accusatief* *objekt* heet, of ook wel *transitieve* (*overgankelijke*) werkwoorden, omdat de werking door hen uitgedrukt op een *voorwerp* af en daarop overgaat, dat is, het niet slechts als van ter zijde, maar rechtstreeks aandoet. In tegenoverstelling van deze *transitieve* werkwoorden heeten dan niet alleen die *objektieve* werkwoorden, welke het *objekt* in den *genitief* of *datief* bij zich hebben, maar ook de *subjektieve*, *intransitieve* werkwoorden.

Aann. 1. De *intransitieve* (*subjektieve*) beteekenis is bij de werkwoorden de oorspronkelijke: *transitief* wordt een werkwoord eerst door de toepassing van het *begrip* op een *objekt*. Nog laten zich *transitieve* werkwoorden *subjektief* gebruiken, bij voorbeeld als ik zeg: *de jongen geniet*; *wij eten doorgaans te vier uren*; *het geweer draagt ver*. Andere *transitieve* werkwoorden komen in eene bepaalde opvatting *intransitief* voor; bij voorbeeld: *hij slaat uit het venster*; *de wond draagt*; *het schip legt aan*; *de vrouw verlost van een kind*; *hij zet stevig door* (d. i. *hij spoedt snel voort*); *hij haalt met het rijtuig uit*. Verscheidene werkwoorden komen beurtelings *intransitief*, beurtelings *transitief* voor, als: *vergaderen*, *breken*, *veranderen*, *schieten*, *koken*, *kraken*, *eindigen*, *heeten*, *bewegen*, *vermeerderen*, *verminderen*, *smelten*, *buigen*, *verarmen*, *bederven*, *drijven*, *rijden* enz.

Aann. 2. Volstrekt *intransitieve* werkwoorden kunnen ten gevolge van zekere *syntaktische* spraakwending een *objekt* verkrijgen. Vooreerst: wanneer men zich de door een *intransitief* werkwoord uitgedrukte werking als een *zelfstandig* *begrip* denkt, dit door een *abstrakt substantief* uitdrukt, en dan dit *substantief* als bepaling aan het *intransitieve* werkwoord toevoegt, bij voorb.: *zijn gang gaan*, *den loop loopen*, *den dood sterven*, *den laatsten slaap slapen*, *den strijd strijden*, of wanneer men het *substantief*, dat het *produkt* eener *subjektieve* werking te kennen geeft, aan het *intransitief* werkwoord toevoegt, in uitdrukkingen, als: *tranen schrgijven*, *ijs vriezen*, *emmers water regenen*, en in *overdrachtigen* zin: *weldaden regenen*, of wanneer een *substantief*, dat de *strekking* eener *subjektieve*

handeling uitdrukt, als objekt bij een intransitief werkwoord gevoegd wordt, als in: *wraak ademen, woede snuiven*. Ten tweede: wanneer een intransitief werkwoord de beteekenis krijgt van: *door uitoefening der handeling te weeg brengen*, als: *hij wandelt zich moede; hij staat zich de beenen moe; hij werkt zich dood; hij ziet zijne oogen blind; hij valt zich een breuk; hij lacht zich een ongeluk*.

1) Zekere soort van transitieve werkwoorden draagt den naam van *causatieve* of *factitieve* werkwoorden. Het zijn dezulke, die een *doen plaats hebben* of *doen uitvoeren* der handeling te kennen geven, zoo als: *voeren (doen varen), leiden (doen lijden, d. i. doen gaan), wekken (doen waken), verder: drenken, zetten, leggen, zoogen* enz.

2) Wordt het subjezt zelf als het objekt der handeling voorgesteld, zoo heet het, dat het transitieve werkwoord *terugwerkend (reflexief)* gebruikt wordt; bij voorbeeld: *ik bemin mij zelven; gij wast u; hij verbetert zich*. Bij zulke reflexieve werkwoorden staat het objekt, dat op het subjezt terugwijst, in den accusatief, als in: *zich schamen, zich verheugen*; of in den datief, als in: *zich inbeelden, zich moeite geven, zich veroorlooven*. De meeste werkwoorden zijn slechts *toevallig reflexief*, dat is, zij hebben veelal een ander voorwerp, en niet het subjezt zelf, tot objekt; maar sommige zijn *eigenlijk* of *noodwendig reflexief*, dat is, zij kunnen geen ander voorwerp, dan het subjezt zelf, tot objekt hebben, omdat zij, in den vorm van een transitief werkwoord, eene subjeztieve handeling aanduiden; zoodanige zijn: *zich schamen, zich bezinnen, zich vergissen, zich ontfermen, zich inbeelden, zich aanmatigen*, en in eene bepaalde beteekenis: *zich toeleggen, zich onthouden*. — Zekere andere transitieve werkwoorden, welke eene handeling uitdrukken, die mede op een ander voorwerp buiten het subjezt kan overgaan, verkrijgen echter, zoodra zij het subjezt zelf tot objekt hebben, de beteekenis van *eigenlijk reflexieve* werkwoorden, daar zij alsdan eene bloot subjeztieve werking te kennen geven, als: *zich ergeren, zich erblijden, zich bedriegen, zich nederzetten*. Hier, namelijk, scheidt men in de voorstelling geenszins het

subjekt als handelend van het subjekt als lijdend, gelijk het geval is in *zich wasschen, zich beminnen, zich dooden, zich wonden*, daar *zich ergeren* zoo veel als *boos zijn*; *zich verblijden, blij zijn*; *zich bedriegen, het mis hebben*; *zich nederzetten, gaan zitten*, beteekent.

Aann. 1. In onze taal zijn er slechts weinige werkwoorden, die zich met een onbezield voorwerp als subjekt in reflexieven vorm met passieve beteekenis laten gebruiken. Wij kunnen den Franschman niet nazeggen: *wetenschap verkrijgt zich door oefening*; noch zelfs den Duitscher: *de sleutel heeft zich gevonden*; maar drukken ons uit: *wordt verkregen, is gevonden*. Doch *zich bewegen, zich ontwikkelen, zich uitbreiden, zich beperken, zich bepalen, zich opdoen, zich bevinden, zich kenmerken, zich laten gebruiken, zich laten hooren, zich laten opmaken* enz. mogen allezins met een onbezield voorwerp als subjekt gebezigd worden. Eene eigenheid onzer taal, daarentegen, is het gebruik van een actief (hetzij transitief, hetzij intransitief) werkwoord met passieve of, naar de Hoogduitsche wijze, reflexieve kracht, als: *deze stoel zit gemakkelijk*; *het danst hier aangenaam*; *die last draagt licht*.

Aann. 2. Ter aanduiding, dat verschillende subjekten zich onderling tot het voorwerp der handeling maken, met andere woorden, tot vorming van *wederkeetige (reciproke)* uitdrukkingen, hebben wij het *wederkeetig* voornaamwoord *elkander* (zie §. 74, n° 3.): de *terugwerkende* pers. voornaamwoorden mogen dit woord niet vervangen; dus niet: *wij zien ons*, voor: *wij zien elkander*; niet: *zij bewinnen zich*, voor: *elkander*.

3) Wordt de uitdrukking zoo ingericht, dat het rechtstreeksch objekt der werking, dat is, het voorwerp, dat de werking ondergaat of lijdt, als het subjekt der rede optreedt, dan heet de uitdrukking *lijdend, (passief)*. Tot zulk eene uitdrukking behoeven wij het hulpwerkwoord *worden*, en dit *worden* met een zoogenaamd verleden deelw. vereenigd, maakt, wat men *het lijdend werkwoord*, of liever den *lijdenden vorm* des werkwoords noemt. In tegenoverstelling van dezen vorm wordt dan de gewone vorm, bij welken het logisch voorwerp der werking tevens het grammatisch voorwerp der rede is, het *bedrijvende (actieve) werkwoord*, de *actieve vorm* des werkwoords, genoemd. Deze verschillende vorm des werkwoords draagt mede den naam van *geslacht*; zoo spreekt men van het *bedrijvend* of *lijdend geslacht* eens werkwoords. Daarbij is de intransitieve

werkwoorden geen objekt hebben, zoo kan zulk een werkwoord niet in den passieven vorm voorkomen. Wel kan de door een intransitief werkwoord uitgedrukte werking als een zelfstandig begrip gedacht en dit, door een voornaamwoord aangeduid, als het subjezt, dat de handeling ondergaat, worden voorgesteld, aldus: *het wordt geloopten*, waarvoor wij echter: *er (daar) wordt geloopten*, zeggen; zoo ook: *er wordt gestreden*; *er wordt geslapen*, enz.

Aann. De benaming *onzijdige* (d. i. *noch bedrijvende, noch lijdende*) werkwoorden voor intransitieve, berust op eene dwaling. Men hield het actief en het passief voor bijzondere klassen of soorten van werkwoorden, en stelde de werkwoorden, die niet passief gebruikt kunnen worden als eene derde soort daartegenover. Intusschen zijn het actief en het passief niets anders dan verschillende vormen van één en hetzelfde transitieve werkwoord.

C. Zulke werkwoorden, die eene werking te kennen geven, als welker oorzaak geen bepaald subjezt, veelmin een persoon, gedacht wordt, kunnen natuurlijk niet met de persoonlijke voornaamwoorden *ik (wij)* en *gij* in den eersten en tweeden persoon gebruikt worden, en in den derden persoon alleen in het enkelvoud met het voornaamwoord *het*. Zij heeten *onpersoonlijke* werkwoorden.

1. Zij worden, vooreerst, onderscheiden in *echte* en in *onechte onpersoonlijke werkwoorden*. Bij de eerste, ten minste in hunne eigenlijke beteekenis, denkt men zich werkelijk geen bepaald subjezt. Hiertoe behooren de werkwoorden, die natuurverschijnselen uitdrukken, als: *het regent, hagelt, dondert, vriest*. In de overdrachtige beteekenis, wanneer, bij voorbeeld, *regenen* zoo veel als *gelijk regen doen nederdalen*, of als *regen nedervallen* moet beduiden, kunnen zulke werkwoorden persoonlijk voorkomen, als: *hij regent weldaden om zich heen; de pijlen hagelden op den vijand neder*. Ook de uitdrukkingen *het is warm, koud, licht* enz., wanneer dat *het* geen bepaald voorwerp, dat warm, koud of licht is, aanduidt, zijn echte onpersoonlijke uitdrukkingen. — Bij de *onechte* onpersoonlijke werkwoorden kan het als subjezt

gdacht begrip uit den zamenhang worden opgemaakt, als in *het ontbreekt hem aan moed*, waarvoor men ook kan zeggen: *moed ontbreekt hem*; *het scheelt hem aan het hoofd*, dat is, *hetgeen (de kwaal, die) hem scheelt, is aan zijn hoofd*; *het gaat hun wel*, dat is, *dat, wat zij doen (hun toestand) gaat wel*.

2. Ten tweede, moeten deze werkwoorden onderscheiden worden in *subjektieve* en *objektieve onpersoonlijke werkwoorden*. De eerste hebben, in de eigenlijke beteekenis, geene rechtstreeksche grammatische bepaling bij zich; bij de tweede staat het subjekt, dat in den aangeduiden toestand verkeert, in den vorm van een naam- of voornaamwoord in een afhankelijk naamval. Zoodanige zijn de onpersoonlijke uitdrukkingen: *mij dorst*, *hem hongert*, voor welke thans veelal de uitdrukkingen: *ik heb dorst*, *hij heeft honger*, gebruikt worden. Ook kunnen deze werkwoorden, in eene overdrachtige beteekenis, mede persoonlijk gebezigd worden: *ik dorst naar wraak*; *hij hongert naar de gerechtigheid*.

3. Eindelijk zijn van de *wezenlijke* de slechts *schijnbaar onpersoonlijke* werkwoorden te onderscheiden, bij welke het voornw. *het* op een vroeger genoemd of in den vorm van een infinitief of van een subjektieven afhankelijken zin uitgedrukt logisch subjekt verwijst. Wanneer ik, bij voorbeeld, zeg: *het smart hem*, *het verwondert*, *berouwt*, *verdriet*, *lust*, *bevreemdt mij*, *het belijft*, *het bedroeft u* enz., moet eene bepaalde zaak, die hem smart, mij verwondert, u belijft enz., genoemd zijn; en wanneer ik zeg: *mij droomde*, *dat ik koning was*, dan is de afhankelijke zin het subjekt van het praedikaat *droomde*; zoo ook in: *het heugt mij* of *mij heugt*, *dat dit zoo was*; *mij docht*, *dat het dus moest zijn*; *het geschiedde*, *dat hij ziek was*; *het heet* (d. i. *er wordt gezegd*), *dat hij rijk is*. — De werkwoorden *lusten* (voor *gaarne eten*) en *believen* worden ook persoonlijk gebruikt, als: *ik lust die spijs niet*, *ik belieft het niet te hebben*.

Aann. 1. Slechts waar bij zulke schijnbaar onpersoonlijke werkwoorden het subjezt een infinitief of afhankelijke zin is, bezigen wij het voornw. *het* als grammatisch subjezt vóór het werkwoord; is het logisch subjezt van zulk een werkwoord een substantief of onbepaald voornw., dat achter het werkwoord volgt, zoo plaats en wij het bijwoord *er* (*daar*) vóór het werkwoord: *er heugt mij een geval, er verwondert mij iets, er gebeurt niets*. Dit *er* vervangt ook het voornw. *het* in de passieve vormen van intransitieve werkwoorden: *er wordt geloopt* enz. (zie boven II, B, n° 2, 3), en over het algemeen overal waar in den hoofdzin het substantief zonder lidwoord of met het onbepaalde lidwoord achter het praedikaat staat; zonder dat de zin met eene logische bepaling begint, als: *er is roem te behalen, er komt een man, er valt een kind*; is het substantief meervoudig, zoo staat het praedikaat in het meerv.: *er komen menschen, er vielen slagen*, voor: *het komt menschen, het viel slagen*: alleen de uitdrukking *het is tien jaren geleden*, voor: *er zijn tien jaren geleden*, hebben wij uit vroeger tijd overgehouden. — In *het zijn menschen* (onderscheiden van *er zijn menschen*) is *menschen* geenszins het subjezt maar het naamwoord van het praedikaat, en *het* is het subjezt: niettemin staat het werkwoord niet in het getal van het subjezt *het*, maar in het meerv., vermits dat subjezt eene bloote grammatische uitdrukking is voor een aantal *wezen*, aan welke men het praedikaat *mensch* toekent. Eveneens zeggen wij ook: *wat voor menschen komen daar*, waar het enkelv. *wat* om dezelfde reden door het meerv. praedikaat *komen* gevolgd wordt.

Aann. 2. Niet alleen waar geen bepaald voorwerp als *subjezt* gedacht wordt, gebruiken wij het onpersoonlijke *het*; maar ook waar geen bepaald voorwerp als *objekt* gedacht wordt. Te weten in de volgende uitdrukkingen: *ik maak het goed; ik heb het goed; hij maakt het lang; de stad houdt het nog; hij kan het wel stellen; zij zijn het eens; hij houdt het met den vijand; hij legt het verstandig aan; hij brengt het ver; hij geeft het op; zij hebben het mis*.

TWEDE HOOFDSTUK,

OVER DE FORMING DES WERKWOORDS.

§. 91.

Ten aanzien van hunnen vorm zijn de werkwoorden te onderscheiden: in *stamwoorden*, in *onmiddellijk afgeleide werkwoorden*, in *onechte stamwerkwoorden*, in *door ach-*

tervoegsels afgeleide, in *door voorvoegsels afgeleide* en in *samengestelde werkwoorden*. Het gemis van een afleidingsuitgang of voorvoegsel is een onzeker middel om de stamwoorden onder de werkwoorden te erkennen, want er zijn ook werkwoorden, die zich door geen dazer beide afleidingsmiddelen kenmerken en niettemin afgeleid zijn. Veeleer erkent men de stamwoorden deels aan de verbuiging, deels aan de beteekenis. Is een werkwoord ongelijkvloesigend, of is de beteekenis niet kennelijk van een voorbestaand woord afgeleid, dan moet men het voor een stamwoord houden. — In dit Hoofdstuk handelen wij over de verschillende soorten van afgeleide werkwoorden en over een punt, dat ons na het gesprokene over den aard der samengestelde werkwoorden (§. 85, n° 2, 3), en §. 86, n° 2, 3.) nog te behandelen overblijft, te weten, over de werkwoorden, zamengesteld met die partikels, welke nu eens eene eigenlijke dan eens oneigenlijke zamenstelling vormen.

§. 92.

Over de onmiddellijk afgeleide werkwoorden.

1. Onder dezen naam verstaan wij zulke werkwoorden, die, hoezeer zich door geenerlei uitwendig teeken als afgeleid verradende, niettemin, blijkens hunne beteekenis, hun bestaan te danken hebben aan een voorbestaand woord. Voor het grootste gedeelte zijn zij van naamwoorden afgeleid: in dit geval heeten zij *denominatieve* werkwoorden. Al zulke werkwoorden zijn gelijkvloesigend.

2. Werkwoorden van dezen aard komen alzo af:

1) Van *zaaknamen*. Alsdan hebben zij het begrip van zulk een substantief in dier voege tot inhoud, dat dit het voorwerp, het werktuig, de wijze of de plaats der werking te kennen geeft. Bij voorbeeld: *reizen* (eene reis doen), *krijgen* (krijg waeren), *visschen*, *vinken*, *grazen*, *banen*; *veruen* (met verw bestrijken), *kruiden* (met kruid smakelyk maken), *ploegen* (met den ploeg arbeiden), *vijlen*, *eggen*, *spitten*;

*draven (op een draf rijden), stappen; weiden (op de wei-
de zijn), huizen (in een huis wonen) enz.* Tot deze soort
behoort eene reeks van werkwoorden, die men *privatieve werk-
woorden* kan heeten, daar zij *een berooven* te kennen geven
van dat voorwerp, hetwelk door het substantief wordt uitge-
drukt, waarvan zij afkomen, als: *villen (van het vel beroo-
ven), pellen, schillen, stoffen, schuimen, spenen, kelen
(de keel afsnijden), koppen, toppen, doppen, schubben,
pluizen, ragen (van rag zwitteren), noppen, nekken, wie-
den.* Zulke werkwoorden beteekenen eigenlijk *zich met dat-
gene bezighouden*, wat de stam aanwijst.

2) Van *bijvoegelijke naamwoorden* of *qualitatieve sub-
stantieven*. Die van adjektieven beteekenen of *een teweeg-
brengen* van het stambegrip, en zijn *transitief*, bij voorbeeld :
*sterken, witten, weeken, warmen, heelen, smalen, kla-
ren, ruimen* enz.; of *een overgaan tot de door den stam uit-
gedrukte hoedanigheid*, en zijn *intransitief*, als: *groenen
(groen worden), weeken* (dat ook transitief gebruikt wordt),
grijzen, blaauwen, rijpen, vlotten, hiertoe behoort ook *da-
gen van dag*. Die van *qualitatieve substantieven* beteekenen een
zich gedragen overeenkomstig de aangeduide hoedanigheid,
als: *slaven*; de meeste komen van afgeleide persoonsnamen af.

3) Van *bijwoorden* van uitgebreidheid komen: *uiten, innen
en mengen* (van het oude *mank, te midden van*); ja *mijnen*
komt van het bezitt. voornw. *mijn*.

4) Ook van *onechte stamwoorden*, van *afgeleide* en van
zamengestelde woorden komen zulke werkwoorden af, als: *ha-
gelen, hengelen, beitelen, voederen, ketenen, wapenen,
kruimelen, schipperen, oordeelen, oorlogen, schoolmeeste-
nen, beunhazen, kwakzalveren; effenen, openen, louteren,
heiligen, matigen, dartelen, rechtvaardigen; opperen* (van
opper, afgeleid van *op*).

§. 93.

Over de onechte stamwerkwoorden.

Hiertoe brengen wij:

1. De *faktitieve* werkwoorden, van bijvoegelijke naamwoorden of de praeterita imperf. van ongelijkvloeiende werkwoorden afgeleid, welke §. 6, n° 2, vermeld en verklaard zijn, en waarbij men nog voegen kan: *zoogen* van *zoog* (imperf. van *zuigen*) en *voeren* (van het imperfect van *varen*).

2. Werkwoorden, die door verdubbeling der slotkonzont van den stam, en, bijaldien deze konzont eene weeke stomme konzont is, door verharding derzelve, van oorspronkelijke werkwoorden gevormd zijn. Zoo komt *zwikken*, *knippen*, *slijpen*, *blikken*, van *zwijken*, *knijpen*, *slijpen*, *blijken* (zie §. 7, n° 3.); *krakken*, *smakken* of *smekken*, van *kraken*, *smaken*; *stikken*, *spillen*, van *steken* en *spelen* (zie §. 6, n° 1, Aanm. 5.); *wikken*, *trekken*, *bukken*, *nikken*, *hikken*, van *wegen*, *dragen*, *buigen*, *nijgen*, *hijgen* (zie §. 17, A, n° 1, Aanm. en n° 5, Aanm. 2.). Zoodanige werkwoorden zijn, ten aanzien hunner beteekenis, *intensieve* werkwoorden, daar in hen het begrip, door den stam uitgedrukt, zich *versterkt* voordoet.

3. De werkwoorden, die, zich door eene *t* achter den stam en door verscherping van de slotkonzont diens stams vóór deze *t*, onderscheiden, en opgenoemd en verklaard zijn in §. 17, A, n° 5, Aanm. 1, en n° 6, Aanm. 1., te weten: *dichten*, *trachten* enz. van *dýgen* en *dragen*, *zwichten* en *smachten* van *zwijken* en *smaken*, waarbij men nog *wachten* van *waken* voegen kan (vergel. wegens den overgang van *y* in *i* in *dichten* enz. §. 7, n° 3.).

§. 94.

Over de werkwoorden, door achtervoegsels afgeleid.

Tot vorming van afgeleide werkwoorden dienen de achter-

voegsels *el*, *er* en *ig*, die vóór de werkwoordelijke verbuigingsuitgangen komen.

1. *el* is dezelfde vormsyllabe, die tot vorming van *verkleinende* substantieven dient (§. 50, n° 2, *b.*). Dus zijn de werkwoorden op *elen*, wanneer *el* niet reeds tot het oorspronkelijk woord behoort (als in *spiegelen*, *beïtelen*), eigenlijk *diminutieve* werkwoorden. Past men het begrip van verkleining op het begrip eens werkwoords toe, zoo verkrijgt men dat van *gedurige herhaling*, en alzoo zijn en heeten zulke werkwoorden *iteratieve* of *frequentatieve* werkwoorden. Zoodanige zijn: *bedelen* (van *bidden*), *pruttelen* en *proutelen* (van *praten*, §. 12, n° 1, Aanm.), *hakkelen*, *trappelen* en *trippe-len*, *nestelen*, *tokkelen*, *schuifelen*, *stropelen*, *struikelen*, *spartelen*, *kakelen*, *tuumelen*, *drentelen* (van *driant* of *trant*), *knutselen*, *prevelen*. Soms bespeurt men bij deze werkwoorden konzontverdubbeling en een enkele maal tevens klankverschuiving (§. 17, A.) aan het slot van den stam, als in *kuppelen*, *dribbelen*, *stribbelen*, *kibbelen*, *grabbelen* (zie §. 17, A, n° 1, Aanm.), *waggelen* en *wiggelen* (van *wegen*), *bab-belen*, *krabbelen*, *knabbelen*.

2. Het verbale achtervoegsel *er* schijnt door verwisseling van *l* en *r* (§. 19, n° 2.) uit *el* ontstaan. Alzoo zijn de werkwoorden op *eren* mede *iteratieve* of *frequentatieve* werkwoorden. Ook hier bespeurt men meest konzontverdubbeling en soms klankverschuiving. Voorbeelden van zulke werkwoorden zijn: *bibberen* en *wabberen* (zie §. 17, A, n° 1, Aanm.); *klapperen*, *wapperen*, *blakeren*, *blikkeren*, *glibberen* (van *glippen*), *stijgeren*, *jakkeren* (van *jagen*), *slikkeren*, *slobberen*, *stotteren* (van *stooten*), *huiveren*, *daveren* (van *daven*, Hoogd. *toben*), *klaveren* of *klauteren* (van *kleven*, oudt. *klimmen*), *schateren*, *leuteren*, *slenteren*, *folteren* (van *folen*). In *lasteren*, en andere, behoort de *er* tot den stam *laster*.

3. Naar de analogie der werkwoorden, onmiddellijk van adjectieven op *ig* afgeleid (als *heiligen*, *matigen*, *rechtvaardigen*), zijn er andere op *igen* van stamwoorden gevormd, waar-

van geen afgeleid adjektief op *ig* bestaat of bestaan kon, als: *reinigen, verkondigen, vestigen, kruisigen, steenigen, beëadigen, begiftigen, behartigen, bekostigen, beschadigen, bezeldigen*. In deze werkwoorden is de vormsyllabe *ig* eene voor de beteekenis onverschillige inlassching, weshalve sommige eenen vorm nevens zich hebben, in welken deze syllabe gemist wordt, als: *verkonden, kruisen, vesten*.

4. De onduitsche uitgang *eren*, ontstaan uit de Latijnsche *are, ere, ire*, of Fransche *er, oir, ir*, is wel eens aan Duit-sche stammen toegevoegd, als: *halveren, gastereren, waardereren, trotseren, hoerereren, boeleren, stofferen*.

§. 95.

Over de werkwoorden, door middel van voorvoegsels afgeleid.

De voorvoegsels, die ter vorming van afgeleide werkwoorden strekken, zijn (volgens §. 33.) de volgende: *ge, be, er, her, ent, ver, mis* en *wan*.

1. *a.* Het voorvoegsel *ge* (zie §. 52, n° 3.) brengt in vele werkwoorden geene kenbare wijziging aan, het begrip toe (vergel. §. 52, n° 3, Aanm. 1. en §. 68, n° 2, *a.*). Bij de Ouden waren dan ook eene reeks van werkwoorden van dit voorvoegsel voorzien, die thans, zonder wijziging in hunne beteekenis ondergaan te hebben, daarvan zijn verstoken; andere werkwoorden misten bij de Ouden dit voorvoegsel, zonder iets anders te beduiden, dan hetgeen zij thans, daarvan voorzien, beteekenen. Nog gebruikt men zonder merkbaar of belangrijk verschil in de beteekenis: *verzellen* en *vergezellen*, *lijken* en *gelijken*, *naaken* en *genaken*, *lusten* en *gelusten*, *winnen* en *gewinnen*, *lukken* en *gelukken*. — Niet zelden echter bespeurt men, waar nevens werkwoorden van dit voorvoegsel voorzien, de naakte stammen in gebruik zijn, een merkbaar verschil in de beteekenis. Men vergelijkte slechts *gebieden* met *bieden*, *geraken* met *raken*, *gebeuren* met *beuren*, *gedragen* met *dragen*. Doch

hier schijnt dit verschil niet zoo zeer aan de kracht van het voorvoegsel, als aan eene ook buitendien mogelijke verschillende opvatting en toepassing der grondbeteekenis te wijten; — Ook daaruit, eindelijk, blijkt de onzekere kracht van het voorvoegsel *ge*, dat het zich met de voorvoegsel *be* en *ont* laat verwisselen, zonder dat wederom de beteekenis verandert. Zoo zegt men *gelieven* en *believen*, *gevallen* en *bevallen*, *neyens* het *oude ontmoeten* (*te ontmoet komen*), *ontmoeten*, en *nevens* *ge*-*waar worden*, *ontwaren*.

b. In eenige werkwoorden schijnt dit voorvoegsel iets innigs uit te drukken, dat niet noodwendig in den stam zonder dit voorvoegsel ligt; vergelijk: *geleiden* met *leiden*, *gevoelen* met *voelen*, *gedenken* met *denken*, *zich getroosten* met *troosten*, *zich laten gezeggen* met *zeggen*, en *laten geworden* met *worden*. Hier handhaaft *ge* zijne oorspronkelijke beteekenis (zie §. 52, n° 3.),

2. Het voorvoegsel *be* vindt zijn oorsprong in het voorzetsel *bij* (vergel. §. 68, n° 1.),

1) In sommige werkwoorden heeft het zuiver de kracht van het voorzetsel *bij* behouden; aldus in: *berusten*, *besterven*, (*goed* of *slecht*) *bekomen* (het Fr. *convenir*), *bevalen*, *bevrissen* en *bezinken* (d. i. *bijsen vrissen*, *bijsen zinken*), *bestaan* (eigenl. *zamenstaan*), *begraven*, *bezwyken* en *bezwyken* (*in één zinken*).

2) Andere werkwoorden, door middel van *be* afgeleid, be-
duiden een *verkrijgen* of *bereiken*, als het ware een *bij komen*, door middel van hetgeen de stam aanduidt; bij voorbeeld: *be-
laven*, *baerven*, *beloopen*, *behalen*, *bekomen* (*verkrijgen*), *be-
roepen*, *bereiken*, *besparen*, *bekopen* enz.

3) Verreweg de meeste geven te kennen, dat het handelend
subjekt eenig wezen of ding *tot het voorwerp maakt* der
handeling, door het oorspronkelijk werkwoord aangeduid. Het
voorvoegsel heeft hier eigenlijk de kracht van het voorzetsel *op*,
waartoe *bij* door middel der begrippen *langs* en *over* gemakke-
lijk overgaat. De werkwoorden nu, in welke *be* deze kracht

bezet, zijn deels van *werkwoorden*, deels van *naamwoorden* afgeleid:

a. Alzoo ontstaan van intransitieve werkwoorden door dit voorvoegsel transitieve, als: *begaan*, *bedrijven* (eigenl. synoniem met *begaan*), *beweenen*, *bestijgen*, *betrekken*, *bewaken*, *bekijven*, *bepeinzen*, *bestrijden*, *bewonen* enz. — Is het oorspronkelijk werkwoord zelf reeds transitief, zoo duidt het afgeleide werkwoord de toepassing van de werking aan op een ander objekt, dan dat, hetwelk gewoonlijk bij het oorspronkelijk werkwoord begrepen wordt, en geeft het tevens te kennen, dat de werking zich over het geheele voorwerp uitstrekt: zoo *plant* men *boomen*, maar *beplant een stuk gronds* aldus, dat het *over zijne geheele uitgestrektheid* met boomen bezet wordt. Van dezen aard zijn: *bebouwen*, *berooven*, *bévragen*, *bezingen*, *bezellen*, *bescheren* (d. i. *bedeelen*), *begieten* enz. — Andere werkwoorden, door middel van dit voorvoegsel van transitieve werkwoorden afgeleid, vooronderstellen wel geen ander objekt, dan dat, hetwelk bij het oorspronkelijk werkwoord gevorderd wordt, maar voegen het denkbeeld, dat de werking zich van alle kanten over het voorwerp uitbreidt, bij de kracht van het oorspronkelijk werkwoord, bij voorb.: *bekleeden*, *begrijpen*, *bedekken*, *besnoeijen*, *bestaan*, *bekijken*, *bewasschen*, *besturen*, *bedenken*, *besluiten* (te weten, *binnen iets*) enz. Vandaar heeft *be* bij eenige werkwoorden slechts versterkende kracht: *bevinden*, *begeleiden*, *bekeeren*, *betuigen*, *begeven* (*vrij geven*, *los laten*, *verlaten*), *bekennen* (eigenl. *inzien*), *benemen*, *behooren*, *beduiden*, *beramen*.

Aanm. Waar nevens een werkwoord, van dit voorvoegsel voorzien, het stamwoord als werkwoord, in onbruik is geraakt, valt het soms moeilijk de juiste kracht van dit voorvoegsel aan te wijzen, bij voorbeeld in: *behagen*, *belijven* (steeds zamengeotr. tot *blijven*), *belijden*, *beloven*, *beginnen*, *bevreden*, *bedaren*, *bestissen*, *begeren*, *betalen*, *bedriegen* enz.

b. Die van *naamwoorden* geven weder te kennen, dat iets of iemand *tot het voorwerp* van datgene *gemaakt wordt*, wat de stam aanwijst, en beteekenen dus veelal, bepaaldelijk als zij van adjektieven afkomen, een *voorzien van* of *bedeelen met*

het stambegrip. Zoo komen van zelfstandige naamwoorden: *beoorlogen*, *bemannen*, *bedijken*, *bewegen* (van *weg*: dit werkwoord behoorde ten minste in de beteekenis van *op den weg* of *aan den gang brengen*, als denominatief, eigenlijk gelijkvloeiend te zijn), *bekroonen*, *belagen*, *beloonen*, *beminnen*, *benadeelen*, *bepalen*, *besteden* (eene *stede* of *plaats* aan iets geven), *beteekenen*, *bevruchten*, *bedwelmen* (van *dwalm*), *beschamen* (van een oud subst. *schaam*, d. i. *schaamte*), *beschermen* enz. Van *bijvoegelijke naamwoorden*: *benaauwen*, *bekoelen* (dat echter ook intransitief gebruikt wordt), *bedroeven*, *bereiden* (d. i. *reed*, *gereed maken*), *begrooten* (eigenl. *groot maken*), *bezwaren*, *bevrijden* (voor *bevrijen*), *beveiligen* enz. Zeer dikwijls wordt, naar hetgeen wij §. 94, n° 3, zagen, de syllabe *ig* ingelascht: *begunstigen*, *beschuldigen*, *beangstigen*, *bekraachtigen*, *bemachtigen*, *bezichtigen*, *bewilligen*, *beveredigen*, *bezadigen* (van *zad*, d. i. *voldaan*). — Verscheidene der door middel van dit voorvoegsel van naamwoorden afkomende werkwoorden zijn uitsluitend *terugwerkend*, als: *zich behelpen* (van *help*, d. i. *hulp*), *zich beijveren*, *zich bekommeren*, *zich beraden*, *zich beroemen*, *zich bezinnen*, *bezondigen*, *bevljytigen*, *benaarstigen* en *zich bemoeijen* (van *moeije*, d. i. *moeite*).

Aann. De volgende werkwoorden komen af van zelfst. naamwoorden, die reeds van het voorvoegsel *be* voorzien waren: *bevelen* (van *bevel*), *be-seffen*, *beletten*, *beleiden*, *bescheiden*, *besluiten* (een *besluit* nemen), *be-hoeven* (van *behoef*), *bederven* (van *bederf*, d. i. *behoefte*); *bejegenen* komt van het oude bijwoord *bejegen*, d. i. *tegen*.

3. Het voorvoegsel *er*, waarover men zie §. 52, n° 6. komt schaars voor in onze taal. De eenige woorden, die er van voorzien zijn, zijn de volgende: *erkennen*, *ervaren*, *erlangen* en *erbarmen*. In het eerste heeft het dezelfde kracht als *be* in *bevinden*, *bekennen* enz. (zie boven, n° 2, 3) a.), in *ervaren* en *erlangen* de kracht van hetzelfde voorvoegsel in *beloopen*, *bereiken* (zie ald. 2.), daar *erlangen*, *door uitstrekking der ledematen verkrijgen* beteekent: *langen* toch is hetzelfde als *reiken*. In *erbarmen*, eindelijk, is er gelijkbeteekenend met *ont*,

waar dit voorvoegsel in een toestand brengen of geraken beteekent (zie beneden n° 5, 2) c.), als in *ontroeren* en *ontfermen*, hetwelk niets anders is dan *ontbermen* of *ontbarmen* (de *b* is achter de *t* van *ont* tot *f* verscherpt), uit *ont* en *bearmen*, dat is, *medelijden betoonen*.

Aanm. Vele werkwoorden, die thans het voorvoegsel *ver* hebben, bezaten vroeger het voorvoegsel *er*, als *erklaren*, *erdichten* (vergel. beneden n° 6, Aanm. 2.).

4. Het voorvoegsel *her* schijnt ontstaan uit *er* (als *haar*, pers. voornw. meerv. en bezitt. voornw., uit *ir*, ouden geslachtloozen genit. meerv. van het pers. voornw. 3^{en} pers.). Voorheen zeide men *erinneren* en *erkaauwen* voor *herinneren* en *herkaauwen*. Dit *er* evenwel, waartoe wij *her* terugbrengen, is geenszins hetzelfde *er*, dat in *erkennen* enz. (zie boven, n° 3.) voorkomt, maar door synkope (§. 26, n° 1, a.) ontstaan uit *eder* (vroeger toch zeide men zoowel *edercawwen* als *ercauwen*), hetwelk een comparatiefvorm is van eene partikel *ed*, die *weder*, *op nieuw*, beteekent en in *etgroen* en *etmaal* bewaard is. Dit is dan ook de beteekenis van *her* in al de werkwoorden, waarin het voorkomt, als: *herdenken*, *herkennen*, *hernieuwen*, *herstellen* enz.

5. Het voorvoegsel *ont* is het Goth. *and*, dat *tegen* en *terug* beduidt.

1) Deze oorspronkelijke kracht heeft het in nog slechts weinige woorden behouden, als in: *ontmoeten*, *ontvangen*, *onthalen*, *ontzien* (eigenl. *tegenzien*, en als *naar de oogen zien*), *onthouden* (in het *geheugen terughouden*) en *zich onthouden* (*zich van iets terughouden*).

2) Doorgaans wordt de beteekenis van *terug* in de werkwoorden, die van het voorvoegsel *ont* voorzien zijn, zoo aangewend, dat zij *de opheffing van eene bestaande belemmering* (een *terugbrengen* of *herstellen van de vrije werking*) beteekenen. De stam, waarvan het werkwoord, dat van *ont* voorzien is, afkomt, duidt of *het middel aan*, waardoor de bestaande belemmering wordt opgeheven, of *de zaak*, die de

belemmering uitmaakte, of, eindelijk, de *werking*, die van de belemmering ontheven wordt.

a. De stam duidt het *middel* aan, waardoor de belemmering wordt opgeheven, in de volgende intransitieve werkwoorden: *ontloopen*, *ontstippen*, *ontgaan*, *ontkomen*, *ontspringen*, *ontsnappen*, *ontbreken*, in het oude *ontstaan*, d. i. *ontkomen* of *ontbreken*, en vanwaar *ontstentenis*, enz.; alsmede in de volgende transitieve werkwoorden: *onttarnen*, *ontlaten*, *onthefsen*, en in deze, die van adjektieven afkomen: *ontruimen*, *ontblooten*. Men moet in aanmerking nemen, dat, wanneer bij zulk een werkwoord voorendersteld wordt, dat de macht, die op eenig voorwerp, als het ware, beslag leide, wettig is, de beteekenis ongunstig is, en op die van een *berooven door middel* van datgene, wat de stam aanwijst, neêrkomt: *ontvoeren*, *ontrooven*, *onthouden (iets aan iemand)*, *ontnemen*, *ontacteten (iets a. iem.)*, *ontzeggen*, *ontraden*, *ontveinzen*, *ontberen (van beren, dragen)*. *Ontweldigen* komt met dezelfde beteekenis van het substantief *geweld*; *ontvreemden* van het adjektief *vreemd*.

b. De stam duidt de *zaak* aan, die de belemmering, welke opgeheven wordt, uitmaakte, in de volgende werkwoorden, die deels van *werkwoorden* afkomen, deels van *naamwoorden*. Van *werkwoorden*: *ontdekken*, *ontladen*, *ontbinden*, *ontvouwen*, *ontwikkelen*, *ontsluiten*, *ontslaan*, *ontdoen*; heeft de stam eene gunstige beteekenis, alsdan geeft het werkwoord de opheffing van een heilzamen toestand te kennen; als: *ontstellen*, *ontwijden*, *ontkennen*. Van *naamwoorden*, en wel vooreerst *zelfstandige*: *ontzegelen*, *ontcijferen*, *ontbolsteren*, *ontboezemen*, *ontzondigen*, *ontschuldigen* en *onteedigen* (in deze drie woorden is de syllabe *ig* ingelaseht); duidt wederom de stam iets gunstigs aan, zoo beteekent het werkwoord zoo veel als *berooven* van dat, wat de stam aanwijst, dus in: *ontbladeren*, *ontzielen*, *ontlijven*, *ontadelen*, *onteenen*, *onttronen*, *onthoofden*, *ontzenuwen*, *ontwortelen*, *ontrusten*. Die van *adjektieven* afkomen geven in het algemeen de opheffing

van een, hetzij gunstige, hetzij ongunstige hoedanigheid te kennen, als: *ontheiligen*, *onteigenen*, *ontreinigen*, *onledigen* (in de beteekenis van *besig doen zijn*), *ontgroenen*, *ontnuchteren*.

c. De stam duidt de *werking* aan, die van belemmering ontheven wordt. Is het werkwoord transitief, dan beteekent het, bij gevolg, *in een toestand brengen*; is het intransitief, dan beduidt het *in een toestand geraken*. Transitief zijn: *ont-roeren*, *onthutsen*; intransitief: *ontdooijen*, *ontbijten*, *ontfermen*, *ontvlammen*, *ontbranden*, *ontslapen*, *ontwaken*, *ontstaan*, *ontspringen* (van eene bron), *ontspruiten*, *ontvomen*, *ontwaren*.

Aann. In een paar werkwoorden schijnt *ont* uit *aan*, met *t* versterkt, ontstaan te zijn, te weten, in *ontsteken*, dat is, *aansteken*, en *ontbieden* (eigenl. *een gebod doen toekomen*, *aanzeggen*), dat in het Goth. *anabiu-* dan luidt. Zoo veel is zeker, dat in het oude *onttwee* en *ontstukken*, voor *aan twee* en *aan stukken*, *ont* ontegenséggelijk één is met *aan*.

6. Het voorvoegsel *ver* is in het Goth. *fair*, *faür*, *fra*, en de oorspronkelijke beteekenis gelijk aan die van het bijwoord *weg*. Deze grondbeteekenis wordt in de werkwoorden, die van dit voorvoegsel voorzien zijn, verschillend toegepast. De beteekenis *weg* bespeuren wij duidelijk:

a) In die werkwoorden, in welke het voorvoegsel *ver* de kracht heeft om eene *beweging in eene richting van het punt*, dat als uitgangspunt wordt aangenomen, *verwijderd*, aan te duiden. Dus in: *verbannen*, *verdrijven*, *verstooten*, *verspreiden*, *verlaten*, *verweren*, *verdeelen*, *vergannnen*, *vergelden*, *vermaken* (bij testament), *verstrekken*, *verpanden* (van *pand*), *verwijderen* (van den comparat. van *wijd*).

b. In zulke werkwoorden, die te kennen geven, dat het voorwerp der werking geheel *verloren* gaat, of ten minste in een ongunstigen toestand geraakt, als: *verbranden*, *verbruyzen*, *verbruiken*, *verwijzen* (veroordeelen), *verdelgen*, *verdrinken*, *verhangen*, *verdragen* (zoo dragen, dat het leed als niet meer bestaat), *verduwen*, *verdoen*, *verguan*, *ver-*

geven, vergieten, verhongeren, verlciden, verloopen, vermoorden, verhelcn, verzwijgen, verscheiden (d. i. sterven), verzeggen, verzuimen, en in de volgende, die deels van zelfstandige, deels van *bijvoegelijke* naamwoorden afkomen: *verjaren, verkrachten, verongelukken; vervelen* (van veel, door de veelheid van voorwerpen verstrooijen), *veronachtzamen, verwaarloozen*. Duidt de stam niet, als in de vermelde werkwoorden, het middel aan, waardoor iets verloren gaat of in een ongunstigen staat geraakt, maar geeft hij de handeling, die zelve verloren gaat of kwalijk uitgevoerd wordt, te kennen; dan heeft *ver ontkennende* kracht, als in: *verachten, verleeren, verwennen, vergeten* (van *geten*, Eng. *to get*, *verkrijgen*); of beteekent zoo veel als *verkeerd, valsch*, als in: *verrekenen, vermcten, vergrijpen, vergissen, verziinnen, verdichten, verdenken* (*ongunstig omtrent iem. denken*).

c. In die werkwoorden, in welke *ver* eene *verwisseling van de eene plaats met de andere* beduidt, gelijk in: *verhuizen, verbedden, verplaatsen, verdagen*, die van substantieven, en *verhangen, verroeren, vertrekken, verplanten, verdragen* (van de eene plaats naar de andere), *verkruijpen* enz., die van werkwoorden afkomen. Dit schijnt ook de kracht van *ver* in *verstaan*, eigenlijk, *van de eene plaats op de andere gaan staan*, en alzoo met de voeten eene zekere ruimte *begrijpen*, eindelijk *begrijpen* in overdrachtigen zin.

d. Naauw zamenhangend met de laatstgemelde beteekenis is die van zulke werkwoorden, welke eene *verwisseling in het algemeen, eene herhaling derzelfde handeling op eene andere wijze* te kennen geven, als in: *verkleeden, veraarden, vervellen, verharen, vertalen*, die van substantieven, en *vermaken, verkomen, verdoopen, vernoemen, verschikken, verzetten, verhalen, vervangen* enz., die van werkwoorden afstammen.

e. Eene *verwisseling* van den eenen staat met den anderen geven zulke werkwoorden te kennen, die zoo zij van concrete zelfstandige naamwoorden afkomen, *een overgaan in de aan-*

geduide stof of zaak, zoo zij van adjektieven en kwalitatieve of abstrakte substantieven en van werkwoorden afkomen, een ontstaan of teweegbrengen van de uitgedrukte hoedanigheid, toestand of zaak te kunnen geven. Van concrete substantieven komen: *versteenen*, *veroolten*, *verotteren*, *verstokken* enz.; van adjektieven: *veraangenamen*, *veredelen*, *verbitteren*, *verbleeken*, *verblijden*, *verbreeden* en *verbreiden*, *vernederen*, *verdiepen*, *vereenigen*, *vergelijken*, *verklaren*, *verlossen*, *verledigen*, *verluiden* (*luide maken*), *vertragen*, *verwelkomen*, *verheugen* (van *in hoge*, d. i. *verblijd zijn*); van kwalitatieve substantieven: *verbasteren*, *verbroederen*, *vergasten*, *vergezellen*, *vergoden*, *verketteren*, *vermannen*, *vermeesteren*, *vertolken*; van abstrakte substantieven komen: *verlustigen* (van *lust*), *verkundigen* (van *konde*), *vermaagschappen*, *verongelijken*, *veroorzaken*, *vervaren* (van *vaar*, *vrees*), *vervbenen*, *verminken* (van *minke*, d. i. *leemte*); van werkwoorden: *verschrikken*, *verbazen* (van *bazen*, *raaskallen*, van waar *bazelen*), *verlieven* en *vertwijfelen* (dib even als *vergapen*, eigenlijk terugwerkend zijn), *verwittigen* (van *weten*), *vertroosten*, *vertoornen*.

f. De oorspronkelijke beteekenis van *ver* is evenmin te miskennen in zulke werkwoorden, die te kennen geven, dat een voorwerp *afgesloten* en daartegen een beletsel opgeworpen wordt door middel van dat, wat de stam aanwijst, als in: *verbinden* (eene wonde, door middel van een *band*), *verhakken*, *versperren*, *verhinderen*, *verschansen*, *vernagelen*, *verstoppen*, *verzanden*, en de overdrachtige *verbieden*, *verbidden*.

g. Noch ook in die, waarin *ver* zoo veel als *samen* beteekent; deze toch geven zulk een *verbinden* van twee voorwerpen te kennen, dat het ene in het andere als het ware *verloren* gaat: *verbinden*, *verhechten*, *sich verdragen*, *verknopen* (vanwaar *verknocht*), *vermengen*, *vervatten*, *verstrikken* en *vernemen*, eigenlijk *vervatten* of *bevatten*.

h. Eindelijk is de beteekenis dezer laatstgemelde werkwoor-

den ten naauwste verwant met die van zulke, welke een *verbergen* of *overdekken* van een voorwerp door een ander, zoodat het daaronder geheel voor het oog verdwijnt, beteekenen, als in: *verglazen*, *vergommen*, *verbloemen*, *vergulden*, *verzilveren*.

Aann. 1. In verscheidene werkwoorden doet het voorvoegsel *ver* niets tot de beteekenis, omdat het werkwoord, daarvan ontdaan, reeds de beteekenis heeft, die *ver* er aan kan geven. Dus in: *verkeeren*, *verwisselen*, *veranderen*, *verruilen*; *verontreinigen*, *verontschuldigen*, *vereeren*; (*graan*) *verbouwen*, *verhopen*, *vermeenen*, *vermissen*, *verblijven*, *verwijzen* (*naar iets*), *verhooren*, *vertrouwen*.

Aann. 2. In andere heeft *ver* de waarde van *er* en schijnt alzoo daarvoor in plaats gesteld te zijn, te weten, in *verkiezen* (*uitkiezen*), *verrijzen*, *verheffen*, *verwekken*, *verschijnen*, *vertoon*; *veroveren*, *verkennen*, *verdiene*, *verlangen*, *vereischen*, *vervolgen*, *verkrijgen*, *verzoeken* (mits het niet in de beteekenis van *beproeven* voorkome, dan toch behoort het onder *b.*).

Aann. 3. Soms is *ver* uit *over* ontstaan, als in: *vernachten*, *verwinteren*, *verbluffen*, *vervaaschen*, *vereschalken*, *verhaeren*.

Aann. 4. Ook uit *voor* is door klankverzwakking *ver* ontstaan, in: *versien*, *verzorgen*, *verschieten* (*geld*), gelijk men *verbij* voor *voorbij* zegt.

Aann. 5. De verscheidenheid der toepassing van de beteekenis des voorvoegsels *ver* brengt te weeg, dat eenige werkwoorden, daarvan voorzien, in meer dan ééne opvatting gebruikt worden. Aldus is *verdoen*, *anders doen* en *te gronde te doen*: *gaan*; *verdartelen*, *dartel maken* en *door dartelheid verspillen*; *verbouwen*, *anders bouwen* en *door bouwen versperren*; *verdragen*, *van de eene plaats naar de andere dragen*, *verduren* en *zamendragen*; *verhangen*, *op eene andere plaats* en *ten doode toe hangen*.

Aann. 6. In het Hoogd. is een voorvoegsel in gebruik, waarvoor wij meestal *ver* in de plaats hebben gesteld, te weten, het voorvoegsel *zer*. Zoo zeggen wij voor: *zerbreken*, *zertheilen*, *zerstreuen* enz. *verbreken*, *verdeel*, *verstrooijen*. In vroeger tijd was dit voorvoegsel onzer taal niet vreemd en kwam het voor onder de gedaante *te*; zoo zeiden de Ouden *testoren* (*zerstoren*), *te gaen* (*zergehn*), *te blouwen* (*verelaan*). Nog hoort men in Gelderland: *te broken* (*zerbrochen*) en *te borsten*, en onze bijwoordelijke uitdrukkingen *te barsten*, *te pletteren*, *te morzelen* hebben voorzeker hun bestaan aan werkwoorden van het voorvoegsel *te* voorzien, te danken. De beteekenis van dit *te* is *uiteen*, *in stukken*, en het is één met het voorzetsel *te* of *bijwoord te*: alsoe beteekent het *nog daartoe*: heb ik iets gebroken, en breek ik het *nog daartoe*, dan breek ik het in verscheidene stukken.

7. Het voorvoegsel, dat is het *onscheidbare*, *mis* (waarover men zie §. 33, *Aann. 2.* en §. 52, n° 4.) heeft de kracht

om aan te duiden, dat iets *verkeerd* of *kwalijk* geschiedt of *ongunstig* uitvalt. Dus in: *misbruiken*, *misdeelen*, *misdoen*, *misdragen*, *misgaan*, *mishandelen*, *misleiden*, *mis-maken*, *misgelden*, *misrekenen*, *misvormen*. Deze beteekenis vertoont zich in eenige werkwoorden tot die eener volstrekte *ontkenning* overgegaan, bij voorbeeld in: *mishagen*, *misgunnen*, *mislukken*, *misprijken*, *mistrouwen*.

8. *Wan* (zie §. 52, n° 7.) heeft eene *ontkennende* kracht in de weinige werkwoorden van dit voorvoegsel voorzien, welke alsnog in gebruik zijn: *wanhopen* en *wantrouwen*,

§. 96.

Over de werkwoorden, met die partikels zamengesteld, welke nu eens eene eigenlijke dan eene oneigenlijke samenstelling met het werkwoord vormen.

1. De oneigenlijke samenstelling eens werkwoords wordt in de woordschikking door den hoofdzin gevorderd weder opgeheven (zie §. 35, n° 2, 3) *a* en *b.*); bovendien wordt het eerste lid van een aldus zamengesteld werkwoord in het lijdend deelw. door het voorvoegsel *ge*, in den infinitief door het voorzetsel *te* (waar dit vereischt wordt) van het werkwoord gescheiden, bij voorb. *ik zie hem aan*, *ik heb hem aangezien*, *ik verlang hem niet aan te spreken*. Deswegens noemt men zulk eene samenstelling *scheidbaar*, en de echte samenstelling daarentegen *onscheidbaar*, vermits deze geene dergelijke scheiding der bestanddeelen toelaat; bij voorbeeld: *ik overnacht*, *ik heb overnacht*, *ik denk aldaar te overnachten*.

2. De partikels, met welke een werkwoord nu eens scheidbaar, dan weder onscheidbaar wordt zamengesteld, zijn: *door*, *om*, *onder* en *over*.

Aanm. 1. Wel is waar ziet men *mis* nu eens scheidbaar, dan onscheidbaar met het werkwoord verbonden; doch is dit laatste het geval, alsdan is *mis* voor een voorvoegsel te houden (§. 33, *Aanm.* 2.). Wordt het bij-

woord *mis* tot eene oneigenlijke zamenstelling met een werkwoord vereenigd, dan beteekent het, in onderscheiding van de kracht van het voorvoegsel *mis* (zie §. 95, n° 7.), zoo veel als *niet raak*, *het voorwerp of doel niet treffend*, of *verkeerd in physieken zin*, bij voorb.: *misgooijen*, *misloopen*, *missteken*, *misverstaan*. Ten bewijze, dat de kracht van *mis*, wanneer het als een onscheidbaar voorvoegsel voorkomt, minder physiek-eigenlijk, meer moreel-overdrachtig, of ook meer inwendig en subjektief is, kan de vergelijking strekken tusschen *misraden* (*de oplossing van een raadsel niet raken of treffen*) en *misrâden* (*verkeerden raad geven*), *misrekenen* en *zich misrekenen*, *misspreken* en *zich misspreken*.

Aann. 2. Het woordje *vol* komt mede nu eens scheidbaar, dan onscheidbaar, met zijn werkwoord verbonden voor; doch is *volmâken*, even als *voltrekken* en *voleindigen*, eene echte zamenstelling; *vol maken*, daarentegen, is in geen deele eene zamenstelling, echt noch onecht, evenmin als *leêg drinken*. *Volhouden* schijnt ten onrechte scheidbaar gebruikt te worden.

Aann. 3. Omtrent de partikels *aan*, *achter*, *voor* en *weder*, die doorgaans scheidbaar met het werkwoord verbonden zijn, hebben wij (§. 36, n° 2, 3), *Aann.*) gezegd, dat, waar zij dit niet zijn, zij het karakter van een voorvoegsel gekregen hebben. *Aanschouwen* en *aanbidden* zijn thans de eenige werkwoorden, die onscheidbaar met *aan* zijn verbonden, en het laatste heeft dan nog in het lijdend deelw. *aangeboden*, welke vorm bij *aanbidden* behoort. Vermits nu het verschil in de beteekenis tusschen *aanschouwen* en *aânschouwen*, *aanbidden* en *aânbidden*, bijaldien het bestaat, niet op de al of niet-scheidbaarheid van de partikel berust, zoo moet men het er voor houden, dat *aan* in dat tweetal woorden toevallig het etymologisch karakter eens voorvoegsels gekregen heeft: zoo zagen wij *aan* in andere woorden in het voorvoegsel *ont* ontaarden (§. 95, n° 5, *Aann.*). — *Achter* is alleen in *achterhâlen* en *achtervôlgen* onscheidbaar, vermits het in deze zamenstellingen de waarde heeft, die het voorvoegsel *be* bezit, waar het *door het uitoefenen der handeling bereiken* of *trachten te bereiken* beteekent (zie §. 95, n° 2, 2). — *Voor* is slechts in *voorzien*, *voorkômen* en *voorzégen* met het synonieme *voorspellen*, onscheidbaar: de reden hiervan is, dat het begrip dezer woorden zich als ongedeeld aan de voorstelling voordoet; in de schrijfwijze *verzien*, *voorheen* voor *voorzien* (in de beteekenis van *verzorgen*) menigvuldig, is de partikel zelfs tot den vorm van een toonloos voorvoegsel afgedaald: *voorkômen* beteekent *verhoeden*; *vôorkomen* daarentegen eigenlijk *in de voorbaat zijn*: *voorzégen* en *voorspellen* is *het toekomstige melden*; *vôorzégen*, *vôorspellen*, *zeggen* en *spellen* *ten einde een ander het nadoe*. — *Weder* is altijd onscheidbaar, wanneer het de beteekenis heeft van *tegen*, als in *wederlêggen*, *wederspreken*, *wederstaân*, *wedervâren*. Beteekent *weder* op *nieuw* of *terug*, dan is het steeds scheidbaar, uitgenomen alleen in *weërgâlmén*, *weërkaâtsen*, *weërklinken*, *wederrôepen*, in welke dit bijwoord gelijkgesteld is met het voorvoegsel *her*.

1) Wanneer *door* a) *scheidbaar* met zijn werkwoord is verbonden, beteekent het *bij voortduring*, als in *dóórweeven*, *dóórwerken*; of *in stukken*, als in: *hij snijdt het brood door*; *hij breekt den tak door*; of *doorheen*, als in *dóórlaten*, *dóórbrengen*, *dóórdringen*, *dóórdrijven*, *dóórhalen* enz.

b. Wanneer *door* met zijn werkwoord *onscheidbaar* is verbonden, beteekent deze partikel mede *doorheen*, doch is het begrip der werking geheel van dat der partikel *door* als het ware *doordrongen*, zoodat het substantief, dat het voorwerp, door hetwelk de werking heengaat, te kennen geeft, niet afhangt van de partikel *door*, als voorzetsel gebruikt, maar door het zamengestelde werkwoord beheerscht wordt. Dus in *doorwádden*, *doorknágen*, *doorbláderen*, *doorwáken*, *doórlézen*, *doorsnijden*, *doorstéken* enz. Zulke met *door* onscheidbaar vereenigde werkwoorden beteekenen dikwijls een *doorheengaan*, niet slechts in ééne richting, maar *in alle richtingen*, als: *doorwééken*, *doorwéven*, *doorzóeken*, *doordringen*, *doorwónden*. — *Doornágelén* levert een voorbeeld van een substantief met *door* tot een echt zamengesteld werkwoord vereenigd: het beteekent *met nagelen doorboren*.

2) a. Bij de scheidbare verbinding van een werkwoord met de partikel *om*, beteekent zij, ten eerste, *omver*, bij voorbeeld in: *ómsmijten*, *ómhalén*, *ómkeeren*, *ómliggen*, *ómrijden*, *ómtrekken*; ten tweede, *om een keerpunt heen*, als in: *ómbuigen*, *ómvoeren*, *ómkijken*, *ómpraten*, *ómkooopen*, (een *hoek*) *ómrijden*, (den *grond*) *ómzetten*, *ómhangen*, *ómwoelen*; ten derde, beteekent het alsdan zoo veel als *rond*, als in: *ómdéelen*, *ómdwalen*, *ómléiden*, *ómroepen*.

b. Is *om* onafscheidbaar, zoo geeft het werkwoord eene werking te kennen, die *van alle kanten* plaats heeft en een gegeven punt geheel insluit; dus in: *ómschijnen*, *ómgeven*, *ómsluiten*, *ómváttén*, *ómgórdén*, *ómspánnen*, *ómhángen*, *ómwóelen*, *ómhélzen*, *ómschrijven* (eigenlijk *door het trekken van lijnen van alle kanten bepalen*) enz. Komt het werkwoord van een substantief af, dan beteekent het een insluiten

met het door dat substantief aangewezen voorwerp, als: *om-
armen, omschansen, omsingelen, omswachtelen, omsringen,
omheinen, omwólken, omzóómen, omgrénzen, omsluyeren,
omkrúnsen* enz.

Aann. In *ómbrengen, ómkomen*, voor *om het leven brengen, om het leven
komen*, schijnt *om* het oude bijwoord *an, ane*, Hoogd. *ohne*, dat is, *zon-
der*. Oudtijds zeide men ook *om iets zijn* voor *missen* en *om iets worden*
voor *kwijt raken*, welke uitdrukkingen met *ane zijn* en *ane werden* ver-
wisseld worden. *Ombrengen* zou alzoó *an iets maken*, dat is, *te wég
brengen, dat iemand iets kwijt raakt*, beteekenen.

3) De partikel *onder* heeft:

a. In een *onecht* zamengesteld werkwoord voorkomend, de
beteekenis van *beneden, of naar beneden*, als in: *ondergaan,
(te) onderbrengen, onderdoen*.

b. Komt zij in een *onscheidbaar* zamengesteld werkwoord voor,
dan heeft zij dezelfde kracht, doch het begrip der partikel smelt,
als het ware, samen met dat des werkwoords, in dier voege,
dat het voorwerp, *waaronder de werking plaats heeft*, on-
middellijk afhangt van het geheele werkwoord, en niet uit-
sluitend van het woordje *onder*; bij voorbeeld in: *onderbin-
den, ondertéekenen, ondergráven*. Zoo is dan ook de betee-
kenis veelal overdrachtig: *onderkrúipen, ondernémen, on-
dergaan, onderstaan*, en vermag ook een substantief met *on-
der* tot een werkwoord te worden zamengesteld, als: *onder-
nijnen, onderstrepen, onderschragen*. — Voorts beteekent
onder, *onscheidbaar* met een werkwoord verbonden, *tusschen*
twee of meer verschillende, bij voorbeeld: *onderschcheiden,
onderzoeken, onderutnden, onderkénnen*, of wel *onder el-
kander, onderling*, als: *onderhándelen, onderurágen, on-
derwijzen, onderrichten, onderhouden*.

Aann. In de beteekenis van *tusschen, te midden van*, vormt *onder* zelfs
geene onechte samenstelling met het werkwoord, gelijk in *onder de zijnen
blijven, er onder blijven*; even zoo vormt *door*, noch eenig ander voorzét-
sel, geenszins eene samenstelling met het werkwoord, zog er een substan-
tief of voornaamwoord bij uitgedrukt is, dat van dit voorzétsel afhangt.

4. *Over* komt a) *afscheidbaar* zamengesteld, in drie be-
teekenissen voor, te weten, in die van *overig*, als in: *over-*

blijven, óvergaren, óverwinnen, óverhebben, óverhouden, óverleggen, óverschietsen; van op nieuw, als in: óverwerken, óverleeren, óverzien, óvermeten, óverschrijven, óverwegen, óverzeggen, en van overheen, bij voorb. in: óverbrengen, óverzetten, óvergaan (hetwelk ook voorbijgaan beteekent, als men b. v. van pijn spreekt), óverhalen, óverloopen, óvermaken, óververtellen. De volgende werkwoorden hebben de beide laatste beteekenissen vereenigd: óverdoen, óvergietsen enz.

*b. Is over onscheidbaar, zoo beteekent het uitsluitend óverheen, doch in dier voege, dat het substantief, hetwelk het voorwerp waarover te kennen geeft, van het zamengestelde werkwoord afhangt en niet van over op zich zelve. Bij voorbeeld: óverblázen, óverdékken, óvertrékken, óverrijden, óverléven, óverschréuwen, óverblúffen, óverwinnen, óverschrúden, óverzien. Soms, en wel bepaaldelijk bij terugwerkende werkwoorden, gaat deze beteekenis in die van óvermatig over: zich óverwérken, óverháasten, óverijlen, óveréten. Bij de onscheidbaarheid der partikel is de beteekenis des werkwoords vaak óverdrachtig, als in: óverléggen, óvertréffen, óvertréden, óverwégen, (zijne bekenden) óverlóopen, eh komt het werkwoord niet zelden van een substantief of adjectief: óverméesteren, óverwinteren, óvernáchten, óverréden, óverschéduwen, óverzilveren, óverhándigen, óverhéeren, óverdwärtschen. — Geen werkwoord met over onafscheidbaar verbonden, kan intransitief zijn, ten ware het van een substantief afkome; de eenige uitzondering op dezen regel maken óvertijden (eigenl. óvergaan) en óverkómen: deze nu zijn wegens de óverdrachtige beteekenis onafscheidbaar geworden: óverkómen kan nog afscheidbaar gebruikt worden, daar men zoo wel *het komt mij over*, als *het óverkomt mij* (*mij* is hier datief) zegt.*

DERDE HOOFDSTUK,

OVER DE VERBUIGING (CONJUGATIE) DES WERKWOORDS.

§. 97.

Over de vormen, waardoor de begrippen, die aan de verbuiging der werkwoorden ten grondslag liggen, uitgedrukt worden, voor zoo verre zij aan de verschillende conjugaties gemeen zijn.

Door verbuiging drukt het werkwoord de drie volgende grammatische betrekkingen uit: den *persoon* in het *enkel-* en in het *meervoud*, den *tijd* en de *wijze* (zie §. 47, n° 4, 5), 6), 7.); voorts bezit het de twee verbuigingsvormen: *deelwoord* en *infinitief* (zie §. 47, n° 4, 7), en §. 90, I, Aanm.).

A. De verbuigingsuitgangen tot uitdrukking van den grammatischen *persoon* zijn:

Enkelvoud:

Meervoud:

Aantoon. wijze: Aanvoeg. wijze:

1e pers. (-e) — -e,

-en,

2e pers. — —

-t (-ct),

3e pers. -t, — -e,

-en.]

1) De uitgang van den eersten pers. enkelv. van den tegenw. tijd aantoon. wijze wordt in de spreektaal altijd verwaarloosd: slechts in den redenaarsstijl kan men hem aanwenden: *ik hebbe, ik herzegge, ik neme* enz. (zie §. 28, n° 1, a.). Dezelfde persoon van den onvolm. verl. tijd der aantoon. wijze, bij de ongelijkvloeiende of sterke werkwoorden, eindigt op de stamkonzonant, als: *ik las, ik bond*; bij de gelijkvloeiende of zwakke, op de e des uitgangs *de* of *te*, als: *ik hoorde, ik strafte*.

2) De tweede pers. enkelv. is, behalve in den imperatief,

spoorloos verloren, tegelijk met het pers. voornw. van den tweeden pers. enkelv. zie §. 74, n° 1, 3).

3) De derde pers. enkelv. eindigt slechts in den tegenwoordigen tijd van de aantoon. wijze op *t*: *hij geeft, hij hoort*. Deze *t* wordt ook dan achter den stam gevoegd, als hij op eene *d* eindigt: *hij bindt*; doch als de stam op *t* eindigt, smelt de *t* van den stam met deze *t* zamen: *hij acht, hij vecht, hij vergeet*. Aldus zegt men ook in den tweeden pers. meerv. *gij bindt, gij bondt*, maar: *gij acht, gij vergeet, gij vergaat*, voor *vergatet* (zie §. 26, n° 3, b, Aanm. 1.). In den tegenwoord. tijd van de aanvoeg. wijze en in den onvolm. verl. tijd is de derde pers. enkelv. gelijk aan den eersten pers. enkelv.: *hij leze; hij las, hij bond; hij hoorde, hij strafte; hij laxe*.

4) Eindigt de stamvorm eens werkwoords op eene vokaal als: *doe, sta*, zoo smelt de vokaal van den uitgang des eersten en derden persoons meervoud (*en*) daarmede zamen: *wij doen, zij staan*, even als de toonlooze *e* van de aanvoeg. wijze in het enkelv. *ik doe, hij sta*.

5) Bij de versmelting van de *t* van den uitgang des 2^{en} persoons meerv. met de *t* van den stam hoort men de open *a* van het imperf. plus. der sterke werkwoorden in de uitspraak niet zelden gesloten: *gij vergat, gij zat*. De aanvoegende wijze dient de toonlooze *e*, die haren uitgang kenmerkt, vóór den persoonsuitgang *t* te behouden: *gij gevet, gij hooret, gij laset, gij vergatet*; evenzoo de onvolm. verl. tijd der zwakke werkwoorden: *gij hoordet, gij straftet*.

Aanm. Welke wijzigingen de persoonsuitgangen sedert den loop der tijden ondergaan hebben, blijkt uit vergelijking met het Gothisch. Zie §. 28, n° 1, a. §. 19, n° 3. §. 28, n° 1, b.

B. 1. Op grond van het gezegde in §. 47, n° 4, 6) zijn de tijden dus onderscheiden:

Tegenwoordige tijd,

Onvolmaakt tegenw. tijd:
ik lees.

Volmaakt tegenw. tijd
ik heb gelezen.

Verledene tijd,

Onvolmaakt verled. tijd:	Volmaakt verled. tijd:
<i>ik las.</i>	<i>ik had gelezen.</i>

Toekomende tijd.

Onvolmaakt toekom. tijd:	Volmaakt toekom. tijd:
<i>ik zal lezen.</i>	<i>ik zal gelezen hebben.</i>

Aann. De tijden, die wij *onvolmaakt tegew.* en *onvolmaakt toekom. tijd* noemen, heeten gewoonlijk eenvoudig *tegenwoordige* en *toekomende tijd*. De tijd, dien wij *volmaakt tegew. tijd* heeten, draagt doorgaans verkeerdelijk den naam van *volmaakt verled. tijd*: dezen naam kennen wij toe aan dien tijd, welke gewoonlijk *meer dan volmaakt verleden tijd* genoemd wordt.

2. De vormen, die voor de drie onvolmaakte tijden dienen, kunnen ook gebruikt worden in geval eene handeling in den tegenwoordigen, den verledenen of den toekomstigen tijd geenszins als voltooid of onvoltooid in betrekking tot een gegeven tijdpoint beschouwd wordt. Alsdan komt hun de naam van *onbepaalde tijden (aoristen)* toe. Den tegenwoordigen tijd gebruik ik onbepaald, als ik, bij voorbeeld, zeg: *God regeert*, welk gezegde iets inhoudt, dat ten allen tijde waar is; den verleden tijd gebruik ik op dezelfde wijze, als ik verhalen de zeg: *David regeerde veertig jaar*; de toekomstige tijd komt onbepaald, voor in: *wij zullen allen sterven*. Onvolmaakt, daarentegen, dat is *bepaald* gebruik ik die tijden, zoodra ik mij een zeker tijdstip of tijdperk denk, met betrekking tot hetwelk de handeling tegenwoordig is, tegenwoordig was of tegenwoordig zal zijn.

3. Buiten de zes opgegevene tijdvormen besit onze taal nog een *verleden tijd* zoo van den *onvolmaakt* als van den *volmaakt toekomenden tijd*: *ik zou beminnen, ik zou bemind hebben*. Deze vormen duiden eigenlijk eene handeling aan, die in een verleden tijd toekomstig was; bij voorbeeld, zeg ik van iemand: *hij zeide mij, dat hij komen zou*, alsdan heeft die persoon in een verleden tijd gezegd: *ik zal komen*; zeg ik: *heden zou hij aangekomen zijn*, dan heb ik vóór den dag van heden van hem kunnen zeggen: *morgen zal hij aangekomen*

zijn. Hoe het zij, de gemelde vormen dienen doorgaans om eene *voorwaardelijke handeling* aan te duiden en behooren alzoo tot het gebied van de aanvoegende wijs; alsdan heeten zij de *onvolm. voorwaardel. tijd* (*ik zou beminnen*) en de *volm. voorwaardel. tijd* (*ik zou bemind hebben*).

4. Eindelijk bestaat er nog een, evenwel slechts zeldzaam voorkomende tijd, die de handeling voorstelt als in een verleden tijd voltooid tegenwoordig, dien wij alzoo *volmaakt tegenwoordigen verledenen tijd* moeten noemen; bij voorbeeld; *ik heb verloren gehad*. Tot opheldering van het gebruik van dezen tijd diene het volgende voorbeeld. Van iemand, die eenmaal zijne eer kwijt is geweest, maar thans in zijne eer hersteld is, kan men niet zonder dubbelzinnigheid zeggen: *hij heeft zijne eer verloren*; van den zoodanigen moet men den, zoo even vermelden tijd bezigen: *hij heeft zijne eer verloren gehad*. — Plaats men in den spreekvorm *ik heb verloren gehad*, het werkwoord in den onvolm. verled. tijd: *ik had verloren gehad*, zoo verkrijgt men de uitdrukking van eene *voorwaardelijke handeling* in den verleden tijd, die zich alzoo ook in den subjektiefvorm laat plaatsen of door *zoude* laat omschrijven: *ik hadde verloren gehad, ik zou verloren gehad hebben*. Deze tijdvorm kan men *volmaakt voorwaardelijken verledenen tijd* heeten.

5. De Duitsche, bij gevolg ook onze taal, is zeer arm in *eenvoudige* verbuigingsvormen voor de verschillende tijden: slechts voor den onvolmaakt tegenwoordigen en onvolmaakt verledenen tijd heeft zij dezulke. Al de overige tijden worden omschrijvend door middel van hulpwerkwoorden uitgedrukt. De volmaakte tijden worden uitgedrukt met behulp van het werkwoord *hebben*, en bij intransitieve werkwoorden ook van *wezen* of *zijn*. De toekomstige tijden worden gevormd door middel van het hulpwerkwoord *zullen*.

a. Het gebruik om het werkwoord *hebben* ter uitdrukking eener volgeindigde handeling met het deelwoord eens werkwoords te verbinden, schijnt ontstaan te zijn uit zegswijzen, waarin

aan het werkwoord *hebben* een objekt, en aan dit objekt een deelwoord als bepaling was toegevoegd. Zoo zou *ik heb geschreven*, *ik heb gewandeld*, aanvankelijk in verband met een objekt, bij voorb. *den brief*, *den weg*, gebezigd zijn geworden, en eigenlijk beteekenen: *ik heb den brief, die geschreven is*, *den geschrevenen brief*; *ik heb den gewandelenden weg*. — Bij intransitieve werkwoorden dient ook het werkwoord *zijn* of *wezen* om met het deelwoord verbonden de tijden der voleindigde handeling of werking te vormen; bij voorb. *ik ben ontwaakt*, *ik was ontwaakt*, *ik zal ontwaakt zijn*, *ik zou ontwaakt zijn*, *ik ware ontwaakt geweest*. Evenwel drukken zulke omschrijvende vormen met *zijn* of *wezen* minder eene voltooide *handeling*, dan den op eene handeling of werking gevolgden *toestand* uit. — *Zullen*, dat als hulpwerkwoord van den toekomenden tijd gebruikt wordt, blijft in deze aanwending zijne oorspronkelijke beteekenis van *moeten* getrouw: immers van hetgeen geschieden *moet*, mag men veronderstellen, dat het in een toekomstig tijdstip geschieden *zal*. Evenzeer is het duidelijk, hoe *ik zou lezen* eene voorwaardelijke kracht kan bezitten. Eigenlijk beduidt het: *ik moest lezen*, dat is, *in dien verledenen tijd moest ik lezen*, vervolgens: *als die tijd daar was*, *als zich dat in dien tijd toedroeg*; *moest ik lezen*. Zoo gebruiken wij het voegwoord *indien*, dat eigenlijk *in dien tijd* beteekent, voorwaardelijk met de kracht van *in geval dat*, terwijl wij ons den tijd niet in het afgetrokkene, maar met zijnen inhoud, dat is, met hetgeen in den tijd plaats heeft, verbonden; ja, eindelijk dit laatste alleen denken.

b. Soms tijds vormt een intransitief werkwoord de tijden der voleindigde handeling (*de volmaakte tijden*) met het hulpwerkwoord *hebben*; soms tijds met *wezen* of *zijn*. Doch groot is het verschil tusschen de beteekenis van het perfekt eens intransitieven werkwoords met *hebben*, en die van het perfekt eens intransitieven werkwoords met *zijn*. *Ik heb geloopt*, bij voorb., geeft rekenschap van eene tegenwoordig voleindigde *handeling*,

op de vraag: *wat hebt gij gedaan?*; *ik ben geloopt* stelt een tegenwoordigen toestand voor, op de handeling gevolgd, en meldt dus, dat men zich, na geloopt te hebben, *ergens* (ik ben *hierheen* geloopt) of *in sekeren toestand* (ik ben *moes* geloopt) bevindt. Maar sommige intransitieve werkwoorden zijn er, wier beteekenis van dien aard is, dat zij bij voorkeur met een der beide gezegde hulpwerkwoorden gebruikt worden. Een intransitief werkwoord wordt bij voorkeur, soms uitsluitend, met het hulpwerkwoord *zijn* zamengevoegd, wanneer het eene werking te kennen geeft, die vooral wegens den daarop gevolgden toestand als vroeger geschied vermeld wordt. Van dien aard zijn: *komen, weggaan, ontloopen, wijken, vluchten, landen, smelten, veranderen, verouderen, groeijen, worden, bersten, breken, verstijven, gelukken, geschieden, in het oag loopen, te gemoet gaan*; alsmede *sterven, vallen, neerzigen, ontwaken*, die eene werking aanduiden, die nauwelijks in haar verloop kan beschouwd worden, daar zij in een punt des tijds voervalt. — Andere, daarentegen, die eene handeling aanduiden, die, zoo zij als geschied vermeld wordt, bepaaldelijk wegens de werking zelve, niet wegens den daarop gevolgden toestand vermeld wordt, nemen in hunne volmaakte tijden bij voorkeur of uitsluitend *hebben* bij het deelwoord, bij voorbeeld: *staan, arbeiden, streven, lagchen, weenen, sneeuwen, regenen, mistasten, beven, leven, waken, heerachen, vechten, dorsten, slapen, rusten, zwijgen, bloeijen, spoeden, bloeden* enz. Daar de werkwoorden *knnen, mogen, willen*, in den volmaakten tijd aan iets doen denken, dat om zijns zelfs wil en niet om de gevolgen onze aandacht verdient, zoo vorderen zij het hulpwerkwoord *hebben*. Bij het werkwoord *waken* (*zijn*) moest zoowel *hebben* als *zijn* de volmaakte tijden kunnen vormen en diende de voorkeur, aan het eene of het andere gegeven, af te hangen van den inhoud, dien men aan dat abstraakte werkwoord leent. Doch het gebruik heeft gewild, dat men thans uitsluitend zegt: *ik ben geweest*, enz.

Aann. 1. *Liggen* en *zitten* behooren met *staan* en *rusten* tot die werkwoorden, welke het hulpwerkwoord *hebben* vorderen, en evenwel zegt men mede: *ik ben gelegen*, *ik ben gezeten*. Tot verklaring kan strekken, dat *gelegen* en *gezet*, verbonden met *zijn*, den aard bezitten van adjectieven, die een voorzien zijn met het begrip, door den stam uitgedrukt, beteekenen (§. 68, n° 2, b.): *gelegen*, *gezet* zijn zijn dus omschrijvende uitdrukkingen voor *liggen*, *zitten*; zoo staat op oude grafsteenen: *hier is gerust*, voor: *hier rust*.

Aann. 2. Dat de werkwoorden *ontmoeten* en *naderen*, *vergeten*, *volgen* en *beginnen*, terwijl zij een objekt bij zich hebben, niettemin zoo wel met *hebben* als met *zijn* worden zamengevoegd: *ik ben* zoo wel als *ik heb hem ontmoet*, *ik ben* en *ik heb hem genaderd*, *ik heb* en *ik ben mijne les vergeten*, *ik heb* en *ik ben hem gevolgd*, *ik ben* en *ik heb mijn werk begonnen*, is een bewijs, dat deze werkwoorden eigenlijk intransitief zijn en het objekt alzo oorspronkelijk niet in den accusatief bij zich hadden. *Ontmoeten* en *naderen* kunnen tot heden toe niet in het passief gebruikt worden, en van *vergeten* wordt nog de onpersoonlijke passieve vorm *mij is vergeten* gebezigd. — Vóór een infinitief heeft *vergeten* altijd *hebben*: *ik heb het vergeten te zeggen*, daar het ons als dan aan eene negatieve handeling doet denken.

C. 1. De persoonsuitgangen, die den *subjunctief* in onderscheiding van den *indicatief* kenmerken, zijn onder A opgegeven. Bij de ongelijkvloeiende werkwoorden van de eerste en de derde klasse (zie volg. §.) verschilt het enkelvoud des onvolmaakt verledenen tijds in den *subjunctief* van het enkelvoud diens tijds in den *indicatief*, behalve door de persoonsuitgangen, ook daarin, dat het enkelvoud des *subjunctiefs* even als het meervoud des *indicatiefs* de open *a* bezit, bij voorb.: onvolm. verled. tijd enkelv. aantoon. wijze: *ik sprak*, *hij sprak*; *ik las*, *hij las*; aanvoeg. wijze: *ik sprake*, *hij sprake*; *ik laxe*, *hij laxe*.

2. Alleen in den *imperatief* is de tweede persoon enkelvoud overgebleven, die altijd bij het aanspreken van éénen persoon gebruikt wordt, al is het ook, dat daarbij het voornaamwoord *gy*, dat eigenlijk meervoud is, wordt uitgedrukt, bij voorb.: *ga gy*, *uw broeder blijve!* Deze tweede persoon enkelvoud, die het werkwoord in zijn kortsten vorm, den stamvorm, vertoont, is de eenige kenmerkende vorm van den *imperatief*. De eerste en tweede persoon meerv. zijn gelijk aan deze personen

in den tegenw. tijd aantoon. wijze: *komt*, *zingen wij*. De derde persoon enkel- en meervoud wordt door den conjunct. praes. in dezelfde personen vervangen. Veelal worden de eerste en de derde persoon met behulp van het werkwoord *laten* gevormd: *laat mij*, *laat ons*, *laat hem* of *hen* (voor *hun*) *zingen*, dat zoo veel is als *laat mij* enz. *toe te zingen*; of *laat ik* of *hij*, *laten wij* of *zij zingen*, in welke uitdrukkingen *laten* de waarde heeft van *doen*, zoodat *laat hij zingen* hetzelfde is als *doe hij zingen* of *zinge hij*.

D. Het *deelwoord* en de *infinitief* zijn nominale vormen des werkwoords. Zij geven slechts den stoffelijken inhoud des werkwoords, dat is, de werking of den toestand door het werkwoord aangeduid, weder: *het deelwoord* stelt die werking of toestand als eene aan een voorwerp toe te schrijven *eigenschap*; *de infinitief*, als eene afgetrokkene *zelfstandigheid* voor (§. 90, I, Aanm.) Terwijl zij alzoo datgene missen, wat het werkwoord tot werkwoord maakt, namelijk de geschiktheid om als praedikaat te dienen, hebben zij dit met het werkwoord gemeen, dat zij het onderscheid van *actief* en *passief*, alsmede de betrekking van *tijd* vermogen uit te drukken. Alleenlijk echter drukken zij het onderscheid tusschen *volmaakten* en *onvolmaakten tijd*, of liever tusschen de voltoide en de voortdurende handeling uit. De uitdrukking toch van den tegenwoordigen, den verledenen en den toekomenden tijd is alleen aan het werkwoord als zoodanig gegeven, daar alleen het praedikaatswoord de handeling als in den tijd voorvallend voorstelt. Bij gevolg zijn er twee deelwoorden: een *deelwoord van den onvolmaakten tijd*, dat eene *bedrijvende*, en een *deelwoord van den volmaakten tijd*, dat, van transitieve werkwoorden gevormd, eene *lijdende* beteekenis heeft; alsmede twee infinitieven in het actief en even zoo veel in het passief.

Aanm. Doorgaans vermeldt men nog een deelwoord, alsmede een infinitief van den toekomenden tijd: volgens het bovenstaande is dit onjuist. Voor het deelwoord van den toekom. tijd geeft men uit eenen vorm als: *zultende gaan*; doch wie, die zijne taal behoorlijk spreekt of schrijft, zal die uitdrukking bezigen, en niet veelcer zeggen: *voornemens* of *van zins zijn*.

de te gaan, of daar ik zal of zou gaan? Deze zegswijzen nu drukken den bestaande toeleg tot de handeling, en geenszins eene toekomstige handeling uit. Wel is de vorm *te zullen zien* in gebruik, bij voorb.: *ik be- loof te zullen geven, ik hoop te zullen zien, ik denk hem te zullen aan- treffen*; doch hier blijft *zullen* aan zijne oorspronkelijke beteekenis *móttén* getrouw: die uitdrukkingen toeh beteekenen, *ik verklaar mij verplicht te achten te geven; ik hoop, ik denk, dat het over mij bestemd is hem te zien of aan te treffen*. Ook in den indicatief *ik zal zien*, het is waar, beteekent *ik zal eigenlijk ik moet*; doch deze kracht gaat in zóó verre verloren, dat *ik zal* aldaar in een bloot vormwoord van den toekomstenden tijd verkeert, hetgeen in den infinitief onmogelijk is. Dat er in onze taal een deelwoord en een infinitief van den toekomstenden tijd wordt aangenomen, hebben wij aan de navolging van het voorbeeld der Latijnsche conjugatie te danken; bovendien geven het partic. en de infinit. fut. in het Latijn, even als in het Grieksch, geene toekomstige handeling te kennen, maar zulk eene, tot welker uitvoering de toeleg of aanleiding bestaat.

I. 1. Het *deelwoord van den onvolmaakten tijd*, ge- woonlijk, hoezeer verkeerdelijk, *tegenwoordig deelwoord* genoemd, heeft bedrijvende beteekenis, weshalve het ook *be- drijvend deelwoord* mag heeten. Het ontstaat van den infinitief door toevoeging van den uitgang *d*: *hoorend; loopend*.

2. a. Het *deelwoord van den volmaakten tijd*, gewoon- lijk *verleden deelwoord*, heeft, ten minste zoo het van een transitief werkwoord gevormd is, lijdende beteekenis, wes- halve het ook *lijdend deelwoord* kan genoemd worden. De vorm van dit deelwoord verschilt naar gelang het werkwoord sterk of zwak verbogen wordt: in het eerste geval eindigt het op *en*: *gelezen*; in het tweede, op *d*, welke letter tot *t* ver- hard wordt, wanneer de slotkonzonant van den stam hard (*k, p, t*) of scherp (*f, ch, s*) is: *gehoord; gemaakt, gestraft*. Bovendien heeft dit deelwoord bij de sterke werkwoorden veel- al eene vokaal van die des tegenwoordigen tijds van het werk- woord onderscheiden: *gebroken van breken, gebonden van bin- den, geleden van lijden, gekozen van kiezen*. Het deelwoor- delijk voorvoegsel *ge*, dat alleen vóór de lijdende deelwoorden van die werkwoorden ontbreekt, welke van voorvoegsels voor- zien of onscheidbaar met partikels zamengesteld zijn, is hetzelfde, dat wij als voorvoegsel bij naam- en werkwoorden hebben

leeren kennen, en heeft oorspronkelijk dezelfde kracht als in de adjektieven §: 68, n° 2, b. vermeld.

b. Dit deelwoord, vereenigd met het werkwoord *worden* in alle zoo enkelvoudige als omschrijvende tijdvormen, maakt in onse taal *het passief* uit. In die tijden van het passief, tot welke een omschrijvende tijdvorm van het hulpwerkwoord *worden* benoodigd zou zijn, wordt het lijdend deelw. van dit hulpwerkwoord echter doorgaans weggelaten, zoudat alsdan het werkwoord *sijn* alleen met het deelwoord verbonden den volmaakt tegenwoordigen, den volmaakt verledenen en den volmaakt toekomstenden tijd uitdrukt. De tijden van het passieve werkwoord zijn alzoo: onvolm. tegenw. tijd: *ik word vereerd*; volm. tegenw. tijd: *ik ben vereerd* of *vereerd geworden*; onvolm. verled. tijd: *ik werd vereerd*; volm. verled. tijd: *ik was vereerd* of *vereerd geworden*; onvolm. toekom. tijd: *ik zal vereerd worden*; volm. toekom. tijd: *ik zal vereerd zijn* of *vereerd geworden zijn*; onvolm. voorwaardel. tijd: *ik zou vereerd worden*; volm. voorwaardel. tijd: *ik zou vereerd zijn* of *vereerd geworden zijn*; volm. tegenwoordige verledene tijd: *ik ben vereerd geweest*; volm. voorwaardelijke verledene tijd: *ik was (ware) vereerd geweest*.

Aann. De lijdende kracht van *ik word vereerd* ligt niet in het werkwoord *worden*, doch alleen in het deelwoord *vereerd*. *Worden* dient hier slechts om het nog niet geëindigd bestaan van den lijdenden toestand uit te drukken. Ook drukt het werkwoord uit zich zelke de betrekking van *bedrijvend* of *lijdend* niet uit: de Grieksche en Latijnsche passiva zijn in den grond reflexiva. Het naamwoord, daarentegen, vermag die betrekking uit te drukken: zoo heeft *gelach* eene actieve, *gebraad* eene passieve; *erkentelijk* eene actieve, *geloofelijk* eene passieve beteekenis.

c. Het deelwoord van den volmaakten tijd laat zich met het deelwoord van den onvolmaakten tijd van het werkwoord *hebben* (*hebbende*) vereenigen en vormt dan een deelwoord van den volmaakten tijd met *actieve* beteekenis: *gezegd hebbende*, *geslagen hebbende*. De intransatieve werkwoorden, die hunne volmaakte tijden met behulp van *wesen* of *sijn* vormen, voegen het deelwoord *zijnde*, bij hun deelwoord van den volmaakten tijd, en verkrijgen alzoo mede een deelwoord van dezen tijd

met actieve betoekenis: *gegaan zijnde, gekomen zijnde.*

Naam. Een deelwoord van den onvolmaakten tijd in het passief met behulp van *wordende* gevormd, als: *bemind wordende*, verdient, waar het voorkomt, verworpen te worden. Attributief laat het zich niet gebruiken, wie toch zal van een *gelezen wordend boek* spreken?, en praedicatief gebezigd kan het deelwoord ook zonder *wordend* een onvolmaakten tijd te kennen geven: *uit boek, vlijtig gelezen* (d. i. zoo: *het vlijtig dobt u gelezen wordt*), *zal uwe kennis vermeerderen*. De lijdende deelwoorden van de werkwoorden, die eene handeling te kennen geven, die binnen geene bepaalde tijdsruimte afloopt, als *beminnen, achten* enz. drukken zelis, attributief gebezigd, een onvolmaakten tijd uit: *de beminde vrouw is de vrouw, die bemind wordt; een vereerde vriend: een vriend, die vereerd wordt.*

II. 1. De *infinitief van den onvolmaakten tijd* in het *actief* wordt gevormd van den *stamvorm* van het *praesens* des werkwoords met den uitgang *en* vermeerderd: *kooren, lezen.*

2. De overige *infinitieven* worden door omschrijving gevormd: die *van den volmaakten tijd* in het *actief* bestaat uit het deelwoord van den volm. tijd met den *infinitief hebben*, en bij *transitieve* ook met den *infin. zijn*: *gelezen (te) hebben, ontwaakt (te) zijn*; die van den *onvolm. tijd* in het *passief*, uit hetzelfde deelwoord met den *infinitief worden*: *gelezen (te) worden*; die van den *volmaakten tijd* in het *passief*, eindelijk, uit hetzelfde deelw. met den *infinitief wezen* of *zijn* of *geworden zijn*: *gehoord (te) wezen, gelezen (te) zijn, bemind geworden (te) zijn.*

3. De *infinitief* is *verbuigbaar*. Men zegt met den *infinitief* in den *genitief*: *zingens tijd*. Voorheen had ook de *datief* een eigen vorm, bij voorb. *te lezen*. Vandaar nog: *tot wederziens, op beziens, tot walgens toe, tot wederopzeggens toe*. De *s* toch vervangt hier de ongewoon geworden en slepend voorkomende *e* van den *datief*: *tot weerziens* alzoo staat voor: *tot weerziene*.

§. 98.

Sterke verbuiging.

A. Door *sterke* of *ongelijkvloeyende* werkwoorden verstaat men de *zaadanige*, die in den *onvolmaakt verledenen tijd*, of

in het lijdend deelwoord (deelw. van den volmaekten tijd), of in beide vormen te gelijk, eene andere vokaal dan in den tegenwoordigen tijd vertoonen. Vergelijk voorts het gezegde in §. 97, A, en C, n° 1. en D. I. n° 2, a. Met de verdeeling der sterke werkwoorden in klassen is de lezer reeds voorloopig in §. 31, n° 2 en 3. bekend gemaakt. Er zijn in het geheel tien klassen te onderscheiden, die hier achtereenvolgens beschouwd worden.

I. Eerste klasse.

1. De kenmerkende vokalen dezer klasse zijn:

Tegenw. tijd, gebied. wijze en infinitief: zachte open of gesloten *e* (uit Goth. korte *i*, zie §. 6, n° 1.).

Onvolm. verled. tijd, enkelv.: gesloten *a* (reeds in het Gothisch, §. 5, n° 1.); meerv. en subjunctief: open *a* (uit Goth. *æ*, zie §. 5, n° 2.).

Deelw. van den volmaekten tijd: zachte open of gesloten *e* (uit Goth. korte *u*, zie §. 8, n° 1.).

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>bevelen</i> ,	<i>beval</i> ,	<i>bevolen</i> ;
<i>breken</i> ,	<i>brak</i> ,	<i>gebroken</i> ;
<i>nemen</i> ,	<i>nam</i> ,	<i>genomen</i> ;
<i>spreken</i> ,	<i>sprak</i> ,	<i>gesproken</i> ;
<i>steken</i> ,	<i>stak</i> ,	<i>gestoken</i> ;
<i>stelen</i> ,	<i>stal</i> ,	<i>gestolen</i> .

Aanm. 1. Van *steken* komt niet zelden *gesteken*: dit moet als een verloop van deze tot de derde klasse beschouwd worden.

Buiten deze werkwoorden zijn er eenige, die voorheen dezelfde vokaalverwisseling vertoonden, gelijk zij dan ook oorspronkelijk tot dezelfde klasse behooren; thans hebben zij in den onvolm. verled. tijd eene *o* aangenomen (zie §. 8, n° 3.). Het zijn de volgende:

<i>scheren</i> ,	<i>schoor</i> ,	<i>geschoren</i> ;
<i>treffen</i> ,	<i>trof</i> ,	<i>getroffen</i> ;
<i>trekken</i> ,	<i>trok</i> ,	<i>getrokken</i>
<i>vechten</i> ,	<i>vocht</i> ,	<i>gevochten</i> ;
<i>vleschten</i> ,	<i>vlocht</i> ,	<i>gevlochten</i> ,

Aann. 2. Ook *bevelen* heeft niet zelden *bevolen* in den onvolm. verl. t. meerv. Over *treffen* en *trekken* zie §. 6, n° 2, Aann. 2.

2. Nu volgen nog eenige aanmerkingen omtrent werkwoorden, die mede tot deze klasse behooren, maar eene aanmerkelijke afwijking vertoonen.

a. *Zweren*, in de beteekenis van *etieren*, behoort tot die werkwoorden van deze klasse, welke de *a* van den onvolm. verled. tijd in *o* veranderd hebben: *zweren*, *zwoor*, *gezworen*: Zoo het in dezen tijd veelal *zwoer* maakt, schijnt dit aan verwarring van dit werkwoord met *zweren*, een *eed afleggen*, dat tot de vierde klasse behoort, te wijten.

b. *Wreken*, dat in het deelw. *gewroken* heeft, is thans gemeenlijk gelijkvloeiend in den onvolm. verled. tijd; vroeger luidde deze tijd doorgaans *wrook*, terwijl het substantief *wraak* nog de *a* bewaart, die aan het oudste imperf. toekwam.

c. Ook *bersten* (*barsten*, zie §. 5, n° 3.), dat nog in het deelw. *geborsten* (of verkeerdelijk *gebarsten* en *gebersten*) heeft, is thans in den onvolm. verled. tijd zwak: *berstte* of *barstte*. De vorm *borst* (voor *barst*) is evenwel nog niet geheel buiten gebruik.

d. *Komen* staat voor *kwemen*, zie §. 8, n° 5.; *kwam* heeft den oorspronkelijken vorm behouden; *gekomen* staat voor *gekwomen*.

e. *Schrikken* is het eenige werkwoord van deze klasse, dat de *i* in den tegenw. tijd enz. behouden heeft. Het heeft in den onvolm. verled. tijd nog veelal *schrok*, doch deze tijd wordt ook wel zwak verbogen gebruikt; het deelw. luidt *geschrokken*, soms *geschrikt*: het afgeleide *verschrikken* is ook in het deelw. doorgaans gelijkvloeiend, hoezeer daarvan toch het adjektief *onverschrokken* afkomt.

f. *Geboren* is een deelw. van den volm. tijd, alleen overgebleven van het werkw. *beren*, *bar* (meerv. *baren*), *geboren* (*dragen*), waarvan nog *ontberen* bestaat, dat evenwel thans zwak is.

g. De werkwoorden *dorschen* (voor *derschen* of *dreschen* zie §. 8, n° 4.) en *helen*, oorspronkelijk regelmatig van deze

klasse, zijn geheel gelijkvloeiend geworden: alléén bewaren *halm, hol, hullen* en *verhólen* nog de sporen, dat *helen* eigenlijk sterk en van deze klasse is.

II. Tweede klasse.

1. De kenmerkende vokalen dezer klasse zijn:
Tegenw. tijd enz.: *i* of gesloten *e* (uit Goth. *i*, zie §. 6, n° 1. en vergel. §. 7, n° 1.).

Onvolm. verled. tijd, enkelv.: gesloten *o* (uit Goth. *a*, zie §. 8, n° 3.); meerv. en subjunct.: mede gesloten *o* (uit Goth. *u*, zie §. 8, n° 1.).

Deelw. van den volmaakten tijd: gesloten *o* (Goth. *u*).

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>bánden,</i>	<i>bond,</i>	<i>gebonden;</i>
<i>blínken,</i>	<i>blonk,</i>	<i>geblonken;</i>
<i>dínge,</i>	<i>dong,</i>	<i>gedongen;</i>
<i>drínge,</i>	<i>drong,</i>	<i>gedrongen;</i>
<i>drínke,</i>	<i>dronk,</i>	<i>gedronken;</i>
<i>dáwinge,</i>	<i>dwong,</i>	<i>gedwongen;</i>
<i>(be-)gínne,</i>	<i>(be-)gon,</i>	<i>(be-)gómme;</i>
<i>glímme,</i>	<i>glom,</i>	<i>gegómme;</i>
<i>klámmen,</i>	<i>klom,</i>	<i>geklómme;</i>
<i>klínke,</i>	<i>klonk,</i>	<i>geklonken;</i>
<i>krímpe,</i>	<i>kromp,</i>	<i>gekrompen;</i>
<i>ónderwínde,</i>	<i>ónderwond,</i>	<i>ónderwónde;</i>
<i>(ver-)slínde,</i>	<i>(ver-)slond,</i>	<i>(ver-)slónde;</i>
<i>slínke,</i>	<i>slonk,</i>	<i>geslonken;</i>
<i>spínne,</i>	<i>spon,</i>	<i>gesponne;</i>
<i>spínge,</i>	<i>sprong,</i>	<i>gespróngen;</i>
<i>stínke,</i>	<i>stonk,</i>	<i>gestonken;</i>
<i>wínde,</i>	<i>wond,</i>	<i>gevónde;</i>
<i>wínde,</i>	<i>wond,</i>	<i>gewónde;</i>
<i>wínne,</i>	<i>wón,</i>	<i>gewónnen;</i>
<i>wrínge,</i>	<i>wróng,</i>	<i>gewróngen;</i>
<i>zínge,</i>	<i>zóng,</i>	<i>gezóngen;</i>
<i>zínke,</i>	<i>zónk,</i>	<i>gezónken;</i>
<i>(be-)zínne,</i>	<i>(be-)zón,</i>	<i>(be-)zómme;</i>
<i>(ver-)wínde,</i>	<i>(ver-)zwond,</i>	<i>(ver-)zwónde.</i>

Infinitief:

bergen,
delven,
gelden,
keren,
melken,
schelden,
schenden,
schenken,
smelten,
zenden,
zwellen,
zwellen,
zwemmen,

Onvolm. verl. tijd:

borg,
dolf,
gold,
korf,
molk,
schold,
schond,
schonk,
smolt,
zond,
zwoig,
zwol,
zwove,

Deelw. v. d. volm. tijd:

geborgen;
gedolven;
gegolden;
gekorven;
gemolken;
gescholden;
geschonden;
geschonken;
gesmolten;
gezonden;
gezwolgen;
gezwollen;
gezwommen.

Aanm. Over *zenden*, *schenden* en *schenken* zie men §. 6, n° 2, Aanm. 2.

Zij werden vroeger geheel zwak verbogen. Het substantief *gezanf* is niets anders dan het zwakke lijdend deelw. (voor *gezended*) van *zenden*, waarin de *a*, na de synkope van de vokaal des uitgangs en de versmelting van de *d* des uitgangs met die des stams, wederom voor den dag is gekomen, terwijl zij in *zenden* tot *e* was gewijzigd: even zoo staat *verwant* tot *wenden* en *genant* tot het oude *nennen* (*noemen*). Ook *onderwinden*, afgeleid van *wenden* (zie §. 7, n° 5.), is ten onrechte sterk. *Wenken* en *ervey* hebben hunne oorspronkelijke zwakke verbuiging gehandhaafd, hozeer men wel eens *wonk*, *gewonken*; *orf* en *georven* hoort.

Enige werkwoorden van deze klasse hebben thans in hun onvolm. verl. tijd, in plaats der gesloten *o* (uit *a*), de vokaal *ie* aangenomen (zie §. 7, n° 6, Aanm.):

(be-)derven,	bedierf,	bedorven;
helpen,	hielp,	geholpen;
sterven,	stierf,	gestorven;
werpen,	wierp,	geworpen;
werven,	wierf,	geworven;
zwerfen,	zwierf,	gezworven.

2. *a*. *Worden* behoorde oorspronkelijk regelmatig tot deze klasse, daar het in de drie vormen: *werden*, *ward*, *geworden* luidde. Het ontstaan der *o* vóór de *r* (in het praes.) heeft niets vreemds, zie §. 8, n° 4. Het thans gebruikelijk imperf. *werd* is door *Umlaut* ontstaan uit *ward*, en *wierd* heeft de vokaal met *bedierf*, *hielp* enz. gemeen. Ook in *gorden* is de oorspronkelijke vokaal *e* (uit Goth. *ai* = *i*) in *o* verkeerd (§. 8,

n° 4.); doch dit werkwoord is dien ten gevolge zwak geworden: de oorspronkelijk sterke verbuiging blijkt echter nog uit de substantieven *gard* en *gaarde* (zie §. 31, n° 4, II.).

b. *Rennen*, thans gelijkvloëjend, was vroeger sterk: nog komt het deelw. *geronnen* voor in de beteekenis van *snel geloopen*, en in *geronnen bloed* van het oude *gerinnen*, d. i. *samenloopen*, *samenvloëjen*. Ook *belgen* was oudtijds sterk, blijkens het deelw. *verbolgen*.

c. Bij onze oude schrijvers vindt men ook zwakke vormen van het werkwoord *dingen*: niettemin schijnt *onbedingd* navolging van het Hoogd. *unbedingt*.

III. Derde klasse.

1. Tegenw. tijd enz.: *i* of zachte open *e* (uit Goth. *i*, zie §. 6, n° 1. en vergel. §. 7, n° 1.).

Onvolm. verled. tijd, enkelv.: gesloten *a* (als in het Goth.); meerv. en subjunctief: open *a* (uit Goth. *a*, §. 5, n° 2.).

Deelw. van den volm. tijd.: zachte open *e* (Goth. *i*).

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>bidden</i> ,	<i>bad</i> ,	<i>gebeden</i> ;
<i>liggen</i> ,	<i>lag</i> ,	<i>gelegen</i> ;
<i>zitten</i> ,	<i>zat</i> ,	<i>gezetten</i> ;
<i>eten</i> ,	<i>at</i> ,	<i>gegeten</i> ;
<i>gezezen</i> ,	<i>genas</i> ,	<i>gezezen</i> ;
<i>(ver-)geten</i> ,	<i>(ver-)gat</i> ,	<i>(ver-)geten</i> ;
<i>geven</i> ,	<i>gaf</i> ,	<i>gegeven</i> ;
<i>lezen</i> ,	<i>las</i> ,	<i>gelezen</i> ;
<i>meten</i> ,	<i>mat</i> ,	<i>gemeten</i> ;
<i>treden</i> ,	<i>trad</i> ,	<i>getreden</i> ;
<i>wreten</i> ,	<i>wrat</i> ,	<i>gewreten</i> .

Aann. *Eten* heeft in het deelw. *gegeten* van het oude *geten* (voor *ge-eten*, *comedere*). Het *geten*, dat den stam uitmaakt van ons *vergeten* is het Eng. *to get* (zie §. 95, n° 6, c.).

2. *a*. Tot deze klasse behoort mede *wezen*, *was*, *gewezen*: alleenlijk komt *gewezen* niet meer als deelwoord, maar slechts als attributief adjektief voor (zie §. 65, B, n° 2, b.), en voor het deelwoord dient thans de zwakke vorm *geweest*, voor

geweesd, dus tegen den regel in §. 97, D, 1, n° 2; *a.* vermeld: deze afwijking heeft *geweest* met *behebt*, *gezant* en *verwant* (voor *behebd*, *gezand* en *verwand*) gemeen.

b. Verder is ook het werkwoord *zien* van dezelfde klasse. De oorspronkelijke vorm was *zegen* of *zejen* (zie §. 7, n° 8.), die in het praes. en het part. in *zien* en *gezien* is overgegaan: alleen de onvolm. verled. tijd bewaart den oorspronkelijken vorm: *sag*. *Geschieden* voor *geschien* (zie §. 22, A, 1) *c.*) had oorspronkelijk dezelfde verbuiging met *zien* gemeen.

c. *Wegen* en *bewegen* hebben in den onvolm. verl. tijd en in het deelw. eene zachte open *o* aangenomen. Oorspronkelijk behoorden zij mede tot deze klasse. Het substantief *waag* en het werkw. *wagen* bewaren nog de vokaal van het vroegere imperf. *Bewegen* wordt bij oude schrijvers meestal zwak verbogen: ook bestond er een denominatief en bij gevolg zwak werkwoord *bewegen* van *weg*, in de beteekenis van *op weg*, *aan den gang brengen* (zie §. 95, n° 2, 3; *b.*).

d. *Plegen* is geheel zwak geworden in de beteekenis van *begeaan* (eene misdaad); desgelijks het afgeleide *verplegen*. Maar in de beteekenis van *gewoon zijn* is de onvolm. verl. tijd *plag* of, met paragogische *t* (zie §. 24, n° 3.), *placht*.

e. *Weven*, eindelijk, bewaart thans alleen in het deelw. *geweven* de sterke verbuiging. Het van *weven* afgeleide substantief *wafel* (naar de ruitjes of mazen dus geheeten) vertoont nog de vokaal van het oorspronkelijk imperfect.

IV. *Vierde klasse.*

1. Tegenw. tijd enz.: open *a* (Goth. korte *a*, zie §. 5, n° 1.).

Onvolm. verl. tijd: *oe* (Goth. \bar{o} , zie §. 9, n° 1.).

Deelw. *y. d. volm. tijd*: open *a* (Goth. korte *a*).

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. <i>v. d. volm. tijd</i> :
<i>dragen</i> ,	<i>droeg</i> ,	<i>gedragen</i> ;
<i>graven</i> ,	<i>groef</i> ,	<i>gegraven</i> ;
<i>slaan</i> (voor <i>slagen</i>),	<i>sloeg</i> ,	<i>geslagen</i> ,
<i>varen</i> ,	<i>voer</i> ,	<i>gevaren</i> .

Eenige werkwoorden, oorspronkelijk van deze klasse, vertoonen een verloop tot de zevende klasse, daar zij in het imperf. de vokaal *ie* hebben.

<i>heffen,</i>	<i>hief,</i>	<i>geheven;</i>
<i>scheppen,</i>	<i>schiep,</i>	<i>geschapen;</i>
<i>wasschen,</i>	<i>wiesch,</i>	<i>gewasschen;</i>
<i>wassen,</i>	<i>wies,</i>	<i>gewassen.</i>

Aann. *Heffen* en *scheppen* bezitten in den tegenw. tijd den zwakken vorm (vergel. §. 6, n° 2, *Aann.* 4.), vandaar hun dubbele konzontant alleen in dien tijd: *geheven* staat voor *gehaven*. — *Scheppen*, *putten*, is zwak.

2. a. Sommige werkwoorden van deze soort hebben alleen in het deelw. den sterken vorm behouden :

<i>laden,</i>	<i>laalde</i> (oudt. <i>loed</i>),	<i>geladen;</i>
<i>malen,</i>	<i>maalde</i> (oudt. <i>moel</i>),	<i>gemalen;</i>
<i>lagchen,</i>	<i>lachte</i> (oudt. <i>loech</i>),	<i>gelagchen;</i>
<i>bakken,</i>	<i>bakte</i> (oudt. <i>boek</i>),	<i>gebakken.</i>

Aann. *Malen*, *schilderen* (Goth. *mēlan*, *schrijven*), is zwak. Gelijk ook *malen* in de beteekenis van *met woorden of gebeden lastig vallen*. — *Bakken* had vroeger *meermalen biek*.

b. *Waajen* is in het deelw. zwak: *gewaaid*; doch het imperf. is sterk: *woei*, hoezeer men ook *waaide* zegt. Heeft de vorm *woei* recht van bestaan; dit is het geval niet met de vormen *joeg* en *vroeg* van *jagen* en *vragen*, die in het deelw. zwak zijn: *gejaagd* en *gevraagd*, en het bok in het imperf. behooren te wezen.

c. *Zweren* (een *eed afleggen*) behoorde oorspronkelijk tot deze klasse: nog luidt het imperf. *zwoer*: de *e* in den tegenw. is tijd ontstaan uit *a* (volgens §. 6, n° 2.), en daarna het deelw. (*gezworen*) gevormd naar het voorbeeld der werkwoorden van de eerste klasse.

d. Ook *staan* (voor *standen*) is tot deze klasse te brengen. De onvolm. verl. tijd *stond* staat voor *stoend* (voorheen met synkope *stoed*). De valsche vorm *stind* of *sting* is uit verloop tot de zevende klasse te verklaren, waarin men *ging* en *ving* aantreft van *gaan* (*gangen*) en *vangen*.

e. *Verwaten*, thans adjektief, beteekenende *gevloekt*, is een verleden deelw. van een oud werkw. van deze klasse.

V. *Vijfde klasse.*

Tegenw. tijd enz. : *yj* (uit Goth. *ei*, zie §. 11, n° 1.).

Onvolm. verled. tijd, enkelv. : harde *ee* (uit Goth. *ai*, §. 6, n° 4.); meervoud en subjunctief : zachte open *e* (Goth. *i*, §. 6, n° 1.).

Deelwoerd van den volmaakt. tijd : zachte open *e* (Goth. *i*).

Infinitief :	Onvolm. verled. tijd :	Deelw. v. d. volm. tijd :
<i>bijten,</i>	<i>beet,</i>	<i>gebeten ;</i>
<i>blijken,</i>	<i>bleek,</i>	<i>gebleken ;</i>
<i>blijven,</i>	<i>bleef,</i>	<i>gebleven ;</i>
<i>dijgen,</i>	<i>deeg,</i>	<i>gedegen ;</i>
<i>drijten,</i>	<i>dreet,</i>	<i>gedreten ;</i>
<i>drijven,</i>	<i>dreef,</i>	<i>gedreven ;</i>
<i>(ver-)dwiynen,</i>	<i>(ver-)dween,</i>	<i>(ver-)dwenen ;</i>
<i>gljden,</i>	<i>gleed,</i>	<i>gegleden ;</i>
<i>grijpen,</i>	<i>greep,</i>	<i>gegrepen ;</i>
<i>grijnen,</i>	<i>green,</i>	<i>gegrenen ;</i>
<i>hijgen,</i>	<i>heeg,</i>	<i>gehegen ;</i>
<i>hijſchen,</i>	<i>heesch,</i>	<i>geheſchen ;</i>
<i>kijken,</i>	<i>keek,</i>	<i>gekeken ;</i>
<i>kijven,</i>	<i>keef,</i>	<i>gekeven ;</i>
<i>knijpen,</i>	<i>kneep,</i>	<i>geknepen ;</i>
<i>krjgen,</i>	<i>kreog,</i>	<i>gekrogen ;</i>
<i>krjſchen,</i>	<i>kreesch,</i>	<i>gekreſchen ;</i>
<i>krjten,</i>	<i>kreet,</i>	<i>gekreten ;</i>
<i>krjten,</i>	<i>kweet,</i>	<i>gekweeten ;</i>
<i>lijden,</i>	<i>leed,</i>	<i>geleden ;</i>
<i>(ge-)lijken,</i>	<i>(ge-)leek,</i>	<i>geleken,</i>
<i>mijden,</i>	<i>meed,</i>	<i>gemeden ;</i>
<i>nijgen,</i>	<i>neeg,</i>	<i>genegen ;</i>
<i>niipen,</i>	<i>neep,</i>	<i>genepen ;</i>
<i>piipen,</i>	<i>peep,</i>	<i>gepepen ;</i>
<i>pijzen,</i>	<i>prees,</i>	<i>geprezen ;</i>
<i>rijden,</i>	<i>reed,</i>	<i>gereden ;</i>
<i>rijgen,</i>	<i>reeg,</i>	<i>geregen ;</i>
<i>rijten,</i>	<i>reet,</i>	<i>gereten ;</i>
<i>rijven,</i>	<i>reef,</i>	<i>gereven</i>
<i>ſchijnen,</i>	<i>ſcheen,</i>	<i>geſchienen</i>

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>schijten,</i>	<i>scheet,</i>	<i>gescheten;</i>
<i>schrijden,</i>	<i>schreed,</i>	<i>geschreden;</i>
<i>schrijven,</i>	<i>schreef,</i>	<i>geschreven;</i>
<i>slijpen,</i>	<i>sleep,</i>	<i>geslepen;</i>
<i>sljten,</i>	<i>sleet,</i>	<i>gesleten;</i>
<i>smijten,</i>	<i>smeet,</i>	<i>gesmeten;</i>
<i>snijden,</i>	<i>sneed,</i>	<i>gesneden;</i>
<i>spjten,</i>	<i>speet,</i>	<i>gespeten;</i>
<i>sphjten,</i>	<i>spleet,</i>	<i>gespleten;</i>
<i>stijgen,</i>	<i>steeg,</i>	<i>gestegen;</i>
<i>stjven,</i>	<i>steef,</i>	<i>gesteven;</i>
<i>strijden,</i>	<i>streed,</i>	<i>gestreden;</i>
<i>strjken,</i>	<i>streek,</i>	<i>gestreken;</i>
<i>tjgen,</i>	<i>teeg,</i>	<i>getegen;</i>
<i>vrijen,</i>	<i>vree,</i>	<i>getoreën;</i>
<i>wjken,</i>	<i>week,</i>	<i>geweken;</i>
<i>wjten,</i>	<i>weet,</i>	<i>geweten;</i>
<i>wjzen,</i>	<i>wees,</i>	<i>gewezen;</i>
<i>wrijven,</i>	<i>wreef,</i>	<i>gewreven;</i>
<i>zjgen,</i>	<i>zeeg,</i>	<i>gezegen;</i>
<i>zwjgen,</i>	<i>zweeg,</i>	<i>gezwegen;</i>
<i>(be-)zwjken;</i>	<i>(be-)zweek,</i>	<i>(be-)zweken;</i>
<i>zwijmen,</i>	<i>zweem,</i>	<i>gezwemen.</i>

Sommige der hier opgenoemde werkwoorden worden ook gelijkvloeiend gebruikt. Het zijn de volgende: *grijnen*, *hijgen*, *hijtschen*, *krijtschen*, *mijden* en *vermijden*, *tjgen* (*aantjgen*, wel te onderscheiden van *tjgen*, *trekken*, dat tot de zesde klasse behoort) en het van *zwijmen* afkomende *bezwijmen*. Daarenboven dient opgemerkt te worden, dat *krijgen*, in de beteekenis van *krijg voeren*, wjl het alsdan van het substantief *krijg* is afgeleid, zwak verbogen wordt; dat *pijpen*, wanneer het *op de pijp (fluit) spelen* beduidt, dat is, wanneer de beteekenis van het substantief *pijp* gedrukt wordt, en het mitsdien als van dit substantief afgeleid beschouwd moet worden, gelijkvloeiend zijn moet: doch als het *met mond of bek fluiten* beteekent, is het altijd sterk verbogen geworden; voorts, dat *stjven* in de beteekenis van *linnen stijven* steeds sterk, doch

in die van *sterken* doorgaans zwak is; eindelijk, dat *vrijen*; zoo het *vrij maken* beduidt, als van het adjektief *vrij* afgeleid, zwak is; desgelijks, wanneer het in de beteekenis van *beminnen*, objektief, met een uitgedrukten accusatief van het voorwerp, gebruikt wordt; doch zoo het subjektief, dat is zonder uitgedrukten accusatief gebezigd wordt, alsdan staat de ongelijkvloeiende verbuiging van dit werkw. vast.

Aann. 1. *Belijden* wordt thans ongelijkvloeiend gebruikt, als ware het van *lijden* afgeleid: het komt van het oude zwakke *lijen* (de *d* is epenthetisch, zie §. 22, A, 1), *c.*) en was dan ook vroeger zwak. — Ook *prizen*, als afgeleid van het Fransche *prix*, behoorde eigenlijk, als vroeger, zwak te zijn. — Het werkwoord *wijzen* was almede bij de Ouden gelijkvloeiend, zoo als nog kan blijken uit het substantief *gewijsde*, dat oorspronkelijk het deelw. is van *wijzen*.

Aann. 2. Blijkens nog in afgeleide woorden bestaande ongelijkvloeiende woordstammen waren vroeger gelijkvloeiend: *gypen*, van waar *gopen*; *kwijlen*, vanwaar *kwalster*; *sprejen* (*sprengen*, dat is, *spuwen*), vanwaar *speeksel* voor *speekel* (§. 50, n° 4.).

VI. Zesde klasse.

1. Tegenw. tijd enz.: *ie* (Goth. *iu*, §. 7, n° 6.) of *it* (Oudd. *it* §. 14, n° 3.).

Onvolm. verled. tijd, enkelv. harde *oo* (Goth. *au*, §. 8, n° 6.); meervoud en subjunctief: zachte open *o* (Goth. *u*, §. 8, n° 1.).

Deelw. van deu volmaakt. tijd: zachte open *o* (Goth. *u*).

Infinitief:

Onvolm. verled. tijd:

Deelw. v. d. volm. tijd:

<i>bieden</i> ,	<i>baod</i> ,	<i>geboden</i> ;
<i>(be-)driegen</i> ,	<i>(be-)droog</i> ,	<i>(be-)drogen</i> ;
<i>(ver-)drieten</i> ,	<i>(ver-)droot</i> ,	<i>(ver-)droten</i> ;
<i>gieten</i> ,	<i>goot</i> ,	<i>gegoten</i> ;
<i>kiezen</i> ,	<i>koos</i> ,	<i>gekosen</i> ;
<i>klieven</i> ,	<i>kloof</i> ,	<i>gekloven</i> ;
<i>liegen</i> ,	<i>loog</i> ,	<i>gelogen</i> ;
<i>(ver-)liezen</i> ,	<i>(ver-)loor</i> ,	<i>(ver-)loren</i> ;
<i>(ge-)lieten</i> ,	<i>(ge-)loot</i> ,	<i>gevoeten</i> ;
<i>rieken</i> ,	<i>rook</i> ,	<i>geroken</i> ;
<i>schieten</i> ,	<i>schoot</i> ,	<i>geschoten</i> ;
<i>glijeden</i> ,	<i>vlood</i> ,	<i>gevloden</i> ;

Infinitief:	Onvolm. v. d. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
vliegen,	vloog,	gevlogen;
vlieten,	vloot,	gevloten;
vriezen,	vroos (vroor);	gevrozen (gevroren);
sieden,	zood,	gesoden.
buigen,	boog,	gebogen;
druipen,	droop,	gedroopen;
draken,	drook,	gedraken;
fluiten,	floot,	gefloten;
kluiven,	kloof;	geklooven;
kruijen,	kroot,	gekrooijen;
kraipen,	kroop,	gekropen;
luiken,	look,	geloken;
pluizen,	plooz,	gepluizen;
ruiken,	rook,	geruiken;
schuilen,	schuul,	geschuilen;
schuiven,	schoof,	geschuiven;
sluiken,	sloek,	gesluiken;
sluipen,	sloop,	gesluipen;
sluiten,	sloot,	gesloten;
snuiven,	snoof,	gesnuiven;
snuiten,	snoot,	gesnuten;
spruiten,	spróot,	gesproten;
spuiten,	spoot,	gespooten;
stuiven,	stoof,	gsstoven;
zuigen,	zoog,	gezoogen;
zuipen,	zoep;	gezoopen.

Van de opgesomde werkwoorden komen mede gelijkvloeiend voor: *klieven*: mettemin zijn *kloof*, *geklooven*, niet alleen verbogen vormen van *kluiven*, maar ook van *klieven*: van het imperf. van dit *klieven* komen dan ook *klaauw* (een klankverwisselende stam) en *klooven*. Verder worden mede zwak gezegd: *kwijnen* en *schuilen*, alsmede, wat het imperf. aangaat, *nieden*.

Aann. Het *zij* men *fluiten* als afgeleid van het Fransche *flûte*, het *zij* als een klanknabootend woord beschouwt, altijd is het vreemd, dat dit werkwoord ongelijkvloeiend is: in de betekenis van *op de fluit spelen* wordt het beter, zwak, verbogen, vergelijk het boven (V) gezegde over *pfeifen*.

2. Tot deze zende klasse behoort ook *tijgen*, *toog*, *getogen* (zie §. 11, n° 2, Aanm. 8.), alsmede *spugen* (*spuigen*) en *spoegen*: *spooog*, *gespogen*: *spuuen* heeft de zwakke vormen: *spuude*, *gespuud*.

VII. Zevende klasse.

1. Tegenw. tijd enz.: gesloten *a* (Goth. *a*).

Onvolm. verled. tijd: *ie* (maest overgasaan in koste *i*, Oudd. *ia*: in het Goth. zijn de praeterita van deze en de drie volgende soorten geredupliceerd).

Deelw. van den volmaakten tijd: gesloten *a* (Goth. *a*).

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>gaan</i> (voor <i>gangen</i>),	<i>ging</i> ,	<i>gegaan</i> (voor <i>gegangen</i>),
<i>hangen</i> ,	<i>hing</i> ,	<i>gehangen</i> ;
<i>vallen</i> ,	<i>viel</i> ,	<i>gefallen</i> ;
<i>vangen</i> ,	<i>ving</i> ,	<i>gevangen</i> .

Tot dezelfde soort behoort:

houden (voor *halden*), *hield*, *gehouden* (voor *geholden*).

2. Sommige werkwoorden van deze klasse hebben alleen in het deelwoord den sterken vorm behouden:

<i>bannen</i> ,	<i>bande</i> (oudt. <i>bien</i>),	<i>gebannen</i> ;
<i>spannen</i> ,	<i>spande</i> (oudt. <i>spian</i>),	<i>gespannen</i> ;
<i>brouwen</i> ,	<i>broude</i> ,	<i>gebrouwen</i> (of <i>gebrouwd</i>).
<i>spouwen</i> (voor <i>spalden</i>),	<i>spoude</i> ,	<i>gespouwen</i> ;
<i>vouwen</i> (voor <i>valden</i>),	<i>voude</i> ,	<i>gevouwen</i> ;
<i>souten</i> (voor <i>zalten</i>),	<i>soutte</i> ,	<i>gesouten</i> .

VIII. Achtste klasse.

1. Tegenw. tijd enz.: open *a* (Goth. *a*, zie §. 5, n° 2).

Onvolm. verled. tijd: *ie* (Oudd. *ia*).

Deelw. van den volmaakten tijd: open *a* (Goth. *a*).

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>blazen</i> ,	<i>blies</i> ,	<i>geblazen</i> ;
<i>laten</i> ,	<i>liet</i> ,	<i>gelaten</i> ;
<i>raden</i> ,	<i>ried</i> ,	<i>geraden</i> ;
<i>slapen</i> ,	<i>sliep</i> ,	<i>gestapen</i> ;

Raden wordt thans vaak in het imperfect zwak verbogen ge-

bezig; doch ten onrechte. Daarentegen geven wij aan het werkwoord *nich gelaten* in het imperf. *geliêt*: ten onrechte, daar dit woord afkomt van het substantief *gelaat*.

2. *Braden*, dat nog in de zeventiende eeuw *bried* vormde, is thans alleen in het deelw. (*gebraden*) sterk.

IX. *Negende klasse.*

Tegenwoord. tijd enz.: harde open *oo* (Goth. *áu*, §. 8, n° 6.).

Onvolm. verled. tijd: *ie* (Oudd. *ia*).

Deelw. van den volmaakten tijd: harde open *oo* (Goth. *áu*).

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>loopen</i> ,	<i>liep</i> ,	<i>gelopen</i> ;
<i>stooten</i> ,	<i>stiet</i> ,	<i>gestooten</i> ;
<i>houwen</i> (voor <i>hooven</i>),	<i>kieuw</i> ,	<i>gehouden</i> (voor <i>gehooven</i>):

Tot deze klasse behoort mede:

<i>roepen</i> ,	<i>riep</i> ,	<i>geroepen</i> .
-----------------	---------------	-------------------

Aanm. Over den samenhang van de vokaal *oe* met de harde *oo* (Goth. *áu*) zie §. 9, n° 2, en ald. de *Aanm.* Reeds in het Goth. ging *áu* soms in *o* over, blijktens fullatôjis (*volmaakt*) en ubiltôjis (*euveldoende*), die kennelijk van *táujan*, *doen*, afkomen.

X. *Tiende klasse.*

Tegenwoord. tijd enz.: harde open *ee* of *ei* (Goth. *ái*, §. 6, n° 4. en 10, n° 1.).

Onvolm. verled. tijd: *ie* (Oudd. *ia*): thans is deze tijd gelijkvloeiend.

Deelw. van den volmaakten tijd: *ee* of *ei* (Goth. *ái*).

Infinitief:	Onvolm. verled. tijd:	Deelw. v. d. volm. tijd:
<i>heeten</i> ,	<i>heette</i> (voor <i>hiet</i>),	<i>geheeten</i> ;
<i>scheiden</i> ,	<i>scheidde</i> (voor <i>schied</i>),	<i>gescheiden</i> .

Aanm. Aan het werkwoord *zweeten* wordt veelal het deelw. *gezweeten* toegerekend, als behoorde het tot deze klasse; doch het is afgeleid van het substantief *zweet* en als zoodanig gelijkvloeiend.

B. De door voorvoegsels afgeleide, alsmede de met partikels zamengestelde werkwoorden volgen in de verbuiging hunne stamwerkwoorden. Dus wordt *verbinden*, als *binden*, *omsluiten* als

sluiten verbogen. Desgelijks de oneigenlijk zamengestelde, als grootspreken, spelevaren. Beraadslagen, glimlagchen, herbergen, verwelkomen, zijn zwak, daar zij niet met slagen (slaan); lagchen, bergen en komen zijn zamengesteld, maar van raadslag, glimlach, herberg en welkom zijn afgeleid. Over beeldhouwen, pluimstrijken, dwarsdrijven, vergelijkemen §. 39, n° 5.

§. 99.

Zwakke verbuiging.

1. De onvolmaakt verledene tijd der gelijkvloeiende of zwakke werkwoorden is gekenmerkt door den uitgang *de*, die in *te* overgaat, wanneer de slotkonzont des stams hard is (*p, t, k*) of scherp (*f, s, ch*), bij voorbeeld: *stroompte, haatte, maakte, strafte, pechte, braste*. In dezelfde gevallen gaat de uitgang *d* des deelwoords van den volmaakten tijd in *t* over.

2. De vokaal, die zich oorspronkelijk tusschen den stam en den uitgang van het imperfekt bevond (zie §. 26, n° 3, *δ*.) blijft slechts in het imperfekt der werkwoorden, wier stam eene *t* op het eind heeft, vooral in het meervoud, in de gedaante eener toonlooze *e*, niet zelden aanwezig; als: *zetteden*, vermits in den vorm *zetten* alle verschil tusschen het praesens en het imperf. is opgeheven. Voor den tweeden persoon *zetedet* kan ook *zettet* volstaan, aangezien in den tegenw. tijd *gij zet* gezegd wordt, met ineensmelting van de *t* des verbuigingsuitgangs met die des stams. Dezelfde ineensmelting van den verbuigingsuitgang met den gelijken uitgang des stams heeft ook in den derden persoon enkelv. van den tegenw. tijd en in het deelw. van den volmaakten tijd plaats (zie §. 26, n° 3, *δ*, Aanm. 1.).

3. Over de apokope van den uitgang van het zwakke imperf. in *zei* voor *zeide* of *zegde*; *lei* voor *leide* of *legde*; *wou* voor *woude*, d. i. *wolde*; *zou* voor *zoude*, d. i. *zoldé*; *kon* voor *konde*, zie §. 28, n° 2. Deze apokope kon hier plaats

vinden, omdat deze vormen, in weerwil van het gemis diens uitgangs, toch, wegens het verschil der vokaal, van het praesens onderscheiden zijn. Over de werkwoorden *willen*, *zullen* en *kunnen*, waartoe deze drie laatste imperfecten behooren, wordt in de volgende §. gehandeld. Het imperf. van *leggen* en *zeggen* behoudt in het meerv. ook bij de versmelting van *eg* tot *ei* den volkomen vorm: *wij leiden*, *gij leidet*, *zij zeiden*. Evenmin is de onderdrukking van de syll. *de* gebruikelijk in het meervoud van *ik wou*, *ik sou* en *ik kon*, deze imperfecten echter verliezen in den 2^{en} pers. de *e*: *gij woudt*, *gij zoudt*, *gij kondt*. *Wij wouden* is gansch niet in gebruik, hiervoor zegt men *wij wilden*; wel in de gemeenzame taal, *wij wou'en*.

§. 100.

Verbuiging der onregelmatige werkwoorden.

De onregelmatige werkwoorden zijn te onderscheiden, ten eerste, in dezulke, wier onregelmatigheid haren grond heeft in eene overoude synkope van de verbindingsvokaal tusschen den stam en de uitgangen van den onvolm. verled. tijd en van het deelw. van den volm. tijd; ten tweede, in zoodanige werkwoorden, die in den tegenw. tijd den vorm van een ongelijkvloeienden onvolm. verled. tijd bezitten; eene derde soort van onregelmatigheid vertoont het werkwoord *zijn*, hierin bestaande, dat het zijne vormen van verschillende stammen ontleent; eene vierde, het werkwoord *doen*, hetwelk eene zonderlinge verwarring van vormen aanbiedt; terwijl eindelijk, ten vijfde, een paar werkwoorden, *willen* en *hebben*, slechts schijnbaar onregelmatig zijn.

I. De synkope van de oorspronkelijke verbindingsvokaal tusschen den stam en de uitgangen van den onvolm. verled. tijd en van het deelw. van den volmaakten tijd bij de gelijkvloeiende werkwoorden, is algemeen, zie §. 99, n° 2. Doch bij enkele werkwoorden is deze synkope overoud en bracht zij eene

verscherping van den slotzonzonant van den stam in haar gevolg mede. Deze werkwoorden zijn:

1. *Brengen, denken en dunken.* Deze hebben in hunne onvolm. verled. tijden en deelwoorden: *bracht, gebracht; dacht, gedacht; docht, gedocht.* *Brengen* en *denken* bezitten eene *e* uit *a* ontstaan (zie §. 6, n° 2, Aanm. 2.): hun regelmatig imperfect en deelwoord zou dus zijn *brangede, gebrangede; dankede, gedanked;* doch de overoude synkope der verbindingsvokaal tusschen stam en uitgang veroorzaakte de verscherping der *g* van *brengen* en der *k* van *denken*, tot *ch*, waarbij de *d* des uitgangs in *t* moest overgaan, en tevens de neusklink (*n*) van den stam verdween; alzoo ontstond *brachte, gebracht, en dachte, gedacht.* De eerst later ingevoerde apokope der *e* van den uitgang *de (te)* des imperfects hebben *bracht* en *dacht* (voor *brachte, dachte*) met al de onregelmatige werkwoorden van deze soort gemeen. — Gelijk *denken* (voor *danken*), *dacht* en *gedacht*, zoo heeft *dunken, docht* en *gedocht.*

Aanm. 1. Met behoud van de oorspronkelijke *a*, die in de overige vormen gewijzigd is tot *e*, bespeurt men behalve in *bracht, dacht, gebracht* en *gedacht*, ook in *gezant* van *zenden*, *verwant* van *wenden*, en *gestalte* van *stellen* (zie §. 98, A, II, n° 1, Aanm.).

Aanm. 2. Gelijk het onbehoorlijk is *brocht* en *gebrocht, docht* en *gedocht* voor *bracht* en *gebracht, dacht* en *gedacht*, uit te spreken; zoo is het insgelijks onverdedigbaar aan het terugwerkend onpersoonlijk werkwoord *dunken* de vormen *dacht* en *gedacht* toe te voegen: men behoort te zeggen: *mij docht, ons heeft goed gedocht.*

2. *Zoeken, werken en koopen.* *Zoeken* heeft in den onvolm. verled. tijd *zocht* voor *zoekede* en in het deelw. *gezocht* voor *gezoked*, waarbij, na hetgeen tot verklaring van de vormen *bracht* enz. gezegd is, niets op te merken valt, dan dat de open vokaal van den grondvorm na de verscherping van de slotkonzontant in de gesloten *o* overgegaan is. *Werken* staat voor *worke* (zie §. 8, n° 4.): de gesynkopeerde vormen *wrocht* en *gewrocht* vertoonen, behalve hetgeen zij met al de werkwoorden van deze soort gemeen hebben, eene metathesis

der *r* (zie §. 29.). Voor het overige heeft dit werkwoord van den vorm *werken* de regelmatige vormen *werkte* en *gewerkt* ontwikkeld, die als de gewone verbuigingsvormen van *werken* worden gebruikt, terwijl *wrocht* en *gewrocht* tot den hooger stijl behooren en in de beteekenis van *uitwerken* (operari) worden genomen. *Koopen* biedt in de vormen *kocht* en *gekocht* een nieuw voorbeeld der verandering van de open vokaal in de geslotene na de verscherping van den slotklank des stams, en vertoont voorts de klankverspringing van de geaspireerde lipletter (*f*) in de geaspireerde verhemelteletter (*ch*), zie §. 17, A, n° 4.: *kocht* en *gekocht* staan dus voor *koft* en *gekoft*.

Aanm. Van (*ver*-)knopen is een deelw. *verknocht* overgebleven, hetwelk op dezelfde wijze gevormd is als *gekocht* van *koopen*. Gelijk *verknocht* staat tot *knopen*, en *gekocht* tot *koopen*, staat, eindelijk, het adjekt. *berucht* en het subst. *gerucht* tot *roepen*.

3. *Weten*, *moeten* en *durven*. *Weten* heeft in het imperfect *wist*. Regelmatig zou deze tijd *wetede* luiden; doch uit de zamenstooting van de *t* en *d*, na de overoude synkope der verbindingsvokaal, ontstond de klank *st*, en hierna werd de stamklank *e* tot de oorspronkelijke *i* teruggebracht (zie §. 6, n° 1, Aanm. 5.). Het deelwoord van den volm. tijd luidt *geweten*, een ten onrechte sterke vorm: een spoor van den oorspronkelijk zwakken vorm bezitten wij in het adjektief *bewust* voor *bewist* (zie §. 13, n° 2.). — Het imperf. *moest* van *moeten* is op dezelfde wijze uit *moetede* ontstaan, als *wist* uit *wetede*. Ook *moeten* heeft in het deelw. den sterken vorm *gemoeten* gekregen voor *gemoest*. — *Durven* heeft in den onvolm. verled. tijd, behalve *durfde*, ook den vorm *dorst*. Dit *dorst* is eigenlijk een imperfect van het verloren *dorren*, welks beteekenis (*wagen*) op *durven*, dat eigenlijk *behoeven* (*derwen*) beteekent, is overgegaan. De vorm *dorst*, voor *dorrede*, schijnt een vorm *dordede* (zie beneden II, n° 1. Aanm.) te vooronderstellen: eerst uit de zamenstooting toch der dubbele *d*, na synkope der verbindingsvokaal, kon de klank *st* ontstaan. Het deelw. is regelmatig: *gedurfd*.

Aanm. 1: Gelijk de *st* van den uitgang dezer imperfecten uit de samenstooting van *t* en *d* ontstond, zoo is in het Latijnsche *est* voor *edit* en *estis* voor *editis*, de *st*, na de synkope der *i*, uit de samenstooting der *d* en *t* ontstaan. In het Goth. gaat ook de *t* des uitgangs van den 2en pers. enkelv. van den verled. tijd, waar zij achter eene *d*, *t* of *ih* van den stam des werkw. te staan komt, met deze in *st* over: *báust* voor *báudt* (van *biudan*, *bieden*); *bigast* voor *bigat't* (van *bigitan*, Eng. *to beget*); *quast* voor *quatht* (van *quithan*, Eng. *quoth*, Oudnederd. *queden*).

Aanm. 2. De werkwoorden *weten* en *durven* (*dorren*) behooren, blijkens hun oorspronkelijken praesensvorm, te gelijker tijd tot de tweede soort der onregelmatige werkwoorden.

II. De werkwoorden, die nu volgen, hebben in hun tegenw. tijd den vorm van een ongelijkvloeienden onvolm. verled. tijd.

1. *Kunnen* en *zullen*. *Kunnen* heeft in het praes. *ik kan*, —, *hij kan*, *wij kunnen*, *gij kunt*, *zij kunnen*. Dit nu is een regelmatig imperfect naar de tweede klasse der ongelijkvl. werkwoorden: vandaar het ontbreken der *t* in den 3en pers. enkelv., en het vokaalverschil tusschen enkel- en meerv. zie §. 98, A, II. n° 1.: *kunnen* staat voor *konnen*. Zoodra *ik kan* de beteekenis van het imperfect verloren en die van een praesens aangenomen had, ontwikkelde zich een nieuw en wel zwak imperfect met de vokaal van het meervoud des voormaligen imperfects: *ik konde*, of met afwerping van den uitgang *de*: *ik kon* (zie §. 99, n° 2.). Het deelw. van den volm. tijd is *gekond* of *gekund*, waarvoor men echter veelal, met ten onrechte sterken vorm, *gekonnen* hoort bezigen. — *Ik zal*, meerv. *wij zullen* (voor *zollen*) is desgelijks een regelmatig imperfect naar dezelfde klasse der sterke werkwoorden, en even als *ik konde* staat tot *ik kan*, staat *ik zoude* (d. i. *ik zoude*) of *ik zou* tot *ik zal*. Een deelw. van den volm. tijd is *hij zullen* niet in gebruik.

Aanm. Nog niet geheel verouderd is van *kunnen* de onvolm. verl. tijd *ik kost*, welke, als *derst* uit *dordede*, uit een vorm *kondede* ontstaan moet zijn. *Kondede* en *dordede* zijn vormen met verdubbelden uitgang, als of ook *konde* en *dorde*, even als *kan* en *dar*, de beteekenis van een praesens hadden aangenomen. Ook *beginnen* heeft, buiten het gewone imperfect *begon*, mede *begonde* en *begost*, welke vormen bewijzen, dat ook *begon* (ja zelfs *begonde*), even als *ik kan* en *ik zal*, eenmaal als praesens

sens moet aangemerkt worden zijn: hoe toch zou zich anders uit *begon* een nieuw zwak imperfect hebben kunnen ontwikkelen?

2. *Mogen* heeft insgelijks in het praesens: *ik mag*, —, *hij mag*, *wij mogen*, *gij moogt*, *zij mogen*, de verbuiging van een sterk imperfect. De *o* evenwel, die dit werkwoord overal behalve in het enkelv. van den tegenw. tijd vertoont, is aan dialectverschil toe te schrijven: de vormen toch met *o* zijn aan het Oudduitsche *mugan* ontleend: in het Gothisch behield *ik mag* in het meerv. en in al de overige verbuigingsvormen de *a*, die ook ons substantief *macht* behouden heeft. — De vorm des imperfects *ik mocht* (voor *mogede*) is van denzelfden aard als die der imperfecten van de eerste soort der onregelmatige werkwoorden. De subjunctief van den tegenw. tijd is *ik moge*, en het deelw. *gemocht*: van *vermogen* is een deelwoord *vermogen* voor *vermocht* in gebruik.

Aanm. *Durven* en *weten* hebben oorspronkelijk mede een praesens met den vorm van een ongelijkvloeiend praeteritum. Het praesens van *durven* luidde voorheen: *ik darf*, —, *hij darf*, *wij durven* enz. (zoo had *dorren*; *ik dar*, —, *hij dar*, *wij durren*, *gij durt*, *zij durren*); dat van *weten* heeft in het enkelv. eene harde *e* in het meerv. eene zachte, en is dus een praeteritum naar de vijfde klasse der sterke werkwoorden: het luidde in het Goth.: *vait*, *váist* (voor *vait't*, zie deze §., I, n° 3, *Aanm.* 1.), *vitum*, *vituth*, *vitun*; en luidt nog in het Hoogd.: *ich weis*, *du weis*t, *er weis*s, *wir wissen*, *ihr wisset*, *sie wissen*, alzoo met duidelijk vokaalverschil tusschen enkel- en meervoud en zonder *t* in den 3en pers. enkelv.

III. Het werkwoord *zijn* ontleent van ouds zijne vormen van verschillende stammen. Het praes. van de aantoon. wijze is: *ik ben*, —, *hij is*, *wij zijn*, *gij zijt*, *zij zijn*; dat van de aanvoegende wijze: *ik zij*, *hij zij*, *wij zijn* enz. De infinitief *zijn* is van de meervoudvormen des indicatiefs ontleend. De onvolm. verled. tijd *was* behoort tot het onder de sterke werkwoorden der derde klasse vermelde *wexen*, dat eigenlijk *wonen*, *blijven*, beteekent. Het meerv. *waren* en de subjunct. *ik ware* vertoonen den gewonen overgang van *s* in *r* (§. 18, n° 2.).

Aanm. *Ik ben* staat voor *ik bem*, welke vorm den oorspronkelijken persoonsuitgang van den 1en pers. enkelv. (*m*) bezit achter den wortel *be*, die wij

in het Sanskr. *bhu*, het Grieksche *βύω*, en het Lat. *fu* (*fui*, *futūrus*) terugvinden. De oude tweede pers. enkely. van het praes. is *du best of bist*, van denzelfden wortel. *Hij is* (voor *ist*) behoort met *wij zijn* enz. *ik zij* enz., tot een wortel, die in het Sanskr. *as*, in het Gr. en Lat. es luidde (Gr. *εἶμι* = *εἶμι*). Even als in het Lat. *sum* en *sim* (voor *esum*, *esim*), is in *wij zijn*, *ik zij* enz. de vokaal van den wortel vóór de *s* verloren gegaan.

IV. *Doen*. De tegenw. tijd van dit werkw. luidt: *ik doe*, —, *hij doet*, *wij doen*, *gij doet*, *zij doen*; de onvolm. verled. tijd: *ik deed* (voor *dede*), —, *hij deed*, *wij deden*, *gij deedt*, *zij deden*; het deelw. van den volm. tijd *gedaan* (voor *gedaden*); het deelw. van den onvolm. tijd is *doende*; maar het zamengestelde *voldoen* heeft *voldoend*, met epenthēt. *n* (zie §. 50, n° 5, c, Aanm.), een vorm, die in zwang is gekomen, dewijl het eigenl. deelw. *voldoende* den aard eens adjectiefs verkregen had.

Aanm. Het is hier de plaats niet eens proeve te leveren ter verklaring der zonderlinge vormen van dit werkwoord, hetwelk vele zwarigheden aanbiedt; die niet volkomen op te lossen zijn, omdat wij het in de Goth. bronnen niet terugvinden. Ik verwijs derhalve naar mijne grootere Spraakleer, bl. 614 en 615.

V. 1. *Willen* is geheel regelmatig, behalve in den 3en pers. enkely. van den tegenw. tijd, waar het gemis der *t* valt op te merken. Dit is daaraan te wijten, dat dit werkw. van ouds de vormen van de aantoon. wijze ontbeert, voor welke de aanvoeg. wijze in de plaats treedt: alzoo is *hij wil* gelijk *hij wille*. *Nevens wilde* bestaat een ander imperf. *woude* of *wou* voor *wolde*, dat tot *wollen* moet gebracht worden, een nevenvorm van *willen*, welks vokaal (*o*) aan de werking der *w* schijnt toe te schrijven.

2. *Hebben* is oorspronkelijk een regelmatig zwak verbogen werkwoord. *Hebben* staat met door verdubbeling gehandhaafde *b* (zie §. 17, A, n° 1, Aanm.) voor *haben* (Goth. *haban*). Tot dezen vorm *hebben* behooren: *ik heb* (en subjunct. : *ik hebbe*, *hij hebbe*), *wij hebben*, *gij hebt*, *zij hebben*; daarentegen is *hij heeft* (voor *hevet*, d. i. *havet*) verbogen van *haben*. Het imperf. *ik had* enz. staat voor *hadde* en dit bij synkope

voor *hav'de* of liever *haafde*, insgelijks van *haven*, waartoe ook *gehad* voor *gehav'd* of *gehaafd* behoort. Dit deelw. *gehad* komt nimmer bijvoegelijk voor, noch ook in verbinding met *worden*: daartoe is het te zeer tot den aard van een vormwoord (of hulpwerkwoord) overgegaan. Het adjektief *behebt* (voor *behebd*) is verbogen van *hebben*.

§. 101.

Over het gebruik der verschillende verbuigingsvormen des werkwoords.

A. Opmerkingen aangaande den *grammatischen persoon* :

1. Daar de grammatische persoon des werkwoords in onze taal niet door de persoonsuitgangen des werkwoords alleen kan uitgedrukt worden, zoo moet het subjekt bij elk praedikaat door een substantief of een persoonlijk voornaamwoord worden aangewezen.

Op dezen regel bestaan de volgende uitzonderingen :

1) Het grammatisch subjekt wordt niet uitgedrukt bij de *objektieve onpersoonlijke werkwoorden*, bij voorbeeld: *mij dorst*, niet: *het dorst mij*.

2) Mede niet bij den *imperatief*, bij voorbeeld: *heb de goedheid; eert uwen vader en uwe moeder*. Bij den imperatief wordt het persoonl. voornw. van den 2^{en} pers. slechts dan uitgedrukt, wanneer de persoon in tegenstelling van een of meer anderen met nadruk moet vermeld worden; bij voorbeeld: *gij, blijf; zij kunnen vertrekken*; zoo ook: *komt gij hier; zij mogen heengaan*. Blijkens dit laatste voorbeeld plaatst men dan het persoonl. voornw. even goed achter als vóór den imperatief, hetwelk reeds genoegzaam bewijst, dat het, eigenlijk overtollig, slechts nadrukshalve, bij wijze van vocatief, aan het werkwoord in dezen vorm wordt toegevoegd.

3) Vóór een werkwoord, hetwelk het subjekt met een voorafgaand werkwoord gemeen heeft, behoeft men dit niet te herhalen; bij voorbeeld: *gij zijt zorgvuldig voor u zelven*;

maar verwaarloost anderen. De herhaling is slechts dan noodig, wanneer er eene verandering in de woordvolgving plaats heeft. Verandert men, bij voorbeeld, de woordorde van dien laatsten zin, zoo moet men ook in dezen het subjekt uitdrukken: *gij zijt zorgvuldig voor u zelve, maar anderen verwaarloost gij.* Heeft de eerste zin de omgekeerde orde, en de laatste niet, zoo is de herhaling niet noodig: *voor u zelve zijt gij zorgvuldig, maar verwaarloost anderen.* Maar staan beide in de omgekeerde orde, zoo verzwijgt men het subjekt bij het eerste: *zijn vader vereert en bemint hij;* ten ware het eerste of het tweede praedikaat of beide uit twee bestanddeelen bestaan: dan toch moet ook bij het eerste het subjekt uitgedrukt worden: *hem slaat hij gade, ja, vervolgt hij; hem volgt hij en slaat hij gade; hem slaat hij gade en volgt hij na.*

Aanm. De omgekeerde woordorde bestaat hierin, dat het subjekt zijne plaats wisselt met de eene of andere bepaling. Van daar dat bij die constructie de herhaling des subjekts noodig is. Bij werkwoorden, die uit twee bestanddeelen bestaan, is in de gewone orde de plaats van het objekt tusschen die beide bestanddeelen: alzoo kan bij de omgekeerde orde van een zin, waarin zulk een werkwoord voorkomt, het subjekt in geen geval tusschen die bestanddeelen gemist worden. In een zin als *hem volgt hij en slaat hij gade*, zou het subjekt slechts dan, bij verzwijging, achter het werkwoord *volgt* gedacht worden, wanneer men kon zeggen: *hem volgt en slaat hij gade;* doch juist dit is onmogelijk.

2. Het *getal* des werkwoords moet met dat des subjekts overeenkomen. Twee of meer subjekten in het enkelvoud gelden voor een meervoudig subjekt en vorderen alzoo het werkwoord in het meervoud.

1) a. Wanneer vóór een meervoudig substantief een collectief woord in het enkelvoud staat, welks beteekenis in die mate verzwakt is, dat het zoo veel beduidt, als een bijvoegelijk telwoord *veel* of *weinig* enz., alsdan kan het werkwoord in het meervoud staan; bij voorbeeld: *daar komen een menigte, een boel, heel wat menschen aan; er zijn nog maar een beetje appelen in.*

b. Desgelijks komt in een zin, welke de vragende uitdruk-

king *wat voor* met een meervoudig substantief tot subjekt heeft, het getal des praedikaats met dit substantief, niet met het eigenlijk grammatisch subjekt *wat* overeen: *wat voor menschen komen daar?* dat eigenlijk zijn moest: *wat voor menschen komt daar?* (zie §. 90, C, n° 3, Aanm. 1.)

c. Wanneer de rede het onzijdig persoonl. voornw. *het* tot grammatisch subjekt heeft, en het substantief van het praedikaat in het meervoud staat, heeft de getalovereenkomst des werkwoords *zijn* met het praedikaatssubstantief, niet met het grammatisch subjekt plaats; bij voorb.: *het zijn menschen; het waren kinderen.*

2) a. Zulke uitdrukkingen, die uit een paar substantieven bestaan, welke te zamen slechts één begrip voor den geest brengen, hebben haar werkwoord in het enkelvoud bij zich, bij voorb.: *geld en goed is verteerd; tier en leven is er uit; man en paard verdronk.* b. Volgen verscheidene subjekten op elkander, van welke het begrip des laatsten al de voorgaande in zich besluit, ook dan staat het praedikaat in het enkelvoud: *zijne welvaart, zijne gezondheid, zijn leven staat op het spel.* c. Desgelijks, wanneer de voorgaande subjekten ten slotte in een enkel kollektief worden zamengevat, bij voorb.: *eer, plicht, belang, alles moet u daartoe doen besluiten.* d. In geval het werkwoord vóór een uit meer dan één lid zamengesteld subjekt is geplaatst, is het geoorloofd de overeenkomst in getal slechts met het eerste dezer leden te doen plaats hebben, en bij gevolg het werkwoord, bij aldien dit eerste substantief enkelvoudig is, mede in het enkelvoud te plaatsen, bij voorb.: *waar was de moed en de kracht gebleven? Zou twee of meer subjekten door zoodanige voegwoorden verbonden worden, die de aandacht bij elk afzonderlijk bepalen, heeft de getalovereenkomst alleen met het naastblijvende onderwerp plaats; bij voorb.: noch hij, noch zijn broeder heeft mij bezocht; hij of zijn vriend zou mij bericht zenden; zoowel de vader als de moeder trok zich de zaak aan.*

3. Wanneer twee of drie subjekten van verschillende gram-

matische personen bij één werkwoord behooren, staat dit in het meervoud van den persoon, welke den voorrang heeft. De eerste persoon nu heeft den voorrang boven den tweeden en den derden, en de tweede boven den derden persoon: *ik en gij hebben*, of: *ik en gij, wij hebben*; *ik en gij zijn*; *gij en hij zijt*. Dus kan *ik en gij*, *ik en hij* of *zij*, in *wij* zamengevat worden; doch *gij en hij* kunnen niet in één voornw. worden zamengevat, vermits, bij gemis van een onderscheiden vorm van het persoonl. voornw. van den 2^{en} pers. enkelv., dit slechts esne onaangename herhaling van hetzelfde *gij* zou medebrengen. — Staan de personen tegen elkander over, zoo richt zich het werkwoord in persoon en getal naar het naastbijzijnde voornw.: *ik noch gij kunt*; *hij of ik heb*; *ik of hij is bereid*. Evenwel laat men in de taal des gemeenen levens in dit geval doorgaans het praedikaat in persoon met het eerstgenoemde persoonl. voornw. overeenkomen, terwijl men het tweede persoonl. voornw. als in een onontwikkelde tusschenzin staande aanmerkt: *hij of ik heeft het gedaan*; *gij noch ik kunt komen*, mits de persoonlijke voornaamwoorden niet elk éene tegenstellende conjunctie vóór zich hebben: *niet alleen hij, maar ook gij zijt overtuigd*; *noch gij noch ik kan komen*; *of ik of gij zult gaan*.

B. Opmerkingen aangaande de tijden :

1. De *tegenwoordige tijd* dient soms om verledene of toekomstige gebeurtenissen te vermelden, te weten, wanneer de spreker zich het verledene of toekomende als tegenwoordig voor den geest haalt.

2. De *onvolmaakt verledene tijd* gebruikt men, wanneer men een verleden feit vermeldt zonder het in betrekking tot den tegenwoordigen toestand te beschouwen; den *volmaakt tegenwoordigen tijd* (doorgaans *volmaakt verleden* genoemd), daarentegen, wanneer men van éene handeling gewaagt, die een tegenwoordigen toestand bewerkt heeft.

Evenwel kan het noodig zijn, den *volmaakt tegenwoordigen* (volm. verled.) tijd aan te wenden, al gewaagt men juist niet

van eene handeling, die den tegenwoordigen toestand als haar resultaat heeft achtergelaten :

1) Wanneer men een verleden feit als een voorwerp, een gewonnen resultaat zijner tegenwoordige wetenschap vermeldt; bij voorbeeld: *allereerst hebben er koningen te Rome geregeerd.*

2) Wanneer men van gebeurtenissen des dagelijkschen levens, die mitsdien niet tot de Geschiedenis behooren, verslag doet zonder zelf daarbij tegenwoordig geweest te zijn. Zoo zal men zeggen: *er is gisteren een groot ongeluk gebeurd; de bliksem is zoo even in den kerktoren geslagen.* Bezigde men hier den verhalenden verleden tijd: *er gebeurde gisteren enz.; zoo even sloeg de bliksem enz.*, alsdan zou de schijn bestaan, als of de spreker daarbij tegenwoordig was geweest.

Aann. De historische voordracht toch (in den onbepaald verled. tijd) berust op de fictie, dat de verhalen zelve bij het gebeurde tegenwoordig is geweest: bij werkelijk historische feiten nu zal niemand zich ten dezen aanzien vergissen en wat slechts tot den vorm behoort voor wezenlijk houden; maar bij kortelings gebeurde alledaagsche zaken, die nog geen voorwerp van geschiedkundigen aard zijn geworden, zou de vergissing mogelijk, ja, noodzakelijk wezen, bij aldien de spreker den historischen verledenen tijd en niet den volm. tegenw. tijd aanwendde. Deze laatste tijd toch heeft het vermogen om het feit als van den spreker verwijderd voor te stellen in zoo verre hij te kennen geeft, dat de spreker zich dit feit slechts in zijne gevolgen voorstelt.

3. Gelijk men niet zelden den tegenw. tijd in plaats van den toekomstenden bezigt (b. v.: *morgen gaan wij op reis; binnen veertien dagen ben ik bij u*), zoo gebruikt men niet minder dikwijls den volmaakt tegenw. tijd in plaats van den *volmaakt toekomstenden*. Dit kan zonder gevaar van misverstand geschieden, daar de nevensgaande toekom. tijd genoegzaam de kracht van zulk een volm. tegenw. tijd, in plaats van den volm. toekom. gebezigt, aanwijst. Dus in: *ik zal komen, zoodra als ik gegeten heb* (voor *gegeten zal hebben*). In geval aldus de volm. tegenw. tijd de plaats van den volm. toekom. tijd bekleedt, is het niet raadzaam tevens den tegenw. tijd in de plaats van den toekom. tijd te bezigen. In den volgenden zamenge-

stelden zin toch : *als ik gegeten heb , kom ik , zou , namelijk , de tegenw. tijd kom ik , opgevat kunnen worden als een onbepaald tegenw. tijd , in welk geval het beteekenen zou : ik kom telkens , ik kom gewoonlijk , als ik gegeten heb .*

4. De *opeenvolging der tijden* in het verband der rede hangt eenig en alleen van den aard des onderwerps en de voorstelling des sprekers af. De loop der gedachte kan , bij voorbeeld , den overgang van den volm. tegenw. tot den onvolm. verled. tijd natuurlijk medebrengen. Aldus in het volgend voorbeeld : *al zijne zonen zijn omgekomen : de een werd bij een uitval der vijanden door een kanonskogel getroffen , de ander sneuvelde bij het bestormen der vesting .* Hier gaat de verhaler van het *vermelden* van het tegenwoordig bestaande (*zijn omgekomen*) tot het *verhalen* van het gebeurde (*werd getroffen — sneuvelde*) over.

C. Opmerkingen aangaande den *subjunctief* en den *imperatief*.

I. Men bezigt den *subjunctief*:

1. Wanneer de handeling of de toestand vermeld wordt als bestaande in de *bedoeling* of den *wensch* des subjekts.

a. In dit geval bevat de hoofdzin een der werkwoorden *wil len , begeren , verlangen , hopen , verzoeken , bidden , smee ken , waken , zorgen , op zijne hoede zijn* en dergelijke. Bij voorb. : *hij wil , dat men hem groete ; ik hoop , dat hij tijd ig kome ; hij wenscht , dat er eendracht tusschen ons heer sche ; hij bidt , dat hij hem niet wegzende ; hij waakt , tracht te verhoeden , dat de stad niet bij verrassing inge nomen worde ; zij zorgen , dat het geschiede .*

Aann. Volgt in den objektieven zin achter *willen* een indicatief , zoo heeft dit werkw. de beteekenis van *beweren* , bij voorb. : *hij wil , dat de be klaagde onschuldig is .* Volgt een indicatief na *hopen* , zoo beteekent het *er voor houden , vooronderstellen* : *ik hoop , dat hij wijs genoeg is .* Na *zorgen* en *waken* kan ook eene stellige uitspraak volgen , bij voorb. : *hij zorgt , dat de stad niet ingenomen wordt , d. i. de stad wordt niet inge nomen , en hij is degen , die daarvoor zorgt .*

b. Bevat de hoofdzin geen werkwoord van *wenschen* enz. ,

dan moet de conjunctie of het conjunctieve woord, dat aan het hoofd van den afhankelijkten zin staat, te kennen geven, dat de handeling of de toestand slechts in den wil, het verlangen of de behoefte des subjekts bestaat, bij voorb.: *hij leert, opdat hij wijs worde; hij zegt het, opdat zijn zoon eenmaal beseffe; hij behoeft een vriend, die hem de oogen opene* (d. i. *daartoe, dat deze hem de oogen opene*); *zij maken eene overeenkomst, dat geen hunner voortaan de rechten zijns nabuurs schende, d. i. daartoe strekkende, dat geen hunner enz.*

Aanm. 1. In zoodanige zinnen kan ten overvloede het hulpwerkwoord *mogen* in den subjunctief aangewend worden, bij voorb.: *hij wenscht, dat hij tijdig komen moge; hij leert, opdat hij wijs worden moge.*

Aanm. 2. In de taal des gemeenzamen levens omschrijft men den subjunctief achter de opgegeven werkwoorden veelal door het hulpwerkwoord *zullen*: *hij wil, dat men hem groeten zal; ik hoop dat hij tijdig genoeg komen zal*, en wordt de afhankelijke zin met *opdat* of een dergelijk oonjunctief woord vervangen door een infinitief met het voorzetsel *om*: *hij leert om wijs te worden; een vriend om hem de oogen te openen.* Ja! bij de meeste der meergenoemde werkwoorden kan een infinitief het objekt der bedoeling inhouden, wanneer het subjeet van het praedikaat de bedoelde handeling zelf kan uitvoeren, b. v.: *ik wensch te komen; ik hoop het eenmaal te zien gebeuren.* Bij de werkwoorden *raden, vermanen, keeten (bevelen)* enz. bezigt men bij voorkeur den infinitief om den zin niet slepend te maken: *hij raadt hem niet achter te blijven; hij vermaant hem tijdig gereed te wezen.*

c. Eindelijk kan ook de wensch in een zelfstandigen volzin zonder voegwoord of voorgaanden hoofdzin door een werkwoord in den subjunctief, die dan de waarde van een optatief heeft, worden uitgedrukt: *God zij met u en zegene u; geve God; moge hij wijs worden.* Hier is het evenwel mogelijk, het voegwoord *dat* vóór den zin te plaatsen: *dat God met u zij* enz., waaruit blijkt, dat bij zulk eene spreekwijze een hoofdzin als *ik wensch* ten grondslag ligt.

2. Voorts wordt de subjunctief gebezigd in *hypothetische zinnen*, als men de handeling of den toestand, bij wijze van *vooronderstelling*, als bestaande aanneemt, terwijl men in het

midden laat, of het vermelde werkelijk bestaat, ja, in de meeste gevallen, overtuigd is, dat het tegendeel van het vooronderstelde waar is. Bij voorb.: *hij zij rijk of moge rijk zijn of arm, toch rust op hem de verplichting; hoe hij zich ook aanstelle of aanstellen moge; welke schatten hij ook bezitte of bezitten moge; als of hij geleerd ware; mits hij mij hierin niet te leur stelle; al ware hij nog geleerder; indien hij vroeger gekomen ware; wanneer dit ongeluk niet geschied ware; als (zoo) hij indachtig geweest ware.* De conjuncties *ten zij, ten ware*, maken een negatieven vooronderstellenden zin uit: *tensij is het en zij of het zij niet; ten ware, het en ware of het ware niet*; dat is: *voorondersteld dat het niet zij of ware, dat enz.* Achter *ten zij, ten ware*, volgt het werkwoord mede in den subjunctief: *ten zij of ten ware (dat) hij zelf kome.*

Aann. Vermeldt men in hypothetischen vorm iets, waarvan men aanneemt, dat het werkelijk bestaat, bestaan heeft of bestaan zal, in dier voege, dat men bij den hypothet. zin: *indien dit zoo is, denkt: en werkelijk is het zoo*, aldan bezigt men in den hypoth. zin den indicatief, bij voorb.: *hij is arm geworden, hoewel of ofschoon hij rijk was; hij zal niet betalen, alhoewel of hoewel hij rijk is; indien hij komen mag, enz.*

3. In de derde plaats bezigt men den subjunctief in *voorwaardelijke (conditionale) zinnen*. In zulke zinnen staat het werkwoord steeds in het imperfect dezer wijze, of wendt men een omschrijvenden vorm met het imperf. van *zullen* aan (zie §. 97, B., n° 3.). De voorwaardelijke zin gaat altijd met een hypothetischen (vooronderstellenden) zin gepaard, op deze wijze: *ware hij inschikkelijker geweest, zoo ware ik niet weigerachtig gebleven of zoo zoude ik niet weigerachtig gebleven zijn; indien hij het vermogen gehad hadde, zou hij betaald hebben.*

Aann. 1. Wordt vóór eenen vooronderstellenden zin met een werkwoord in het imperfect geene conjunctie uitgedrukt, zoo moet, zal de zin hypothetisch blijven, een voorwaardelijke zin volgen: anders wordt de zin *optatief*, bij voorb.: *ware hij rijk! gebruikte hij zijnen tijd beter!* Dat zulke zinnen, hoewel naar de beteekenis optatief, werkelijk hypothetisch zijn, blijkt daaruit, dat zij *veelal of, ook of*, vóór zich nemen: dit of

toch beduidt niets anders, dan *indien*. Alzoo is *ware hij rijk! of hij rijk ware!* eigenlijk: *indien hij rijk ware*, namelijk, *zoo zou mijn wensch vervuld zijn*.

Aann. 2. Wordt de hypothetische zin zonder voorwaardelijken zin in het gestelde geval optatief; een voorwaardelijke zin, daarentegen, bij welken de hypothetische zin wordt verzwegen, wordt *potentiaal*, dat is, duidt aan, wat in zeker geval mogelijk geschieden zou; bij voorb.: *het ware te wenschen; ik zou wel lust hebben; ik weet wel, wat ik in uwe plaats deed* (voor *dede*) of *zou doen; dat zou mij zeer goed vlijen*, en dergelijke.

Aann. 3. Heezer de bestaande conjunctievormen, uit een etymologisch oogpunt beschouwd, aan de gelijknamige tijden van den indicatief beantwoorden (zoo staat *ik hebbe* nevens *ik heb*, *ik ware* nevens *ik was*), strekken echter de tijdvormen in den subjunctief geenszins ter uitdrukking van een zuiver tijdsbegrip. Deze wijze geeft te kennen, dat het gezegde slechts in de gedachte en niet in de werkelijkheid bestaat. Wat nu niet werkelijk bestaat, bestaat ook niet in dien vorm des bestaans, welken wij *tijd* noemen. De praesensvorm van den subjunctief wordt aangewend, wanneer de handeling of de toestand in de bedoeling of den wensch des sprekers bestaat, en vormt dus eene wijze van voorstelling, welke men den *spectatus* of *expectatus* zou kunnen noemen; het imperfect van den subjunctief, daarentegen, heeft *voorwaardelijke* kracht; terwijl beide, praesens en imperfect, vatbaar zijn om in hypothetische zinnen gebruikt te worden. Evenwel gebruikte men voorheen het imperf. van den subjunctief om daar, waar van eene verledene gebeurtenis sprake was, datgene niet te drukken, wat het praesens van den subjunctief te kennen geeft bij de vermelding van tegenwoordige handelingen. Gelijk men in praes. zegt: *hij bidt*, dat *hij hem niet onvoldaan wegzende*, zoo zeide men in het imperfect: *hij bad*, dat *hij hem niet onvoldaan wegzonde*. Dit gebruik van het imperf. subjunct. is thans verouderd: men zegt in plaats van die uitdrukking: *dat hij hem niet onvoldaan wegzenden mocht*, en bezigt alzoo het imperf. van het hulpwerk. *mogen*, hetwelk, gelijk alle zwakke werkwoorden, geen onderscheid kent tusschen den vorm van het imperf. van de aantoonende en dien van het imperf. van de aanvoeg. wijze, en door omschrijving uitdrukt, dat de handeling slechts als *gewenscht* wordt voorgesteld. Over het algemeen is de onvolm. verled. tijd van den subjunctief bijna geheel in onbruik geraakt, en zelfs daar, waar hij voor geene omschrijving vatbaar is, te weten, in den hypothet. voorz. door ten voorwaardelijken nazin gevolgd, wordt doorgaans de vorm van het imperf. van de aantoon. wijze gebruikt. Alleen de vorm *ware* van *wezen* (*zijn*) heeft in het gewone gebruik stand gehouden. Dus zal men wel schrijven: *ware hij tevredener*, *hij zou gelukkiger zijn*, maar: *las* (doorgaans niet: *lase*) *hij ijveriger*, *hij zou grooter vorderingen maken*, zoo dat dan alleen de woordorde de betrekking van den eenen zin tot den anderen en alzoo het hypothetische van de voorstelling verraadt.

II. De *imperatief*, hoezeer uit zijnen aard in rechtstreeksche (onafhankelijke) zinnen optredend (zie §. 47, n° 4, 7.), is echter ten aanzien der beteekenis één met den *subjunctief* en wel, daar hij slechts een praesensvorm toelaat, met het praesens van deze wijze. Even als de tegenw. tijd van den *subjunctief* heeft hij niet alleen een optatieven, maar ook een hypothetischen zin, bij voorbeeld, in de volgende zamengestelde uitdrukking: *wees te vreden, zoo zult gij gelukkig zijn, dat is, zoo gij te vreden zijt, zult gij gelukkig zijn.* De zelfstandige optatieve of hypothetische *subjunctief* (zie boven G, I, n° 1, c, en n° 2.) van den 3^{en} pers. kan dus als een derde pers. van den *imperatief* worden aangemerkt: *de koning leve als de 3de pers. van den optatieven imperatief: leef, o koning!* en: *hij zij te vreden, zoo zal hij gelukkig wezen, als de 3^e pers. van den hypothetischen imperatief: wees te vreden, zoo zult gij enz.* Dus worden zegswijzen als de volgende: *er worde vrolijk gedronken, blijmoedig feest gevierd; moed zij gevat, enz.* met onderdrukking van het hulpwerkwoord: *vrolijk gedronken; blijmoedig feest gevierd; moed gevat, enz.* almede als *imperatieven* beschouwd. — Het *substantief* komt in zulke zinnen als *subjekt* voor; niettemin zegt men *den moed hervat; den schoonen strijd gestreden*, omdat de zin is: *hervat den moed; strijdt den schoonen strijd.*

D. Opmerkingen aangaande den *infinitief*.

I. De *infinitief* wordt nu eens met, dan zonder het woordje *te* gebruikt. Dit *te* is het voorzetsel, en *te spreken* beteekent alzoö eigenlijk: *wat betrekking heeft tot spreken, wat aangaat het spreken.*

1. Als *subjekt* der rede aangewend komt hij zoowel met, als zonder *te* voor, bij voorb.: *wandelen is goed voor de gezondheid; arbeiden is aangenamer, dan ledig loopen; het is zaliger te geven, dan te ontvangen; het is der kinderen plicht, kunne ouders te eeren; kwaad met goed te vergelden is edel.* Uit deze voorbeelden blijkt, dat men *te* vóór den *infinitief*, als *subjekt* gebruikt, vooral dan aanwendt, wan-

neer hij door het praedikaat voorafgegaan wordt of ook slechts eene bepaling bij zich heeft.

2. In vereeniging met een ander werkwoord wordt de infinitief zonder te gebezigd, ingeval hij met dat werkwoord één begrip uitmaakt. Dit heeft plaats:

1) Wanneer het werkwoord, dat vóór den infinitief staat, aan den inhoud des infinitiefs slechts eene modale bepaling geeft, met andere woorden, wanneer dit werkwoord als een *hulpwerkwoord der wijze* kan worden aangemerkt (zie §. 90, II, A, n° 2, Aanm. 2.). Als zoodanig kunnen beschouwd worden *mogen, kunnen, moeten, willen en durven*. Aldus: *ik mag komen; ik kan het verstaan; ik moet gehoorzaam zijn; ik wil mij verbeteren; hij durft zeggen*.

Vele werkwoorden, wier beteekenis met die van deze hulpwerkwoorden der wijze naauw verwant is, hebben echter met der tijd meer zelfstandigheid gekregen, zoodat zij thans altijd te vóór den volgenden infinitief vorderen. Ik bedoel de werkwoorden *vermogen*, dat met *kunnen; behooren*, dat met *moeten; behoeven*, dat met *durven* (naar de oorspronkelijke beteekenis van dit werkwoord); *trachten, pogen, zoeken*, die met *willen* min of meer overeenkomst in de beteekenis hebben. Heeft *hebben* de beteekenis van *kunnen*, zoo ontbeert de volgende infinitief het voorz. *te*, bij voorb.: *gij hebt mooi praten*; doch in de beteekenis van *moeten* vordert het *te* vóór den volgenden infinitief, bij voorb.: *ik heb nog veel te arbeiden*.

2) Wanneer het werkwoord, dat vóór den infinitief gaat, eene *betrekking van tijd* geacht kan worden aan den infinitief toe te voegen (zie §. 90, II, A, n° 2, Aanm. 1.). Zoo omschrijft *sullen* een toekomstigen tijd: *ik zal beminnen; blijven*; een onvolleindigd tegenwoordigen tijd: *hij blijft lezen; gaan en komen* drukken het overgaan tot de handeling uit: *ik ga lezen, ik kom hooren; komen en loopen* geven eene voortdurende beweging te kennen: *hij komt aanrijden; zij loopen wandelen* (vergel. §. 35, n° 2, 3), c.). Alzoo gebezigd kan *komen* ook het deelw. van den volm. tijd bij zich hebben: *hij*

komt aangereden; zij komen aangelopen. *Komen* vordert echter *te vóór* den infinitief, wanneer het met dezen infinitief eene handeling te kennen geeft, die zoo *even* heeft plaats gehad: *ik kom te hooren*, eigenlijk: *ik kom juist van het hooren vandaan*. Ook het werkw. *zijn* of *uit zijn*, waar het de kracht heeft van *gegaan zijn*, *uitgegaan zijn*, heeft den infinit. zonder *te* achter zich in de spreekwijze: *zij zijn wandelen; zij waren uit wandelen*. *Zijn* in de uitdrukking: *ik ben een brief te wachten*, geeft met den volgende infinitief een voortdurenden toestand te kennen.

Er zijn nog andere werkwoorden, die eigenlijk eene bepaling van tijd aan den infinitief toevoegen en niettemin thans den infinitief niet zonder tusschenkomst eens voorzetsels achter zich krijgen, te weten: *beginnen*, *aanvangen*, *voortgaan*, *voortvaren*, *ophouden*, *eindigen*, welke alle den infinitief, behalve met *te*, ook voorafgegaan van het voorzetsel *met* achter zich nemen; *eindigen* heeft zelfs doorgaans *met* voor den volgende infinitief; voorts: *plegen* en *gewoon zijn*, die *te vóór* den infinit. vorderen.

3) Wanneer de infinitief eigenlijk eene bepaling van het objekt inhoudt. Dit heeft plaats:

a. Wanneer het werkwoord een *teweegbrengen* van den toestand of de werking beteekent, en dus, met den infinitief vereenigd, een factief werkwoord (zie §. 90, II, B, n° 2, 1.) vervangt. Zulk eene kracht hebben *doen* en *laten*, als mede *leeren* en *helpen*. Bij voorb. *ik doe hem drinken; ik laat hem zitten; ik leer hem lezen; ik help hem werken*. *Leeren* in de beteekenis van *geleerd worden*, alzoo van het passief van *leeren*, *onderwijzen*, heeft mede den infinitief zonder *te*: *ik leer lezen*.

Heeten behoorde oorspronkelijk ook tot deze categorie, daar het *maken*, *dat iemand den naam van iets heeft*, beduidt, en nog zeggen wij: *heeten liegen*. Nog andere werkwoorden vormen op dezelfde wijze eene eenheid met den volgende infinitief, als: *veroorlooven*, *vergunningen*, *bidden*, *raden*, *verbieden*, d. i. door *verlof*, *verzoek*, *raad*, *gebed*

iets bij iemand te weeg brengen; voorts al die werkwoorden; welke doorgaans bij hun objekt een adjektief als bepaling vorderen (zie §. 65, B, n° 3, c.), als: *achten, schatten, gelooven, wanen, prijzen, er voor houden, rekenen, vooronderstellen* en *dunken*, dat eene passieve beteekenis en dus het adjektief als bepaling des subjekts bij zich heeft; eindelijk *begeeren, verlangen, verkiezen*, die een *trachten te weeg te brengen* beteekenen, waarbij men nog *vreezen* voegen kan, daar dit een negatief *begeeren* is. Al deze werkwoorden hebben echter thans *te* vóór den volgenden infinitief.

Willen hebben, dat zooveel als *begeeren* beteekent, voegen wij zamen met een deelw. van den volm. tijd: *ik wil dit boek van avond uitgelezen hebben*.

Aann. Helpen verbinden wij even als *maken* en *brengen* met den tot zelfst. nw. verheven infinitief, voorafgegaan door het lidw. en het voorz. *aan*, in de volgende uitdrukkingen: *hij helpt hem aan het schrijven, maakt of brengt hem aan het lagchen*. Zoo kan men ook met *blijven, gaan* enz., den infinitief met het lidw. en het voorz. *aan* verbinden: *hij blijft aan het lezen; hij gaat aan het loopen*.

b. Wanneer het werkwoord een *waarnemen* van de werking of den toestand te kennen geeft, als *zien, hooren, voelen*. Dus zegt men zonder *te*: *hij zag hem liggen; ik hoor hem komen; voel hem naderen*. Duidelijk heeft hier de infinitief de kracht eens deelwoords: *hij zag hem liggend*. *Weten*, dat zoo veel als *vernomen hebben* beteekent, voegen wij ook zamen met den infinitief zonder *te*, in zegswijzen als: *ik weet hem wonen*. Almede *vinden*, dat is, in *het oog krijgen na gezocht te hebben*, bij voorb.: *ik vond hem te bed liggen, en hebben*, in de volgende uitdrukkingen: *hebt gij het boek hier op tafel liggen? hij zoekt zijn zwaard en heeft het aan zijne zijde hangen*: hier ligt in het werkw. *hebben* de kracht van *dus hebben*, dat het voorwerp op de aangewezen plaats *te vinden is*. Hoe het zij, achter *hebben*, dus gebruikt, en *vinden* heeft de infinitief kennelijk de kracht van het deelw. van den onvolm. tijd; bij *vinden* kunnen wij zelfs even goed het deelw. als den infinitief bezigen en het synonieme *treffen*,

aanreffen, duldt zelfs alleen het deelwoord. — Nog een werkw. behoort tot deze categorie, te weten, *schijnen*, d. i. *gezien worden*; hoezeer het thans steeds te vóór den volgenden infinitief vereischt.

Aann. Bij de werkwoorden, die met den volgenden infinitief een factief werkw. vervangen, alsmede bij die, welke een *waarnemen* te kennen geven, heeft de volgende infinitief, bijaldien hij tot een transitief werkw. behoort, of eene *bedrijvende* of eene *lijdende* beteekenis: denkt men bij den infinitief een ongenoemd subjekt, zoo heeft hij eene passieve beteekenis. Aldus is: *ik liet hem roepen*, of: *ik gelastte hem iets of iemand te roepen*, of: *ik gelastte een ander hem te roepen* (*ik liet hem geroepen worden*); *ik zag hem vellen*, of: *ik zag hem anderen vellend*, of: *ik zag hem door anderen geveld*. — Toen eenmaal de passieve opvatting van den infinitief achter zulke werkwoorden toegelaten was, kon ook het handelend subjekt in den vorm eener bepaling met *van* of *door* aan denzelfden toegevoegd worden, als: *hij zag hem door zijn eigen vriend ter aarde werpen*; *hij liet hem door zijn bediende roepen*. — Tot verklaring, hoe het mogelijk is, dat de infinitief in dezelfde uitdrukking zoowel eene actieve als eene passieve opvatting toelaat, kan de opmerking strekken, dat de infinitief in zijnen aard het substantief zeer nabij komt: *ik liet hem roepen* is zooveel als: *ik bewerkte het roepen van hem*; *ik zag hem vellen*, zoo veel als: *ik zag het vellen van hem*: deze genitief *van hem* nu kan hier zoo wel objektief als subjektief opgevat worden: wordt hij objektief opgevat, zoo heeft de uitdrukking eene passieve; wordt hij subjektief opgevat, zoo heeft zij eene actieve beteekenis.

3. De partikel *te*, doorgaans door een ander voorzets., om, voorafgegaan, wordt vóór den infinitief gevorderd:

1) In geval de infinitief het *doel der handeling* te kennen geeft, bij voorb.: *hij gaat uit om zijnen vriend te bezoeken*; *men eet om te leven*.

2) Achter verscheidene *substantieven*, bij welke het *doel*, waarop het begrip, door hen uitgedrukt, gericht is, in de gedaante van een infinitief volgen moet, als: *lust*, *begeerte*, *verlangen*, *toeleg*, *voornemen*, *plan*, *gelegenheid*, *tijd* enz., en achter de *adjektieven*, die het begrip dezer substantieven tot hunnen inhoud hebben, als: *begeerig*, *geneigd*, *gezind*, *ongezind*, *moede*, *willens*, *onwillens*, *gelegen*, *geschikt*, *tijdig* enz. Bij voorbeeld: *begeerte om te spelen*; *tijd en gelegenheid om te arbeiden*; *het voornemen om te vertrekken*;

geneigd om kwaad te spreken; ongezind om te gehoorzamen; nog tijdig om te veranderen. — Niet altijd hebben die substantieven en adjektieven den infinitief voorafgegaan door *om te* bij zich: soms den infinitief met *tot*, hetwelk inderdaad hetzelfde als *te* is, als: *lust tot dansen; geneigd tot spelen*; soms den genitief van den infinitief: *zingens tijd, vechtens lust; strijdens lustig; zwoegens moede*. Natuurlijk vervangt den genitief gewoonlijk het voorzetsel *van*: *tijd van komen en gaan*.

Aanm. Dit *tijd van gaan* is evenwel van *tijd om te gaan* onderscheiden: het eerste duidt eene bijzondere *soort van tijd*; het tweede de *bestemming* van een zekeren tijd aan. Ook *zwoegens moede* verschilt van *moede te zwoegen*: het eerste geeft de *oorzaak* der vermoedheid te kennen; het tweede den *onwil* om langer te zwoegen, die het *gevolg* der vermoedheid is.

3) Bij zekere *adjektieven*, waarachter de zaak, aan welke de door deze adjektieven uitgedrukte hoedanigheid toekomt, in den vorm eens infinitiefs uitgedrukt wordt. Bij voorb.: *het is gemakkelijk te zeggen*, welke uitdrukking te verklaren is door: *het te zeggen is gemakkelijk*. Behalve *gemakkelijk* behooren hiertoe de adjektieven *moeijelijk, bezwaarlijk, mogelijk, onmogelijk, hard, aangenaam, goed, slecht, enz.*, alsmede *waard* en *waardig*. Zonder verschil in de betuidenis hebben deze adjektieven of *te* of *om te* vóór den infinitief achter zich, bij voorb.: *moeijelijk te begrijpen*, of *om te begrijpen*; *wel waardig* of *waard te hooren* of *om te hooren*. — Daar de zegswijze *het is moeijelijk te begrijpen*, die oorspronkelijk uit omzetting te verklaren is, verstaan wordt als: *het is moeijelijk, dat iemand het begrippe*, en alzo de zaak, waarvan sprake is, wordt voorgesteld als de werking ondergaande, zoo heeft de infinitief achter zulke adjektieven eene lijdende beteekenis; en diensvolgens is men ook beginnen te zeggen: *hij is moeijelijk te verstaan; een boek geschikt om te lezen en waard te betrachten*, hoedanige zinnen geenszins voor omzetting vatbaar zijn.

Aanm. Voorheen goedge men het adjektief *waard* niet zelden met het lijdend

deelw. zamen: *waars' geprezen*, en nog zeggen wij: *dit ware beter achterwege gelaten*. Hierbij begripte men den infinitief *te worden*, eene ellipse, die in de dagelijksche taal ook voorkomt, als men zegt: *hij moet geholpen, er dient gearbeid*.

4) Bij het werkwoord *zijn* of *wezen*, wanneer de infinitief met dit werkwoord het praedikaat uitmaakt, bij voorb.: *hij is te prijzen*; *het is niet te lezen*; *het was nergens te vinden*; *het is niet om aan te hooren*. Hier duidt het voorzetsel *te* (om te) eene in den aard der zaak liggende *strekking* aan. Daar de infinitief in zulke uitdrukkingen eene handeling te kennen geeft, die den persoon of de zaak, welke het grammatisch subjekt uitmaakt, tot voorwerp heeft, zoo bezit hij eene passieve beteekenis; gelijk mede het geval is in zegswijzen als: *hij gaf mij te drinken*; *hij heeft of vond wat te lezen*. Zulk een infinitief met *te* kan attributief met een substantief verbonden worden; *het te lezen boek*; *de te verwachten betaling*. Hier hoede men zich aan dien infinitief de verbuiging der attributieve adjektieven te geven, en te zeggen: *de te lezene boeken: te lezen*, hoezeer attributief, is en blijft een infinitief en kan bij gevolg niet als een adjektief verbogen worden. De infinitieven, die slechts uit ééne syllabe bestaan, als *te doen*, laten zich welluidendheidshalve niet attributief gebruiken, daar men niet zou mogen spreken van *eene te doene keuze*.

II. 1. Alle werkwoorden, die den infinitief zonder *te* achter zich vereischen, hebben de eigenschap, dat zij, wanneer zij een infinitief achter zich hebben en tevens met een der hulpwerkwoorden des volmaakten tijds (*hebben* of *zijn*) verbonden zijn, in plaats van den vorm des deelwoords van den volmaaktten tijd dien des infinitiefs aannemen. Bij de verschillende klassen van werkwoorden, die den infinitief onmiddellijk achter zich aannemen, hebben wij verscheidene gelijksoortige werkwoorden vermeld, die, hoezeer zij thans het voorzetsel *te* vóór den volgenden infinitief vorderen, echter oorspronkelijk mede deze partikel vóór den infinitief verwierpen. De meeste nu van deze werkwoorden *kunnen* in het gestelde geval in plaats van

den vorm des deelwoords, den vorm des infinitiefs aannemen; al is het, dat zij dien al niet aannemen moeten. Zegt men derhalve: *Ik heb mogen naderen; hij heeft het kunnen verstaan; hij heeft het moeten hooren; hij heeft het willen, maar niet durven ondernemen; hij is blijven lezen, is gaan spelen en komen luisteren, heeft loopen wandelen; ik heb hem leeren lezen, het hem doen beseffen; hij heeft mij helpen klimmen; zij hebben hem niet alleen hooren, maar ook zien komen; hij heeft hem voelen naderen; even zoo kan men zeggen: Hij heeft het niet vermogen te laten, noch het weten te doen; hij had behooren te komen, maar niet lang behoeven te blijven; hij heeft hem trachten te zien, hem pogen te naderen en zoeken te overreden; wij zijn hem wezen hooren: hij is beginnen te begrijpen; zij heeft hem heeten te komen; zij heeft hem begeeren of verlangen te zien, maar niet gelieven te hooren; hij heeft haar niet verkiezen te ontvangen; hij heeft hem vreezen te ontmoeten; zij hebben hem meenen te ontdekken; gij hebt hem denken te verstaan; hij heeft het niet schijnen te begrijpen. De werkwoorden staan, zitten en liggen geven met een infinitief verbonden, even als *blijven*, een onvoleindigd tegenwoordigen tijd te kennen, en behooren dus tot de klasse van die werkwoorden, welke eene betrekking van tijd omschrijvend uitdrukken; deze werkwoorden nu worden mede in den vorm des infinitiefs, en wel zonder *te*, met een anderen infinitief verbonden, en hoezeer wij zeggen: *hij staat te kijken, ligt te slapen, zit zich te vervelen*; spreken wij echter: *hij heeft staan kijken, liggen slapen, zich zitten vervelen*.*

2. Van de werkwoorden, die, hoezeer *te* vóór den volgenden infinitief vorderende, echter den vorm des infinitiefs in plaats van dien des deelwoords aannemen, zijn er enkele, die even goed in den vorm des deelwoords gebruikt worden, als: *trachten, beginnen, begeeren, verkiezen, vreezen, meenen*; bij voorb.: *hij heeft getracht hem te zien, heeft begonnen te beseffen, heeft begeerd te drinken, heeft hem niet*

verkozen te ontvangen; zij hebben gevreesd hem te ontmoeten, hebben gemeend hem te ontdekken; hij had behoord te zeggen. Maar ook onder die werkwoorden, welke te achter zich verwerpen, laat leeren den vorm des deelwoords toe, al wordt dit werkwoord met een infinitief verbonden; bij voorb.: ik heb hem geleerd zijnen plicht beter te betrachten.

3. Bij sommige der modale werkwoorden is het gebruik van den infinitief in plaats van het deelwoord zoo gevestigd, dat deze laatste vorm bijna ongebruikelijk is, en dus de zin liefst dus ingericht wordt, dat er een infinitief volgt, opdat de noodzakelijkheid niet ontsta die werkwoorden in den vorm des deelwoords aan te wenden. Zoo zal men dan liever zeggen: *ik heb het niet kunnen doen*, dan: *ik heb het niet gekond of gekund*; *hij heeft het niet mogen doen*, dan: *hij heeft het niet gemocht*; *hij heeft het niet moeten doen*, dan: *hij heeft het niet ontmoeten* (welke participiale vorm bovendien geenszins onberispelijk is, zie §. 100, I, n° 3.). In plaats van *ik heb het kunnen doen*, *ik had het moeten doen*, kan men ook zeggen: *ik kon het gedaan hebben*, *ik moest het gedaan hebben*: met *zullen* bezigen wij altijd deze wending, en zeggen in plaats van *hij had het zullen doen*, steeds: *hij zou het gedaan hebben*.

E. 1. a. Wanneer een *deelwoord* van den onvolm. tijd met het abstrakte werkw. *zijn* of *wezen* het praedikaat uitmaakt, geeft het de *voortdoring* van eene handeling of toestand te kennen, in onderscheiding van het oogenblikkelijke des tijds door het concrete werkwoord zelf uitgedrukt. Zoo is *de zieke is stervende*, onderscheiden van: *hij sterft*; *hij is nog altijd lijdend*, van: *hij lijdt veel*.

b. Opmerkelijk is de uitdrukking: *onderhebbende* of *bijhebbende manschappen*. Hier schijnt het deelw. van den onvolm. tijd de bedrijvende beteekenis te hebben afgelegd. Misschien staat *onderhebbende* voor *onderhebbe* of *ondergehebbe* (dat buitendien niet te dulden scheen, omdat van *hebben* het lijdende

deelw. *gehad* luidt), even als *nakend* voor *naakt* (zie §. 22, A, n° 3, b, Aanm. 1.).

2. Wanneer het deelwoord van den volmaakten tijd op zich zelve staat en van geen hulpwerkw. des volmaakten tijds vergezeld is, heeft het nooit anders dan eene lijdende beteekenis: *bedreven; bereden, afgeleefd* enz. zijn adjektieven, zie §. 68, n° 1, en 2, b. Van werkwoorden derhalve, die niet passief gebruikt kunnen worden (dat is, -van terugwerkende, onovergankelijke en onpersoonlijke werkwoorden), laat zich dit deelwoord slechts als bestanddeel eens volmaakten tijds gebruiken. Men zou dus wel: *het geslapen hebbende kind*, kunnen zeggen, maar niet: *het geslapen kind*; wel: *een zich geschaamd hebbende knaap*, maar niet: *een zich geschaamde knaap*. Doch het deelwoord met *hebbende* verbonden wordt slechts praedicatief in een onontwikkelden nevensin gebruikt, bij voorb.: *dit gezegd hebbende, ging hij heen*: de attributieve aanwending van het deelw. met *hebbende*: *het plaats gehad hebbende ongeluk, de mij bedroefd hebbende tijding*, is hard en slepend. Dus is ook *het geslapen hebbende kind*, enz., hoezeer grammatisch onberispelijk, wegens wanluidentheid af te keuren. Slechts van die intransitieve werkwoorden, welke ter vorming hunner volmaakte tijden het werkw. *zijn* bezigen, mag het deelw. attributief gebruikt worden, bij voorb.: *zijn overleden vriend; mijn gestorven grootvader; uw welgelegen landgoed; een gezonken of gestrand schip; de aangekomen huisvriend; eene ontlokene of verwelkte bloem*. Derhalve niet: *de gestane stoel*, wijl men zegt: *de stoel heeft*, niet: *is gestaan*. Van werkwoorden, die hunne volmaakte tijden zoowel met *hebben* als met *zijn* vormen, mag het deelwoord natuurlijk alleen dan attributief gebruikt worden, wanneer de beteekenis medebrengt, dat men er *zijnde* en niet *hebbende* onder verstaan moet. Dus mag men wel zeggen: *eene gesprongen snaar*, maar niet: *een gesprongen jongen*, want wel kan men zeggen: *de jonken is naar de school gesprongen*, doch aldus zonder bepaling van het einddoel des sprin-

gens als in die uitdrukking, vordert *springen* het hulpwerkwoord *hebben* (zie §, 97, B, n° 5, b.). Ja, al voegt men bij het deelw. eens intransitieven werkwoords, dat in zijne volmaakte tijden *hebben* toelaat, zulk eene bepaling, toch bezigt men onguarne zoodanig deelw. attributief; dus niet: *de naar school gesprongen knaap*; wel praedicatief in een onontwikkelden nevengin: *de knaap, naar school gesprongen, zette zich dadelijk met lust aan het werk.*

3. Gelijk de deelwoorden als adjektieven gebezigd kunnen worden, evenzeer is het geoorloofd ze ter bepaling van andere adjektieven of anderszins bijwoordelijk te gebruiken, bij voorb.: *kokend heet water*; *verbazend hooge bergen*; *hij komt ontzettend spoedig terug*; *het is uitgemaakt waar*. Aan zulke bijwoordelijke participien heeft het gebruik soms eene attributive verbuiging en aanwending gegeven. Hieruit laten zich uitdrukkingen verklaren, als: *eene stilzwijgende overeenkomst* (d. i. *stilzwijgend gemaakte*, vermits de overeenkomst zelve niet stilzwijgt), *een zittend* (d. is. *zittend doorgebracht*) *leven*, *de vallende ziekte*, *ijlende koorts* (d. i. *waarin de lijder ijlt*), en dergelijke zegswijzen.

ZEVENDE AFDEELING,

OVER HET BIJWOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER HET BIJWOORD EN ZIJNE SOORTEN.

§. 102.

I. 1. Wat bijwoorden zijn is boven (§. 46, n° 5.) verklaard. Alleenlijk dient bij die bepaling gevoegd te worden, dat een

bijwoord niet alleen het werkwoord en het adjektief, maar ook een ander bijwoord kan bepalen, bij voorb.: *hij woont zeer nabij*. Evenwel zijn slechts de bijwoorden van intensiteit of graad daartoe bekwaam, welke §. 69, F, n° 1, grootendeels zijn genoemd als strekkende om de verschillende trappen van vergelijking te bepalen. In de uitdrukking: *eene nooit genoeg geprezen daad*, bepaalt *nooit* geenszins het bijwoord *genoeg*, maar de vereenigde woorden *genoeg geprezen*, desgelijks in: *hij komt nooit genoeg*, het van een bijwoord vergezeld werkwoord *genoeg komen*. — Voorts kunnen eenige bijwoorden van plaats ter bepaling onmiddellijk achter een zelfstandig naamwoord gevoegd worden: *de burgemeester alhier, dat kind daar*. Ook sommige bijwoorden van tijd worden ter bepaling achter een substantief gevoegd, doch alsdan van het voorzetsel van voorafgegaan, waarbij zij zelve het karakter van substantieven bezitten: *de dag van heden, de maaltijd van gisteren, het genoeg van toen*.

2. Het bijwoord drukt het begrip, dat zijn inhoud uitmaakt, onbepaald en als het ware zonder aanwijzing van grenzen uit. Dus kan het nimmer een substantief in dezen of genen naamval bij zich vereischen. Is dit het geval, zoo houdt het bijwoord op bijwoord te zijn: het is in een voorzetsel veranderd (zie §. 46, n° 6.). Alleen een en ander kwalitatief woord, zoo als *waardig*, vermag den naamval, dien het, als adjektief gebezigd, bij zich vordert, ook dan bij zich te hebben, wanneer het als bijwoord gebruikt wordt, bij voorb.: *hij handelt zijner waardig*. Maakt men van het woord, ook wat den vorm aangaat, een bijwoord, door toevoeging van den uitgang *lijk*, die de kracht heeft gekregen om van adjektieven bijwoorden te maken, alsdan is het dadelijk minder geschikt om den naamval bij zich te hebben: men zal toch niet licht zeggen: *hij handelt zijner waardiglijk*.

3. De bijwoorden zijn onverbuigbaar (§. 47, n° 3.). Alleen de bijwoorden van qualiteit en intensiteit en eenige andere, die relatieve plaats- en tijdsbepalingen te kennen geven (als: *ver*,

nabij, laat, dikwijls) zijn vatbaar om door vormverandering de graden van vergelijking uit te drukken. Wanneer het bijwoord den uitgang *lijk* bekomen heeft, wordt het voor de gradatie minder geschikt. Dus zal men niet zeggen: *hij voorziet nog mildelijker in zijne behoeften*, wel: *milder*; noch: *hij slaagt het gelukkiglijkst*, maar: *het gelukkigst*.

Aann. Over de comparatie der bijwoorden is tegelijk met die der bijvoegelsnaamwoorden gehandeld in §. 69 en 70.

II. 1. Wat hunnen *oorsprong* aangaat, zijn de bijwoorden te onderscheiden 1) in dezulke, die hun ontstaan aan klanken te danken hebben, welke eene betrekking van plaats of ruimte, niet in een gedachtebeeld uitdrukken, maar slechts als met den vinger aanwijzen (vergel. §. 1, n° 1, *Aann.*). Van dezen aard zijn de *oorspronkelijke*, dat is, niet van andere rededeelen ontleende, *bijwoorden*, meest bijwoorden *van uitgebreidheid*, als: *af, in, om, toe* enz., alsmede de *voornaamwoordelijke*, dat is, van voornaamwoorden ontleende, *bijwoorden*, meest bijwoorden *van plaats*, als: *hier, dan, zoo* enz. En 2) in dezulke, die ten aanzien huns oorsprongs met substantieven, adjektieven of telwoorden in verband staan (enkele van deze soort zijn van werkwoorden afgeleid), en aan welke alzoo een klank, die eene gedachte uitdrukt, ten grondslag ligt.

2. Wat hunne *beteekenis* betreft, worden de bijwoorden onderscheiden, 1) in: *bijwoorden van hoedanigheid*, 2) *van hoegrootheid*, 3) *van omstandigheid*, 4) *van plaats en ruimte*, 5) *van tijd*, 6) *van modaliteit* en 7) *van de logische zinsverhouding*.

1) De bijwoorden der *hoedanigheid* of *qualitatieve* bijwoorden laten zich weder in twee ondersoorten onderscheiden: a) in bijwoorden *van hoedanigheid in engeren zin*, die de hoedanigheid van het voortbrengsel der handeling te kennen geven, bij voorb.: *hij schildert schoon*, dat is, hetgeen hij schildert, is schoon; *hij spreekt onderhoudend*, d. i., hetgeen hij spreekt, is onderhoudend; *hij maakt het goed*, d. is, hetgeen hij maakt, is goed; b) in bijwoorden der *wijze*, die

de wijze, waarop de handeling geschiedt, uitdrukken, bij voorb.: *hij draagt het fraai voor*, d. i., op eene fraaije wijze; *hij schildert vlug*; *hij antwoordt mij schriftelijk*, enz. Onder deze bijwoorden der wijze zijn er sommige *onbepaalde*, die de wijze, waarop de handeling geschiedt, slechts *aanduidend* te kennen geven, als: *hoe*, *zoo*, *dus*, *anders*.

Aann. De uitdrukkingen: *hij maakt het goed*, *hij draagt het fraai voor*, kunnen ook zoo opgevat worden, dat *goed*, *fraai*, bijvoegelijke naamwoorden zijn; alsdan beteekent *hij maakt het goed*: *hij brengt te weeg, dat iets goed wordt*; *hij draagt het fraai voor*: *hij draagt het als fraai voor, zijne voordracht maakt de zaak fraai*. Zie §. 65, B, n° 3, c, en vergel. ald. d.

2) De bijwoorden der *hoegrootheid* of *quantitatieve* bijwoorden laten zich weder in twee ondersoorten onderscheiden: a) in bijwoorden van *hoegrootheid in engeren zin*, die de mate van het voortbrengsel of voorwerp der handeling aanduiden, bij voorb.: *het heeft veel geregend*; *hij heeft genoeg gegeten*; *ik ben half gereed*. Hiertoe behooren ook de verdubbeltallen: *tienvoud*, *hondervoud*, enz. b) in bijwoorden van *intensiteit* of *graad*, die de mate der innerlijke sterkte bepalen, waarin de hoedanigheid voorhanden is, of waarmede de handeling plaats heeft, bij voorbeeld: *hij leefde zeer gelukkig*, *een zeer deugzaam man*, *een zeer goed geschreven boek*, *hij weende zeer*. Hiertoe behooren de §. 69, F, n° 1. opgenoemde bijwoorden, benevens de herhalingstallen (§. 87), mits zij niet als bijwoorden van tijd gebruikt worden. Ook het bijwoord *zoo* drukt den graad uit, als ik zeg: *hij is zoo groot*; *hij schreeuwte zoo*, *dat mij hooren en zien vergaat*; ook het bijwoord *hoe*, wanneer het niet vragenderwijze genomen wordt.

3) De bijwoorden van *omstandigheid* vermelden de eene of andere bijzonderheid, welke bij de handeling of de redenering in aanmerking komt, als: *te vergeefs*, *gaarne*, *mede*, *tegelijk*, *altemaal*, *te zamen*, *slechts*, *minstens*, *eerstens*, *ten tweede*, *eensdeels*, *anderdeels*, *ten slotte*, *wijders*, *voorts*. Het bijwoord *mede*, als voorzetsel voorkomend, neemt de gedaante *met* aan.

4) De bijwoorden van *plaats en ruimte* drukken of eene *richting* in de ruimte, of eene *rust* op eene plaats uit. Eene *richting* drukken uit: *af, door, om, rond, rondom, toe, van, uit, heen, her, voort, weg, naar boven, voorwaarts, herwaarts, derwaarts, vandaar, daarheen, waarheen, bergop, bergaf, noordwaarts, huiswaarts* enz. Eene *rust* drukken uit: *aan, achter, bij, in, na, op, voor, heinde, naast, nevens, binnen, buiten, onder, ver, wijd, overal, ergens, hier, daar, ginds, daarboven, rechts, links, onderweg, te huis* enz. Sommige der opgenoemde bijwoorden met nog eenige andere van denzelfden aard zijn geschikt om een substantief achter zich te bekomen, hetwelk het voorwerp te kennen geeft, naar welks *uitgebreidheid* de richting of plaats bepaald wordt. Zijn zij werkelijk door zulk een substantief gevolgd, zoo worden zij *voorzetsels* genoemd (zie §. 46, n° 6.); het zijn de volgende: *aan, achter, beneden, bij, binnen, boven, buiten, in, door, langs, na, naast, nabij, nevens, om, onder, op, over, rond, rondom, tegen, tusschen, uit, voor*. De vier volgende: *naar, tot, te* en *van* zijn uitsluitend voorzetsels: wanneer de begrippen, die zij aanduiden, bijwoordelijk worden uitgedrukt, zoo als vooral in de zamenstelling plaats heeft, bezigt men voor *naar, na* (behalve dat men thans *daarnaar, hiernaar* zegt), voor *tot* en *te, toe*, voor *van, af*. Zelfs in de zamenvoeging *hierna, daartoe, waaraf*, komen deze woordjes niet als voorzetsels voor, aangezien vóór dezelve een voorzetsel is uitgelaten, van hetwelk *na, toe, af*, slechts eene versterking uitmaken; zoo staat *hierna* noor *na dit na, daartoe* voor *tot dat toe, waaraf* voor *van wat af*; werkelijk zegt men nog: *tot daartoe, van waaraf*. Eveneens is het met de woordverbinding *daarmede*: ook hier is en blijft *mede* een bijwoord van omstandigheid. — *Aan* in *iemand aan kunnen* is onderscheiden van het gewone *aan*; het is een bijwoord, vroeger ook als voorzetsel gebruikt; dat *tegen* alsmede *zonder* beteekent (zie §. 96, n° 2, 2), *b*, Aanm.).

5). De bijwoorden van *tijd* drukken uit, vooreerst, een *punt*

des tijds, en wel onbepaald, als: *ooit*, *nimmer*, *eens* (als het op *zekerer tijd* beteeckent), *welcer*, *voorheen* enz., of bepaald, als: *dan*, *nu*, *heden*, *thans*, *gisteren*, *toen*, *hierna*, *dadelijk*, *juist*, *reeds*, *nog*, *weldra*, *kortlings*, *eindelijk*, *'s nachts*, *eerstdaags* enz. Ten tweede, eene *voortiduring van tijd*, als: *steeds*, *altijd*, *immer*, *sedert*, *voortaan*, *onderwijl*, *intusschen*, *van lieverlede* enz. Ten derde, eene *herhaling in den tijd*, als: *zelden*, *dikwijls*, *vaak*, *telkens*, *weder*, *op nieuw*, *somtjids*, *nu en dan*, *nu eens — dan eens*, *gewoonlijk*, *doorgaans*, benevens de herhalingstallen, wanneer zij niet als bijwoorden van intensiteit gebezigd worden (zie §. 87 en boven II, n° 2, 2), *b.*).

6) De bijwoorden der *modaliteit* geven den denk- of spreekvorm te kennen, waaronder de spreker de gedachte, door het praedikaat uitgedrukt, voorstelt. In sommige hunner ligt een geheele volzin besloten. Zij zijn, of *bevestigend*: *ja*, *wel*, *voorzekeer*, *voorwaar*, *waarlijk*, *immers*, *stellig*, *degelijk*, *volstrekt*, *gewis*, *werkelijk*, *wezenlijk*, *waarachtig*, *trouwens*; of *ontkennend*: *neen*, *niet*, *geenszins*; of *wenschend (optatief)*: *dan*, *toch*; of *vermoedend (potentiaal)*: *waarschijnlijk*, *misschien*, *mogelijk*, *wellicht*, *vermoedelijk*, *wel* (in: *hij zal wel t' huis zijn*), *ook* (in: *zijn hier ook boeken te krijgen?*).

7) De bijwoorden der *logische zinsverhouding* geven de betrekking te kennen tuschen de gedachte van den volzin, waartoe zij behooren, en die van een of meer andere zinnen. Dus zijn zij *voegwoordelijke bijwoorden*, weshalve zij in de Afdeling; waarin over het voegwoord gehandeld wordt, nader ter sprake komen. De voornaamste zijn *nu* (b. v. in: *dit nu zoo zijnde*); *evenwel*, *niettemin*, *toch*, *desniettegenstaande*, *intusschen*, *integendeel*, *daarentegen*, *diensvolgens*, *derhalve*, *vandaar* (redegevend gebruikt), *daarom*, *deswegens*, *derhalve*, *bijgevolg*, *daardoor* enz. In zoo verre zulke partikels binnen de grenzen van den hoofdzin eenen nevensgaanden afhankelijken zin aankondigen, heeten zij *bepalende*

bijwoorden (zie §. 46, n° 8.). Met het voegwoord, dat aan het hoofd van den afhankelijken zin op een bepalend bijwoord antwoordt, staan zij in een verband van zoogenaamde *correlatie* of wederkeerige betrekking, en het bepalend bijwoord en voegwoord zijn onderling *correlatief*. Ook het bijwoord van hoedanigheid: *zoo*; van plaats: *daar*, en van tijd: *dan*, zijn in zooverre bepalend, als zij de met hen correlatieve voegwoorden: *als*, *waar*, *wanneer*, in een nevensgaanden zin vooronderstellen en als het ware aankondigen. De vragende bijwoorden: *hoe*, *waar*, *wanneer* enz. zijn desgelijks correlatief verbonden met de *bepalende*: *zoo*, *daar*, *dan*.

Aanm. Uit het bovenstaande blijkt, dat een en hetzelfde bijwoord verschillend kan aangewend worden, zoodat het nu eens tot de eene, dan weder tot de andere soort behoort. Alzoo is *even* nu eens een bijwoord van intensiteit, dan eens van tijd; *dan* is of een bijwoord van tijd of een modaal bijwoord.

TWEEDE HOOFDSTUK,

OVER DE FORMING DER BIJWOORDEN.

§. 103.

Over de oorspronkelijke bijwoorden.

Oorspronkelijke bijwoorden zijn :

1. Van diegene der boven (§. 102, II, n° 2, 2.) genoemde bijwoorden van plaats en richting, welke doorgaans het karakter van voorzatsels bezitten, de volgende: *aan*, *bij*, *door*, *in*, *na*, *om*, *op*, *te*, *voor*, *uit*. *Van* en *tot* zijn door zamenstelling van oorspronkelijke bijwoorden ontstaan; *af* en *toe* handhaven steeds hunne bijwoordelijke natuur; *te* is mede een bijwoord, en wel van intensiteit, wanneer het vóór adjectieven komt, aldus: *te groot*, eigenlijk *nog daartoe groot*. (zie §. 95, n° 6, Aanm. 6.). Over al deze woordjes wordt nader gehandeld in de volgende Afdeeling.

2. Van de bijwoorden van tijd: *nu* en *nog*. *Nu*, dat voor *nú* staat (zie §. 13, n° 4. en §. 14, n° 1.) en waarvoor ook *houw* in gemeen gebruik is (zie §. 16, n° 2.), wordt ook als modaal bijwoord gebruikt met veranderden toon in zinnen als: *nu, vermoet u maar niet al te zeer! nu, begrijpt gij het al?* en als bijwoord, dat de logische verhouding tusschen de twee eerste leden eener sluitrede aanwijst. — *Nog*, dat willekeurig, ter onderscheiding van het voegwoord *noch*, met eene *g* geschreven wordt (zie §. 18, n° 1.), duidt niet alleen eene vooriduring van tijd tot op een bepaald tijdstip aan, als in: *het neemt nog toe; het was nog niet geëindigd*, maar wordt ook als bijwoord van intensiteit gebruikt om eene toenemende mate aan te duiden, als in: *nog grooter*. In *tot nog toe* beteekent het zoo veel als *heden*.

3. Van de modale bijwoorden: *ja* en *neen*. *Ja*, Goth. *jai*, schijnt een natuurklank te zijn: het is dus een tusschenwerpsel en vertegenwoordigt een geheel volzin. Vraag ik: *zult gij komen?* en is het antwoord: *ja!* dan treedt dit in de plaats van den geheel zin: *ik zal komen*. Aan het hoofd van een zinlid geplaatst, kondigt het aan, dat hetgeen voorafgaat bij het volgende als gering moet beschouwd worden, bij voorb.: *hij heeft al zijn goed, ja! zijn leven veel*. — Het tusschenwerpsel, dat op eene vraag ontkennend antwoordt en bijgevolg het tegenovergestelde is van het woordje *ja*, is *neen*, hetwelk, daar het in het Goth. *nê* luidt, eene verdubbelde ontkenning schijnt, als ware het: *nêe nê*. Het bijwoord, dat de kracht heeft om aan te duiden, dat de inhoud der gedachte ontkend wordt, was voorheen *en* (Goth. *ni*). Dit is bewaard gebleven in *tenzij* en *ten ware*, dat is, *het en zij, het en ware*, dat is, *het zij niet, het ware niet*. Van lieverlede echter sloop het gebruik in om de kracht van deze vóór het werkwoord geplaatste partikel te versterken, door het woordje *niet* achter het werkwoord te plaatsen; zoo ontstond de uitdrukking: *ik en weet niet* voor de oorspronkelijke: *ik en weet*. Eindelijk, sedert het midden der zeventiende eeuw, verdween de eigenlijke ont-

kennende partikel en er bleef slechts: *ik weet niet*, over. *Niet* is hetzelfde als het tegenwoordig gebruikelijke *niets*, eene verbinding van de ontkenneade partikel *ne* en *iet*, over welks oorsprong men zie §. 78, n° 1.

4. Eindelijk de bijwoorden: *wel*, Goth. *vaila*, en *ver*, Goth. *fairra*. *Wel* is kwalitatief in: *hij heeft mij wel begrepen*, doch modaal in: *hij zal wel komen*, en een bijwoord der logische zinsverhouding in: *wel heeft hij het gezegd, doch enz.* *Ver* wordt thans ook als adjektief gebruikt, wanneer men spreekt van: *een ver vriend, eene verre reize*.

§. 104.

Over de door eigenaardige uitgangen gevormde bijwoorden.

1. Van sommige der in de vorige §. n° 1. vermelde partikels en eenige andere woorden zijn door toevoeging der uitgangen *en* of *er* afleidingen ontsproten, die of als zelfstandige woorden, of in nieuwe afleidingen aanwezig zijn. Zoo komt van *uit*, door voorvoeging van *be* (zie §. 27, n° 1, a.) en toevoeging van den uitgang *en*, *buiten*, en tevens, door toevoeging van *er*, *uiter* in *uiterlijk* en *uiterste* overgebleven; van *in*, *binnen* en *inner*, bewaard in *innerlijk*; van een verloren stam, *boven* en *over*; van *op*, *opper*, in *opperste* en *opperen* aanwezig; van *voor*, (*te*) *voren* en *voorder* (in *bevorderen*); van een verloren stam, (*be*-)*neden* nevens *neder*, en van *mid*, *midden* en *midder* (in *middernacht*) of *middel* (*middelste*). Alleen den uitgang *er* hebben: *achter* of *echter*, die beide oorspronkelijk *na* of *daarna* beteekenen; *naar* (*nader*) van *na*; *onder*; *weder* (d. i. *tegen* of *op nieuw*); *sedert*, dat van een ouden stam *sid*, die *laat* beteekent, afkomt, en eene paragogische *t* heeft bekomen (zie §. 24), even als *voort* van *voor*.

Aann. Deze uitgang *er* is ongetwijfeld de comparatiefuitgang (vergel. §. 69, E.); de vorm *op en* is waarschijnlijk een accusatiefvorm, die naar het voorbeeld der pronominale bijwoorden, welke eigenlijk accusatieven van

voornaamwoorden zijn (zie §. 108.) hier aangewend zal wezen. — Het verschil van den uitgang des grondwoords in *zuiderzee* en *zuidenwind*, *noorderhalfrond* en *noordenwind* is van anderen aard: *zuider* beteekent oorspronkelijk *zuidwaarts*; *zuiden*, *uit het zuiden* (§. 108.).

2. Nog slechts zwakke sporen bestaan er van eene vroeger heerschende wet, volgens welke van adjektieven door toevoeging van eene toonlooze *e* (Oudduitsch *o*); soms door *n* gevolgd, bijwoorden gevormd werden. Zoo komt *gaarne* van een adjektief *gaarn*, dat *begeerig*, *graag*, beteekent; *dichte*, dat nog in *dichte bij* gehoord wordt, van *dicht*; *gewijze* (in *trapsgewijze* enz.) van een adjektief *gewijs*, dat tot het substantief *wijs* staat, als *gering* tot *ring* (zie §. 68, n° 2.); *alreede* van *reed*, *gereed*, en niet zelden hoort men nog: *vreeselijke bang* enz. Doch thans is men gewoon een adjektief in zijnen grondvorm als bijwoord te gebruiken.

Aann. Van adjektieven komen, oorspronkelijk door toevoeging der thans verloren *e*, *schier* (*bijna*), van een adjekt., dat *snel*, *schielijk* (voor *schierlijk*), beteekent; *seer*, van een adjektief, dat *smartelijk* beduidt en verwant is met dat *zeer*, dat nog als substantief in zwang is.

3. Sedert de toonlooze *e*, die vroeger de van adjektieven afgeleide bijwoorden van de adjektieven zelve onderscheidde, was afgesleten, was er een ander onderscheidingsteeken noodig. Als zoodanig bezigde men den uitgang *lijk*, die eigenlijk een uitgang ter vorming van adjektieven is (zie §. 67, n° 6.), maar sedert ook ter afleiding van bijwoorden uit substantieven werd aangewend (zie ald. c.). Daar echter deze uitgang licht iets slepends aan de rede geeft, zoo werd hij later wederom veelal achterwege gelaten, waar dit geschieden kon, te weten, waar het bijwoord op *lijk* van een adjektief afkwam en in dien afleidingsvorm op *lijk* geene eigenaardige beduidenis gekregen had. Eene eigenaardige beduidenis brengt de uitgang mede (weshalve hij niet achterwege gelaten kan worden) in *eigenlijk*, *openlijk*, *waartlijk*, enz.

4. Tot vorming van bijwoorden dient ook de uitgang *ing*, thans altijd voorafgegaan van de letter *l* (vergel. §. 50, n° 2, 14 en 15.) en meest gevolgd door de *s*, die, oorspronkelijk de

uitgang des genitiefs, tot een kenteeken des bijwoords geworden is (zie §. 105.). *lings* dan vormt bijwoorden der wijze van adjektieven, als: *blindelings*; van substantieven, als: *ruggelings*, *zijdelings*, *plotselings* (van *plot*, *slag*), en van werkwoorden, als: *schrijdelings*, *strijkelings*, *zjlings*, *tappelings* (van *tappen* of *tappelen* en dit van *tap*, *het spongat van een vat*).

5. Ook de verkleiningsuitgang *je*, met de adverbiale *s* vermeerderd (*jes*), achter adjektieven tredend, vormt bijwoorden: *zoetjes*, *zachtjes*, *stilletjes*, *warmpjes* enz.

Aanm. Dit *warmpjes* geeft ons de gelegenheid om tot aanvulling van het gezegde §. 22, A, 2), *f*, Aanm. 1. te zeggen, dat achter de *s*, niet alleen als zij door eene open vokaal, maar ook als zij door eene konzontant wordt voorafgegaan, de *p* vóór den uitgang *je* wordt ingelacht.

6. *Waarts* of, zonder de *s*, *waart* vormt met bijwoorden van plaats, met zelfstand. naamwoorden of persoonl. voornaamwoorden zamengestelde bijwoorden, die eene beweging naar de plaats, door het eerste lid aangeduid, beteekenen: het heeft eenigermate de waarde van een blooten uitgang gekregen. Op deze wijze zijn ontstaan: *opwaarts*, *nederwaarts*, *binnenwaarts*, *herwaart*, *derwaarts*, *voorwaarts*, *hemelwaarts*, *zijwaarts*, *oostwaarts*, *huiswaarts*, (*te*) *mywaarts*.

Aanm. *Waarts* is het Goth. adjektief *vairthis*, dat *ergens heen gekeerd* beïdikt; het Lat. *versus*, dat ook in *deorsum*, *sursum*, *quorsum*, *dextrorsum*, de waarde van een blooten uitgang verkrijgt.

§. 105.

Over de bijwoorden van bijvoegelijke naamwoorden ontstaan.

1. Vele bijwoorden zijn oorspronkelijk naamvals vormen van bijvoegelijke naamwoorden, of andere bijvoegelijke woorden.

a. De meeste zijn *genitieven*: *reeds*, *bereids*, *anders*, *al-lengs* (uit *al* en *lang*), *dwars* (van *dwar*, Hoogd. *quer*), *straks*, *averrechts* of *averechts*, *steeds* (van *steed*, Hoogd. *stut*), *ronds* (alleen in *van rondsom* bewaard), *elders* (voor

ellers, van *el*, *ander*); *zelfs*, *eens*, *zulks* (hetwelk zoo betekent), *doorgaans* (voor *doorgaands*), *vervolgens* (voor *vervolgends*), *willens* en *wetens* (voor *willends* enz.), *onvoorziens*, *onverhoeds*, *onverwachts*.

b. De volgende zijn *datieven*: *midden* (van *mid*, Goth. *midis*), *gisteren* (waarvoor ook *gister* in gebruik is), en met de adverbiale *s* achter den uitgang des *datiefs*: *overigens*, (voor *ten overigen*), *meestens*, *hoogstens*, *minstens*, *eerstens*, *laatstens*.

c. De volgende staan in den *accusatief*: *wijd* en *lang* (in zegswijzen als: *uren wijd*, *jaren lang*), *vlak*, *gansch*, *geheel*, *geheel en al*, *veel*, *weinig*, *meest*, *genoeg*, *eer*, *vroeg*.

2. Vele bijwoorden of liever bijwoordelijke uitdrukkingen bestaan uit een bijvoegsel naamw. met een voorzetsel verbonden. Soms komt achter den uitgang nog de adverbiale *s*, en dat wel niettegenstaande het voorzetsel geen *genitief* toelaat: *neven* of *nevens* (voor *in even*), *benevens* (uit *bij in even*), *tevens* (uit *te even*), *intusschen* (uit *in* en het oude *twisk* van *twee*), *insgelijks* (uit *in* en *gelijk*), *tegelijk*, *terecht*, *overal*, *overeen*, *uiteen* enz., *overluid*, *voorwaar*, *voorzekeer*, *voorlief*, *van nieuws*, *op nieuw*, *te goeds*, *te midden*, *ten minste* (in dit bijwoord en de twee volgende is de *n* afgesloten), *ten laatste*, *ten beste*, *in het bijzonder*, *in (over) het algemeen*, *op het hoogst*, *voor het minst*, *voor het eerst* enz.

3. Sommige bestaan uit een bijwoordel. gebruikt *adjektief*, gevolgd door eene *partikel*: *volop*, *rechtuit*, *kortom*, *kortaf*, *rondom*, *middenin* (vergel. §. 35, n° 2, 6). *d.*

§. 106.

Over de bijwoorden van zelfstandige naamwoorden

ontstaan.

1. Andere bijwoorden zijn oorspronkelijk *substantieven* in den een of anderen naamval.

a. Meest in den *genitief*, hetzij met of zonder bijkomend

adjektief of ander bijvoeglijk woord: *daags* of *des daags*, *'s morgens*, *'s zondags*, *des nachts*, *des winters*, *'s jaars*, *zijns weegs*, *somtijds*, *rechtstreeks*, *deels*, *grootendeels*, *veelzins* (voor *veelzijds* van *zijde*, vergel. §. 22, A., 3), *altoos* (voor *altoges*, van *tijgen*), *mijns bedankens*, *vergeefs* (voor *vergevens*, mede een infinitief), *luidkeels*, *barrevoets*, *dikwijls*, *heelskuids*, *goedsmoeds*, *blootshoofs*, *onverrichter zake*, *middelerwijl*, *eenigermate*, *gelukkigerwijze*, *goedertieren* (hetwelk als adjektief gebruikt wordt). In den genit. des meerv. staat: *allerwegen*. *Des doods* komt alleen voor met het abstrakte werkw. *zijn*; *doods* in vereeniging met het adjekt. *benauwd*. *Heelskuids*, *dikwijls* en *veelzins* enz., hoewel vrouwelijk, hebben den genitief op *'s*, daar deze uitgang een adverbiaal karakter geworden was: *heelskuids* heeft zelfs achter het eerste lid eene *s* bekomen, even als *voorschands*, *ondershands*, *geenzins*.

6. Soms in den *datief*, hetzij met of zonder adverbiale *'s*: *allenthalve*, *zijnentwege*, *wijlen*, *vrokvens*, *namens*, *wiltens*, *rechtens* (dat even als *wegens* voor de *s* teken heeft ingelascht: *weg* en *recht* toch zijn van de sterke verbuiging), *noodde* (*ter nood*), *vaak* (voor *bake*, van *vak*; vergel. het Hoogd. *vielfach*), *haast*. Bij deze substantieven in den *datief* wordt een voorzetsel verstaan, meestal *te*: Zoo zeggen wij ook: *stuk slaan* voor *te stukken slaan*, *school*, *schult*, *scheep gaan*, *raadplegen* (vergel. *te rade gaan*), *spauk loopen*, *zoek pauken*, *croeg loopen*, *dood gaan*, *koordedansen*, waarbij overal *te* is uitgelaten.

c. Substantieven in den *accusatief*, ten minste in den *onverbuogen* vorm, zijn de volgende: *raak*, *mits*, *des noodts* (met de adverbiale *'s* voor *des nood*, d. i. *wanneer des nood is*, *des nood zijnde*), *eenmaal*, *dikwerf*, *altijd*, *alledag*, *morgens*, *den ganschen dag*.

Aanm. Hiertoef behoort ook *doof*, daar het ontstaan is uit het subst. *duf* (*tijdruote*), zie §. 8, nr. 7, en 24, nr. 4, en bijgevoeg. ontmoed. Van dit *duf* is te een andere vorm, die bewaard is in *immer* en *niemer* voer *iemer* en *niemer*, alsmede in *immers* en *ergens*, eene verbastering van

iewergens, uit *te* en het Oudd. *wergin*, dat reeds *ergens* beteekent; *sindeljk* in *iewers* (d. i. *iewaarts*), een woord, dat in de wandeling voor *ergens heen* gebezigd wordt. — Hoezeer *immer* en *nimmer* reeds het bijwoord *meer* tot hun laatste bestanddeel hebben, heeft men dit zelfde woord er later nogmaals bijgevoegd, vandaar *immermeer* en *nimmermeer*. — Het bijwoord *hoe* is zamengetrokken uit *hvé aiva*, en bevat dus mede hetzelfde substantief (*áiv*).

2. Een groot aantal bijwoorden bestaat uit een zelfst. naamw. met een voorzetsel. Ook hier eindigt het bijwoord niet zelden op *s*, ja is soms eene *s* tusschen het voorzetsel en het zelfst. naamw. ingeschoven, en dit niettegenstaande het substantief vrouwelijk is en het voorzetsel geen genitief gedooft. Veelvuldig is vooral het voorz. *te* met een substantief tot eene bijwoorde-lijke uitdrukking verbonden; *ter zijde*, *ten einde*, *te vreden* (dat tot een adjektief wordt en dus het voorvoegsel *on* vóór zich kon aannemen; *ontevreden*), *terdeeg*, *terstond*, *te stade*, *te weeg*, *te recht*, *ter nood*, *tegader* en *allegader*, *altemaal*, *thans* (voor *te hand*), *ter loeps*, *ter been* en *ter halver wege* (over den vrouwel. vorm des lidwoords zie §. 55, A., 2, Aanm. 1.), *te huis* en *ten huize*, *ter feest*, *ter oore*, *te rade*, *te berge*, *terug*, *te gronde*, *te pas*, *te zamen*, *ter hand*, *te loor* enz. *Te* wordt ook als andere prae-posities met zelfstandig gebezigde bijwoorden verbonden: *te voren*, *te boven*, *te binnen*. Uit een substantief met andere voorzetsels bestaan: *achterwege* (*achter* beteekent hier *op*, eigenlijk *bij*, *naby*, dus is *achterwege* eigenlijk *op den weg*, *bij den weg*), *achterbaks* (*bak* is *rug*), *bij tijds*, *bijkans* (voor *bij kant*), *bij nacht*, *bij wijlen*, *bij der hand* (*bij de hand*): het voorzetsel *bij* schuilt ook in *bezijden*, *behalve*, *bevoorens*, *binnen*, *buiten*, *boven*; voorts; *binnenslands*, *buitenslands*, *inderdaad*, *in dezer voege*, *ingevolge*, *uitermate* (*uit der mate*), *naar gelang*, *met der daad*, *met recht*, *van harte*, *van ganscher harte*, *van zins* (d. i. *van zinne*), *van pas*, *van noode*, en met bijwoorden: *van achteren* en *van bovenen* (waar de uitgang *die* des datiefs is), *van binnen*; *op staanden voet*, *onderwijl*, *ondershands*, *onder handen*,

onderweg, *overeind*, *voorhanden*, *voorschands*, *voorwind*; *ongeveer* staat voor *ongevaar*, dat bestaat uit *on* (nevenvorm van *aan*) en *gevaar*, van *varen*, d. i. *gaan*; het is zinverwant met *omstreeks* van *streek*, dat van *strijken* (*gaan*) komt. Ook de pronominale bijwoorden krijgen voorzetsels vóór zich: *vandaar*, *vanhier*, *tot hier toe*, *tot zoo ver*, *en zoo verre*.

3. Uit substantieven of pronominale bijwoorden, door eene partikel gevolgd, bestaan: *jaarin* — *jaaruit*, *bergop*, *stroomaf*, *daarvan*, *daarmede*, *hiertoe*, *waartoe*, *daaronboven* en *daarentegen* (de syllabe *en* tusschen de beide bestanddeelen is de praepositie *in* met verzwakten klank, gelijk zij ook voorkomt in: *en zondag*, *en dingsdag*, d. i. *op den volgende(n) zondag*, en in *eweg* voor *en weg*, thans kortaf *weg*). Vergel. §. 35, n° 2, 6), *c* en *d*.

§. 107.

Over de bijwoorden van werkwoorden ontstaan.

Deze zijn slechts weinige in getal: *misschien* en *maar*. *Misschien* staat voor *het mag geschien*. *Maar*, dat ook *slechts* beteekent (bij voorbeeld in: *hij is maar tien jaar oud*), is ontstaan uit *het en ware*, met weglating van het subjeet: *en ware*, met weglating der ontkenkende partikel: *ware* of *waar*, en met verandering van *w* in *m* (§. 19, n° 3, Aanm. 2.): *maar*. Ook *eerlang* voor *eer het lang is*, of *zijn zal*, is een bijwoord, hetwelk een ganschen zin in verkorten vorm inhoudt.

§. 108.

Over de bijwoorden van voornaamwoorden ontstaan.

1. Tot het Gothisch aanwijzend voornaamwoord *sa*, *sô*, *tha*, *ta*, dat ons lidwoord heeft opgeleverd, behoort het bijwoord *zoo*. Dit woordje wordt versterkt door voorvoeging van het telwoord *al*: *alzo*, dat dus *gansch zoo* beteekent. Dit *alzo* werd eerst tot *alse* en *als*, eindelijk tot *al* verkort. In vele gevallen, namelijk, is *al* voor het bijwoord *alzo* te houden.

Te weten, wanneer het zoo veel als *reeds* beteekent: *ik ben al aangekomen*, is: *ik ben alzo* (zoo als ik hier ben) *aangekomen*; *ik ga al henen*, is: *ik ga alzo henen*; verder, in de zegswijze *al of niet*, dat is, *alzo of niet, ja of neen*; eindelijk, in: samsenstelling met verscheidene bijwoorden: *almede, alhier, aldaar, alwaar*: werkelijk heeft *al* nog de gedaante *als* in *alsnu, alsnog, alsdan*, en laten zich *alhier, aldaar, alwaar*, in het dagelijksche leven door *hier, zoo, daar, zoo, waarna* vervangen. In al deze gevallen heeft *alzo* aanwijzende kracht, waaruit zich laat verklaren, dat men wel zegt: *de burgemeester alhier*, maar niet: *deze jongen alhier, die man aldaar*, vermits dan het aanwijzend voornaamwoord elke andere aanwijzing onnoodig maakt: wel: *deze jongen hier, die man daar*.

Aanm. 1. *Al* vóór een bedrijvend deelwoord: *al lezende* (Fransch: *tout en lisant*), en vóór *te* met een adjektief: *al te groot*, is het telwoord *al, alle*, bijwoordelijk gebruikt. Dat men ook zegt *als te groot*, doet hier niets af: men zegt toch ook even zoo: *veels te groot*, en *hoe langs hoe meer*: de *s* schijnt in *als te groot* enz. de plaatsvervangster der slepende toonlooze *e*, en dus *als te groot* enz. voor *alle te groot, vele te groot, hoe lange hoe meer, te* staan: zoo zegt men tot *walgens toe voor tut walgene toe* (zie §. 97, D, II, n° 3.).

Aanm. 2. Tot denzelfden stam *sa, sò*, behoort mede *zus*, hetwelk nog slechts ten behoeve eener tegenstelling met *zoo* voorkomt, in zegswijzen als: *de een begrijpt het zus, de ander zoo*.

2. Tot een verloren aanwijzend voornaamwoord, dat in het Goth., blijkens de daarvan nog overige sporen, *his, vrouwel. hija, onz. hita, lüdde*, behooren: *a. hier, her, henen*. *Hier* beteekent eene rust; *her* eene beweging naar eene plaats: het is nog slechts in zekere zegswijzen: *van ouds her, jaren her, herwaarts, overgebleven; henen*, eindelijk, beduidt eene beweging uit eene plaats. De verschillende uitgang van een, en denzelfden stam geeft dus hier de vermelde wijziging der beteekenis, te kennen. *b. Heen*, dat met andere bijwoorden van plaats zamengekeppeld wordt in dier voege, dat het de waarde van het voorzetsel *naar* heeft, is een accusatief van het mannel. geslacht van het verloren voorw. *his*. Van dit *heen* komt

heinde, dat *nabij* beteekent, en nog slechts voorkomt in de uitdrukking *heinde en ver*, alsmede, hozeer in verkorten vorm, in *hen: of ontrent* (voor *hende*, d. i. *heinde of ontrent*), en van dit *heinde* komt de comparatief *kinder* (nog overig in *kinderhag*), dat *achter* beteekent. Eindelijk moet het eerste bestanddeel van het bijwoord *hedem* tot meergemeld voornw. worden teruggebracht; het luidt in het Goth. *hitma daga*, d. i. *(op) dezen dag*; *kuiden* sluit zich aan aan het Oud-duitsche *hiutu*, verkort voor *hiu tagu*.

Op grond van het oorspronkelijk verschil tusschen *heengaan* en *heen* hoede men zich deze beide bijwoorden in het gebruik te verwarren. Men zegge dus niet: *heengaan* voor *weggaan*, maar: *henengaan*; noch: *ergens heen* *gaan*, maar: *ergens heen* *gaan*.

3. Tot het voornaamw. *die* behooren: *a. daar*, *der* (dat slechts met *waarts* tot *derwaarts* verbonden voorkomt) en *daan* (verkort voor *danen* en steeds met *van* tot *vandaan* vereenigd), welke drie voornaamwoorden onderling in dezelfde betrekking staan, als *hier*, *her* en *henen*, vermits *daar* eene rust, *der* eene beweging naar, en (*van*) *daan* eene beweging uit eene plaats beteekent. *Daar* wordt ook als voegwoord gebezigd, in oorspronkelijk *tydelijke* en bij overdracht *causale* (*redengevende*) beteekenis. *b. Dan*, oorspronkelijk een accusatief van *die*. Het is een bijwoord van *tyd*, doch komt ook als modaal bijwoord voor, bij voorb. in: *kom dan!* en mede als voegwoord met de waarde van *als* achter een comparatief, en van *echter* of *doch*, aan het hoofd van een tegenstellenden zin: *ik zou gaarne komen, dan mij ontbreekt de tijd*. *c. Toen*, hetwelk uit *te doen*, met paragogische *n* voor *te doe*, is ontstaan. *Doe* schijnt oorspronkelijk een vrouwel. accusatief. *Toen* wordt ook voegwoordelijk gebruikt, doch steeds met *tydelijke* beteekenis; van het bijw. van *tijd* *dan* verschilt het dus, dat dit (behalve in *dan en dan*, *nu en dan*) altijd op de toekomst, *toen* op het verledene ziet. *d. Des* of *dies* is kennelijk een genitief. Het wordt thans gebezigd in de beteekenis van *derhalve*. Met de syllabe *te* verbonden, gebruikt men *des* of *dies* vóór een

comparatief: *dies te meer, des te meer*, d. i. zooveel te meer. Dit *te* achter *des* is ontstaan uit *de* (de *d* werd tot *t* verhard wegens de scherphheid der voorgaande *s* van *des*): dus staat *des te meer* voor *des de meer*, in welke verbinding *de* (oorspronkelijk een naamval van *die*) reeds zoo veel als *daarom* beteekent en *des* slechts ter versterking daaraan wordt toegevoegd. e. *Doch*, hoezeer thans uitsluitend voegwoord, behoort mede tot het aanw. voornw. *die*. *Toch* een nevenvorm van *doch*, is uit *te doch* ontstaan, als *toen* uit *te doe*, en *edoch* schijnt voor *en doch* (in *doch*) te staan, als *eweg* voor *en weg* (zie §. 106, n° 3.). f. Eindelijk behoort tot hetzelfde voornw. ook het bijwoord *dus*, en met *al* versterkt: *aldus*.

4. Tot het vragend voornw. *wie* behooren: a. *waar*, dat eene rust, *wer* (in *werwaarts* overgebleven), dat eene beweging naar eene plaats beteekent: *wanen*, *waan* of *wan*, dat *vanwaar* beduidde, is thans verloren. b. Een ander *wan*, hetwelk een accusatiefvorm vertoont, is bewaard in *wanneer*, eene zamenkoppeling uit *wan* en *eer* (*eerder*). Dit *wan*, versterkt door eene paragogische *t*, levert de redengevende conjunctie *want*. c. *Hoe* behoort voor een deel tot hetzelfde vragend voornaamwoord *wie*; dit toch luidt in het Goth. *hvas*: behielden alzoo de overige vormen van dit voornw. de *w*; *hoe* daarentegen heeft de *w* verloren en de *h* behouden (vergel. verder §. 106, n° 1, c, Aanm. en §. 25, n° 3, Aanm.).

5. Van het aanw. voornaamwoord *gene* komen *ginds* en *ginder*, hetwelk genitieven zijn, de een met mannelijken, de ander met vrouwelijken vorm, met ingeschoven *d* en tot *i* teruggekeerde vokaal (zie §. 22, A, 2), *a*. en §. 6, n° 1, Aanm. 5.).

ACHTSTE AFDEELING,
OVER HET VOORZETSEL.

EERSTE HOOFDSTUK,
OVER HET VOORZETSEL EN ZIJNE SOORTEN.

§. 109.

I. 1. *Voorzetsels* zijn woorden, welke dienen om de betrekking tusschen twee voorwerpen of begrippen, door zelfstandige naamwoorden of voornaamwoorden uitgedrukt, aan te duiden. Van de in betrekking staande voorwerpen of begrippen wordt het eene als het *hoofdbegrip* aangenomen, en het andere dient om de betrekking, waarin het hoofdbegrip zich bevindt, te omschrijven. Het woord, dat de betrekking des hoofdbegrips omschrijft, drukt, zoo mogelijk, door vormverandering de rol uit, die het, als bloot ter bepaling dienende, in den zin vervult, en doet zich als door het voorzetsel *geregeerd* voor. (Hier vergelijkte men §. 47, n° 5. Aanm.). Zeg ik: *de vijand is in de stad*, dan is *de vijand* het hoofdbegrip, en *de stad* het voorwerp, dat de uitgebreidheid, waarin *de vijand* besloten is, te kennen geeft, en mitsdien wordt *de stad* door het voorzetsel *in* beheerscht. Desgelijks is in: *ik zie hem in de stad*, *hem* het hoofdbegrip, en in: *ik zie hem met vreugde*, *ik* het hoofdbegrip, *vreugde* het bepalend begrip, dat de betrekking, waarin *ik* gedacht wordt, omschrijft.

2. De hier behandelde woorden heeten *voorzetsels*, vermits zij hunne plaats vinden vóór het naamwoord, dat de uitgebreidheid of betrekking, die het hoofdbegrip bepaalt, aanduidt. Een paar dezer woordjes echter moeten achter hunnen naamval staan;

te weten, *halve en wege*, die met het door hen geregeerde woord eene soort van samenstelling vormen (zie §. 35, n° 2, 6), *b.*), als: *derhalve, mijnenhalve, veiligheidshalve, zijnentwege, (væn) staatswege*. Andere voorzetsels kunnen zoowel vóór als achter het door hen beheerschte woord geplaatst worden, als: *hangende, gedurende, mij aangaande, mijnen broeder uitgenomen, de kinderen uitgezonderd*, zoowel als: *aangaande mij, uitgenomen mijnen broeder* enz. Deze voorzetsels evenwel zijn deelwoorden: is het een bedrijvend deelwoord van een objectief werkwoord, zoo hangt de naamval af van het woord krachtens zijne verbale natuur; is het een bedrijvend deelwoord van een subjektief werkwoord, als: *hangende, gedurende*, of wel een lijdend deelwoord, als: *uitgenomen, onverminderd*, dan voegt het eene praedicatieve bepaling (§. 65, B, n° 3, a.) bij het naamwoord, hetwelk het verzelt. Dus vormen uitdrukkingen, als: *zijn leven gedurende, zijnen zoon niet mede gerekend, mijn broeder uitgenomen*, eene zoogenaamde *volstreckte (absolute)* constructie, die in onze taal alleen in zulke zegswijzen, in welke het deelwoord de plaats eener praepositieve uitdrukking vervangt, geduld kan worden. Zoo heeft: *uitgezonderd zijnen broeder*, de kracht van: *met uitzondering van zijnen broeder*, en: *gedurende zijn leven*, de waarde van: *bij den duur van zijn leven*.

3. Thans regeren alle voorzetsels een accusatief: voorheen regeerden sommige een genitief, andere een datief. Nog slechts in zegswijzen, uit de oudheid overgehouden, bezitten wij voorzetsels, door een dezer beide naamvallen, genitief of datief vergezeld, als: *binnenstands, buitensdijks, ter kerk, uit dien hoofde, van den lande, tot den bloede* enz.

II. 1. Naar hunnen *oorsprong* moeten de voorzetsels verdeeld worden in *bijwoordelijke* voorzetsels, waarover §. 102, II, n° 2, 4). gehandeld is, en in dezulke, die eigenlijk *bijvoegelyke* of *zelfstandige naamwoorden* of *deelwoorden* zijn, als voorzetsels gebruikt: zulke naam- of deelwoorden komen daarbij doorgaans in verbogen of afgeleiden vorm, of zelve in verbin-

ding met eigenlijke voorzetsels, voer. Zoodanige zijn: *krachtens, luidens, rondom, tusschen, gedurende, nopens, trots, uit hoofde van, van wege, in stede van, enz.*

2. Naar hunne beteekenis zijn de voorzetsels te onderscheiden in dezulke, die eene *plaatselijke betrekking*, of eenen *tijd*, of eene *onderlinge betrekking*, of *verschillende onzinnelijke betrekkingen* aanduiden.

1) Die eene *plaatselijke betrekking* te kennen geven, duiden of een *zich bevinden op eene plaats*, of eene *beweging aan*:

a. *Een zich bevinden op eene plaats of in de nabijheid eens voorwerps* drukken uit: *aan, achter, binnen, bij, boven, buiten, in, naast, nabij, nevens, onder, op, over, te, tegen, tusschen, voor, tegenover, te midden van*. Deze voorzetsels kunnen een werkwoord bij zich hebben, hetwelk aanduidt, dat de plaats nog niet bereikt is, maar het voorwerp zich eerst daarheen begeeft; bij voorbeeld: *ik ga bij u staan; hij plaatst zich voor mij; hij hangt het schilderstuk aan den muur; hij gaat te kerk, enz.* In dit geval kunnen eenige van die voorzetsels door bijwoorden achter het zelfstandig naamwoord vervangen worden. Alzoo kan men zeggen: *hij komt in de kamer, en: hij komt de kamer in, hij treedt de kamer binnen. Dus zijn onderscheiden: hij wandelt in de kamer, en: hij wandelt de kamer in; hij wandelt op den berg, en: den berg op; hij treedt over het grasperk, en: hij springt het grasperk over.* Aan andere van die voorzetsels sluiten zich bijwoorden aan, wanneer zij met werkwoorden, die eene beweging van de eene plaats naar de andere te kennen geven, verbonden worden: *hij loopt tegen het vuur in; hij begeeft zich tussehen de muren in; zijne genegenheid te mijwaart; hij gaat op den man af, op het gevaar af, op den vijand los.*

b. Die eene *beweging* aanduiden, beteekenen, in de eerste plaats, eene beweging in eene *richting uit eene plaats*, als: *van, uit*; in de tweede plaats, eene beweging in eene *rich-*

ting naar eene plaats, als : *naar*, *tot*, *tot aan* ; in de derde plaats, *eene voortgezette beweging*, en wel óf *in eene rechte lijn*, als : *langs*, *door*, *voorbij*, óf *in eene kromme*, als : *om*, *rond*, *rondom*. Bij deze partikels, die eene beweging te kennen geven, is het onverschillig, of zij, is het mogelijk, als bijwoorden achter, of als voorzetsels vóór het substantief geplaatst worden. Zoo zegt men beide : *hij gaat de kamer uit*, en *uit de kamer* ; *langs het huis*, en *het huis langs* ; *door de kamer*, en *de kamer door* ; *voorbij de deur*, en *de deur voorbij* ; *om den hoek*, en *den hoek om*. Alleen het woordje *rond* (*rondom*) kan bij een werkwoord, dat eene rust uitdrukt, gebezigd worden, hoezeer het eigenlijk de *beweging* van een punt in eene in zich zelve terugkeerende kromme lijn aanduidt ; wordt het daarentegen bij een werkwoord van beweging gebruikt, zoo staat het bij voorkeur als bijwoord daarachter ; dus : *zij zitten rond* of *rondom de tafel*, maar : *zij loopen het huis rond*, dat is, *in het huis rond*. Staat *rond* (*rondom*) bij een werkwoord van beweging, doch besluit deze beweging steeds dezelfde ruimte, ook dan verkiest men *rond* (*rondom*) als voorzetsel : *zij loopen rond* of *rondom het huis* duidt dus aan, dat zij, die loopen, buiten het huis blijvende, het binnen een kring insluiten. In plaats van *rondom* kan men ook zeggen : *om — rond*, *om het huis rond*.

2) Eenen *tijd* kunnen beteekenen : *aan*, *bij*, *binnen*, *in*, *onder*, *op*, *over*, *te*, *tegen*, *van*, *voor* ; bij voorb. : *aan den avond van dezen dag*, *bij nacht*, *bij vijven*, *binnen acht dagen*, *in een oogenblik*, *onder de predikatie*, *over veertien dagen*, *te twee uren*, *te Pinkster*, *te Paschen*, *tegen den tweeden dezer maand*, *van deze week*, *van mijn leven*, *voor tienem*. Door wordt achter een substantief, dat een tijd bepaalt, slechts als bijwoord aangewend : *hij werkt den geheelen dag door*. — *Uitsluitend temporeel* zijn : *omstreeks*, *gedurende*, *staande*, *hangende*, *sedert*, *na* ; dat echter, als bijwoord gebezigd, zijne plaatselijke beteekenis gehandhaafd

heeft, bij voorb.: *hij gaat of volgt hem na*, niet: *naar* (zie §. 102, II, n° 2, 4.).

3) Eene *onderlinge betrekking*, hetzij positief, hetzij negatief, drukken uit: *met*, *zonder*, *benevens*, *uitgenomen*, *behalve*.

Aann. De voorzetsels van deze beteekenis gaan reeds buiten de grenzen van het eigenlijk gezegde voorzetsel, in welks begrip het ligt een punt of lijn aan of in zekere uitgebreidheid aan te duiden: ook grammatisch zijn zij niet alle ten volle tot de natuur van voorzetsels overgegaan: over *uitgenomen* zie men boven I, n° 2.; *behalve*, vroeger ook *zonder*, kan, als een waar bijwoord, den nominatief achter zich hebben: *zij komen allen, behalve ik*.

4) Alle voorzetsels kunnen, overdrachtig gebezigd, *onzienlijke betrekkingen van oorzaak, strekking* enz. uitdrukken, bij voorb.: *door zijn dienaar is hij verraden; voor mij arbeidte hij*. Eenige zijn uitsluitend bestemd ter omschrijving van zoodanige betrekkingen, te weten: *trats*, *krachtens*, *luidens*, *om — wille*, *jegens*, *overeenkomstig*, *wegens*, *nopens*, *rakende*, *betreffende*, *niettegenstaande*, *aangaande*, *belangende*, *onverminderd*, *aangezien*. Het zijn of naamwoorden, en wel meest zelfstandige, of deelwoorden. Tot dezelfde soort moeten gebracht worden eene menigte bijwoordelijke uitdrukkingen, uit een substantief met een voorzetsel bestaande, die door middel van het voorzetsel van de kracht van voorzetsels verkrijgen, bij voorb.: *in weêrwil*, *in spijt*, *ter gunste*, *ter sake*, *ten behoeve*, *door middel*, *uit aanmerking*, *uit kracht*, *naar gelang*, *ten aanzien*, *ten opzichte*, *ten overstaan*, *door toedoen*, enz.

TWEEDE HOOFDSTUK,

OVER DE FORMING DER VOORZETSELS.

§. 110.

Over de oorspronkelijke voorzetsels.

1. De oorspronkelijke voorzetsels zijn de bijwoorden van plaats §. 102, II, n° 2, 4). vermeld. Slechts twee derzelve *toe* en *af* hebben een bijzonderen vorm: *tot* en *van*, wanneer zij als voorzetsels voorkomen: zijn dus *toe* en *af* uitsluitend bijwoorden, *tot* en *van* zijn uitsluitend voorzetsels.

2. Tot verklaring van hunne meest algemeene beteekenis en daaruit afgeleid gebruik vereischen zij elk eene korte afzonderlijke beschouwing.

a. *Aan* geeft een zich bevinden op de oppervlakte eens voorwerps te kennen, bij voorb.: *de beeldtenis hangt aan den wand; wat ziet gij aan mij?* Het dient ter omschrijving van den datief, daar het den persoon of het voorwerp aanwijst, dat het doel is, *waartoe* de handeling strekt, bij voorb.: *hij geeft een boek aan zijnen broeder* (zie §. 47, n° 4, 2.).

b. *Bij* beteekent een *nevens* elkander zijn der voorwerpen; bij voorb.: *hij woont bij mij*. Van voorwerpen, die *nevens* elkander zijn, is het eene *onder het bereik* van het andere (van daar de uitdrukking: *bij machte zijn*), en kan het eene over het ander beschikken, het ander als middel tot een doel gebruiken: vandaar dat *bij* ook *door toedoen*, *door middel van* beteekent, in: *bij mij notaris, bij de wet*.

c. *Door* beteekent eene beweging, die een voorwerp of ruimte in twee deelen snijdt, dus *midden door*, bij voorb.: *hij loopt door de kamer*, en beduidt overdrachtig *door middel*, als: *het is door mij vervaardigd*.

d. *In* geeft een verblijf te kennen *binnen* zekere uitgebreid-

heid. Met een werkwoord verbonden, dat eene beweging van de eene plaats naar de andere vooronderstelt, kon het ook *tot* beteekenen, vandaar nog de uitdrukkingen: *in antwoord*, *in afrekening*, *in zijn belang*.

e. *Na*, *naar*, *naast*. *Na*, dat *dichtbij* beduidt, beteekent, als voorzetsel gebezigd, thans slechts een *tijdelijk achter*: *hij komt na mij binnen*. In de plaatselijke beteekenis gebruiken wij thans, ten minste in de schrijftaal, *naar*, dat uitsluitend als voorzetsel voorkomt en slechts met werkwoorden, die eene beweging van de eene plaats tot de andere te kennen geven, gebruikt wordt. De superlatiefvorm *naast*, die mede als voorzetsel kan gebruikt worden, beteekent *zeer nabij*.

f. *Om* (*omme*) geeft eene beweging te kennen in eene kromme lijn, derwijze, dat eene zekere uitgebreidheid geheel of gedeeltelijk *ingesloten* wordt; als: *hij loopt om den hoek*; *om den hals*. Men sluit eene zaak in, wanneer men met die zaak iets voor heeft: van daar dat *om*, overdrachtig, *met het doel om te bekomen*, *ten behoeve van*, beteekent, bij voorb.: *hij werkt om geld*; *ik doe het om u* of *om uwentwil*; en in het opschrift op een brief: *omme den Heer N*.

Aann. Den vorm *omme* bewaren ook welluidendheidshalve de zamengestelde substantieven: *een ommezien*, *ommekeer*.

g. *Op* beteekent een zich bevinden *aan het toppunt* eens voorwerps; bij voorb.: *op den toren*, *op de aarde*; vervolgens meer bepaald een zich bevinden van het eene voorwerp boven het ander, derwijze, dat het eene door het andere als gedekt wordt, van daar: *op zijne komst*, — tijdelijk opgevat. Voorts, even als *aan* het doel aanwijst, waartoe de handeling strekt, alzoo *op*, het doel, *waarop* men het *gemunt* heeft, als in: *op iemand schieten*, *iets op iemand te zeggen hebben*, *op iemand schade verhalen*, *wreken* enz.; eindelijk nog het doel, *in afwachting van het welk* de handeling plaats heeft, van daar: *op genade*, en de conjunctie *opdat*, d. i. *met dat doel*.

h. *Te* geeft een zich bevinden *op* of *in eene plaats* te kennen. Behalve vóór de eigennamen van steden: *te Haarlem*,

te 's Hage, komt het voorzetsel *te* thans nog slechts in adverbiale uitdrukkingen, veelal met het artikel in den datief zamengesmolten, voor, als: *ten grave*, *ter zee*, *te leen*, *ten tijde*, *ten dage*. Voorts staat *te*, veelal door *om* vergezeld, vóór den infinitief: *te zeggen*, *om te leven* (vergel. §. 101, D. 1.).

i. *Tot* is is eene samenstelling van *toe* (*to*) met *te*, dus staat het voor *tote*; doch *toe* zelf staat reeds voor *te doe* (*do*), daar het in het Gothisch *du* luidt: alzoo is *tot* eene zamenkoppeling uit *te do te*. *Tot* beteekent eene beweging, die zich *tot de grens* eener uitgebreidheid uitstrekt, bij voorb.: *hij loopt tot de markt*, *tot den avond*. Overdrachtig beduidt *tot* het doel of gevolg: *hij werkt tot het heil zijns vaderlands*.

j. *Uit* geeft eene beweging te kennen, die de grenzen eener uitgebreidheid verlaat, bij voorb.: *hij gaat uit het huis*. Overdrachtig geeft het den oorsprong te kennen: *het komt uit luiheid voort*; *uit leerlust*.

k. *Van* schijnt uit *af aan* ontstaan te zijn. Het geeft het punt te kennen, waar de beweging een aanvang neemt. Dus dient het tot omschrijving van den genitief (zie §. 47, n° 4, 2.). Overdrachtig geeft het de oorzaak te kennen: *het komt van zijne overdrevene gevoelens*; *hij kermt van pijn*. Dus duidt het ook het voorwerp aan, waarin de hoedanigheid gelegen is, waarin als het ware *de grond* der hoedanigheid is te zoeken, bij voorb.: *verheugd van zin*, *oud van jaren*; alsmede het onderwerp, waarover gehandeld wordt en waarin alzoo de *grond* des gespreks gelegen is: *hij spreekt van zijne moeder*. *Hij zegt van ja*, geeft te kennen, dat *ja* de inhoud van zijn antwoord is.

l. *Voor* beteekent een zich bevinden *aan eene* naar zeker punt *toegekeerde* zijde eens voorwerps: *hij staat voor de deur*. Ook op tijdperken wordt dit begrip toegepast: *vóór de stichting van Rome*. Wat zich *voor* iets of iemand bevindt, staat daar *ter zijner beschikking*: alzoo beteekent dit voorzetsel ook *ten behoefte van*; dus in: *hij werkt voor zijn vader, een middel voor de koorts*. Wat zich *ten mijnen behoefte* ergens bevindt,

staat daar mijne zaak voor, vertegenwoordigt mij, vervangt mijne plaats: ook heeft voor de kracht van *in de plaats van*: *hij komt op voor zijn broeder*; *knollen voor citroenen verkoopen*; *iemand voor een wijs man houden*. Nader bij de oorspronkelijke beteekenis blijft voor, in zegswijzen als: *bang voor iemand*; *zich voor koude hoeden*: hier toch beteekent het *in het aangezicht van, ten aanzien van, ten opzichte van* (vergel. §. 79, n° 1.).

3. Van de volgende voorzetsels zijn de stammen verloren:

a. *Achter*, dat *bij* beteekent, in *achterwege*, dat is, *bij den weg*, beduidt overigens steeds een zich bevinden in de nabijheid van een *afgekeerd* voorwerp: *hij staat achter het huis*.

b. *Beneden* bestaat uit *be* (*bij*) en denzelfden stam, waaruit ook het bijwoord *neder* voortgesproten is, dat slechts in samenstellingen en afleidingen voorkomt: *nederdalen, nederig, vernederen*. Het beteekent een zich *lager* bevinden, dan een gegeven voorwerp.

c. *Onder* beteekent *tusschen, te midden van*, bij voorb.: *hij bevindt zich onder zijne vrienden*, en op den tijd toegepast: *onder het eten*; vervolgens in dier voege *te midden van*, dat het voorwerp, hetwelk zich *te midden van* een ander bevindt, daardoor *overdekt* wordt, aldus in: *onder het dak*.

d. *Over* geeft *uitbreiding op eene oppervlakte* te kennen, als: *over den grond*, en overdrachtig: *uitweiding* over een onderwerp: *hij spreekt over de liefde*. Denkt men zich de uitbreiding in ééne richting tot aan de tegenovergestelde grens der uitgebreidheid, zoo beteekent *over*: *aan gene zijde*, als in: *hij woont over het water*. *Over* beteekent hetzelfde als *op* in *overeind*; dat is, *op een einde*. Van den zelfden stam komt *boven*, het tegenovergestelde van *beneden*.

e. *Zonder* beteekent *verschil* en vervolgens *afscheiding*; bij voorb.: *hij gaat zonder zynen vriend*, dat is, *afgescheiden van zynen vriend*. *Zonder* bewaart steeds min of meer zijne bijwoordelijke natuur; zie §. 109, II, n° 2, 3).

§. 111.

*Over de voorzetsels uit bijvoegelyke naamwoorden
of deelwoorden ontstaan.*

Voorzetsels met *bijvoegelyke naamwoorden* zamenhangende zijn :

a. *Met* (als bijwoord: *mede*) hangt zamen met een adjektief, dat bewaard is in *middag*, en waarvan *midden* afkomt, alamede het voegwoord *mits* (eigenlijk *met des*), dat nog als voorzetsel voorkomt in het zamengekoppeld bijwoord *mitsdien*. *Met* duidt eene *wederkeerige betrekking* aan en beteekent dus zooveel als *in gezelschap van*, vervolgens, overdrachtig: *met behulp van*, *door middel van*.

b. *Sedert* staat voor *te zeder* van een oud adjektief *sid*, *laat* (zie §. 104, n° 1.); het had voormaals een nevenvorm *siden* (*sident*), waarvan door synkope en toevoeging der adverbiale *s*, *sints* is ontstaan. Het geeft een tijdpunt te kennen, dat als aanvang eens voortdurenden tijds gedacht wordt.

c. *Eer*, eigenlijk een adjektief, *vroeg*, komt thans slechts als bijwoord of voegwoord voor; doch dit voegwoordelijk gebruik vooronderstelt de praepositionale kracht van dit woordje; wat toch is *eer hij komt*, anders dan *eer dat hij komt*, dat is, *vóór dat*, *vóór den tijd dat*.

d. *Tusschen* is een datief meerv. van een in het Oudduitsch bestaand adjektief *twisk* van *twee*. Deze datief hangt af van een uitgelaten voorzetsel, *in* of *onder*. Thans wordt *tusschen* tot een bijwoord, zoodra het met *in* en *onder* wordt zamengekoppeld. Het beteekent een zich bevinden bij twee voorwerpen, in dier voege, dat het eene zich aan deze, het andere zich aan gene zijde bevindt.

e. Van nog gebruikte adjektieven stammen de voorzetsels *langs* of *langst* (met paragogische *t*); *nevens* (voor *in even*) en *be-nevens*; *rond*, *rondom* en *om* — *rond*.

f. De *participiale* voorzetsels, als *volgens* (voor *volgends*),

rakende, betreffende, belangende, uitgenomen, enz. verklaren zich zelve, aangezien zij met nog bestaande werkwoorden in verband staan. *Nopens* staat voor *nopends* en is een bedrijv. deelw. (met bijwoordelijke *s*) van *nopen*, dat is, *druwen, aanstooten, aanraken, raken*; aldus is het zinverwant met *rakende, betreffende, belangende*. *Omtrent* is waarschijnlijk bij synkope ontstaan uit *omtrendend*.

§. 112.

Over de voorzetsels uit zelfstandige naamwoorden ontstaan.

Zelfstandige naamwoorden, in verbogen vorm en zelve van eene praepositie afhankelijk, worden als voorzetsels gebesigd:

a. *Bezijden*, uit *be* (*bij*) en den zwakken datief van *zijde*, wordt nog slechts in *bezijden* (d. i. *niet overeenkomstig met*) *de waarheid*, voor *bezijden van de waarheid*, als zelfstandig voorzetsel gebruikt.

b. *Halve* treedt slechts in zamenkoppeling op: *plichtshalve, weshalve*, en vormt met *be*, *behalve*. Het is een oud substantief, afgeleid van *half*, en beteekent dus *helft, zijde, kant*, en als voorzetsel *met terzijdestelling van*.

c. *Jegens* en *tegen* komen van een in het Oudduitsch voorkomend substantief (*gagan, gegen*). *Tegen* staat voor *te jegen*; met *be* vereenigd leverde *jegen, bejegen*, dat nog slechts in het werkwoord *bejegenen* overig is.

d. *Krachtens* is ontstaan uit *kracht* of *krachte*; de adverbiale *s* bracht de inlassching eener *n* mede. De beteekenis komt overeen met die van *uit kracht van*.

e. *Luidens* behoort tot het substantief *luid* (*geluid*). Oorspronkelijk heette het volledig *naar luide* (nog zegt men *naar luid van*); later werd de praepositie (*naar*) weggelaten; daarop de bijvoegelijke *s* aangenomen, die de inlassching der *n* medebracht.

f. *Omstreeks* bestaat uit *om* en *streeks* en beteekent dus *om*

den streek van; als bijwoord is het synoniem met ongeveer (zie §. 106, n° 2.) en omtrent.

g. *Ondanks* is de bijwoordelijk, vervolgens ook als voorzetsel gebruikte genitief van het substantief *ondank*, dat is, tegenzin.

h. *Trots* is, als voorzetsel gebruikt, verkort voor *ten trots van*. Zoo bezigt men ook wel *spijt* voor *ten spijt van*.

i. *Wegens* is ontstaan van *weg*, als *luidens* van *luid*: het is de datief van dat woord, afhingende van het weggelaten *van*, en dus één en hetzelfde met *van wege*.

j. *Wille* wordt in verbinding met *om* als voorzetsel gebruikt; doch in dier voege, dat het beheerschte substantief in den genitief tusschen *om* en *wille* te staan komt: *om mijns vriendts wille*. De anders verouderde genitiefvormen op *s* der persoonlijke voornaamwoorden komen met *om* — *wille* voor: *om mijns zelfs wille*, *om ons* (voor *onzes*) *zelfs wille*, welke uitdrukkingen terugwerkend zijn en dus van *om mijnentwille*, *om onsentwille* enz. verschillen.

NEGENSE AFDEELING.

OVER HET VOEGWOORD.

EEERSTE HOOFDSTUK.

OVER HET VOEGWOORD EN ZIJNE SOORTEN.

§. 113.

I. 1. Voegwoorden zijn woorden, die volzinnen verbinden met aanduiding van de betrekking, waarin zij tot elkander staan (vergel. §. 46, n° 8.). Vaak schijnen de voegwoorden, in plaats van geheele zinnen, slechts enkele woorden met elkander

te verbinden; doch dit is niet meer dan schijn, daar er in dit geval eene inéénsmelting van zinnen plaats heeft, die hetzelfde subjekt of praedikaat of eenig ander zindeel gemeen hebben. Zeg ik, bij voorbeeld: *mensch en dier verheugt zich in de lente*, zoo zijn er twee zinnen, die hetzelfde praedikaat met zijne bepaling gemeen hebben, en dus weder gescheiden kunnen worden, op deze wijze: *de mensch verheugt zich in de lente en het dier verheugt zich in de lente*. Desgelijks is de zamengestelde zin: *hij is beroemd, maar bescheiden*, op te lossen in de twee zinnen: *hij is beroemd, maar hij is bescheiden*, enz. Doch dient een woord, dat doorgaans als voegwoord voorkomt, slechts tot versterking van een enkel zindeel, dan moet het niet als een echt voegwoord, maar als een bijwoord der logische zinsverhouding worden aangemerkt; bij voorbeeld ook in dezen zin: *ook ik ben schilder*. Wel heeft hier eene terugwijzing op een in de gedachte aanwezigen nevenzin plaats, doch het voegwoord, hetwelk dien nevenzin met den uitgedrukten zin zou verbinden, is met dien nevenzin verzwegen. Aldus is bij dien volzin: *ook ik ben schilder*, aan te vullen: *niet alleen hij is schilder, maar ook ik ben schilder*. Deze zinnen worden derhalve door het voegwoord *maar* vereenigd, en *ook* is en blijft een bijwoord, tegen het bijwoord *alleen* van den voorgaanden zin overstaande. *Ook* is daarentegen een conjunctie in dit zinverband: *hij heeft mij beloofd te komen, ook twijfel ik niet, of hij zal zijne belofte gestand doen*.

2. Geen woord is van nature voegwoord: andere rededeelen worden voegwoorden door hunne aanwending ter verbinding van volzinnen. Zij zijn oorspronkelijk bijwoorden of bijwoordelijke woordverbindingen; *dat* is eigenlijk een voornaamwoord, en *hetzij, tenzij, ten ware* (zie §. 101, C, I, n° 2.), en zelfs *maar* (zie §. 107.) zijn conjunctief gebruikte volzinnen. *Echte voegwoorden* noemt men die, welke uitsluitend voegwoordelijke kracht bezitten en niet daarbij een logisch bestanddeel van den zin, waartoe zij behooren, uitmaken; het zijn: *en, noch, maar, doch, of, want* en *dan*, wanneer het zoo veel

als *dock* beteekent. Het voegwoord *dat* heeft daarom voegwoordelijke kracht, omdat het eigenlijk een betrekkelijk voor-naamwoord is en met het bepalende persoonl. voornw. *het*, het zij dit uitgedrukt zij of niet, in wederkeurig verband staat. Alle voegwoorden, welke overigens aan het hoofd eens bepalenden zins staan, zijn slechts voegwoorden krachtens het daarbij gedachte woordje *dat*, hetwelk hier duidelijk de waarde van een betrekkelijk voornw. bezit. Zoo is *terwijl* eigenlijk *te der wijle*, dat is, *op dien tijd*, *dat*, of *op den tijd*, *op welken*; ook *daar*, als conjunctie gebezigd, beteekent *op dien tijd*, waarbij evenzoo *dat* moet verstaan worden. Desgelijks kunnen sommige voorzetsels en zuivere bijwoorden, door er *dat* bij te verstaan, als voegwoorden optreden; bij voorbeeld: *naar het valt*; *nu hij gekomen is*; *voór hij zal terugkeeren*; *eer hij het gehoord had*; *sedert hij te huis is*. Achter deze woordjes kan men *dat* even goed uitdrukken, als weglaten; bij voorb.: *naar, dat het valt*; *voor dat hij zal terugkeeren*; *eer dat of eer dan hij het gehoord had*. Andere voorzetsels kunnen mede als voegwoorden gebruikt worden, doch niet zonder *dat*, zoo als *behalve*, *zonder*, *in plaats*; bij voorb.: *behalve dat ik het u zelf gezegd heb*; *zonder dat hij aan zijn plicht denkt*; *in plaats dat hij zijne schuld belijden zou*. — Achter woorden, die door uitsluitend gebruik conjunctief zijn, is het onnoodig en bij gevolg verwerpelijk nog het woord *dat* of *of* te voegen. Zoo is het verkeerd te zeggen: *zie nu, hoe verkeerd dat gij gehandeld hebt*; *ik wil u zeggen, hoe of het is gekomen*.

II. De voegwoorden zijn te onderscheiden, ten eerste, naar hunnen invloed op den vorm van den volzin, aan welks hoofd zij staan; ten tweede, naar hunne beteekenis, dat is, naar de verschillende logische betrekkingen van zin tot zin, door hen uitgedrukt.

1. Uit het eerste oogpunt worden de voegwoorden verdeeld in *nevenschikkende* (coördinerende) en *onderschikkende* (subordinerende). De eerste verbinden twee zinnen, die gelijken

rang hebben; die van de tweede soort verbinden een afhankelijk zinn met een hoofdzinn.

1) Een *afhankelijke zinn* is zoodanig een, die aan de gedachte, in den hoofdzinn uitgedrukt, eene bepaling toevoegt. Daar nu, binnen de grenzen van een enkelen zinn, eene bepaling of door een substantief, of door een adjektief, of door een bijwoord wordt uitgedrukt, zoo vervangt een afhankelijke zinn of een substantief, of een adjektief, of een bijwoord, en zijn er bij gevolg drie soorten van afhankelijke zinnen: *substantieve*, *adjektieve* en *adverbiale* afhankelijke zinnen. Bij voorbeeld: *ik hoor, dat hij te huis is*. Hier vervangt de zinn: *dat hij te huis is*, het objekt van het transitieve werkw. *hooren*, en daar het objekt doorgaans door een substantief wordt uitgedrukt, zoo is deze afhankelijke zinn een substantieve zinn. — *De man, die zijn plicht doet, is gelukkig*. Hier voegt de zinn: *die zijn plicht doet*, eene zoodanige bepaling bij *de man*, als anders door een adjektief wordt uitgedrukt, daar hij zoo veel zegt, als: *de zijn plicht doende man*: bij gevolg maken die woorden een adjektieven afhankelijken zinn uit. In: *hij kwam, toen het te laat was*, eindelijk, bepalen de woorden: *toen het te laat was*, den tijd van zijn komen: zij vervangen derhalve een bijwoord van tijd en vormen een adverbialen zinn.

2) Ten aanzien van den substantieven afhankelijken zinn in het bijzonder moet aangemerkt worden, dat hij niet alleen het objekt, maar het substantief in elken anderen naamval kan vervangen. Zeg ik, bij voorbeeld: *dat hij aangekomen is, verheugt mij*, dan verheugt mij *zijn aangekomen zijn, zijne aankomst*, en de afhankelijke zinn bekleedt de plaats van het subjekt. Eigenlijk is hier het woordje *het* voor het subjekt te houden, en *dat hij aangekomen is*, voegt slechts eene bepallende verklaring toe aan het, hoezeer niet uitgedrukte, echter door zijn correlativum *dat* gevorderde woordje *het*: de zinn luidt volledig: *het, dat hij aangekomen is, verheugt mij*, of: *het verheugt mij, dat hij aangekomen is*. — Eveneens verklaart in den zamengestelden zinn: *het bericht, dat hij aange-*

komen is, verheugt mij, de afhankelijke zin het subjeet *bericht* of liever het daarbij gedachte correlatieve *daarvan: het bericht daarvan, dat hij* enz.; hoezeer men dien zin als plaatsvervanger van een substantief in den genitief kan aanmerken: *het bericht zijner aankomst verheugt mij*.

2. Naar de *beteekenis* worden de voegwoorden onderscheiden 1) in: *aaneenschakelende* of *copulatieve*, 2) in *tegenstellende* of *adversatieve*. Deze twee soorten zijn bij uitsluiting nevenschikkend. 3) in *plaats- en tijdbepalende*, 4) in voegwoorden *van qualiteit, quantiteit en intensiteit*, 5) in *causale* voegwoorden, die *een gevolg, reden, doel*, te kennen geven. De voegwoorden dezer drie soorten zijn alle correlatief, en de zin, dien zij met het al of niet uitgedrukte determinativum verbinden, is altijd ondergeschikt en wel adverbiaal. 6) in *voorwaardelijke* of *conditionale*, en *toegevende* of *concessieve*, 7) in voegwoorden *der wijze*. De zinnen, voorzien van voegwoorden van eene dezer twee soorten zijn mede altijd ondergeschikte en wel adverbiale zinnen. 8) in *grammatisch bepalende* voegwoorden. Zij staan aan het hoofd van adjektieve en substantieve zinnen en zijn mitsdien desgelijks onderschikkend.

1) Bij uitnemendheid *aaneenschakelend* zijn het koppelwoordje *en* en het daartegen overstaande negatieve *noch*. Overigens treden als copulatieve voegwoorden op, behalve *ook*, de bijwoorden: *desgelijks, insgelijks, alsmede, daarenboven, bovendien, zoowel — als ook, niet alleen of niet slechts — maar ook*; voorts de *ordinatieve* en *partitieve* bijwoorden (die den eenen zin nevens den anderen rangschikken): *deels, ten eerste, verder, wijders, voorts, eindelijk*.

Aann. *Ten eerste* is zuiver bijwoord zonder inmenging van de natuur eens voegwoords, wanneer het zooveel als *dadelyk*; *verder*, wanneer het *meer verwijderd* beteekent; *eindelijk*, wanneer het eene tijdsbepaling inhoudt.

2) De *tegenstellende* zijn: *maar, doch, edoch, toch, nu, evenwel, nochtans, echter, niettemin, desniettegenstaande, intusschen, dan* (als het zooveel als *doch* beduidt), *veeleer*,

daarentegen, ja! ja zelfs! neen! integendeel; alsmede de zich wederkeerig uitsluitende (*disjunctieve*) of — of, *hetzij — hetzij, hetzij — of*. Vóór het eerste der beide zindeelen behoeft of niet noodwendig uitgedrukt te worden; staat evenwel of slechts eenmaal, dan is de tegenstelling veel minder sterk, ja! dan treedt deze conjunctie zelfs wel op als een *verklarend* voegwoord, bij voorb.: *men noemt dit rededeel substantief of zelfstandig naamwoord*. — Volgt achter *hetzij* een volledige zin, dan is deze ondergeschikt, vermits er de conjunctie *dat* bij gedacht of ook wel bij uitgedrukt wordt.

3) De bijwoordelijke voegwoorden, die eene *plaats* aanduiden zijn: *waar, vanwaar, waarheen*; die een *tijd* beteekenen: *als, toen, wanneer, terwijl, daar, gedurende dat, zoodra, zoo vaak of zoo dikwijls (als), nu (dat), tot (dat), nadat, sedert (sinds), bevorens, vóór (dat), eer (dan of eer dat)*.

4) De voegwoorden van *qualiteit* brengen twee zinnen in verband door vergelijking van de vermelde hoedanigheid: het zijn dus *comparatieve* voegwoorden: *gelijk (als), even als, zoo als*, achter comparatieven: *dan*, achter een adjektief voorafgegaan door *te (al te)*: *dan dat*, bij voorb.: *dit boek is te groot, dan dat het op die plank zou kunnen staan*; evenwel kan zulk een afhankelijke zin door een infinitief met *om te* vervangen worden: *te groot, om — te kunnen staan*. — Die van *quantiteit* geven te kennen, dat de hoedanigheid toeneemt in evenredigheid met die, welke in den nevenzin vermeld is: het zijn dus *proportionale* voegwoorden: *hoe — des te, hoe — hoe, naarmate — naar die mate*. — Die van *intensiteit* dienen om den inhoud eener rede ten aanzien van den omvang of graad te beperken: zij zijn bijgevolg *restrictieve (beperkende)* voegwoorden: *in zoo verre (als), voor zoo verre*.

5) Van de *causale* voegwoorden geven een *gevolg* te kennen de dusgenaamde *illatieve* of *conclusieve* voegwoorden: *zoodat, weshalve, vanhier dat, vandaar dat*. — Eene reden duiden

aan de in engeren zin *causale* voegwoorden: *omdat, daar, dewijl, wijl, vermits, overmits, nademaal*. De redengevende conjuncties *want* en *toch* maken eene uitzondering op den regel, dat de voegwoorden van deze soort door eene ondergeschikte constructie gevolgd worden; veeleer staan zij beide, als het ware, buiten de constructie, de eene (*want*) vóór aan den zin, de andere (*toch*) achter het eerste woord. — Door dezé plaatsing van het redengevende *toch* is het altijd duidelijk van het tegenstellende *toch* onderscheiden; vergelijk slechts: *hij toch was van oordeel*, met: *hij was toch van oordeel*. — Een *doel* geven te kennen de dusgenaamde *finale* voegwoor-
edn: *opdat, ten einde*.

6) *Voorwaardelijke* voegwoorden, die een voorwaardelijken zin met den hypothetischen zin verbinden, aan welks hoofd zij staan, zijn: *indien, ingeval dat, als, zoo, wanneer, tenzij, tenware, mits*. — De *concessieve* voegwoorden *geven* iets als werkelijk of mogelijk *toe*, dat echter door eene andere uitspraak beperkt of opgeheven wordt; vanhier dat op een concessieven zin steeds een adversatieve zin volgt. Zij zijn: *ofschoon, schoon, al, hoexeer, hoewel, alhoewel, niettegenstaande, hoe — ook, ook* (achter *welke, wie*).

Aann. Achter *mits, indien maar niet, ofschoon, hoewel, hoe — ook*, staat niet zelden een enkel adjektief, deel- of bijwoord, in plaats van een volledigen afhankelijken zin, bij voorb.: *ik verlang nog een stukje, mits niet te groot; iedereen heeft den toegang, mits betalende; ik waarschuw u, indien maar niet te vergeefs; ofschoon jong, is hij enz.; hoe jong ook, toch is hij voorzichtig*.

7) De voegwoorden *der wijze* verbinden met den hoofdzin een adverbialen zin, die de *wijze* van de in den hoofdzin vermelde gebeurtenis of handeling opgeeft: *zoo — dat, alsof, als*. Wanneer deze laatste conjunctie de kracht van *alsof* heeft, blijft niettemin de constructie van den hoofdzin be-
waard: *zoo* beteekent: *als zagen zij hem*, hetzelfde als: *alsof zij hem zagen*. Vroeger vorderde *als* (voor *alsof*) de woordorde van den afhankelijken zin, vandaar nog: *als het ware* nevens *als ware het*.

8) De *grammatisch bepalende* voegwoorden staan a) vóór de verkortingen van *adjektieve* zinnen, bepaaldelijk vóór *ap-posities*: zij zijn of *verklarend (explanatief)*: *als, gelijk*; bij voorb.: *mijn vriend, als rechtschapen man, zal dit onge-
twijfeld erkennen; een regeringsvorm, gelijk die van Rome, enz.*; of *uitzonderend (exceptief)*: *dan*; bij voorb.: *niets, dan genoeg, heb ik van hem beleefd*. Achter deze woordjes (*als, gelijk, dan*) moet men, wil men den zin volledig maken, een *betrekkelijk voornw.* invullen: *mijn vriend, als die een rechtschapen man is; niets, dan hetgeen genoeg is.* —

b) De twee *conjuncties*, die *substantieve* zinnen met den *hoofdzin* verbinden, zijn: *dat* en *of*. Dit laatste woordje wordt dan *gebezigd*, wanneer de inhoud van den zin als *twijfelachtig* gedacht wordt. Zoo zegt men: *ik weet niet, of hij ziek is; ik twijfel, of hij komen zal; hij verzoekt, of gij het doen wilt*. Zeg ik, daarentegen: *ik weet niet, dat hij ziek is*, zoo wordt zijn *ziek zijn* als *stellig* vermeld; *ik twijfel er aan, dat hij komen zal*, zoo was zijne komst als een *stellige* *waarheid* opgegeven. Dit *of* is hetzelfde *of*, dat *indien* beteekent en aan het hoofd van *hypothetische* zinnen met *schoon* verbonden wordt. Daar nu een *bloot voorondersteld* bestaan geen *werkelijk* bestaan is, zoo kon deze *conjunctie*, als het *verbindingsmiddel* *gebezigd* worden tusschen den *hoofdzin* en zulk een *substantieven* zin, welke inhoud iets uitmaakt, dat *niet* als *werkelijk* wordt *aangenomen*; bij voorb.: *het duurde niet lang, of hij kwam, dat is, dat hij niet kwam, duurde niet lang*. Ook *negatieve adjektieve* zinnen kunnen door *of* worden *ingeleid*, bij voorb.: *er was niemand, of hij verblijdde zich, dat is: die zich niet verblijdde*. Ook *dat* kan aan het hoofd van *adjektieve* zinnen staan, bij voorb.: *dén dag, dat hij komen zal, voor: op welken hij komen zal*. Zoo de *hoofdzin* de *negatieve uitdrukkingen* *naauwelyks, niet zoodra*, bevat, wordt de volgende *tijdbepalende adverbiale* zin door middel van *of* met dien *hoofdzin* verbonden: *naauwelyks zag hij het in, of hij bekende schuld, dat is, toen hij schuld bekende; niet*

soodra was hij ingelicht, of hij gevoelde zich bevredigd, dat is, toen hij zich bevredigd gevoelde. Men merke op, dat of vóór negatief gedachte zinnen en achter *naauwelyks* of niet *soodra*, de constructie van den hoofdzin achter zich heeft.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE FORMING EN HET GEBRUIK DER VOEGWOORDEN.

§. 114.

De meeste voegwoorden zijn, wat hunne vorming aangaat, in de Afdeling over het Bijwoord verklaard: hier schiet ons over enkele ten dezen aanzien nog onverklaard geblevens toe te lichten en omtrent het gebruik der voegwoorden het noodige mede te deelen.

I. Algemeene aanmerkingen:

De aaneenschakelende voegwoorden: *en*, *noch*, *zoowel* — *als ook*, *niet alleen* — *maar ook*, en de tegenstellende: *doch*, *edoch*, *of*, *dan*, *ja*, *neen* en *maar* staan steeds vóór aan den zin zonder eenige wijziging in zijne constructie te weeg te brengen. Evenwel is *maar* oorspronkelijk eene onderschikkende conjunctie, daar het staat voor *ten ware dat* (zie §. 107); doch de hooge toon, dien men bij het spreken doorgaans aan dit voegwoord geeft, is ongetwijfeld de oorzaak geworden, dat het uit het redeverband werd gerukt, en thans als eene echte conjunctie behandeld wordt. In hetzelfde geval verkeeren *want*, en het anders onderschikkende *of* vóór negatief gedachte zinnen en achter *naauwelyks* en *niet soodra* (zie §. 113, II, 8.), voorzeker desgelijks ten gevolge van den bijzonderen nadruk, vaak bij het redeneren of verhalen aan deze woorden gegeven. Het tegenstellende *nu* staat even als het redengevende *toch* altijd op de tweede plaats in den volzin. Het tegenstellende *toch* bewaart, blijkens zijn invloed op de constructie, even als de over

rige aaneenschakelende en tegenstellende voegwoorden *desge- lijks*, *bovendien*, *evenwel*, *nogtans*, enz., den aard eens bij- woords: staan deze voor aan den zin, dan moet het subjekt ach- ter het verbaal bestanddeel des praedikaats te staan komen, bij voorb.: *evenwel gelooft hij hem*. Alleen nog *integendeel* en, hoezeer niet noodwendig, *ten eerste*, *verder*, *voorts*, *eindelijk*, staan buiten het redeverband; doch niet alleen voor aan, ook midden in den zin. — De conjuncties van de derde en de vol- gende soorten vorderen (behoudens de uitzondering van *want*, het redengevende *toch*, en *of* in de gestelde gevallen) de woord- orde van den afhankelijk zinn, hierdoor gekenmerkt, dat het werkwoord zoo veel mogelijk achteraan staat, terwijl het door het subjekt met alle bepalingen wordt voorafgegaan.

II. Bijzondere aanmerkingen:

1. *Aaneenschakelende voegwoorden.*

a. *En* is door apokope ontstaan uit *ende* (§. 28, n° 2.), welke vorm nog sporen heeft nagelaten in de bijwoordelijke uit- drukkingen *over entover*, dat is, *over ende over*; *uit enterna*, dat is, *uit ende daarna* (de *t* toch is uit de dubbele *d* ontstaan); *op enduit*, dat is, *op ende uit*; *heelendal*, d. i. *heel ende al*.

b. *Noek* schijnt ontstaan uit eene zamenvloeiing van de ont- kennende partikel *ni* met *jah* (Oudhoogd. *joh*), hetwelk in het Goth. *ons en* vervangt.

c. *Ook* is ontstaan uit het Goth. werkwoord *aukan*, *vermeer- deren*.

2. *Tegenstellende voegwoorden.*

Doch is minder sterk tegenstellend, dan *maar*, daar het tege- lijk een overgang tot het volgende vormt; nog meer is dit het geval met *dan*. De beteekenis van verscheidene adversatieve voegwoordelijke bijwoorden is in den grond copulatief of aug- mentatief (*vermeerderend*): *echter* (hetzelfde als *achter*) be- teekent *daarna*; *evenwel* is hetzelfde als *evenzeer*, vervolgens: *het voorgaande is om het even*, d. i. *moge gelden*, *maar toch* —; *nogtans* beduidde vroeger veelal *daarenboven*, en *ja*, *ja zelfs*, zijn blijkbaar augmentatief.

a. *Nogtans* bestaat uit *nog* en *dan* (zie §. 17, A, n° 2.) en beteekent dus eigenlijk *zelfs dan nog*.

b. *Niettemin* bestaat uit *niet de min*, dat is, *niet desteminder* (zie §. 108, n° 3.). *Desniettemin* heeft den genitief van het aanwz. voornw. *dat* vóór zich en beteekent dus: *deswegens, daarom niet te minder*.

c. Het adversatieve (disjunctieve) *of* is oorspronkelijk onderscheiden van het oorspronkelijk conditionele (onderschikkende) *of*, dat *indien* beduidt. Het eerste luidt in het Goth. aithau (§. 17, A, n° 3.). Het tweede komt van een substantief (*iba*), dat *voorwaarde* beteekent.

3. *Voegwoorden van tijd.*

Als, toen en *wanneer* zijn in het tegenwoordig heerschend gebruik onderscheiden. *Als*, tot tijdsbepaling gebezigd, wordt slechts met den tegenwoordigen en den toekomstigen tijd gebezigd; *toen* bij uitsluiting met den verledenen tijd, en *wanneer*, als oorspronkelijk vragend bijwoord, stelt geen bepaald tijdpunt vast.

4. *Voegwoorden van quantiteit.*

In plaats van *hoe — des te* met herhaalden comparatief: *hoe rijker — des te milder*, gebruikt men, wanneer men een voortschrijdende mate van dezelfde hoedanigheid wil uitdrukken: *hoe langer hoe*, bij voorb.: *hij wordt hoe langer hoe geleerden*, ook wel: *hoe langs zoo* (over de *s* achter *lang* zie §. 108, n° 1, Aanm. 1.) of *zoo langs zoo*, of wel: *al* met herhaalden comparatief: *al grooter en grooter*; hier staat *al* voor *alzo* en dient slechts tot verduidelijking, weshalve het ook zonder schade kan wegblijven.

5. *Causale voegwoorden.*

1) In plaats van *zoodat* gebruikt men niet zelden eenvoudig *dat*, bij voorb.: *het vriest, dat het kraakt*. Ook voor *omdat* wordt *dat* gebezigd: *ik ben blijde, dat gij gekomen zijt*. Het verschil tusschen *emdat* en *want* is hierin gelegen, dat *omdat* den natuurlijke grond van een feit, *want* den logischen grond van een oordeel aankondigt.

2) In de gemeenzame rede bezigt men dikwijls *omdat* met *finale* kracht (voor *opdat*), bij voorb.: *ik zeg het, omdat gij begrijpen zoudt*; alsdan wordt het *doel* der handeling als hare *oorzaak* of *grond* voorgesteld: ook vermag men den *finale* zin door den *infinities* met *om* te vervangen (§. 101, C, I, n° 1, b, Aanm. 2.). Doch het eigenlijke *finale* voegwoord is (behalve *ten einde*) *opdat*, hetwelk eigenlijk *op voorwaarde* *dat* beteekent (§. 110, n° 2, g.): zoo bezigen wij de voorwaardelijke conjunctie *of* (*indien*) in *finale* zinnen: *ik doe het, of hij zijne dwaling noy mocht inzien*. — *Dat* voor *opdat* komt voor in zegswijzen, als: *hij doet zijn best, dat hij zijn brood verdienen moge*.

6. Voorwaardelijke en concessieve voegwoorden.

1) Het woordje *zoo* wordt thans slechts dan tot eene conjunctie, wanneer het in voorwaardelijken zin genomen wordt: *zoo gij komt, zal ik blijde zijn*. Aan het hoofd van den *nazijn* geplaatst, blijft het, hoezeer voegwoordelijk gebezigd, niettemin een bijwoord, bij voorb.: *daar ik hiertoe alles heb voorbereid, zoo zal ik niet in gebreke blijven het te doen*. — Conditionele zinnen kunnen geheel van voegwoorden verstoken blijven, slechts moeten zij dan, om hunne betrekking tot den *nazijn* te doen gevoelen, de vragende woordorde aannemen, bij voorb.: *waart gij gekomen, zoo zou het mij aangenaam geweest zijn*.

2) *Ofschoon* bestaat uit het conditionele *of* (zie boven II; n° 2, c.) en het adjektief *schoon*, welks beteekenis hier tot die van een bloot vormwoord verzwakt is. *Ofschoon hij kome* is: *of hij schoon kome*, dat is: *het is schoon (goed en wel)*, *dat hij kome*, niettemin enz. vergelijk *hoewel*, *alhoewel*, *hoezeer*, dat is: *het moge wel*, *het moge waar zijn*, of *hoe zeer waar het zij*. Ten gevolge van het veelvuldig voorkomen dezer verbinding van *schoon* met *of*, is men gewoon geraakt de kracht van het volledige *ofschoon*, in de bloote versterking *schoon* te vinden, met weglating van het voorwaardelijke (of concessieve) *of*, en zegt men thans: *schoon ik kome*;

schoon hij haar ziet. Zoo heeft ook *al* concessieve kracht = *al is hij nog zoo rijk*, hoezeer *al* mede oorspronkelijk slechts eene versterking der voorwaardelijke conjunctie *of* is: nog kunnen zeggen: *of hij al komt, het baat niet.*

7. *Voegwoorden der wijze.*

Even als het zoo even vermelde *al* (voor *of* — *al*), van *of* ver-stoken, als bijwoord de constructie van den hoofdzin vordert, zoo ook *als*, wanneer het voor *alsof* staat (zie §. 113, II, n° 2, 7.). — *Of* alleen kan volstaan om dat uit te drukken, wat men doorgaans met *alsof* te kennen geeft, bij voorb.: *hij ligt, of hij dood was.*

8. *Grammatisch bepalende voegwoorden.*

Daar *dat* de onderschikkende conjunctie bij uitnemendheid is, zoo is het ook in onze taal niet vreemd het in plaats van de herhaling eener conjunctie vóór den voorgaanden afhankelijken zin uitgedrukt, aan te wenden, in dezer voege: *vermits hij al zijne zaken in orde gebracht heeft, en dat hij dus geene zorgen achterlaat, zoo enz.*; doch de constructie van zulk een tweeden afhankelijken zin geeft te duidelijk te kennen, dat het mede door middel van het eens genoemde voegwoord aan den hoofdzin ondergeschikt is, dan dat het noodig zou zijn het voegwoord te herhalen of *dat* in plaats van het eerste voegwoord aan te wenden. — Worden twee objektieve zinnen door de disjunctieve conjunctie *of* verbonden, dan plaatst men voor dezelve, duidelijkheidshalve, het tegenstellende voegwoord *dan*, bij voorb.: *ik weet niet, of hij komen, dan of hij te huis blijven zal.*

TIENDE AFDEELING.

OVER DE TUSSCHENWERPSELS.

§. 115.

I. 1. *Tusschenwerpsels* zijn klanken, die een gevoel of eene zintuigelijke waarneming uitdrukken (§. 1, n° 1., Aanm. en §. 46, n° 9.) — Daar zij geene begrippen aanduiden en buiten allen logischen en grammatischen samenhang der rede staan (vandaar hun naam), zoo is hun inhoud ook niet vatbaar voor die begripwijzigingen, welke den grond der woordaflleiding uitmaken, met andere woorden: van de gevoelsklanken, die men *tusschenwerpsels* noemt, kunnen geene andere woorden worden afgeleid. Slechts bij uitzondering ontstaan van enkele interjecties werkwoorden of naamwoorden, die dan het voortbrengen van het geluid zelve en het daardoor te kennen gegeven gevoel uitdrukken. Zoo komt *juichen* van een in het Hoogduitsch bewaarden gevoelsklank *juich*, *aaijen* van het *aai*, *aai*, dat kinderen bij hun streelen doen hooren, (*ver-*)*foeijen* van *foei*, *sissen* van de klanknabootsing *sis*, en het substantief *wee* (voor *smart* en *ellende*) is niets anders dan de gevoelsklank *wee* tot substantief verheven.

2. Daar de eigenlijke tusschenwerpsels buiten allen grammatischen samenhang met de woorden der rede staan, zoo kunnen zij geen naamval regeren. Evenwel hebben sommige hunner niet zelden een naamval, bepaaldelijk den datief, bij zich; bij voorbeeld: *wee mij!* *ach mij!*. Dan deze naamval hangt niet van het tusschenwerpsel, maar van een daarbij gedacht begripwoord af: *wee!* wat is *mij* beschoren? of iets dergelijks.

3. 1) Behalve de eigenlijke interjecties, die oorspronkelijk natuurklanken zijn, worden ook naamwoorden, verbuigings-

vormen van werkwoorden, partikels, ja! volledige volzinnen, als interjecties gebruikt of met interjecties ter versterking der uitdrukking verbonden. Zulke als tusschenwerpsels gebruikte woorden of woordverbindingen worden *oneigenlijke interjecties* genoemd.

2) Ten aanzien van hunne *beteekenis* zijn de tusschenwerpsels: ten eerste, *gevoelsklanken* in engeren zin, zoowel van ligchamelijke als van onligchamelijke gewaarwordingen; ten tweede, *klanknabootsingen*, dat is, geluidnabootsende klanken, of ten derde, *klanken*, die ten teeken van het een of ander *verlangen* strekken.

II. 1. *Gevoelsklanken in engeren zin:*

1) *Geenerlei bepaald gevoel* wordt uitgedrukt door *o!*. Deze klank geeft te kennen, dat het gevoel van den spreker, onbepaald hoe of waardoor, bij zijne woorden is aangedaan: *o kom toch! o hoe gaarne!* Vaak begeleidt deze klank andere interjecties of woorden: *o wee! o hemel!*. In sommige plaatsen hoort men bij het roepen van een verwijderden persoon den naam door dit *o!* voorafgaan.

2) *Smart* wordt te kennen gegeven door *wee, o wee! ach, och*, welke klank ook blootelijk *ongenoege* uitdrukt. Interjectionale substantieven, met interjecties verbonden, drukken *smart* uit: *ach God! och hemel! o Jezus!* verkort, *o je! Jemeni (jemie)* schijnt verbasterd voor *Jezus Maria*.

3) *Beklag* drukt uit *helaas!* (vroeger *lastie*), waarmede men het Italiaansche *ahi lasso!* vergelijkte, welke vorm ons tot het Latijnsche *lassus, vermoed, moeds*, terug brengt. Verouderd is thans *leider!* comparatief van *leid* of *teed*, alsmede *och arme!* — Ligchamelijke *pijn* drukken uit: *au en ai!*

4) *Vreugde* geeft te kennen *ha!*, dat evenwel ook tot uitdrukking van *wreedten lust* wordt gebezigd. Tot vreugde opwekkend is: *heisa!*, aanhitsend: *tea!*, bescheiden uitnoodigend *ei, ei lieve!* Van volksvreugde getuigt *hoexee!*, dat eene andere uitspraak schijnt te zijn van het Hoogd. *juohhe!* Een krijgsmanskreet is; *hoera!*

5) *Verwondering* of *verbazing* geeft te kennen: *he!* alsmede de imperatieven: *zie* of *kijk 'reis aan!* *Bevrediging* na bekomen inlichting: *zoo zoo!* *ah ah!* *Overblijvenden twijfel:* *hm!* *hm!*

6) Een *wensch* drukt uit *och!*, bij voorb.: *och of hij kwam!*; *och!* *dat hij beseft!*. Vroeger werd *ai* met dezelfde kracht gebruikt. *Afschuw* en *walging:* *foei!*, vroeger *fij!*, *ba!*, *brr!*.

7) Als *interjectionale uitdrukkingen* moet men besehouweene menigte spreekwijzen, bestaande in aanroepingen om de *oprechtheid* eener *betuiging* te kennen te geven, zoo als: *God weet 't!*; *God help mij!*. — *Selderment* is verbasterd uit *elementen*; *slapperment* uit *sacrament!* enz.

2. De *geluidnabootsende klanken* zijn deels nabootsingen der geluiden, die bij het *vallen*, *tegen elkander stooten*, *breken*, *scheuren* of *barsten* van lichamen ontstaan, als: *bons*, *plomp*, *krik krak*, *holderdebolder*, *pief paf poef*. De klankverwisseling bij sommige der geluidnabootsende tusschenwerpsels, of bij woorden, die door den klank schilderen, dient om af te beelden, hoe dezelfde klank met de eentonige herhaling van twee of drie verschillende grepen wordt voortgezet (vergel. §. 31, n° 5.). — Deels zijn het nabootsingen van *dierengeluiden*, als: *miau*, *baf*, *boe* enz., of van *muzikale geluiden:* *klingeling*, *bom bam* enz.

3. *Klanken*, die het een of ander *verlangen* te kennen geven. Hiertoe behooren *hei!* *holla!* *ho!* en zelfs het substantief *volk!* (dat is, *er is volk*, *er zijn menschen*), dat men gewoonlijk laat hooren, wanneer men, bij het inkomen van een voordeur, aan verwijderde personen zijne tegenwoordigheid wil kenbaar maken; *st*, dat misschien het half uitgesproken adjektief *stil* is; *top*, dat diegene bezigt, die den koop toeslaat; verder worden interjectionaal gebruikt: *kom aan!* *wel aan!* *voort!* *marsch* (Fransche imperatief: *marche!*), *halt!* (imperatief van *halden*, *houden*).

D R U K F E I L E N .

- Bl. 1. reg. 4 en 5. De hoorbare *lees* : Den hoorbaren
 — 9. — 26. (en elders in dit werk) *begeeren lees* : *begeren*
 — 28. — 11. om tot den *lees* : om den
 — 30. — 7. *scherte lees* : *scherpste*
 — 48. — 27 en 28. *schaauw en weeuw lees* : *schaáuw en weéuw*
 — 53. — 30. vokaalklans, *lees* : vokaalklanks,
 — 99. — 12. grondvorm *lees* : stamvorm
 — 104. — 7. *substantie, lees* : substantief,
 — 108. — 3 en 4. deels door middel van voorvoegsels, *lees* : deels door middel van zelfstandige achtervoegsels, deels door middel van voorvoegsels,
 — 115. — 25. 13. *lees* : 3.
 — 121. — 19. *gewicht, lees* : *gewricht*,
 — 138. — 22. 5. *lees* : 6.
 — — 29. 6. *lees* : 7.
 — 143. — 22. veelal onzijdig *lees* : veelal mannelijk
 — 154. — 11. der *z*, *lees* : der *o* en *z*,
 — 164. — 14. *insluiting lees* : *uitsluiting*
 — 175. — 9. *onderscheid lees* : *onderscheiding*
 — 273. — 2. *bestaande lees* : *bestaanden*
 — 276. — 30. *aangeno en lees* : *aangenomen*
 — 285. — 16. *gelijkvloeiend : lees* : *ongelijkvloeiend* :
 — 294. — 23. *vitum, lees* : *váit, vitum*,
 — 319. — 27. *noor lees* : *voor*
 — 350. — 12. *edn : lees* : *den* :

De overige drukfeilen verbeterd zelfs de leerling zonder eenig bezware zelve.

is done
of va

oogle

